

ธรรมบรรยายต่อทางสุนัข

(ระดับมหาวิทยาลัย ๑๐ ชั่วโมง)

ของ

ท่านพุทธทาสภิกขุ

บรรยายอบรมภิกษุราชภัฏ ผู้ที่จะต้องลาสิกขา

ประจำพรรษา ๒๕๒๓ ระหว่าง ๒๖ ต.ค. ถึง ๓๐ ต.ค.

ที่ลานหินโค้ง สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา

ธรรมทานมูลนิธิจัดพิมพ์

ด้วยทุนของผู้บริจาคตั้งไว้ทาง "สวนอศมมุนี" เป็นอันดับที่สิบแห่งทุนนี้
เป็นการพิมพ์ครั้งแรก ของหนังสือธรรมโฆษณ อันดับ ๓๙ ค. บนพื้นแถบสีน้ำเงิน

ในชุดชุมนุมธรรมบรรยาย

จำนวน ๑๕๐๐ ฉบับ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๒๕

ฉบับที่ระลึกวันครบ ๕๐ ปี สวนโมกข์ (๗ พ.ค. ๒๕๒๕)

(ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับแจกเป็นธรรมทาน สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย)

សមាគម ត្រួតពិនិត្យ កម្ពុជា
ស្ថាបនាឆ្នាំ ១៩៦២

គុណតម្លៃលើសនៃស្នូលរួមគ្នា កើត រាល់ ទើប ទាយ

๑๓ ไม้มากา.

การคิดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้นมา คงจะช่วยให้
 4 ได้ทราบถึงคุณค่าของโลก ได้รู้ถึงคุณค่าของชีวิต และได้เห็นความสำคัญ
 แห่งการแก้ปัญหามหาวิกฤตของโลก ได้เข้าใจตามสมควร เห็นว่าโลก
 โลกนี้กำลังมีวิกฤตอันใหญ่โตอันนี้เปรียบได้กับสัตว์ที่มีพิษ
 ชาติอยู่ ซึ่งจะมีผลให้ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้สูญความสำคัญมาก
 กว่านี้ละไหม้สูญสิ้นสูญหายไป ดังนั้น จึงหวังได้ว่าเขียนสิ่ง
 นี้ควรออกไม้มากา, และเอาตาม ๑๐๐๓ ไม้มากาไว้
 นี้, และขอให้อ่านหนังสือนี้ให้รู้ถึงคุณค่าของชีวิต เช่นเดียว
 กับชีวิตของหนังสือเล่มนี้ ซึ่งหวังว่าคงจะได้ช่วย
 ๑๐๐๓, หนังสือ เพื่อความเข้าใจได้ชัดเจนเล่มนี้
 และประโยชน์ใด ๆ

โลกนี้กำลังมีความเลวร้าย อย่างยิ่งยั้ง เขียน
 นี้ก็ควรนำมาพิจารณา เพื่อให้เห็นถึงคุณค่าของโลก
 มนุษย์นี้ กำลังเป็นอันตรายยิ่งเสีย เลวอย่างนี้, การ
 ๑๐๐๓ หนังสือ เขียนมาเพราะหนังสือเล่มนี้ น่าจะเอาไป
 ๑๐๐๓

๑ โลกมนุษย์กำลังเริ่มเปลี่ยนแปลงไปเสีย ยิ่งกว่าโลก
 ๑๐๐๓ สัตว์เดรัจฉาน อันได้แก่สัตว์ ได้เปลี่ยนมา และ

วิเศษ เพราะ = มนุษย์ มีอยู่ใน กุฎี มหาโลก นี้แหละ
ไม่ใช่เพราะสัตว์โลก. กัดเถิด มีคนละ ๑๒ สัตว์ใหญ่.

๑ มนุษย์ คัดเลือกว่าจะกิน เพื่อเชือดคอ
เองไหม? สัตว์ คัดเลือกว่าจะกินอะไร มีคนละ ๑๒ สัตว์
กินสัตว์ อย่างนี้ จะเปรียบกันไม่ได้, แล้วจึงจะเห็นผู้
ทำบาปสัตว์ ให้สูญพันธุ์ไปจากโลก อย่างนี้ไม่มีกฎ
หมายไหน, จะดูคนละ ๑๒ สัตว์ได้จริง เมื่อมนุษย์กำลัง
เป็นสัตว์นั้น เก่งสุดแล้ว ยัง กินเสียอย่างนี้. ช่างไม่
สนใจสัตว์ เดาไว้เป็นครุฑอาทาศย์กันเสียบ้างเลย.
มนุษย์เสียอีก เห็นผู้มี วิบากดีทุกอัน ทวาร ผัดมกับ
ที่สัตว์ ยังมีส่วนดีทุกอัน ทวาร ซึ่งมนุษย์นั้นแหละ เป็น
ผู้เลวร้ายที่สุด มี วิบากเสีย อย่างทวารในอภัยที่สุด
ยิ่งกว่าทุกอัน. มนุษย์ตัวนี้ ทวารแพรว ทวาร
ยา ทวารสุมทวารมาเสีย ยิ่งกว่าสัตว์ อย่างนี้ จะเปรียบ
กันไม่ได้. แล้วจึง มนุษย์ ยัง มี วิบากดีไว้เก็บ แม้
แต่สัตว์นั้น แปร ๑๒ และ ๑๒ กัดสัตว์ ยิ่งกว่านี้ อย่าง
นี้ จะเปรียบกันไม่ได้ อีกหนึ่งเอง. กัดหัวเขา = ๑๒
ทวาร ตัวนี้, กุฎี มหาโลก ของมนุษย์ อย่างนี้ เห็นแล้ว.

๒ มนุษย์ ทั้งโลก จัดกุฎี มหาโลก ตัวนี้
ให้คนละ ๑๒ โดยไม่มี กัดสัตว์ใด, หรือ ๑ = ไม่มี
คนละ ๑๒ กัดสัตว์ใด เดาเสียเลย, หรือ ๑๒ = ๑๒

มี ศรศักดิ์ฯ แห่งโลกนี้ และยังมีอีกคนหนึ่ง ไม่มี
ศรศักดิ์ฯ ไร้ขอบเขต ไร้ขีดจำกัด อย่างถูกต้อง ของมนุษย์
กันเสียเลย.

มนุษย์ทั้งโลก ดูรันทดและยาก ในเรื่อง ความ:
กลัวบาป ก็หนีได้ โลกนี้กับโลกอื่น มีสภาพเป็นโลกมนุษย์
อย่างถูกต้อง ตาม ความหมาย ของคำ "มนุษย์" คำ
บรรยายชุด "มนุษย์" ทั่วโลกนี้ นี้ ได้ได้ คำว่า
ศรศักดิ์ฯ ของทุกชาติในโลก ไร้ขีดจำกัดของ
คนไร้ขีดจำกัด สมมติ "พระเมตตา" หรือ "กฎ" ของ
ตามชาติฝ่าย ลัทธิ "ธรรม" ทั่วโลก. หน้าที่ช่วย
บอกกล่าว ต่อทุกชั้นชั้น และจะมีคนช่วยกันแก้ไข
มีผู้ช่วย ทั่วโลกได้ อย่างแท้จริง.

การ อธิบายความ ต่อ ความดี และดี ร่มมือ
ทั้งหลาย นี้ ได้ช่วยกัน ทำ ให้มนุษย์โลกนี้ มีกฎ
อธิบายใน วรรณคดี ของชาติ ไร้ขีดจำกัด = ธรรม,
อันดี และดี.

W. W. W. W. W.

เมตตาธรรม ธรรม.
๑๕ มี. ๑๕.

คำปรารภ

ธรรมเนียมฉบับนี้ ให้ชื่อว่า *ธรรมะบรรยายระดับมหาวิทยาลัย ต่อ
ทางสุนัข* จัดเป็นธรรมเนียมอันดับ ๓๙ ค. บนพื้นแถบสีน้ำเงิน ในหมวดสี่
ชุดชุมนุมธรรมบรรยาย.

งานจัดพิมพ์เล่มนี้ สำเร็จได้ด้วยใช้เงินทุนธรรมทานปริวรรตน์ ซึ่ง
แพทย์หญิงเสริมทรัพย์ ดำรงรัตน์ ร่วมกับญาติมิตร ผู้เป็นทานบดี บริจาคทรัพย์
เท่าราคาค่าพิมพ์ตั้งไว้ที่ “สวนอุสมมุลินี” โดยแจ้งความจำนงให้จัดพิมพ์คำ
บรรยายชุดต่อทางสุนัข ระดับมหาวิทยาลัย ๑๐ ชั่วโมง; ที่ท่านอาจารย์พุทธทาส
ภิกขุบรรยายอบรมภิกษุราชภัฏ ผู้ที่จะต้องลาสิกขา ประจำปีพ.ร.ช. ๒๕๒๓
ที่สวนโมกขพลาราม

คำบรรยายชุดนี้ แสดงความมุ่งหมายของท่านองค์บรรยายที่ต้องการ
สรุปรวมยอดคำสั่งสอน อบรมให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจและถือปฏิบัติธรรมตามแนว
แห่งพระพุทธศาสนา อย่างลัดสั้นและสมบูรณ์ได้ หากศึกษาให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
แล้วตั้งใจปฏิบัติตามคำสั่งสอน ตั้งแต่ต้นจนปลาย ก็จะได้ผล ดังที่ท่านองค์บรรยาย
รวบยอดไว้ให้แล้วว่า ชีวิตนี้ จักต้อง รู้จัก *คู่ชีวิต — ทิศทั้งหก — นรกกับสวรรค์
— นิพพานที่นี้และที่อื่น — โทษและกิเลส*; แล้วตัดต้นเหตุทันเวลา, ปฏิบัติ
ตาม มีขมิมาคือหนทาง, แล้ว จะพบ สะอาด สว่าง สงบ, พบชีวิตจริง,
ทุกสิ่งอยู่เหนือปัญหา

ธรรมเนียมเล่มนี้เป็นเล่มแรก ที่มีเนื้อเรื่องน้อยกว่ามาตรฐานเดิม
ซึ่งกำหนดไว้ว่าจะเป็นหนังสือขนาดประมาณ ๕๐๐ หน้า ต่อมามีความจำเป็นต้อง
ขยายเล่มหน้า ๕๐๐ หน้า เพราะมีข้อความติดต่อกัน ไม่สมควรแยกเล่ม จึงมี

ขนาดเล่มใหญ่เกิดขึ้น คราวนี้มีเรื่องรวบรัดจบลงไม่ถึง ๕๐๐ หน้า จึงต้องจัดเป็น
ขนาดเล่มเล็กบาง; เป็นอันว่า มาตรฐานขนาดหนังสือธรรมโฆษณาก็มีเล่มบาง,
เล่มขนาดกลาง, และขนาดใหญ่ (หนากว่า ๕๐๐ หน้า) สำหรับเล่มบางนี้ก็ได้อ
ตั้งราคาสมนาคุณไว้ เยากว่าราคาขนาดกลางและขนาดใหญ่ ซึ่งคงเป็นราคาที่เอา
กุศลเป็นกำไร เช่นเดียวกันตลอดมา.

หากท่านผู้ใด ศรัทธาจะร่วมงานเผยแผ่ธรรมของท่านอาจารย์ “พุทธ-
ทาสภิกขุ” ประเภทจัดพิมพ์หนังสือชุดธรรมโฆษณ เล่มอื่นต่อไป ซึ่งยังมีอีกมาก
จะติดต่อได้ที่ธรรมทานมูลนิธิ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี หรือที่สวน
อศมมูลนิธิ กรุงเทพฯ

สวนอศมมูลนิธิ

๕ กรกฎาคม ๒๕๒๕

๗๗ หมู่ ๖ ต. หนองบอน
เขตพระโขนง ถนนสุขุมวิท
รอย ๑๐๓
กรุงเทพฯ ป.ณ. ๑๐๒๖๐

คำปรารภ ของ ทานบดี

ในโอกาสที่สวนโมกขพลารามมีอายุล่วงมาถึง ๕๐ ปี ในวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๒๕ นี้ ดิฉันพร้อมด้วยญาติมิตร ตั้งปรารถนามอยุ่ท้ายหนังสือนี้ รู้สึกสำนึกขอบพระคุณ ต่อความเมตตากรุณาของท่านอาจารย์ ผู้ให้ดวงตาธรรม เห็นธรรม, เห็นแสงสว่างส่องนำทางชีวิตอันเป็นไปอย่างสุขสันติ แก่เพื่อนมนุษย์; และโดยเฉพาะสำหรับตัวดิฉันกับญาติมิตรทุกคน ได้รับความร่มเย็น เป็นสุขทั้งกายใจ ทุกยามที่ได้เข้ามาพักอาศัยได้ร่วมไม้ขายเรือนของสวนโมกข์ สุดที่จะพรรณนา; คำสอนของท่านยังจะให้ประโยชน์ต่อไปตลอดกาลเวลาแห่งชีวิตนี้. ไม่มีสิ่งใดจะสนองพระเดชพระคุณให้สาสมได้ จึงมาคิดกันกับญาติพี่น้อง ร่วมกันจัดพิมพ์หนังสือธรรมโฆษณฉบับที่ท่านอาจารย์ประสงค์จะเผยแพร่ นี้นวายท่านที่มุ่งหมายจะไปรยธรรมทานไปยังเพื่อนมนุษย์ คงจะได้ฉลองพระคุณ ท่านได้สักหน่อยหนึ่ง

ขออุทิศบุญที่ดิฉันและญาติมิตรได้กระทำแล้ว จุ่งเป็นอานิสงส์ ส่งให้งานของสวนโมกขพลารามได้ดำรง, ดำเนินเจริญอยู่คู่พระศาสนา เป็นร่วมโพธิ์ร่วมไทรของเพื่อนผู้ร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทนสนเถิด.

สารบาญ

ธรรมบรรยายต่อทางสุนัษ

(ระดับมหาวิทยาลัย ๑๐ ชั่วโมง)

	หน้า
ปฐมนิเทศ	๑
๑. สิ่งที่เป็นคูชีวิต	๒๓
๒. ทิศทั้งหก	๕๗
๓. นรกกัษสวรรค์	๙๒
๔. นิพพานที่นี้และเดี่ยวนั้	๑๒๖
๕. โพรธิหรือกิเลส	๑๖๐
๖. ตัดต้นเหตุทันเวลา	๑๙๒
๗. มัชฌิมา คื่อหนทาง	๒๒๕
๘. ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ	๒๕๗
๙. พบชีวิตจริง	๒๘๖
๑๐. ทุกสิ่งอยู่เหนือปัญหา	๓๑๓
— ปัจฉิมนิเทศ	๓๓๘

ไปรคกุสารบาญละเอียดในหน้าต่อไป

สารบัญละเอียด

ธรรมบรรยายต่อทางสุนัข
(ระดับมหาวิทยาลัย ๑๐ ชั่วโมง)

ปฐมนิเทศ	หน้า
พูดในแบบ เตรียมทำความเข้าใจในเบื้องต้น	๑
คำความเข้าใจในเรื่องที่เรียกว่ามหาวิทยาลัย ๑๐ ชั่วโมง	๒
การพักอยู่สวนโมกข์ ต้องฝึกเป็นอยู่แบบที่นี้ด้วย	๓
การฝึกได้แก่การกิน อาบ นอน วัตรปฏิบัติ	๔
เป็นอยู่แบบสวนโมกข์ จะสัมผัสธรรมชาติได้ง่าย	๕
เรื่องที่จะพูดกัน ๑๐ ชม. จะสรุปหลักพุทธศาสนาให้สั้นที่สุด	๖
ต้องการพูดให้เกิดผลเป็นสันติภูมิโก, เอหิเบสโก	๗
ทั้งฆราวาสและบรรพชิตมีเรื่องดับทุกข์ได้ด้วยวิธีเดียวกัน	๘
บวช ๓ เดือน ควรทดสอบว่าพบชีวิตเย็นเพียงพอหรือขาดอยู่	๙
ทุกคนควรจะได้ชีวิตเย็น แม้เป็นฆราวาส	๑๐
ถ้าปฏิบัติถูกหลักธรรมะ แม้มีศีลอย่างฆราวาส ก็ก้าวหน้าทางจิตใจได้	๑๑
โดยหลักเกณฑ์บรรพชิตสลายตัวตนง่าย แต่ฆราวาสก็สามารถทำได้	๑๒
สลายตัวกู - ของกูให้หมด ชีวิตก็เย็น เป็นฆราวาสสมบูรณ์แบบ	๑๓
คนยังเป็นโรคประสาท โรคจิต, เบียดเบียนกัน, อย่างน่าละอายสัตว์	๑๔
ถ้ามีธรรมะพอ จะไม่เป็นโรคทางประสาท	๑๕
คนเป็นโรคประสาทนอนไม่หลับก็เพราะไม่ได้อะไรตามกิเลส	๑๖
โรคประสาทมีมากขึ้นในยุคจักรกล, เจริญทางวัตถุ	๑๗

	หน้า
คนยังเห็นแก่ตัวจัด ก็ต้องเผชิญกับโรคกิเลสมากขึ้น	๑๘
ชีวิตที่เย็น อยู่กับนิพพาน จะไม่เป็นบ้า บ๊องกันโรคประสาทได้	๑๙
แต่ละคนมีธรรมชาติ สักคมก็เย็น โลกก็เย็น มีสันติสุขสันติภาพ	๒๐
ทั้งส่วนตน, สักคม, ควรจะได้สิ่งดีที่สุด คือสันติสุข สันติภาพ	๒๑
ถ้าเข้าใจคำบรรยาย ๑๐ ชั่วโมง แล้วฝึกได้ก็จะมีชีวิตเป็นสุข	๒๒

๑. สิ่งที่เป็นคู่ชีวิต

การบรรยายครั้งแรกจะประท้วงว่าโลกมีการศึกษาไม่สมบูรณ์	๒๓
จำต้องพูดส่วนที่ยังขาด เริ่มแต่ต้องรู้จักค่าของธรรมชาติ	๒๔
เรื่องแรกต้องรู้จักสิ่งที่เป็นคู่ชีวิตคือพระธรรม	๒๕
เรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ต้องรู้จักคือ กาย จิต วิญญาณ	๒๖
ระบบกายกับจิตเป็นสิ่งที่ประกอบกันอยู่ทุกชีวิต	๒๗
หลักโบราณในศาสนาก็ยอมรับแม้ต้นไม้วามีจิต - วิญญาณ	๒๘
ระบบวิญญาณถือว่าเป็นส่วนที่มีสติปัญญา	๒๙
จิตตั้งอยู่กับกาย และเนืองอยู่กับวิญญาณ ต้องรู้จักปัญหาทาง ๓ ระบบ	๓๐
เรื่องทางวิญญาณ ต้องใช้ศาสนา ซึ่งเป็นเครื่องมือแก้ไข	๓๑
กายเป็นที่ตั้งของจิต ระบบวิญญาณตั้งอยู่บนจิตพึงศึกษาให้รู้จัก	๓๒
เมื่อมีชีวิตทางกาย แล้วมีสติปัญญาสมบูรณ์ ชีวิตทางวิญญาณจึงเกิด	๓๓
ระบบทางกายต้องการปัจจัย ๔ : อาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย	๓๔
ถ้าปัจจัยเกิน จะเกิดเรื่องกิน - กาม - เกียรติมากไปน้อยไปก็ร้อน	๓๕
กายมีประตูให้สิ่งเข้าไปหาจิตได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น ผิวกาย ใจ	๓๖
เกี่ยวกับกาย เคยถือกันทางวัตถุ : นรกอยู่ใต้ดิน สวรรค์อยู่บนฟ้า	๓๗
พระพุทธเจ้าค้นพบว่าทั้งนรกสวรรค์ อยู่ที่อายตนะหก	๓๘

พระองค์ไม่ตรัสคำของเก่า แต่ตรัสใหม่ว่าอีกอย่างหนึ่ง	---	---	๓๙
กาย - จิต - วิญญาณ ^๕ พุดกันไปจะไม่รู้เรื่อง	---	---	๔๐
คำว่า "วิญญาณ" มีความหมายหลายอย่าง เป็นสิ่งที่รู้สึกได้	---	---	๔๑
วิญญาณเป็นสติปัญญา ^๕ ชั้นสูง ถ้าเกิดกิเลส วิญญาณก็ร้อนเป็นไฟ	---	---	๔๒
กิเลสใหญ่ ๆ มี ๓ พวก : โสกะ โทสะ โมหะ ต้องดูที่ความรู้สึก ^๕ นั้น ๆ	---	---	๔๓
ถ้ากิเลสเกิดจนชินเป็นอนุสัย ถัดไม่ได้ ทางวิญญาณก็ร้อน	---	---	๔๔
ถ้าปราศจากกิเลส จะมีความสะอาด สว่าง สงบ แล้วก็เย็น	---	---	๔๕
จัดชีวิตทาง กาย - จิต - วิญญาณให้ดีแล้ว ก็จะมีชีวิตนิรันดรคือนิพพาน	---	---	๔๖
นิพพานคือเย็นทั้งจิต, กาย, ใจ มีได้ทั้งคน, สัตว์และวัตถุ	---	---	๔๗
คำ "นิพพาน" วิวัฒนาการมา ๓ ระดับกระทั่งสมัยพระพุทธเจ้าทรงพบใหม่	---	---	๔๘
ทรงพบว่า "ระบบสันกิเลส" ^๕ นี้เย็นเป็นนิพพานแท้จริงกว่าอัน	---	---	๔๙
เมื่อคนไม่มีอุปาทาน ไม่เกิดกิเลส รู้สึกเย็น เรียกว่าทฤษฎีธรรมนิพพาน	---	---	๕๐
ธรรมะ ๔ ความหมาย : ธรรมชาติ, กฎ, หน้าที่, ผลที่เกิด, ต้องจำ และเข้าใจ	---	---	๕๑
ต้องเข้าใจและปฏิบัติให้สอดคล้องกับธรรมะ ๔ ความหมายนั้น	---	---	๕๒
พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาสั่งสอนนั้นแหละเป็นคู่วิชีวิต	---	---	๕๓
ธรรมะคู่วิชีวิต ต้องเป็นสันทิฏฐิโก, เอหิภัสสิโก ทดสอบปฏิบัติดูจะเห็นได้	---	---	๕๔
ธรรมะเป็นคู่วิชีวิต ^๕ นี้เป็นหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ; ต้องเชื่อฟัง	---	---	๕๕
ถ้าเห็นหลักอย่างนี้จะรักคู่อัน เพราะเป็นชีวิตอย่างเดียวกับเรา	---	---	๕๖

๒. ทิศทั้งหก

ทิศทั้ง ๖ ^๕ นี้เป็นเรื่องที่ต้องมองให้เห็นความหมายของพุทธประสงค์	---	---	๕๗
การสอนให้ไหว้ทิศมีมาก่อนพุทธศาสนา เพื่อได้ผลที่ตนต้องการ	---	---	๕๘
เดิมเขาถือว่ามิเทวดาประจำทิศ ต้องเกรงกลัว เคารพ	---	---	๕๙

ความหมายของ "ทศ" ต้องมีแสงสว่าง ส่องให้เห็นเป็นกำหนดอยู่	---	๖๐
ทศต้องได้รับความนับถือ และมีทิศทางที่เชื่อถือได้	---	๖๑
พระพุทธเจ้าทรงแสดงทศไว้ ๖ ทาง โดยเอาตัวเราเป็นจุดกลาง	---	๖๒
เอาบิดามารดาไว้ทิศหน้า ต้องรู้เหตุผลให้ลึกซึ้ง	---	๖๓
บิดามารดาอยู่ทิศหน้า เพราะเป็นตัวอย่างให้ลูกเห็นตลอดเวลา	---	๖๔
ลูกที่ดีจะต้องเป็นอภิชาตบุตร เพราะรับมรดกเบื้องหน้าอยู่	---	๖๕
บิดามารดาคือมาตรฐานที่วางไว้ให้ลูกทำดีกว่ามากกว่า	---	๖๖
บิดามารดา เป็นครูคนแรก, เป็นพระพรหม, เป็นพระอรหันต์, ในเรือน		๖๗
ต้องทำให้บิดามารดาเป็นพระอรหันต์ของเรา เพื่อทำให้เกิดบุญนานา	---	๖๘
บิดามารดาลำบากหนักในการเลี้ยงดู ลูกจะต้องสนองให้คุ้ม	---	๖๙
ตามหลักธรรมะ ต้องช่วยยกจิต - วิญญาณให้สูงขึ้นทางศาสนา	---	๗๐
บิดามารดาทางวิญญาณคือพระรัตนตรัย ต้องสนองคุณโดยทำตามประสงค์		๗๑
ทุกคนต้องช่วยสืบอายุพระศาสนา เพราะพระพุทธเจ้าทรงประสงค์เช่นนั้น		๗๒
ต้องรู้จักบิดามารดา ทิศหน้านั้น ทั้งภาษาคนและภาษารวม	---	๗๓
บุตร - ภรรยาอยู่ที่เบื้องหลัง เพราะธรรมชาติต้องการไม่ให้สูญพันธุ์	---	๗๔
ธรรมชาติต้องการสืบพันธุ์ จึงต้องมีคู่	---	๗๕
ภรรยาเป็นคู่ในฐานะแบ่งภาวะตามหน้าที่; ไม่ใช่มีมาทางกามารมณ์		๗๖
บุตรเป็นผู้สืบต่อพันธุ์มนุษย์ เพื่อจะไปถึงที่สุดของวิวัฒนาการ	---	๗๗
เด็วันมนุษย์ไม่ก้าวหน้าทางวิญญาณ แต่ก้าวหน้าไปทางวัตถุ	---	๗๘
เพราะความก้าวหน้าทางวัตถุบีบบังคับให้หลงจนไม่ไปสู่จุดสูงสุดทางวิญญาณ		๗๙
การเดินทางถึงจุดปลายทางของมนุษย์นี้ธรรมชาติต้องการ	---	๘๐
ทศเบื้องซ้าย ถือเป็นพวกมิตรสหาย เป็นพลังงานทางวัตถุ	---	๘๑

มิตรคือ ผู้มีความรัก มีเมตตาเสมอกัน เป็นกำลังงานสูง	---	---	๘๒
ความหมายของมิตรรวมได้ทั้งบิดามารดา, ครูอาจารย์, บุตรภรรยา	---	---	๘๓
ทิศเบื้องขวา คือครูบาอาจารย์ เป็นผู้ให้กำลังทางปัญญา	---	---	๘๔
ครูเป็นผู้นำทางวิญญาณ, เปิดประตูทางวิญญาณ, และสร้างโลก	---	---	๘๕
ทิศเบื้องบนคือสมณพราหมณ์ เป็นผู้สืบศาสนา และปฏิบัติเป็นตัวอย่าง	---	---	๘๖
นักบวชไม่ใช่เพียงผู้ประกอบพิธี แต่เป็นผู้ควบคุมโลกให้เป็นสุข	---	---	๘๗
ทิศเบื้องล่างได้แก่ป่า - ไฟ - กรรมกร เป็นผู้ร่วมแรงงานสำคัญของโลก	---	---	๘๘
บุคคลในทิศทั้ง ๖ ล้วนเป็นผู้ช่วยส่งให้มนุษย์ก้าวสู่นิพพาน	---	---	๘๙
ปัญหาต่อสุระระหว่างชนชั้นมีขึ้น เพราะปฏิบัติผิดต่อทิศทางนั้น ๆ	---	---	๙๐
ทิศ ๖ เป็นเรื่องสูงสุดที่มนุษย์ควรรู้ให้สมบูรณ์ทางการศึกษา	---	---	๙๑

๓. นรกกับสวรรค์

พุทธบริษัทควรต้องรู้เรื่องนรกกับสวรรค์ เพราะมีประโยชน์แก่สังคม	---	---	๙๒
นรกสวรรค์สมัยโบราณ ทำให้คนมีศีลธรรมดีจึงควรรู้ให้ถูก	---	---	๙๓
ทุก ๆ ศาสนามีเรื่องนรกสวรรค์; โดยภาษาคนถือเป็นเรื่องหลังจากตาย	---	---	๙๔
ครั้งความต้องการวัตถุนิยมเข้มข้น คนเลยไม่สนใจนรกสวรรค์	---	---	๙๕
ต้องช่วยกันเข้าใจนรกสวรรค์ให้ถูกต้องอย่างมีสัมมาทิฐิ	---	---	๙๖
นรกสวรรค์มีได้ทั้งภาษาคนและภาษาธรรม	---	---	๙๗
นรกสวรรค์อย่างภาษาคนทางฝ่ายโลกตะวันออกมีมาก่อนพุทธกาล	---	---	๙๘
พระพุทธเจ้าทรงสอนอย่างสวรรค์ในอกนรกในใจ	---	---	๙๙
เรียกว่าภาษาธรรม คือนรกสวรรค์ มีอยู่ที่อายตนะ	---	---	๑๐๐
นรกสวรรค์อย่างที่กล่าวในไตรภูมิพระร่วงก็มีความหมายมาก	---	---	๑๐๑
เปรียบในภาษาธรรมเกี่ยวกับอบาย ๔ จะเห็นได้แก่นรก - ความร้อนใจ,			

เปรต - ความหิว, - เตรัจจาน - ความโง่, - อสุรกาย - ความกลัว	---	๑๐๒
นรกอย่างเก่าเราไม่ยกเลิก แต่พิจารณาโดยภาษาธรรมมีประโยชน์กว่า		๑๐๓
นรกที่มีชื่ออย่างภาษาคนนั้น นำมาใช้ในภาษาธรรมได้ทั้งนั้น	---	๑๐๔
สวรรค์ตามไตรภูมิพระร่วง มีมีชั้นต่างๆ มาก	---	๑๐๕
มีชั้น ๆ กามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร เอามาเทียบอย่างภาษาธรรมก็ได้		๑๐๖
ในจิตใจของคนบางเวลา มีสภาพเป็นสวรรค์ชั้นต่างๆ ได้	---	๑๐๗
เทวดาในสวรรค์ชั้นต่างๆ นั้นยังมีกิเลสหายาบ, ละเอียดตามลำพัง	---	๑๐๘
พวกพรหมมีขันธ์เดียวคือกาย เปรียบได้ขณะที่เราไม่คิดอะไรก็ได้	---	๑๐๙
เรื่องที่คนเชื่อกันมา ไม่ต้องค้าน แต่เราต้องการนรกสวรรค์ในภาษาธรรม		๑๑๐
การศึกษาอย่างใหม่ไม่สอนเรื่องนรกสวรรค์ให้ถูกต้อง จึงเป็นมหาทางด่วน		๑๑๑
นรกสวรรค์ภาษาธรรม รู้สึกได้ด้วยใจเมื่ออายตนะได้สัมผัสสิ่งภายนอก		๑๑๒
ถ้ารู้สึกได้ด้วยใจ จึงจะเป็นธรรมะในพระพุทธศาสนา คือ สันติปฏิริโก	---	๑๑๓
เช่นตากระทบรูป เกิดจักขุวิญญาณ ฯลฯ มองดูได้ตามความรู้สึกที่เกิดขึ้น		๑๑๔
นรกสวรรค์ที่มีในภาษาธรรม เราควบคุมป้องกันได้	---	๑๑๕
เราสามารถปิดนรก เปิดสวรรค์อย่างมีขณิมาปฏิบัติได้	---	๑๑๖
การสร้างสวรรค์ที่อายตนะล้วนเป็นความดี, นิพพานก่อนตาย	---	๑๑๗
ควรเริ่มต้นเรียนพุทธศาสนาที่อายตนะภายใน, ภายนอก	---	๑๑๘
เพราะผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา ถ้าผัสสะโง่กตคนรกทันที	---	๑๑๙
ถ้าควบคุมอายตนะทั้ง ๖ คู่ได้ ก็ไม่มีนรก, จะมีสวรรค์พอสมควร	---	๑๒๐
จุดหมายทางพุทธศาสนามีใช่สวรรค์ แต่อยู่ที่นิพพาน	---	๑๒๑
จงสร้าง ธรรมปฏิบัติ จนให้ตัวเองได้ นี่คือนิพพานเป็นไปเพื่อนิพพาน	---	๑๒๒
ปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องตามธรรมแล้วจะมีธรรมปฏิบัติส่งถึงนิพพาน	---	๑๒๓

	หน้า
นรกสวรรค์ที่อยู่ที่อยู่คนเป็น ไม่ใช่ของคนตายแล้ว	๑๒๔
ไม่ตกนรกที่นี่ มีสวรรค์ที่นี่ แล้วจะส่งถึงนิพพานที่นี่	๑๒๕
<u>๔. นิพพานทันทีและเดี๋ยวนี้</u>	๑๒๖
พุทธบริษัทรู้เรื่องนิพพานไม่สมบูรณ์ จึงไม่บรรลุนิพพาน	๑๒๖
ถ้าไม่รู้จักนิพพานก็ไม่ใช้พุทธบริษัท ไม่มีนิพพานก็ไม่ใช้พุทธ ฯ	๑๒๗
การสอนว่า นิพพานถึงได้ต่อตายแล้ว นี่สอนดวัน ๆ	๑๒๘
บางคนยังเข้าใจว่า นิพพานเป็นเรื่องสูญเปล่า นึกผิดมาก	๑๒๙
นิพพานไม่ใช่เรื่องเหลือวิสัย ; พระพุทธเจ้าก็ไม่ตรัสเรื่องเหลือวิสัย	๑๓๐
ต้องรู้เรื่องภาษาคน - ภาษาธรรมแล้วจะรู้จักนิพพานง่าย	๑๓๑
ศึกษาให้รู้จัก "ชาติ" ภาษาธรรมที่เกิด - ตบวันละหลายชาติ	๑๓๒
รู้จักขีดหลापต่อชาติ - ความเกิด จะได้นิพพานในชาตินี้	๑๓๓
เมื่อจิตว่างจากกิเลส เราจะเย็น เป็นนิพพานน้อย ๆ	๑๓๔
นิพพานน้อย ๆ ในชีวิตประจำวันช่วยให้จิตปกติไม่เดือดร้อน	๑๓๕
นิพพานน้อย ๆ สั้น ๆ มีอยู่แล้วที่นี่และเดี๋ยวนี้	๑๓๖
เรามีปัญหาป้องกันไม่ให้กิเลสเกิดได้ ก็เป็นนิพพานสมบูรณ์	๑๓๗
ช่วยกันปฏิบัติธรรมไม่ให้กิเลสเกิด จิตก็ประภัสสรได้ตลอดกาล	๑๓๘
ต้องปฏิบัติธรรมให้ถูกต้อง, จะลดอนุสัยหมดกิเลสทีละน้อย	๑๓๙
ฝึกไม่ให้มีนิวรณ์, อยู่ในสมาธิจนไม่มีกิเลสจะสบายมาก	๑๔๐
นิพพานเป็นบรมธรรม เพราะว่างจากทุกข์ทั้งปวง	๑๔๑
อารยธรรม ที่ถูกต้องจะไปสู่นิพพาน ไม่ใช่หาเหยื่อให้กิเลส	๑๔๒
อารยธรรม, วัฒนธรรม ฯลฯ ต้องไปสุดที่นิพพาน จึงจะเป็นของจริง	๑๔๓
นิพพานแปลว่าเย็นใช้ได้ทั้งแก่คน เดรัจฉาน วัตถุ	๑๔๔

	หน้า
พระพุทธเจ้าทรงค้นพบว่า ความสิ้นกิเลสเป็นนิพพาน	๑๔๕
คำ “นิพพาน” ใช้กันในทางศาสนา หมายถึงเย็นยิ่งกว่าชาวบ้าน	๑๔๖
นิพพานของพระพุทธเจ้า หมายถึงทำลายอดีตแล้วกิเลสดับ, เย็น	๑๔๗
จะรู้จักนิพพานต้องศึกษาด้วยใจให้รู้จักร้อน – เย็นเป็นอย่างไร	๑๔๘
เมื่อจิตว่างจากกิเลสก็พบนิพพาน ถาวรหรือชั่วคราวก็ได้	๑๔๙
นิพพานชั่วคราวมีอยู่เสมอ จึงหล่อเลี้ยงชีวิตไว้ให้มีปกติจิต	๑๕๐
ยุคปัจจุบันมีวัตถุมากกิเลสมาก ยิ่งจำเป็นต้องเพิ่มนิพพาน	๑๕๑
เมื่อใดจิตยึดมั่นในสิ่งใดอยู่ เมื่อนั้นไม่มีนิพพาน	๑๕๒
คนไม่มีนิพพานในความรู้สึกรักเพราะเพลินหมกอยู่ในสิ่งน่ารัก ฯลฯ	๑๕๓
กิเลสเข้าสู่จิต เป็นอุปาทานแล้วจึงไม่มีนิพพานในทวิภูริธรรม	๑๕๔
พอมืออุปาทาน จิตใจก็เหมือนกับถูกอัดไว้ด้วยไฟ, ไม่เย็น	๑๕๕
นิพพานมีได้ทีนี้เดี๋ยวนี้ โดยต้องควบคุมผัสสะและเวทนา	๑๕๖
ฝึกบังคับความรู้สึกไม่หลง, ไม่มีอุปาทาน ก็จะมีนิพพานในทวิภูริธรรม	๑๕๗
“นิพพานอยู่ที่ตายก่อนตาย” คือควบคุมตัวกู – ของกูให้ตายสนิท	๑๕๘
นิพพานไม่ใช่เรื่องเหลือวิสัย รู้จักนิพพานแล้วมีได้ทีนี้เดี๋ยวนี้	๑๕๙
๕. โภธิ หรือกิเลส	
รู้จักคำว่า “โภธิ” และกิเลสให้ถูกต้อง	๑๖๐
ลักษณะของโภธิกับกิเลส เปรียบเหมือนสัตว์ ๒ ตัวกัดกันอยู่	๑๖๑
กิเลส, โภธิ มาจากธาตุเดียวกัน เป็นธาตุแห่งความรู้	๑๖๒
ธาตุนี้เป็นสิ่งกลาง มีเหตุปัจจัยปรุงให้เป็นกิเลสหรือโภธิได้	๑๖๓
สัญชาตญาณเป็นธาตุรู้ตามธรรมชาติ ต่อไปจึงเป็นกิเลสหรือโภธิ	๑๖๔
ธาตุรู้ถูกพัฒนาไปในธรรมก็เป็นโภธิ, ผิดธรรมก็เป็นกิเลส	๑๖๕

ชาตुरूจะเป็นไปในทางผิดหรือถูก ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อม	---	---	๑๖๖
ชาตुरूถ้ามีในสิ่งมีชีวิต แล้วพัฒนาไปตามสัญชาตญาณเอาตัวรอด	---	---	๑๖๗
โพธิจะพัฒนาจนฉลาดขึ้น ๆ เป็นชีวิตที่เรียกว่าโพธิสัตว์	---	---	๑๖๘
วิวัฒนาการของโพธิมีปรากฏตั้งเรื่องนารายณ์เฝ้าดาวเป็นต้น	---	---	๑๖๙
คนโตขึ้นทุกวัน ก็เหมือนเปลี่ยนนวดตารสูงขึ้น ๆ จนเป็นโพธิ	---	---	๑๗๐
ถ้าเด็กอบรมทางโพธิไม่พอ ก็มีชาตुरूเป็นไปอย่างไม่รู้ดี-ชั่ว	---	---	๑๗๑
ชาตुरूที่เป็นไปตามสัญชาตญาณเอาตัวรอดอาจทำไปในทางกิเลส	---	---	๑๗๒
รู้จักโพธิหรือกิเลสแล้ว จะไม่ไปดำเนินคดีใคร	---	---	๑๗๓
“ตัวรู” เป็นได้ทั้งโพธิหรือกิเลส จะให้เป็นโพธิก็ต้องจัดให้เดินถูกทาง	---	---	๑๗๔
โพธิเดินไปทางธรรมเป็นพระโพธิสัตว์; ไปทางอธรรมก็เป็นอันทพาล	---	---	๑๗๕
กิเลสและโพธิในบุคคลมีการต่อสู้กันอยู่เรื่อยตามเหตุปัจจัยปรุงแต่ง	---	---	๑๗๖
ในคน ๆ หนึ่งจะมีความรู้สึก ๒ อย่างเสมอคือฝ่ายสูง ฝ่ายต่ำ	---	---	๑๗๗
เมื่อฝ่ายกิเลสรุกมาก ก็ต้องเพิ่มกำลังโพธิเอาชนะฝ่ายต่ำให้มากขึ้น	---	---	๑๗๘
ถ้ากิเลสชนะจะมีผลเป็นสุข แต่แล้วจะถูกลงโทษโดยปฏิบัติ	---	---	๑๗๙
ผลของกิเลสชนะ จะสอนตัวเองฉลาดขึ้นเป็นโพธิเป็นนิพพาน	---	---	๑๘๐
ชาตुरूในระบบโพธิ ย่อมพัฒนาสูงขึ้นจนเป็นระบบศาสนา	---	---	๑๘๑
ข้อปฏิบัติเพื่อพัฒนาโพธิก็ได้แก่บารมี ๑๐ ต้องศึกษาให้เข้าใจ	---	---	๑๘๒
วิธีปฏิบัติเพื่อโพธิเจริญมีรายละเอียดตั้งแต่ ๑ - ๑๐	---	---	๑๘๓
บารมี ๑๐ เป็นสิ่งที่พระโพธิสัตว์ปฏิบัติ; ทุกคนเลียนแบบได้	---	---	๑๘๔
รู้หนังสือ, เรียนอาชีพ, ทำให้ฉลาดบ้าง; แต่ต้องมีธรรมะด้วย	---	---	๑๘๕
องค์แห่งโพธิอีกอย่างหนึ่งเรียกว่าโพฆฉกค์ ควรฝึกทำได้ตั้งข้อ ๑-๒	---	---	๑๘๖
รายละเอียดข้อปฏิบัติแนวโพฆฉกค์ข้อ ๓ - ๕	---	---	๑๘๗

	หน้า
รายละเอียดข้อ ๖ - ๗ จบลงด้วยอุเบกขาเหมือนบารมี ๑๐ --- ---	๑๘๘
ทุกคนควรฝึกตนเป็นโพธิสัตว์ เพื่อพัฒนาโพธิเรื่อยไป --- ---	๑๘๙
ฝึกพัฒนาโพธิ ทำให้ความรู้สึกฝ่ายสูงชนะกิเลสปัญหาที่จับ --- ---	๑๙๐
ระบบการศึกษาไม่มีธรรมะควบคุม กิเลสก็ชนะโพธิ --- ---	๑๙๑
๖. ตัดต้นเหตุทันเวลา. --- ---	
ต้องทำให้ทันเวลา โดยเฉพาะตัดเหตุแห่งความทุกข์, จะไม่มีภัย --- ---	๑๙๓
การบังคับจิตใจให้ทันเวลา เป็นเรื่องสำคัญในพุทธศาสนา --- ---	๑๙๔
โลกไม่มีสันติสุขและสันติภาพ ก็เพราะไม่สามารถบังคับจิตใจ --- ---	๑๙๕
สำเร็จการศึกษาปัจจุบันนี้แล้ว ยังมีปัญหาแก้ไม่ได้เช่นยาเสพติด --- ---	๑๙๖
จิตเป็นสิ่งที่ต้องบังคับ และต้องรู้ทันสภาพของจิต --- ---	๑๙๗
เมื่อมีการกระทบทางอายตนะ ๖ คู่ ก็เกิดพลังงานเร็วแรงมาก --- ---	๑๙๘
เราควรจะควบคุมความรู้สึกที่เป็นสายจุดฟ้าแลบ ให้ทันทั่วทั้ง --- ---	๑๙๙
สิ่งที่จะควบคุม, บังคับจิตใจ, ตัดต้นเหตุทันเวลา, ต้องทำด้วยสติ --- ---	๒๐๐
การบังคับจิตใจหรือต้องการผลดีต้องกระทำให้อุถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติ --- ---	๒๐๑
ธรรมะในฐานะเป็นกฎธรรมชาตินั้นคือพระเจ้าทางพุทธศาสนา --- ---	๒๐๒
ต้องเข้าใจกฎของปฏิจจสมุปบาทจะบังคับจิตใจให้ตัดต้นเหตุทันเวลาได้ --- ---	๒๐๓
กฎปฏิจจสมุปบาทนั้นจะปรุงให้มีเรื่องทางอายตนะ ๖ ส่งผลกระทั่งเกิดทุกข์ --- ---	๒๐๔
ต้องรู้จักกลจักรของการปรุงเช่นตา + รูป + จักษุวิญญาณ เกิดผัสสะ --- ---	๒๐๕
บางครั้งพอมีการกระทบ ก็รู้สึกเป็นเวทนา-ต้นเหตุไปตามความใจ --- ---	๒๐๖
จากต้นเหตุ ก็ปรุงความรู้สึกเป็นอุปาทาน, ภพ, ชาติต่อไป --- ---	๒๐๗
พหุมีชาติก็เป็นตัวกู - ของกู เต็มความหมาย ก็เป็นทุกข์สมบุรณ์ --- ---	๒๐๘
กฎธรรมชาติเหมือนพระเจ้า แบบนั้นต้องทบทวนให้เข้าใจ --- ---	๒๐๙

	หน้า
เมื่อเวทนาเกิดขึ้น ควรรู้ความจริงว่าเป็นเพียงธรรมชาติก็ไม่ปรุงต่อ	๒๑๐
ต้นเหตุแห่งทุกข์ คือที่ต้นเหตุก็ได้เรื้อนต้นสุดอยู่ที่อวิชชา	๒๑๑
เหตุแห่งทุกข์ เป็นเรื่องของปัจจัยสมุปบาท ต้องสะกัดให้หยุดจะไม่ทุกข์	๒๑๒
กระแสแห่งการปรุงในจิตเร็วมากที่ไม่รู้สึกเพราะขาดความรู้ สติปัญญา	๒๑๓
ปัจจัยสมุปบาทแบบที่พระพุทธเจ้าประสงค์ เป็นแบบสันทิฎฐิโก	๒๑๔
จุดที่ต้องควบคุมให้ทันแก่เวลาคือผัสสะต้องใช้สติ, ปัญญา	๒๑๕
ฝึกมีสติให้สมบูรณ์ปัญญาจะมาทันเวลา, ซึ่งฝึกได้ โดยวิธีอานาปานสติ	๒๑๖
บุถุชนยังฝึกควบคุมจิตเด็ดขาดไม่ได้ ก็เพียรทำไว้บ้าง พอแก่ทุกข์ได้	๒๑๗
ปัญหาต่างๆ เกิดจาก รัก โกรธ เกลียด กลัวต้องตัดต้นเหตุ ให้ทันเวลา	๒๑๘
ต้องฝึกมีสติปัญญาตามลำดับเรื่องก่อน, กำลัง, เกิดผลแล้วว่าจะจัดอย่างไร	๒๑๙
จะตัดต้นเหตุ ต้องรู้จักตัวเหตุ คือกฎปัจจัยสมุปบาทนั้น	๒๒๐
เมื่อรู้จักเหตุ ก็ดับเหตุเสียได้; ต้องฝึกอบรมให้มีสติปัญญาพอ	๒๒๑
ต้องไม่ทำสิ่งใดโดยปราศจากสติ ฝึกให้รู้ทันตลอดเวลา	๒๒๒
มีสติล่วงหน้า มีประโยชน์มากกว่า กำลังมีเรื่อง หรือเกิดเรื่องแล้ว	๒๒๓
สติเป็นสิ่งจำเป็นในทุกกรณี จะหาปัญญามาช่วยตัดต้นเหตุได้	๒๒๔
๗. มัชฌิมา คือนันททาง	๒๒๕
ให้เข้าใจว่า ความเป็นมัชฌิมา คือภาวะแห่งมัชฌิมานั้นจะเป็นหนทาง	๒๒๕
การงานทั้งทางวัตถุทางจิตสำเร็จอยู่ที่สมมุขุญ คือพอดี	๒๒๖
ความสมมุขุญจะมีได้ต้องเป็นไปตามธรรมชาติ ซึ่งปรับปรุงได้	๒๒๗
มนุษย์ สัตว์ พืช ระบบจักรวาลดำรงอยู่ได้ เพราะมีความสมมุขุญ	๒๒๘
ความสมมุขุญเป็นอำนาจลึกลับเท่ากับพระเจ้า, เป็นหัวใจของพุทธศาสนา	๒๒๙
ต้องมองเห็นความสมมุขุญนี้เป็นสันทิฎฐิโกด้วยใจจริง	๒๓๐

เมื่อรู้สึกอยู่แก่ใจ การปฏิบัติธรรมเพื่อความรอด ก็จะเป็นไปด้วยดี ---	๒๓๑
มัชฌิมาปฏิปทาเป็นตัวยุทธศาสนา, เป็นหนทางกลางและสมดุลย์ ---	๒๓๒
“กลาง” คือไม่เหลือไม่ขาด, ไม่หย่อนไม่ตั้ง, ไม่เบียดไม่แหยง ---	๒๓๓
และไม่ซ้ายไม่ขวา, ไม่หนาวไม่ร้อน, ไม่สุขไม่ทุกข์, มิได้มีมิได้สูญ ---	๒๓๔
พระองค์ตรัสรู้เรื่องมัชฌิมา แล้วทรงสอนเป็นเรื่องแรก ---	๒๓๕
ตรัสว่า “ไม่เคยฟังมาก่อน” เป็นไปเพื่อปัญญาจักขุ, โภชิ, นิพพาน ---	๒๓๖
มัชฌิมาปฏิปทาต้องประกอบด้วยองค์แปด ต้องจำให้คล่องใจ ---	๒๓๗
สัมมาทิฐิคือถูกต้องในความเห็น, ความเชื่อ, ความเข้าใจ, หรืออุดมคติ ---	๒๓๘
สัมมาสังกัปปะ : ถูกต้องในความดำริ, ประารณา, ใฝ่ฝัน, มุ่งหมาย ---	๒๓๙
สัมมาวาจา : ถูกต้องในคำพูด, การพูด, วิธีพูด, ไม่ทำร้ายใคร ---	๒๓๙
สัมมากัมมันตะ : ถูกต้องในการงานทางกาย, ไม่ประทุษร้ายใคร ---	๒๔๐
สัมมาอาชีวะ : มีอาชีพชอบทั้งการดำรงชีพและทำมาหากิน ---	๒๔๑
สัมมาวายามะ : ทำความเพียรพยายามด้วยความกล้าหาญชอบ ---	๒๔๑
สัมมาสติ : มีความรู้สึกตัว, มีสัมปฤติ, สัมปชัญญะ ชอบ ---	๒๔๒
มรรคคือองค์ ๘ นี้ เป็นทางสายเดียวสำหรับคนเดียวเดินสู่จุดหมาย ---	๒๔๓
มรรคนี้เป็น “เอกมคโค” — คนเดียวเดิน ไปสู่พระนิพพาน ---	๒๔๔
มัชฌิมา แปลว่ากลาง ซึ่งสำคัญที่ว่า ไม่ตั้งไปทางใดทางหนึ่งส่วนเดียว ---	๒๔๕
ตัวอย่าง : มีหรือไม่มีนั้นไม่ถูก ที่ถูกเป็น “แล้วแต่เหตุปัจจัย” ---	๒๔๖
หรือ “มีแต่กระแสแห่งปัจจัยสมบูรณ์” ที่ทำให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ---	๒๔๗
พวกสัสสตทิฐิ, นัตถิกทิฐิ, สุตโต่ง; มัชฌิมาปฏิปทาน้อยู่กลางๆ ---	๒๔๘
อยู่ตรงกลาง ไม่ติดในสิ่งใด; มองเห็นแต่กระแสที่ปัจจัยตา ---	๒๔๙
เมื่อไม่ยึดมั่นเวทนา ก็จะอยู่ตรงกลาง, มรรคมีองค์ ๘ สมบูรณ์ ---	๒๕๐

	หน้า
อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นตัวพรหมจรรย์คือข้อปฏิบัติศีลสมาธิปัญญา ---	๒๕๒
มัชฌิมาปฏิปทา เป็นเพื่อนไปนิพพาน เรียกโพธิปักขิยธรรมก็ได้ ---	๒๕๓
ความเป็นกลางมีรากฐานอยู่ที่ธรรมชาติ, บุญชนเดินไปสู่โลกุตตระได้ ---	๒๕๔
อริยมรรคปฏิบัติได้แม้แก่บุญชนกระทั่งคนทุกระดับ --- ---	๒๕๕
ปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ ให้เข้าสู่จุดกลาง แล้วจะไม่ทำให้เกิดทุกข์แก่เรา ---	๒๕๖
๘. <u>ความสะอาด สว่าง สงบ.</u> --- ---	
คำว่าสะอาด สว่าง สงบ เป็นสัญลักษณ์ของ จิตว่าง --- ---	๒๕๘
เป็นภาวะของจิตที่อบรมถึงที่สุด ไม่สกปรก, ไม่มีดี ไม่มีปรุง --- ---	๒๕๙
ข้อแรกพึงรู้ว่ากิเลส : โลภะ โทสะ โมหะ ทำจิตให้สกปรก --- ---	๒๖๐
โลภะจะกอดรัดไว้, โทสะผลักไป, โมหะมัดโยงหลงวนเวียนอยู่ ---	๒๖๑
กิเลสแต่ละอย่าง เกิดครั้งหนึ่งจะฝังอนุสัยไว้จนชินที่จะทำตามกิเลสนั้น ---	๒๖๒
อนุสัยเป็นความเคยชิน สะสมอยู่ จะไหลออกเป็นอาสวะกิเลสอีก ---	๒๖๓
กิเลสเกิดจนชิน ก็ไหลออกทาง กาย วาจา จิต ให้เกิดความสกปรก ---	๒๖๔
จะทำจิตให้สะอาดต้องใช้ปัญญา โดยสตินำมาเมื่อมีผัสสะ --- ---	๒๖๕
ตามธรรมดา จิตนี้เป็นประภัสสร พอกิเลสเกิดก็สกปรกและมีดี ---	๒๖๖
ถ้าไม่มีปัญญาที่มีติดอยู่กับกิเลส บาลีเรียกว่า "กิเลสนิททา" --- ---	๒๖๗
โลกคือหม้อสัตว์ ถูกอวิชชาครอบงำ แสงธรรมเข้าไม่ได้ ก็มีดี ---	๒๖๘
จะทำให้สว่าง ต้องศึกษาให้ฉลาดด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา --- ---	๒๖๙
เรื่องความสงบมีไม่ได้เพราะกิเลสอวิชชาทำให้มีการปรุงแต่งไปต่าง ๆ ---	๒๗๐
ปรุงแต่ง บาลีว่า "สังขาร" ต้องหยุดปรุง, ทำหลายผู้ปรุง, แล้วจะสงบ ---	๒๗๑
จะหยุดปรุง ต้องมีปัญญา มองเห็นโทษของการปรุงที่ทำให้เวียนว้าย ---	๒๗๒

ถ้าทำถูกต้อง จิตจะมีความสะอาด สว่าง สงบ เพราะอบรมดีแล้ว	---	๒๗๓
เนื้อแท้ของพระพุทธ ธรรม สงฆ์ อยู่ที่ความสะอาด สว่าง สงบ	---	๒๗๔
พุทธบริษัทควรทำจิตให้เหมือนท่านคือสะอาด สว่าง สงบ	---	๒๗๕
ทำความสะอาด สว่าง สงบ ให้มีในใจจะเท่ากับมีพระทั้ง ๓ อยู่ในใจ	---	๒๗๖
เมื่อมีความสะอาด สว่าง สงบ จิตก็ว่างไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร	---	๒๗๗
ความว่าง, จิตว่าง, หมายถึงไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นอะไรโดยความเป็นตัวตน		๒๗๘
จิตฉลาดรู้จริงนั้น เห็นโลกคือสิ่งทั้งปวงเช่นของว่างปราศจากตัวตน	---	๒๗๙
เมื่อโลกนี้ว่างจิตก็ว่างมีอิสรภาพ จะเห็นได้เช่นในการพิจารณาปัจจุเวกขณะ		๒๘๐
พอจิตว่าง ก็เป็นสุขที่สุด ทำงานได้ดี กระทั่งปฏิบัติเพื่อนิพพาน	---	๒๘๑
จิตว่าง จะมีอานุภาพทางสติปัญญา ทำสิ่งใดจะมีแต่สมาธิเพื่อสิ่งนั้น	---	๒๘๒
“ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง” จะมีผลดีที่สุด เป็นปัญญาสูงสุด	---	๒๘๓
พระอรหันต์ทั้งหลายทำหน้าที่ด้วยจิตว่าง จึงไม่มีทุกข์, ทำได้ดี	---	๒๘๔
ยึดมั่นสิ่งใด สิ่งนั้นจะกักเอาให้เจ็บปวด ฉะนั้น :-	---	๒๘๕

จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น
กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวเองแท้.

๘. พบชีวิตจริง. --- --- --- ๒๘๖

เมื่อจิตมีความสะอาด สว่าง สงบแล้ว จะได้พบชีวิตจริง	---	๒๘๖
ชีวิตจริง มีปัญหาเนื่องกันอยู่ที่ว่า มีตัวตน, ไม่มีตัวตน	---	๒๘๗
พระพุทธเจ้ามิได้ทรงยกเลิกเรื่องมีตัวตนแต่เสริมให้ทำดียิ่งขึ้น	---	๒๘๘
อนัตตาของพระพุทธเจ้าอยู่ระหว่างกลาง; ทำให้ถูกต้องอย่าให้เป็นทุกข์		๒๘๙
ชีวิตจริงต้องเข้าถึงความสะอาด สว่าง สงบ; ตัวแท้จริงคือธรรมะ	---	๒๙๐

ถ้าจะมีคนให้เอาธรรมะนั้นเป็นตน; กิเลสเป็นตัวใช้ไม่ได้	---	---	๒๙๑
ชีวิตจริงคือเข้าถึงตัวตนแท้จริง ยิ่งเป็นตัวตนของธรรมชาติ	---	---	๒๙๒
ตัวตนจริงของธรรมชาติอยู่ที่ความสะอาด สว่าง สงบ	---	---	๒๙๓
เมื่อไรเราเป็นทุกข์ ร้อนใจ ฟังรู้ว่า เราได้เป็นตัวตนที่ไม่จริง	---	---	๒๙๔
ตัวตนที่ไม่จริงมาจากลัทธิสัสสตทิฐิ, ยึดถือเอาเป็นตัวตน	---	---	๒๙๕
ตัวตนที่ไม่จริง เช่นเรื่องที่ว่ามัจจุคติ ก็มีประโยชน์หา ศีลธรรมอยู่บ้าง	---	---	๒๙๖
ตัวตนที่แท้จริง ต้องเป็นตัวตนของธรรมที่เป็นอสังขตะ	---	---	๒๙๗
อสังขตธรรม คือ สิ่งที่ไม่มียะไรปรุงแต่ง ตรงข้ามกับสังขตะ	---	---	๒๙๘
เมื่อเราไม่หมายมันเป็นตัวตนของใคร เรียกว่าถึงสิ่งที่ เป็นอสังขตะ	---	---	๒๙๙
อสังขตะเป็นสิ่งนิรันดรไม่ขึ้นกับเวลา ไม่เปลี่ยนแปลง	---	---	๓๐๐
เมื่อปฏิบัติดี จิตเข้าถึงความสงบ จะพบตัวตนจริงนิรันดร	---	---	๓๐๑
ชีวิตที่ไม่จริง เป็นความรู้สึกของบุคคล, อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย	---	---	๓๐๒
สังเกตง่าย ชีวิตไม่จริงจะรู้สึกหนัก, ร้อน, และเป็นทุกข์	---	---	๓๐๓
จิตที่อบรมดีแล้ว เข้าถึงความสะอาด สว่าง สงบ จะเป็นชีวิตจริง	---	---	๓๐๔
ชีวิตจริงจะไม่ยึดมั่นเวทนา ไม่สร้างความร้อน, ความทุกข์	---	---	๓๐๕
ชีวิตจริงนี้ว่างจากกิเลส, ความยึดมั่นถือมั่นและความทุกข์	---	---	๓๐๖
ทางเข้าถึงชีวิตจริง คือ มัชฌิมาปฏิปทา, สัมผัสอารมณ์ด้วยสติปัญญา	---	---	๓๐๗
มีสติปัญญาตามแบบของพุทธศาสนา ก็คือมัชฌิมาปฏิปทา	---	---	๓๐๘
พุทธศาสนามีอนัตตาในทุกสิ่งที่บุคคลเข้าใจว่าเป็นอัตตา	---	---	๓๐๙
“แสงสว่างที่จริง” ก็คือเอาอัตตาคือธรรมชาติเป็นที่พึ่ง	---	---	๓๑๐
การหาตนที่ถูกต้องก็คือหาธรรมชาติที่เป็นอสังขตธรรม	---	---	๓๑๑
มีธรรมชาติเป็นตนแล้ว ก็ดับทุกข์ได้ และได้พบชีวิตจริง	---	---	๓๑๒

๑๐. <u>ทุกสิ่งอยู่เหนือปัญหา.</u> --- ---	๓๑๓
ขอให้ทุกคนพยายามปฏิบัติ เพื่อให้ทุกสิ่งอยู่เหนือปัญหา --- ---	๓๑๓
เมื่อไม่ติด ไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดๆ นี่ก็คือจิตหลุดพ้นจากปัญหา ---	๓๑๔
เมื่อจิตหลุดพ้น จากอวิชชา อุปาทาน ก็อยู่เหนือปัญหา --- ---	๓๑๕
จะหลุดพ้น ไม่ติด ต้องมีปัญญา เห็นตถตา—ความเป็นเช่นนั้นเอง ---	๓๑๖
การพิจารณาเห็นตถตา ดูจากอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ได้ --- ---	๓๑๗
หรือดูทาง อริยสัจจ์, ปฏิจจสมุปบาท, อิทัปปัจจยตา ก็ได้ --- ---	๓๑๘
ถ้าไม่รู้จักตถตาในทางถูก ก็จะเป็นไปในทางอภิขมาและโทมนัส ---	๓๑๙
ถ้าเห็นตถตา—เช่นนั้นเอง แล้วกิเลสใดๆ จะเป็นบ่วงมาคล้องไม่ติด ---	๓๒๐
เห็นเช่นนั้นเองแล้ว ก็ทำใดๆ ไปให้เข้ารูปกับเช่นนั้นเองด้วยสติปัญญา	๓๒๑
เห็นเช่นนั้นเองนั้น สติพามาก่อน แล้วปัญญามาจัดทัน จึงไม่มีปัญหา	๓๒๒
มีอะไรมาเสียบแทงจิตใจ ก็แก้ไขด้วยปัญญาว่า “เช่นนั้นเอง” ---	๓๒๓
“เช่นนั้นเอง” เป็นกฎธรรมชาติ ใช้ให้ถูกต้อง จะไม่มีอุปสรรค คัดรู่ ---	๓๒๔
ความผิดหวัง มาจากความที่ไม่เห็น “เป็นเช่นนั้นเอง” --- ---	๓๒๕
พระอรหันต์ เป็นผู้ถึง “ตถา” จึงอยู่เหนือปัญหาทั้งหลาย --- ---	๓๒๖
เราไม่เห็น “เช่นนั้นเอง ไปยึดเอาประมาณ, บัญญัติ ฯลฯ” จึงเป็นทุกข์	๓๒๗
บุคคลไม่เห็นความเป็นเช่นนั้นเอง ก็ต้องเป็นทุกข์เร่าร้อน --- ---	๓๒๘
ต้องทำความเข้าใจคำ ตถา, ตถตา, ตถาตา, เพื่อไม่เกิดตัณหาอุปาทาน ---	๓๒๙
ถ้าเห็นเช่นนั้นเอง จะไม่มีความจงนงสงสัยอัสภรรยอะไร --- ---	๓๓๐
แม้ที่กล่าวว่า “โอโหพุทโธ ฯลฯ” ก็ไม่ต้องมี เพราะเห็นเช่นนั้นเอง ---	๓๓๑
ไม่มีอะไรที่น่าสนใจ, น่าหัวเราะ, หรือน่าเป็นทุกข์, ถ้าเห็นตถตา ---	๓๓๒
เห็นเช่นนั้นเองอยู่เสมอ จะได้ไม่เกิดตัณหาอุปาทานในทุกเรื่อง ---	๓๓๓

ทุกสิ่งที่มีมา จะสูญเสียนั้นไม่ต้องทุกข์ ควรจัดอย่างไรก็จัดต่อไป	---	334
เห็นเช่นนั้นเองอย่างถูกต้อง จะรักษาจริยธรรมศีลธรรมไว้ได้	---	335
ผลของจิตที่เห็นเช่นนั้นเอง นั้นจะสะอาดสว่างสงบ, พบชีวิตจริง	---	336
สรุปว่าหลักปฏิบัติทั้ง ๑๐ หัวข้อจะเพียงพอสำหรับชีวิตที่เป็นมนุษย์	---	337

ปัจฉิมนิเทศ.

ชี้แจงเป็นครั้งสุดท้ายว่าพูดกันครั้งนี้อย่างบรมมหาวิทยาลัย	---	338
เริ่มตั้งแต่ประโยชน์จากการนั่งกลางดิน	---	339
การลาสิกขา ควรเป็นการตั้งต้นชีวิตใหม่ เพื่อไม่ต้องเป็นทุกข์	---	340
ให้มีปัญญา รักษาตัว เพราะได้ศึกษาโลกุตระธรรมไปแล้ว	---	341
ถ้าไม่มีโลกุตระธรรมจะแก้ปัญหาก็ไม่ได้ตถตาแก้ปัญหาก็ทุกอย่าง	---	342
ชีวิตนี้ไม่ควรต้องเป็นทุกข์ เพราะมีธรรมะสำหรับป้องกันแล้ว	---	343
บททวนข้อธรรมที่บรรยายแล้วข้อ ๑. คู่ชีวิตของคนคือธรรม	---	344
ข้อ ๒ เรื่องทิศ ๖ ข้อ ๓ นรกกับสวรรค์ ต้องปฏิบัติ, และรู้ถูกต้อง	---	345
ข้อ ๔. นิพพานต้องถึงได้ทีนี้และเดี๋ยวนี้	---	346
ข้อ ๕. โภธิหรือกิเลส ต้องรู้จักและเดินให้ถูกต้อง	---	347
ข้อ ๖-๑๐ รู้, และจำไว้ปฏิบัติ เพื่อไม่ทุกข์	---	348
พึงรู้ว่ามิโลกุตระธรรมสำหรับใช้ดับความร้อน	---	349
ให้เอาคำสอนนี้ไปปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น	---	350
ขอให้ยกตัวเองขึ้นพ้นจากปัญหา แล้วช่วยผู้อื่นด้วย	---	351

มหาวิทยาลัยท่องเที่ยวสุข ๑๐ ชั่วโมง
ปฐมนิเทศ

ณ โรงแรมสหทางวิญญาน

๒๖ ก.ค. ๒๓, เวลา ๓๑.๐๐ น.

ปฐมนิเทศ

ท่านที่เป็นวิทยากรผู้ที่จะต้องลาศึกษา ทั้งหลาย,

ผมยินดีที่ได้พบท่านทั้งหลาย และจะมีโอกาสพูดสิ่งที่จะเป็นประโยชน์
แก่ผู้ที่จะลาศึกษา ผมประมาณว่า เราพูดกันสัก ๑๐ ชั่วโมงก็ได้. แต่วันนี้พูดใน
แบบที่เรียกว่า เตรียมทำความเข้าใจเบื้องต้น ที่เขามักจะเรียกกันว่าปฐมนิเทศ
หรืออะไรทำนองนั้นมากกว่า แล้ววันหลังถึงจะพูดด้วยเรื่องตัวธรรมะโดยตรง.

อาร์มภกตา.

วันนี้เรา มาทำความเข้าใจ เกี่ยวกับการกระทำ ที่จะกระทำต่อไปนี้ ให้เป็นผลดี. ผมเรียกเอาเองว่า เราจะเปิดมหาวิทยาลัย ๑๐ ชั่วโมง, คือชั่วโมง ๑๐ ชั่วโมงเท่านั้น. แล้วทำไมจึงเรียกว่า มหาวิทยาลัย? เพราะว่ามันเป็นเรื่องความรู้ที่สูง ของพระพุทธศาสนา สูงกว่าความรู้ธรรมดาในโลก. ความรู้แค่มหาทางดวัน เขาก็ยังเรียกว่า การศึกษาระดับมหาวิทยาลัย; เดียวนี้ เรามันมากกว่านั้น อาจจะเรียกว่า บรมมหาวิทยาลัย มากกว่า.

ระบบการศึกษาในโลก แม้ระดับที่เรียกกันว่า มหาวิทยาลัย ยังเป็นเหมือนกัับมหาทางดวัน คือ สอนกันแต่หนังสือกับวิชาชีพ. นี่ท่านทั้งหลาย ก็ได้ผ่านมาแล้วว่า ยังมีอะไรบ้างที่สอนความเป็นคน, และสอนความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์, ว่ายังขาดความรู้เรื่องความเป็นคนหรือเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์. นี่แหละมันเหมือนกัับมหาทางดวัน.

นี่เราดูทั่วทั้งโลก สอนกันแต่หนังสือ กับวิชาชีพ; จะเป็นวิชาเทคโนโลยีแขนงไหนก็ตามเถอะ มันก็เป็นเพียงเพื่ออาชีพ ไม่เป็นไปทางจิตทางวิญญาณ. ผมจึงอยากจะพูดว่า สิ่งที่ยังขาดอยู่นั้นแหละ จะต้องช่วยกันทำ.

ฉะนั้นการศึกษาของคน ที่ยังขาดอยู่อย่างไร เราจะมาช่วยกันทำให้มันสมบูรณ์; จะเรียกมหาวิทยาลัย ๑๐ ชั่วโมง ของเรานี้ ว่า เป็นการต่อหางหมา จะดีกว่า คือ ความรู้อะไรที่พวกคุณยังขาดอยู่ ผมช่วยต่อให้.

ฉะนั้น เราพูดกัน ๑๐ ชั่วโมง นี้ จึงเป็นเหมือนกับต่อทางหมา คือคุณ
จะต้องเอาไปต่อกันเข้ากับความรู้ที่คนเมื่อยแล้ว ในเรื่องหนังสือและอาชีพ;
โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ขวขเข้ามานี้ มันก็เป็นโอกาส ที่จะศึกษาส่วนที่มันยังขาดอยู่.

เราคิดถึงพระพุทธเจ้า นึกถึงความรู้ คำสอนของพระพุทธเจ้า ว่ามี
อยู่อย่างไร, หรือเท่าไร; แล้วลองเอามาเปรียบกันดู กับความรู้ของโลกปัจจุบัน
ก็จะเห็นได้ว่า มันอยู่กันคนละระดับ. ความรู้ของพระพุทธเจ้านั้นแหละ
คือความรู้ประเภทที่ยังขาดอยู่ จึงเอามาชนกันให้มันเต็ม.

ฉะนั้น การที่จะมาพูดอะไรกันบ้าง ที่ผมจะเรียกว่า มหาวิทยาลัย ๑๐
ชั่วโมง ของเรา นี้ คงจะไม่เห็น้อยเปล่า คงจะมีผลคัมค่า. แล้วนอกไปจากการ
บรรยายตามธรรมดา เราก็ยังมีการฝึกฝนอย่างอื่นด้วย คือว่าระหว่างนี้ เราจะ
มีการบรรยาย คราวละชั่วโมงสัก ๑๐ ชั่วโมง.

เป็นอยู่แบบสวนโมกข์.

ที่นี้ ระหว่างอยู่ที่นี้ จะต้องทำอะไรเพิ่ม ให้เป็นการศึกษาไปเสีย
ให้หมด; เช่นว่าการเป็นอยู่ประจำวัน ถ้าเป็นอยู่อย่างแบบของสวนโมกข์
มันก็จะเรียนเต็มที่อยู่ในตัวของมันเอง. เราชอบพูดกันว่า อยู่ที่นั่น
กินข้าวจานแมว อาบน้ำในคู นอนในกุฏิใต้หมู แล้วก็ฟังร้องเพลง.

กินข้าวจานแมว คือฉันในบาตร, ในลักษณะอาหารของภิกษุใน
พระพุทธศาสนา; ไม่เรียกว่าเนื้อ ไม่เรียกว่าผัก. แต่เรียกว่า อาหารที่
บริสุทธิ์ถูกต้องตามแบบฉบับของภิกษุในพระพุทธศาสนา, คือกินแต่อาหารที่
ถูกต้องตามแบบฉบับของภิกษุในพุทธศาสนา; จะไม่เรียกว่า กินเนื้อ หรือ

กินผัก. ชั้นไหนจะเป็นเนื้อ หรือจะเป็นผักก็ตาม ที่มันไม่ควรจะกิน ก็อย่าไปกิน, คือชั้นที่มันยั่วกิเลส หรือว่ามันจะทำให้มีผลร้ายแก่ร่างกาย นี้ก็ไม่ต้องกิน, แล้วยังจะต้องกินชนิดที่เรียกว่า หยอดน้ำมันเพลากวี่ยน หรือกินเนื้อลูกกลางทะเลทรายด้วย; มันก็เหมือนกับกินข้าวใส่จานให้แมวกิน กินด้วยจิตใจของภิกษุ นี่เป็นบทบาทที่ต้องฝึก.

อาบน้ำในคู นั้นหมายความว่า อยู่ตามธรรมชาติ. เมื่ออาบน้ำในลำธาร คุณจะมีความรู้สึกจิตใจแตกต่างออกไป จากการอาบน้ำที่อก หรือห้องน้ำที่สวยงาม. นี้เรียกว่า อาบน้ำในคู; ความหมายของมัน ก็คืออยู่ตามธรรมชาติ.

นอนในกุฏิเท่าเล้าหมู หมายถึง กุฏิกันเดี่ยวๆ ที่เรามีอยู่ทุกๆ ไปนี้.

แล้วในป่ามันมีขุง มันก็ต้องฟังเสียงขุง เหมือนกับฟังเสียงเพลง. ถ้าใครไปโกรธขุง ก็หมดความเป็นพระ ดังนี้ เป็นต้น.

นี้เรียกว่า การเป็นอยู่ในสวนโมกข์นี้ เป็นมหาวิทยาลัยของพระพุทธเจ้า ในทางจิตใจ.

วัตรปฏิบัติ บางอย่างก็มี ซึ่งมันเป็นเครื่องทดสอบจิตใจอยู่มากทีเดียว หรือฝึกฝนให้มันเข้มแข็งขึ้น; เช่นว่า เราต้องตื่นกันดีทุกอย่างนี้ ก็ไม่ค่อยมีใครชอบดอก : ตื่นก่อนตี ๔ แล้วมาสวดมนต์ทำวัตรตี ๔ หนาวเยือกไปหมดอย่างนี้; วัตรปฏิบัติเหล่านี้ มุ่งหมายเพื่อจะฝึกฝนความเข้มแข็ง ทั่งนั้นเลย.

ที่นิยมอย่างอื่นอีก เช่น มีวันกรรมกร สำหรับจะทำบทเรียน คือ การทำอะไรที่ไม่ใช่เพื่อตัวเองเลย. ก่อนนี้เราเคยทำอะไร ๆ มากเหมือนกัน แต่เพื่อตัวเองทั้งนั้น; จะไหนขอให้มีการกระทำอะไรก็ได้ ที่มีใช่เพื่อตัวเองเลย, ก็เพื่อผู้อื่นนั่นแหละ. เพราะว่าประโยชน์นั้นก็ได้รับแก่ส่วนรวม แก่ผู้อื่น แก่ศาสนา; ถ้าเห็นออกมา ก็ขอให้ถือว่า เห็นอนันต์ออกมาถึงความเห็น แก่ตัวก็จะต้องมีสำหรับภิกษุเรา.

ที่นี้แหละยอดประเด็นที่สุด ของการอยู่ที่นี้ ก็คือ สัมผัสธรรมชาติ ได้ง่าย. ลองอยู่ให้ตามแบบฉบับของที่นี้เถอะ มันจะเป็นการสัมผัสธรรมชาติ อยู่ตลอดเวลา. ในธรรมชาตินั้นมันมีอะไรดิ้นก้นหา; คุณจะต้องเข้าใจใน ขอนี้ เพราะว่าธรรมชาตินั้นแหละ คือต้นเหตุ ต้นตอ จุดตั้งต้น แห่งปัญหา หรือการแก้ปัญหา. เราจะเรียกสั้น ๆ ว่าธรรมะ, ธรรมะนั้น เป็นเรื่องของ ธรรมชาติ. นี้ช่วยจำคำนี้ไว้ก็แล้วกัน ว่า ธรรมะเป็นเรื่องของธรรมชาติ. เราแบ่งธรรมะนี้ออกเป็น ๔ ความหมาย จำไว้ได้จะสะดวกในอนาคต ที่จะศึกษา เรื่องของธรรมะต่อไป.

ธรรมะ คือ ตัวธรรมชาติ.

ธรรมะ คือ ตัวกฎของธรรมชาติ.

ธรรมะ คือ หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ.

ธรรมะ คือ ผลที่ออกมาจากการปฏิบัติหน้าที่.

จะเห็นได้ว่าเป็นเรื่องของธรรมชาติ ทั้งนั้น ตัวธรรมชาติ ก็คือ ตัว กฎของธรรมชาติ ก็คือ หน้าที่ต่อธรรมชาติ ก็คือ ผลของมัน ก็คือ มันเป็นเรื่อง ของธรรมชาติ

ฉะนั้น ถ้าเราอยู่กันอย่างใกล้ชิดธรรมชาติ มันก็มีความง่าย ในการที่จะรู้ธรรมะ ดังนั้นพระศาสดาทรงหลาย จนกล่าวได้ว่าทุกศาสนา ท่านตรัสรู้กันในท่ามกลางธรรมชาติ; เช่นในป่า ในดง ในถ้ำ ในเขา ก็สุดแท้ ไม่เคยตรัสรู้บนตึกมหาวิทยาลัย เป็นต้นเลย.

ระหว่างที่อยู่ที่นี่ ขอให้ใช้ประโยชน์จากการสัมผัสธรรมชาตินี้ ให้มากที่สุด. นี่จะเป็นการเรียน เป็นการศึกษารวมอยู่ในคำว่า มหาวิทยาลัย ชั่วโมง; จะพูดกัน ๑๐ ครั้ง ครึ่งชั่วโมง วันหนึ่งครั้งไม่นับ เป็นการทำความเข้าใจในเบื้องต้น หรือปฐมนิเทศ ซึ่งจะต้องทำความเข้าใจกันตามสมควร.

เช่น ผมจะทำความเข้าใจกับท่านทั้งหลายว่า การพูดจา เรื่องที่จะเอามาพูดนี้ ชั่วโมง ๑๐ ชั่วโมงนี้ จะพูดให้ครบหมดในหลักของพุทธศาสนา, แล้วให้สูงที่สุด ตั้งแต่ต่ำที่สุด จนถึงสูงที่สุด ตามหลักของพระพุทธศาสนา. จะสรุปให้สั้นที่สุด ในเมื่อจะต้องสรุป และมันอาจจะเห็นว่าดูต่ำ เป็นคำพูดต่ำๆง่ายๆ ของชาวบ้านธรรมดา และดูธรรมดาไปเสียอีก; แล้วก็ไม่อยากจะฟัง เห็นเป็นเรื่องธรรมดาไปเสีย.

ฉะนั้น ขอให้สนใจฟังที่เรียกว่า "เป็นธรรมดา" นี้. เราต้องการให้เป็นสันตภิสุทธิโก คือเข้าใจได้ด้วยความรู้สึก; ไม่ใช่จำ, จำคำพูดเหล่านั้นไว้ได้. นี่ไม่พอ ต้องมองเห็นด้วยจิตใจของตนจริงๆ; ในบทว่า สันตภิสุทธิโก นั้น ก็ต้องพูดด้วยคำธรรมดา, ให้เป็นเรื่องธรรมดา, ให้เข้าไปในจิตใจ จึงจะสำเร็จประโยชน์.

คุณคงจะเคยได้ทราบว่ ^๑ผมนี้ ^๒ถูกคนพวกหนึ่ง ^๓เขารุมกันด่า. ^๔คำด่านั้น ^๕ก็ไม่มีอะไร ^๖นอกจากหาว่า ^๗เอาธรรมะมาพูดให้ด่า ^๘หรือทำลายพุทธศาสนาไป ^๙เสียเลย. ^{๑๐}นี่เราต้องการจะพูดให้เป็นสันติวิถี ^{๑๑}ให้เป็นเอหิภังชิสวิถี ^{๑๒}ไป ^{๑๓}เสียทุกเรื่อง ^{๑๔}ก็เลยต้องพูดให้เกิดความรู้สึกขึ้นมาในใจให้ได้; ^{๑๕}เช่นเรื่อง ^{๑๖}นรก ^{๑๗}กัฏฐิ ^{๑๘}สวรรค์ ^{๑๙}กัฏฐิ ^{๒๐}นิพพาน ^{๒๑}กัฏฐิ ^{๒๒}ต้องพูดกันในลักษณะที่รู้สึกได้ด้วยจิตใจ ^{๒๓}ที่ ^{๒๔}นี้ ^{๒๕}และ ^{๒๖}เดี๋ยว ^{๒๗}.

ที่เขาทำกันมาจนเป็นประเพณีนั้น ^๑เขาใช้คำสูง ๆ, ^๒คำบาลีสสูง ๆ, ^๓คำธรรมะสูง ๆ, ^๔แล้วก็พูดด้วยโวหารสำนวนไพเราะ ^๕ตามแบบเทศนา ^๖หรือแบบ ^๗อะไรก็ตามก็ได้ยินกันมาแต่อย่างนั้น. ^๘พอได้ยินคำธรรมด ๆ, ^๙พูดอย่างธรรมดา, ^{๑๐}สำนวนโวหารอย่างธรรมดา ^{๑๑}เขาก็ ^{๑๒}ไม่ ^{๑๓}อยาก ^{๑๔}ฟัง ^{๑๕}ก็ ^{๑๖}เลย ^{๑๗}ไม่ ^{๑๘}สำเร็จ ^{๑๙}ประโยชน์ ^{๒๐}ใน ^{๒๑}การ ^{๒๒}พูด.

ฉะนั้น ^๑ถ้า ^๒รู้สึก ^๓อย่าง ^๔นี้ ^๕ก็ ^๖อยาก ^๗จะ ^๘ขอ ^๙ร้อง ^{๑๐}ว่า ^{๑๑}อย่า ^{๑๒}เพื่อ ^{๑๓}อย่าง ^{๑๔}นั้น, ^{๑๕}อย่า ^{๑๖}เพื่อ ^{๑๗}เห็น ^{๑๘}อย่าง ^{๑๙}นั้น, ^{๒๐}อย่า ^{๒๑}เพื่อ ^{๒๒}ท้อ ^{๒๓}ใจ ^{๒๔}อย่า ^{๒๕}เพื่อ ^{๒๖}ช ^{๒๗}เกียด ^{๒๘}ฟัง. ^{๒๙}ขอ ^{๓๐}ให้ ^{๓๑}ทัน ^{๓๒}ฟัง ^{๓๓}คำ ^{๓๔}ธรรม ^{๓๕}ดา ^{๓๖}เรื่อง ^{๓๗}ธรรม ^{๓๘}ดา ^{๓๙}โว ^{๔๐}หาร ^{๔๑}พูด ^{๔๒}ธรรม ^{๔๓}ดา ^{๔๔}ให้ ^{๔๕}สำเร็จ ^{๔๖}ประโยชน์. ^{๔๗}นี่ ^{๔๘}เรีย ^{๔๙}กว่า ^{๕๐}ทำ ^{๕๑}ความ ^{๕๒}เข้า ^{๕๓}ใจ ^{๕๔}กัน ^{๕๕}ใน ^{๕๖}เบ ^{๕๗}ื้อง ^{๕๘}ต้น ^{๕๙}อย่าง ^{๖๐}นี้.

๑๑ ^๑ที่ ^๒นี้ ^๓ก็ ^๔จะ ^๕พูด ^๖เรื่อง ^๗การ ^๘บวช ^๙๓ ^{๑๐}เดือน ^{๑๑}หรือ ^{๑๒}ผู้ ^{๑๓}บวช ^{๑๔}๓ ^{๑๕}เดือน ^{๑๖}และ ^{๑๗}ตาม ^{๑๘}ประ ^{๑๙}เพณี ^{๒๐}ด้วย.

บวช ๓ เดือนควรได้ชีวิตเย็น.

นี่ เป็นที่รู้กันแล้วว่า เรา ไม่ได้บวชเพื่อออกไปหาความดับทุกข์ตลอดชีวิต, เสวยสุขในธรรมะตลอดชีวิต. เราบวชชั่วคราว ๓ เดือน แล้วยังบวชตามประเพณีด้วย; หมายความว่า ไม่ได้เห็นลึกลงในเรื่องราวของโลก ของชีวิต ของการบวช ของอะไร จนถึงกับว่าอยากบวชออกไปเลย ตามที่ในครั้งโบราณ ครั้นพุทธกาลเขาทำกัน. แม้เราจะบวช ๓ เดือน และตามประเพณี; ถ้าเราทำให้ดี ให้ถึงที่สุด แม้เพียง ๓ เดือน ก็จะได้ประโยชน์อย่างมหาศาล.

คนยังเข้าใจผิดกันอยู่มาก ว่าสมรวาสกับบรรพชิตนี้ มันคนละเรื่องกัน. เขามักจะเข้าใจอย่างนั้น แล้วก็จัดสิ่งต่างๆ ให้เป็นอย่างนั้น.

ฉะนั้นขอให้ดูกันเสียใหม่ ว่ามันไม่ใช่คนละเรื่องนะ; บรรพชิตกับสมรวาสนี่ยังเป็นเรื่องเดียวกัน, คือเรื่องดับทุกข์ด้วยวิธีเดียวกัน. ความทุกข์ของมนุษย์จะต้องดับอย่างไร ก็เป็นวิธีเดียวกัน ทั้งบรรพชิตและสมรวาส; เพียงแต่ว่า ถ้าเป็นบรรพชิตนั้นสะดวกที่จะดับทุกข์ มันง่ายในการที่จะดับทุกข์ เพราะการเป็นอยู่อย่างบรรพชิตนั้นมันสะดวก หรือมันง่าย ในการจะศึกษา ในการจะปฏิบัติ. ถ้าเป็นสมรวาสครองเรือน. มันก็อดขัดข้องไปหมด, มันหนักอึ้งไปหมด, ต้องการจะดับทุกข์ ก็ยากลำบาก. ฉะนั้นจึงมาบวชเพื่อศึกษา เพื่อปฏิบัติ; ถ้าบวชเลยไป มันก็ได้ผลถึงที่สุด.

ทั้งนี้ เราชั่วคราว ๓ เดือนนี้ เราทำให้ดีที่สุด ให้ได้ผลเพียงพอที่จะไปเป็นสมรวาสพิเศษ คือ มีจุดตั้งต้นของการดับทุกข์ที่ถูกต้อง, แล้วก็พยายาม

ดับไปเรื่อยๆ; แต่นั่นไม่สำคัญ. สำคัญอยู่ที่ว่า ในระหว่างนั้น จะเป็นคนที่มีชีวิตที่ยืน เป็นความหมายของนิพพาน.

ชีวิตนี้ เป็นได้ ๒ อย่าง คือชีวิตร้อน หรือชีวิตเย็น. พูดเพียงเท่านั้นคุณก็คงจะนึกออก เพราะเคยร้อนกันมาแล้วเป็นส่วนมาก; นั่นก็เรียกว่าชีวิตร้อน เพราะทำผิด หลุดผิด คิดผิด อะไรก็ตาม; ถ้าทำถูก หลุดถูก คิดถูก มันก็เป็นชีวิตเย็น.

ฉะนั้น เราต้องการเพียงชีวิตเย็น จนตลอดชีวิต ด้วยการลงทุนศึกษาดูเพียง ๓ เดือน ก็เรียกว่าได้ประโยชน์คุ้มค่า หรือมหาศาลนั้น. ฉะนั้น จึงต้องทดสอบดูว่า ที่บวชมาแล้ว กำลังจะสึกอยู่หยกๆนี้ เราได้ความรู้เหล่านั้นแล้วหรือยัง? ได้ความรู้เหล่านั้นเพียงพอแล้วหรือยัง? ถ้าเพียงพอแล้ว ก็ดีไป. ผมจะสันนิษฐานว่า มันยังมีอะไรบางอย่าง ที่ยังไม่ได้, ไม่รู้, ไม่เพียงพอ ก็จะเอามาพูดในส่วนนั้นแหละ.

แต่เนื่องจากว่ามีมากคนด้วยกัน เพราะฉะนั้นคงไม่เหมือนกัน ปัญหา มันไม่เหมือนกัน สิ่งที่ยังขาด หรือเกิน อะไรก็ตาม มันไม่เท่ากัน; ผมก็ช่วยไม่ได้. ผมจะต้องพูดไปตามแนวตามหลัก ที่มันมีอยู่; จะขาดสำหรับใคร, จะเกินสำหรับใคร ก็ไปพิจารณาเอาเอง, ไปปรับปรุงเอาเอง. ขอแต่ว่าออกไปนี้ ให้ได้ประโยชน์คุ้มค่า หรือว่าเกินค่า.

ถ้าทำให้ดีจริงๆ ถูกจริงๆ มันจะมีประโยชน์เกินค่า. จะลาสิกขาออกไปนี้ ควรจะได้อะไรออกไป, ได้อะไรออกไป ในการลาสิกขา จากเพศ

บรรพชิตไปสู่เพศฆราวาส? มัน ก็ต้องได้สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ความเป็นฆราวาส ซึ่งจะสรุปเรียกอย่างที่เราเรียกมาแล้วว่า คือ ชีวิตที่เย็น.

ชีวิตที่ร้อนนั้นไม่ต้องพูด ไม่มีใครต้องการ แล้วคงจะเอือมระอาขึ้นมาแล้วด้วย. ที่นี้ต่อไป ควรจะได้ชีวิตที่เย็น คือเป็นชีวิตที่หา มีความสุขเป็นเดิมพัน, เย็นเป็นเดิมพัน; แล้วเราจะทำอะไรต่อไปอีกก็อย่างที่ทำได้ดี เพราะว่ามันอยู่ด้วยความสุข ความเย็น; จะทำอะไรให้สูง ให้ยิ่งขึ้นไป หรือให้เย็นให้ยิ่งขึ้นไปอีก ก็ได้ ก็ต้องทำได้.

ฉะนั้น เราจะต้องได้ สิ่งที่จะทำให้เราเป็นฆราวาสที่ดี หรือ สมบูรณ์แบบ ตามแบบของชาวพุทธ. พุทธบริษัทที่ดี ในฐานะที่เป็นฆราวาส จะต้องทำอะไรบ้าง? หรือว่าจะต้องทำอะไรได้บ้าง นี้ เราจะมี และเราจะทำได้.

เพศฆราวาสอาจปฏิบัติถึงขั้นพระอรียเจ้า.

ตามหลักของพุทธศาสนา ที่รู้จักกันอยู่เป็นที่แน่นอนว่า เพศฆราวาสนั้น อาจจะเป็นพระอรียเจ้าได้ จนถึงขั้นที่เรียกว่า พระอนาคามี นองๆ พระอรหันต์เลยทีเดียว และมันยิ่งมากกว่านั้นอีกนะ คือว่าถ้า ทำถูกต้องที่สุด ก็เป็นพระอรหันต์ได้; แต่แล้วชีวิตมันต้องเปลี่ยน หรือมันเปลี่ยนโดยอัตโนมัติ จากความเป็นฆราวาส. อย่างที่เขาพูดกันอย่างน่าหวั่นว่า เป็นพระอรหันต์แล้วไม่ไปบวชเสีย จะตายภายใน ๗ วัน. อย่างนี้มันเป็นการพูดที่มีความหมายซ่อนเร้น เข้าใจไม่ได้; มันก็คือเข้าใจผิด จะพูดอย่างไรงี้ก็ได้, ไม่รู้ใครพูด. แต่ผมก็ไม่อยากจะทำใคร; แต่ก็มองเห็นว่า อาจจะเป็นการพูดอย่างโง่เขลาก็ได้.

เพราะว่า พอเป็นพระอรหันต์ ก็หมดความเป็นชราวาสทันที; อะไร ๆ มันจะหมดจากความเป็นชราวาสทันที, แล้วมันจะหมดความเป็นมนุษย์, เห็นความเป็นมนุษย์, ยิ่งขึ้นไปกว่าความเป็นมนุษย์ด้วย, แล้วจะตายภายใน ๗ วันได้อย่างไร.

ที่เขาพูดไว้เป็นอุปมาว่า ชราวาสจะเป็นพระอรหันต์ขึ้นมา ก็มีจักรบังบาตรบ้าง ลอยมาจากทิศทางต่าง ๆ มาสวมให้เอง. นี่เขาพูดเป็นอุปมาอย่างนี้; แต่ความจริงนั้นคือว่า จิตใจมันเปลี่ยน ไม่อาจจะเป็นชราวาสได้. พระอรหันต์ไม่อาจจะอยู่ในเพศชราวาสได้ แล้วก็ยิ่งกว่าเพศบรรพชิตเสียด้วย.

เรามันเียงเอง เอาแต่ที่เห็นด้วยตาเป็นหลัก ดูด้วยตาเป็นหลักก็ว่า พระอรหันต์ก็เป็นบรรพชิต. ถ้าคุณศึกษารู้อะไรที่สุดแล้ว คุณจะรู้ว่า ความเป็นพระอรหันต์นั้น ยิ่งกว่าความเป็นบรรพชิตไปเสียอีก; มันพ้น มันเหนือมันไปเสียอีก.

นี่ก็เป็นได้ถึงกับว่า มีการก้าวหน้าทางจิตใจ เป็นพระอรหันต์เกิดขึ้นในบ้านเรือน ก็เลิกความเป็นชราวาส เลิกความเป็นบ้านเรือน, เป็นไปตามยถากรรม ของความเป็นพระอรหันต์.

เพราะฉะนั้นก็ไม่ต้องเสียใจดอก หรือไม่ต้องน้อยใจว่า ที่เราจะต้องไปเป็นชราวาสอีกต่อไปนี้ อย่าเสียใจว่าไปลด ลดต่ำลง. ถ้ายังมีการปฏิบัติถูกต้องตามหลักธรรมะอยู่, ยังมีการก้าวหน้าทางจิตใจ แม้จะมีศีลอย่างชราวาส ก็มีความหมายเดียวกันกับศีลของบรรพชิต. ฉะนั้นเป็นชราวาสที่ดัดที่มีศีล

อย่างฆราวาสที่ดี มันก็ยังคงมีศีล ชนิดที่จะเป็นเหตุให้บรรลุมรรคผลได้อยู่นั่นเอง; ฉะนั้นจึงเตรียมตัว สำหรับจะไปเป็นฆราวาสที่ถูกต้องสมบูรณ์แบบ มีความก้าวหน้าทางจิตใจอยู่เรื่อย ๆ ไป.

ก็อย่างที่เข้ามาแล้ว มันลำบากสักหน่อย การเป็นฆราวาสที่จะก้าวหน้าในทางธรรมนี้; ถ้าเปรียบอุปมาเหมือนกับการเดินทาง. บรรพชิตก็เหมือนกับตัวเปล่า เดินเร็ว วิ่งไปก็ไต่; ส่วนฆราวาสนี้เหมือนกับหาบของหนักอยู่ : หาบบ้าน หาบเรือน หาบอะไร เป็นของหนักอยู่ แล้วจะเดินเร็วได้อย่างไร.

แต่เดี๋ยวนี้ยังมีข้อยกเว้นที่ว่า แม้ว่าจะมีการปฏิบัติลำบาก; แต่ถ้ามันถูกจุด ถูกที่หมาย ถูกเรื่องของมัน มันก็เปลี่ยนแปลง เป็นผู้ถึงได้เหมือนกัน.

นี่ที่เปรียบด้วยการเดินทางนี้ มันก็ไม่ค่อยถูกนัก; ถ้าเปรียบก็เปรียบเหมือนการสลายตัว มากกว่า. ความเป็นภุชชัญญ์มันสลายตัวยาก; ความเป็นบรรพชิตนั้นสลายตัวได้ง่าย. สลายตัวนี้ก็พ้นจากตัวตน ไม่มีกิเลส ไม่มีตัวตน ก็ไม่มีที่ตั้งแห่งกิเลส, ไม่มีตัวตน ก็ไม่มีที่ตั้งแห่งกรรม, พ้นกิเลส พ้นกรรม เพราะความสลายแห่งตัวตน ฆราวาสก็มีทางที่จะทำได้.

เดี๋ยวนี้มีฆราวาสเยอะแยะไป ที่มีคุณธรรมสูงกว่าพระกว่าเณรที่ยังอยู่ในวัด, มีคุณธรรมในทางจิตใจ ในทางธรรม ทางศาสนา สูงกว่าพระเณรที่อยู่ในวัด. นี่หมายความว่าบางคน; ไม่ใช่พูดเป็นหลักเกณฑ์ว่าอย่างนั้นได้เสมอไป. บางคน เป็นฆราวาส มีภูมิธรรมทางจิตใจสูงกว่าพระเณรที่อยู่ในวัด.

ผมจึงหวังว่า พวกคุณจะต้องถึงความเป็นอย่างนั้น คือไม่มีปัญหาเรื่อง
ฆราวาส เรื่องพระ กันแล้ว; มีแต่การกระทำ. จะสมมติว่าเป็นการเดินทาง
ไปก็ได้ หรือสมมติว่าสลายตัวกันก็ได้ สลายตัวไม่ให้เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์อีก
ต่อไป ก็ทำได้ ว่าแต่เรียนกันให้ถูกๆ. คือว่า สลายตัวตน : ตัว - ของก
เสียให้หมด ความทุกข์ไม่มีที่ตั้ง ไม่มีที่อาศัย ชีวิตนั้นก็เย็น ก็มี ว่าอย่างนั้น,
ชีวิตร้อนก็ไม่เกิด ไม่มี. นี่จะเห็นว่า มันคุ้มค่า หรือเกินค่า ถ้าพยายาม
ยึดเอาความร้อนนี้ให้ได้ ออกไป สึกออกไป. นี่เรียกว่า ควรจะได้สิ่งที่ดีที่สุด
สำหรับไปเป็นฆราวาสที่ตีสมบูรณ์แบบ ตามแบบของชาวพุทธ.

เป็นฆราวาส ชีวิตส่วนตัวก็มีชีวิตเย็น.

ลองแยกดูหน่อยก็ได้ คือว่า ประโยชน์ อันนั้น ถ้าเป็นทางส่วน
บุคคล จะเป็นอย่างไร? ถ้าเป็น ประโยชน์ที่จะได้แก่สังคม นี้ มันจะเป็นอย่างไร?
ความดีที่เราได้ไป เอาไปทำให้มันเป็นประโยชน์.

ถ้าพูด โดยส่วนตัว ก็คือ ทำให้ผู้นั้นมีชีวิตเย็น อย่างที่วานั้นแหละ
แต่ผมใช้คำที่ ให้ลึบยากอีกสักคำหนึ่ง ซึ่งกำลังพูดอยู่เดี๋ยวนี้ คือว่า *ไม่ต้องละอาย
สัตว์เดรัจฉาน* เรียกว่า *ละอายแมว*, ยกตัวอย่างแมวก็ได้.

เราดู เพราะเราก็เคยอยู่ในครอบครัว มาจากครอบครัว. ใน
ครอบครัวทั้งหลายเป็นอย่างไร? คนยังปวดหัว ต้องกินยาปวดหัวบ่อยๆ แมว
ตัวไหนก็ไม่มีปวดหัว ไม่มีกินยาปวดหัว. ผมคอยดูอยู่เสมอ ว่าแมวตัวไหน
ปวดหัว จะให้กินยาปวดหัว มันไม่มี ไม่มีทาง ไม่มีโอกาส.

คนนี่นอนไม่หลับ ด้วยความคิดฟุ้งซ่านหลายๆอย่าง เชื่อว่าคงจะเคยกันมาแล้วทั้งนั้น. ที่นั่นมันก็ไม่มีแมวตัวไหนที่ว่ามันนอนไม่หลับ, มันหลับง่ายเสียยิ่งกว่าอะไร; แมวจับมาอุ้มนิดเดียวมันก็หลับ. คนนี่กินยานอนหลับกันน่าอันตราย รวมทั้งโลกวันหนึ่งๆ ยาแก้ปวดหัว ยานอนหลับนี่ คงกินกันเป็นต้นๆแหละ, เป็นภูเขาเลากา ปีหนึ่งๆกินยาแก้ปวด ยาแก้ปวดหัว แก่นอนไม่หลับ.

แล้ว คนยังเป็นโรคประสาท ผมเคยอ่านมาเมื่อไม่นานมานี้ว่า ทั้งประเทศไทย เป็นโรคประสาทโดยสมบูรณ์นี้เจ็ดแสนคน, แล้วเมื่อ ๒-๓ วันมานี้ พบสถิติใหม่ออกมาว่าสิบล้านคน, แล้วทำไมมันเร็วขนาดนั้น. ผมเคยอ่านว่าเจ็ดแสนคน กลายเป็นสิบล้านคน ของคน ๔๘ ล้านคน จะไม่จริงก็ได้กระมัง สิบล้านคนดูจะมากนัก แต่เขายืนยันอย่างนั้น. แมวไม่เป็นโรคประสาทแม้แต่สักตัวเดียว; นี่เรียกว่าละอายแมว คนนี่มันน่าละอายแมว รวมทั้งหมู หมากา ไก่ อะไรทั้งหมดทั้งสิ้นด้วย.

ที่นี้เป็นโรคจิต ผมเคยพบ และจำไว้ว่า มีสองหมื่นคน เป็นโรคจิตโดยสมบูรณ์. สถิติ ๒-๓ วันที่อ่านพบนี้ ว่าคนเป็นโรคจิตตั้งห้าแสนคน จากหมื่นเป็นแสน โรคประสาทจากแสนเป็นล้าน; นี่มันน่าละอายแมวอย่างนี้. มันไม่มีแมวตัวไหนเป็นโรคประสาท หรือเป็นโรคจิต, ไม่มีแมวตัวไหนเป็นอันตราย ที่กำลังชุกชุมเต็มไปทั่วกรุงเทพฯ; อันธพาลจะชุกเท่ากบยุงแล้วก็ได้.

นี่เรียกว่า การฆ่าฟันกันอย่างเลวร้ายนั้น, จะมีอยู่แต่ในหมู่มนุษย์เท่านั้น; เพราะไม่มีสัตว์เดรัจฉานที่มันเบียดเบียนฆ่าฟันกันอย่างนั้น เพราะมันไม่มีกิเลส

ที่เห็นเหตุให้เห็นแก่ตัว; มันจะฆ่าฟันกันบ้างก็ไม่มี นอกจากมันกินเป็นอาหาร. สัตว์ที่มันต้องกินสควอนเป็นอาหาร มันก็กินแทน; ที่จะมีแผนการฆ่าฟันกัน เหมือนมนุษย์นั้นไม่มี.

ที่มันนำหัวที่สุดก็คือว่า มนุษย์นั้นรู้จักฆ่าตัวตาย; สัตว์เดรัจฉานทำไม่เป็น, ไม่ว่าสัตว์เดรัจฉานตัวไหน ก็จะแก่งให้ตัวเองตายมันไม่มี. นี่เราน่าจะอายุสัตว์เดรัจฉานอย่างนี้.

คุณก็รู้จักเรื่องนี้ ไม่ต้องพูดก็ได้ ว่านอนไม่หลับอย่างไร, ปวดหัวอย่างไร, เป็นโรคประสาทอย่างไร, เป็นโรคจิตอย่างไร, ฆ่าตัวเองตายอย่างไร, แล้วฆ่าผู้อื่นอย่างไร, นี่คือความที่มนุษย์ยังจะต้องละอายแก่สัตว์เดรัจฉาน.

ฉะนั้น ขอให้ความรู้หรือประโยชน์ ที่ได้รับจากการบวชนี้ ออกไปเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาเหล่านั้นให้ได้ ในข้อที่ว่า อย่าต้องละอายแมว. อย่าให้มีอะไรที่ต้องนำละอายแมว.

ถ้ามีธรรมะพอจะไม่เป็นโรคทางประสาท.

ถ้าเรามีธรรมะเพียงพอ เราจะไม่ปวดหัว; พูดแล้วจะไม่มีใครเชื่อก็ได้ แต่ผมรู้สึก รู้โดยประจักษ์. แพทย์หมอที่เขามีความรู้ดี ๆ เขาก็เห็นด้วยกับรับรองว่า ปวดหัวนั้นมันมาจากการทำผิดทางจิตใจ ชนิดที่ว่าตึงไว้ไม่ถูกต้อง; เพราะมันมุ่งหมายด้วยกิเลส ที่ทำนั่นทำนั่นด้วยกิเลส เมื่อไม่ได้อย่างทุกกิเลสต้องการ เต็มมันก็ปวดหัว. ที่นี้เราไม่ทำอะไรด้วยกิเลส, ไม่ต้องการอะไรด้วยกิเลส, มันก็ไม่รู้จักปวดหัว.

เรื่อง นอนไม่หลับ ก็เหมือนกัน เพราะ ไม่ได้อย่างที่ตนต้องการ ซึ่งต้องการด้วยกิเลสนี้, มันไม่มีทางจะได้เต็มตามความต้องการของกิเลส ก็ปวดหัว หรือนอนไม่หลับมากขึ้น อาจเขียนขึ้นไปถึงโรคประสาท.

โรคประสาทนี้ มันควรจะถือว่าเป็นที่น่าละอายของพุทธบริษัท. สาวกของพระพุทธเจ้าไม่ควรจะเป็นโรคประสาท; ถ้าเป็นโรคประสาท มันก็เป็นที่น่าละอาย ในการที่เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า. ธรรมะที่แท้จริงนั้นจะป้องกันได้ ไม่ต้องเป็น; ถ้าเป็น คนนั้นก็ไม่มีธรรมะของพระพุทธเจ้า. ดังนั้น เขาจึงไม่มีความเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าที่เพียงพอ, เขาจึงเป็นโรคประสาท.

พูดอย่างนี้ น่ากลัวไหม? คุณลองไปคิดดู; แล้วคุณก็จะต้องรับผิดชอบในความเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าหรือไม่?

แมวไม่เป็นโรคประสาท, สัตว์เดรัจฉานไม่รู้จักเป็นโรคประสาท เพราะไม่มีการทรมานจิตใจด้วยกิเลส วิตกกังวล อาลัยอาวรณ์.

คุณก็เรียนวิทยาศาสตร์ เรียนชีววิทยามาบ้างแล้ว คุณพอจะคำนวณได้ล่ะว่า มนุษย์เมื่อแรกมี ก็ยังไม่เป็นมนุษย์ ยังเป็นครึ่งมนุษย์ หรือต่ำกว่ามนุษย์; เขาถือกันว่า สักสองแสนปีมานี้ กระมัง มนุษย์จะมิวิวัฒนาการขึ้นมาพอขนาด ที่จะเรียกว่ามนุษย์, มนุษย์เริ่มแรก. อาจจะสามารถได้ว่า มนุษย์เหล่านั้นก็ **ไม่รู้จักเป็นโรคเส้นประสาท** **ไม่รู้จักเป็นโรคประสาท** เพราะว่าย้อย่างธรรมชาติมากเกินไป **ไม่คิด** **ไม่วิตกกังวล**. แมวไม่เป็นโรคประสาทอย่างไร; มนุษย์ยุคแรกนั้นก็ **ไม่เป็นโรคประสาท** อย่างนั้น.

ต่อเมื่อมนุษย์พัฒนาการทางมันสมอง มีความคิด ความนึก รู้สึก
สูงขึ้นมาอย่างที่มีภักดิ์คริสเตียนเชื่อว่า เริ่มรู้จักแบ่งแยก ดี - ชั่ว บุญ - บาป แพ้ -
ชนะ ได้ - เสีย กำไร - ขาดทุน กระทั่งว่า หญิง - ชาย ผัว -เมีย อะไรวุ่น. ตอนนั้น
มนุษย์เกิดรู้จักแบ่งแยกเป็น ๒ ฝ่าย; แล้วก็เกลียดฝ่ายหนึ่ง, รักฝ่าย
หนึ่ง. เมื่อไม่ได้ตามใจมันรัก มันก็ทรمانใจ, เมื่อต้องเผชิญกับสิ่งที่มันเกลียด
มันก็ทรمانใจ การทรمانใจมากพอ แล้วก็ต้องเป็นโรคประสาท.

ฉะนั้น โรคประสาทนี้ ไม่มีแก่มนุษย์ยุคที่ยังเป็นคนป่า ยังเป็น ape
หรือ ape - man เขาเรียกว่าครึ่งลิงครึ่งคนนั่น มันไม่มี; มีก็เรียกว่าไม่เห็น มัน
น้อยเกินจนไม่เห็น.

ทีนี้ก็มากขึ้น เมื่อมันเป็นคนมากขึ้น, เป็นคนมากขึ้น แล้วมันก็เป็น
มากขึ้น. ยุคนั้น ยุควัตถุก้าวหน้า ที่ว่า เจริญทางวัตถุ นั้น; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ยุคจักรกล เครื่องจักรเครื่องกล ที่ทำความร่ำรวยรวดเร็ว มันสามารถยี่สิบปี
มานเอง.

เครื่องจักรกลมันเพิ่งจะมา สักสามารถยี่สิบปีมานี้เอง แรก ๆ ก็มี
อย่างต่ำๆ เรื่องเครื่องกลไฟ กลไก หม้อน้ำ; กว่าจะรู้จักเรื่องไฟฟ้า เรื่อง
อิเล็กทรอนิกส์อะไรจนบัดนี้. ยิ่งก้าวหน้าเท่าไร คนก็ยิ่งต้องการ ยึดถือ หลงใหล
พัวพัน มากขึ้นเท่านั้น, คือมันสร้างความเอร็ดอร่อยสนุกสนานมากขึ้น; คน
ก็หลงความก้าวหน้าเหล่านั้นมากขึ้น. เมื่อไม่ได้ตามที่ต้องการ มันก็ก่อโรคปวดหัว
นอนไม่หลับ, เป็นโรคประสาท, เป็นโรคจิต.

นักกล่าวพูดเลยว่า มันเพิ่งเป็นมาก รวดเร็วขึ้น ในยุคที่วัตถุนิยมเกิดขึ้น. ความก้าวหน้าทางเนื้อหนัง, วัตถุนิยมก้าวหน้า, สักสร้อยข้อมาน สามสร้อยข้อมาน, แล้วเดี๋ยวนี้จนเวียนหัวไปหมดแล้ว. *ความก้าวหน้าทางเครื่องส่งเสริมกิเลส กลับซับซ้อนจนเราจะเข้าใจไม่ค่อยได้*, แล้วก็ชอบกันมากยิ่งขึ้น. ฉะนั้นต่อไปมันจะเพิ่มเปอร์เซ็นต์เร็วมากกว่าที่แล้วมา.

เมื่อเรายังหลงความเอร็ดอร่อยสนุกสนานทางวัตถุที่กำลังก้าวหน้า, ของอร่อยมีมากเท่าไร คนก็ยิ่งเห็นแก่ตัวจัด มันก็ต้องเผชิญกับโรคกิเลสหนักขึ้น. ส่วนตัวมันก็น่าจะละอายแถมมากขึ้น แล้วส่วนสังคมมันก็จะฆ่าแกงกันมากขึ้น; แล้วชีวิตจะเป็นชีวิตเย็นได้อย่างไร?

ชีวิตที่เย็นป้องกันโรคประสาทได้.

คุณศึกษารมมะให้พอ สำหรับจะไปต่อสู้กับความยั่วยวนของวัตถุนิยม ก็จะได้ชีวิตเย็น ไม่ละอายแถม. คำพูดอย่างนี้ ฟังดูมันคล้าย ๆ กับว่าหยาบคาย; แต่มันเข้าใจง่าย จำง่าย น่ากลัว : เป็นคนทงที่ ต่อไปนี้ อย่าให้ละอายแถม โดยส่วนตัว, ให้อยู่กับนิพพานตลอดเวลา.

นิพพาน แปลว่า *เย็น*. คำว่า *นิพพาน* คำนี้ ตัวหนังสือแปลว่า *เย็น*. ให้อยู่กับความเย็น, เย็นออกเย็นใจ; แม้จะไม่ใช้นิพพานสมบูรณ์เต็มขนาด มันก็ยังนิพพานอยู่นั้นแหละ. ฉะนั้น ควรสนใจคำว่า *นิพพาน* น้อย ๆ, *นิพพาน* ในระยะสั้น, อะไรดูบ้าง. ก็มันเย็นได้เท่าไร มันก็นิพพานเท่านั้น เป็นความหมายของนิพพาน : เย็นออกเย็นใจ.

นี่ชีวิตที่เย็นนอกเย็นใจ อยู่กับนิพพาน ก็ป้องกันโรคประสาท ไม่เป็นบ้า, ไม่ตายเพราะเป็นโรคประสาท หรือเป็นบ้า พระนิพพานคุ้มครองเราอยู่. ทุกคนในโลกที่ยังไม่เป็นโรคประสาท ไม่เป็นบ้า นั้น เพราะพระนิพพานคุ้มครองอยู่, คือความที่เย็นนอกเย็นใจมันคุ้มครองอยู่ ไม่ให้เป็นโรคประสาท หรือเป็นบ้า.

ถ้าไม่มีพระนิพพานในความหมายนี้คุ้มครอง คนจะเป็นโรคประสาท กันมากกว่านี้ เป็นบ้ากันมากกว่านี้ จะตายกันมากกว่านี้. เราขอบคุณนิพพานกันบ้าง ว่าได้คุ้มครองให้รอดชีวิตอยู่ ยังไม่ต้องบ้า ไม่ต้องเป็นโรคจิต ไม่ต้องเป็นโรคประสาท.

ขอให้ธรรมะที่เราได้รับไปจากการบวชนี้ ออกไปแล้ว ให้มี เป็นความเย็น เป็นนิพพาน เป็นชีวิตเย็น คุ้มครองไม่ให้ต้องเป็นบ้า เป็นต้น. นี้ผมใช้คำว่า อยู่กับนิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้ ชาตินี้ ที่นี้และเดี๋ยวนี้. คนบางคนไม่เข้าใจ เขาหาว่าพูดลดค่าของนิพพาน นั้นเอง. ระวังคนนั้นแหละจะบ้าก่อน จะตายก่อน จะเป็นโรคประสาท.

นิพพาน แปลว่า เย็น ทางกาย ก็เย็นกาย ทางจิต ก็เย็นจิต รู้จักทำชีวิตให้เย็นกว่าก่อนที่มาบวช. เมื่อเข้ามาบวชก่อนนั้นชีวิตไม่ค่อยเย็น มันร้อนมาก; ต่อไปนี้ ออกไปนี้ ต้องทำให้มันเย็น ก็ไม่เสียที่ที่ได้บวช.

นี่ประโยชน์ส่วนตัวมีเท่านั้น พอแล้ว. การเข้ามาบวชนี้ กลับออกไป มีชีวิตเย็น แล้วก็ไม่ต้องละอายแมวแน่.

ประโยชน์ทางสังคม คือ มีสันติภาพ สันติสุข.

ที่นี้ก็ ทางสังคม, โดยทางสังคม คุณจะออกไปนี้ ต้องมีความถูกต้องทางสังคมมากกว่าที่ก่อนหน้า. สังคมต้องการอะไรบ้าง? สังคมเขาต้องการความสงบสุขสันติภาพ; ถ้าแต่ละคนมีธรรมะ สังคมมันก็เยือกเย็น เป็นนิพพานของสังคมไปเลย.

เราที่มีครอบครัว บางที่มีอยู่แล้วก่อนบวช หรือว่ายังไม่มี ออกไปนี้ก็ต้องมีครอบครัว จะต้องสร้างให้ เป็นครอบครัวที่เย็น ที่จะเป็นองค์ประกอบที่ดีของประเทศชาติ. เพราะประเทศชาติบ้านเมืองประกอบขึ้นมาด้วยครอบครัว; ถ้าครอบครัวถูกต้อง ก็เย็น แล้วบ้านเมืองประเทศชาติก็ถูกต้อง และเยือกเย็น; กระทั่งว่า ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ นี้ก็จะมั่นคง. ถ้าประชาชนแต่ละคนเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องและสมบูรณ์ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ก็จะมีมั่นคง. ที่นี้ก็มีความสุขกันทั้งบ้านทั้งเมือง อย่างนี้.

นี่เรียกว่า เพื่อประโยชน์โดยทางสังคม; แต่ละคนเป็นองค์ประกอบที่ดีของชาติ หรือของโลก. โลกนี้ประกอบอยู่ด้วยคน; ถ้าคนดี โลกนี้มันก็เป็นโลกที่ดี มีสันติสุข สันติภาพ; ถ้าคนไม่ดี เป็นคนร้อนไปทั้งหมด โลกนี้มันก็เลวและร้อนไปทั้งหมด.

ฉะนั้นเรามีธรรมะ เย็น, เป็นคนเย็น รวมกันเป็นบ้านเมือง; บ้านเมืองมันก็เย็น; รวมกันเป็นประเทศ ประเทศก็เย็น, รวมกันเป็นโลก ก็เป็นโลกที่เย็น.

นี่เป็นความประสงค์ของพระพุทธเจ้า; ท่านเกิดเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมาด้วยความประสงค์อย่างนี้ *ว่าจะเป็นประโยชน์แก่มวลมนุษย์ทั้งเทวดาและมนุษย์ ทั่วทั้งโลก.* เรากำลังดำเนินไปตามพระพุทธประสงค์ ให้เป็นโลกที่มีความสงบสุข มีสันติภาพ มีสันติสุข เป็นโลกที่เอื้อกัน.

ธรรมะจะแก้ปัญหาทางสังคมด้วย เราจะถือว่า มีบุคคลที่ ๒ ขึ้นไปแล้ว ก็เป็นสังคมทันที; แม้จะมีภรรยาเข้ามาสักคน ก็เป็นเรื่องสังคมแล้ว. ถ้าเป็นบุคคลที่ ๒ ขึ้นไปจากตัวเราแล้ว ก็ต้องเรียกว่าสังคม; ฉะนั้นเราต้องมีธรรมะที่จะแก้ปัญหาสังคมได้.

นี่ถ้าเรามีภรรยา เราก็ต้องแก้ปัญหาที่เกี่ยวกับภรรยาได้. พอมีบุตรธิดา มันก็ต้องแก้ปัญหาที่เกี่ยวกับบุตรธิดาได้. พอเป็นครอบครัว มากขึ้น ก็ต้องแก้ปัญหาได้หมด. นี่เมื่ออยากเป็นฆราวาส มันก็มีหน้าที่อย่างนั้นแหละ ฉะนั้นจึงต้องศึกษาไว้ให้พอ.

แต่ว่าเรื่องสังคมนี้ แม้จะอยู่เป็นพระ เป็นบรรพชิต ก็ต้องมี; เพราะอยู่กันเฝ้าวัด ก็อยู่กันหลายคน ยังมีลูกศิษย์ลูกหาที่จะต้องรับผิดชอบ ต้องดูแล หนักเป็นเรื่องของสังคม. ฉะนั้น อยู่วัดก็มีสังคม, ออกไปบ้านก็มีสังคม แต่สังคมที่บ้านนั้นยุ่งยากลำบากกว่าสักหน่อย. ฉะนั้นเราเตรียมพร้อมสำหรับจะแก้ปัญหาได้หมด, ไม่ต้องไปเป็นคนนอนไม่หลับ หรือปวดหัวอยู่อก.

ฉะนั้น สรุปว่า โดยส่วนตน ด้วย โดยส่วนสังคม ด้วย เราก็ได้สิ่งทีควรจะได้, ทีมนุษย์ควรจะได้, ทีมนุษย์ทั้งโลกมันควรจะได้, โลกมนุษย์ทั้งโลกควรจะได้สิ่งเหล่านี้แหละ คืออยู่กันเป็นสันติสุข สันติภาพ; เพราะเรา

ปฏิบัติถูกต้องต่อสิ่งทั้งปวง ซึ่งลึกซึ้งซึ้งที่สุด. ถ้าไม่ศึกษาให้เพียงพอ ก็รู้ไม่ได้ ก็แก้ไขมันไม่ได้.

เดี๋ยวนี้เราอดสู้อ่างลงทอนบวช ๓ เดือน ซึ่งที่จริงมันก็ไม่ใช้สั้นนักดอก ถ้าเราใช้ให้ถูกวิธี ๓ เดือนนั้นไม่สั้นนัก, พอที่จะทำความรู้จักความเข้าใจที่เพียงพอได้. แต่ถ้าเราใช้เวลาไม่ถูกต้อง ๓ ปีก็ไม่พอ; ถ้าใช้มันดี ใช้ถูกต้อง ๓ เดือนก็พอ หรือว่า ๓ อาทิตย์ก็อาจจะพอ.

ผมกล้าพูดว่า เราพูดกันสัก ๑๐ ชั่วโมงนี้ ถ้าคุณเข้าใจทั้งหมด ผมว่าพอ ไม่เสียที่ที่ว่าเราจะเปิดมหาวิทยาลัย ๑๐ ชั่วโมง โดยการพูด ๑๐ ครั้ง ครั้งละ ๑ ชั่วโมง.

ผมจะสรรหามาอย่างดีที่สุด ตามสติปัญญาที่ได้สะสมมาเป็นเวลาตั้ง ๕๐ กว่าปีแล้วนะว่าจะพูดอะไร อย่างไร ในเวลาอันสั้น และเพียงพอแก่ความต้องการของบุคคล ที่จะมีชีวิตอย่างสงบสุขอยู่ในโลกนี้กับเขาสักคนหนึ่ง.

นี่ผมเรียกว่า ทำความเข้าใจในเบื้องต้น, ปฐมนิเทศ. เรื่องที่กำหนดนั้นยังไม่ได้พูด. วันหลัง ๆ ก็จะมาพูดตามที่สัญญาไว้ : จะพูด ๑๐ ครั้ง ครั้งละ ๑ ชั่วโมง; ตอนเช้าครั้งหนึ่ง ตอนบ่ายครั้งหนึ่ง ตอนค่ำครั้งหนึ่ง วันละ ๓ ครั้ง. ถ้าจะมีอะไรมาแทรกแซงเสียบ้าง ผ่นตกบ้าง อะไรบ้าง เราก็ยังมีเวลาพอ, ต้องการเวลา ๓ วัน กับ ๑ ครั้ง รวมเป็น ๑๐ ครั้ง.

วันนี้ก็จัดการพูดจาปฐมนิเทศ หรือการปรับปรุงความเข้าใจกันในเบื้องต้น เพื่อเตรียมตัวให้พร้อม สำหรับที่จะพูดจาให้มีประโยชน์ในวันต่อไป วันนี้พอแล้ว ปิดประชุม.

มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัษ ๑๐ ชั่วโมง

- ๑ -

สถานทีนไค้, สวนโมกข์

๒๗ พ.ค. ๒๓, เวลา ๘.๓๐ น.

สิ่งทีเป็นคูชีวิต.

ท่านทีเป็นภิกษุราชภัฏ ผู้ทีจะต้องลาสิกขา ทั้หลาย,

การบรรยายของเราในครั้งนี้ เป็นครั้งที ๑ หรือครั้งแรก แห่งการ
บรรยายชุดหนึ่ ทีเราจะเรียกว่า มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัษ ๑๐ ครั้ง.

มุ่งหมายพูดถึงการศึกษาส่วนทียังขาด.

ฟังดูก็หยาบคายมาก แต่มันมีความจริงอย่างนั้น คือ เป็นการประทั้ว
การศึกษาในโลกทั้โลก ทีไม่สมบูรณ์ ว่ามันยังเหมือนกับมหาทางตัน. เขาไม่
พูดสิ่งทีมนุษย์ควรจะรู้ให้สมบูรณ์ คือไม่ได้สอนกัน; สอนกันแต่หนังสือ

กับอาชีพ ส่วนที่จะเป็นมนุษย์กันอย่างไร ที่จะสร้างสันติภาพให้โลกนี้ได้ ไม่ได้สอน.

นี่เราก็จะพูดกันในส่วนนี้ ส่วนที่มันยังขาดอยู่นี้ จึงเรียกว่าเป็นการต่อทางสุนัขที่มันยังตัวน้อยอยู่. หรือจะให้มองไปอีกทางหนึ่งก็ว่า *ต้อยอดพระเจดีย์* นั้นมันอาจจะเดินไปอีกทางหนึ่งก็ได้ *ต้อยเพียงเพื่อให้สวยงาม*; ต่อทางสุนัขนั้นมัน ไม่ใช่เพียงเพื่อสวยงาม อย่างเดียว แต่เพื่อความจำเป็นอย่างอื่น ที่มันจะเดินตรง เป็นต้น.

ทำไม เราจึงไปเรียกว่า มหาวิทยาลัย? เพราะว่าเป็นการศึกษาชั้นสูงสุดของมนุษย์ อย่างระดับสูงสุดของมนุษย์.

เรื่องที่ยังขาด เริ่มแต่เรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติ.

ที่นี้ ความมุ่งหมายจะให้ *ได้รู้เรื่องที่ยังขาดอยู่*; แม้กระทั่งว่านั่งกลางดินมีผลอย่างไร? เขาเรียนกันแต่บัณฑิตเรียนราคาล้าน มันก็โง่แก่การที่จะรู้ว่าถ้านั่งกันกลางดินจะมีผลอย่างไร? ฉะนั้นเราก็มานั่งกันกลางดิน ซึ่งเป็นเจตนา ของผม ว่าให้พวกคุณต้องมานั่งกลางดิน.

ยิ่งกว่านั้นอีก ก็คือว่า เป็นที่ระลึกแก่พระพุทธเจ้า ผู้ประสูติที่กลางดิน ตรัสรู้ที่เมื่อนั่งกลางดิน เมื่อสอนพระสาวกก็นั่งกลางดิน เมื่อนิพพานก็นอนกลางดิน; นี่เป็นที่ระลึกแก่พระพุทธเจ้า. มันไม่เป็นที่ระลึก

เปล่า. เป็นความรู้ให้เรารู้ว่า นึ่งกลางดินนี้มันมีผลอะไรบ้างแก่จิตใจ; อย่างน้อยที่สุดก็มีผลให้รู้จักธรรมชาติ ให้สัมผัสธรรมชาติ ซึ่งเป็นเจ้าของธรรมะ.

ธรรมะเป็นของธรรมชาติ, ธรรมชาติเป็นเจ้าของธรรมะ; เพราะว่าธรรมะนี่คือเรื่องของธรรมชาติ, เรื่องของ กฎของธรรมชาติ ซึ่งความหมายนี้ รวมทั้งพระเป็นเจ้าในศาสนาอื่น. ศาสนาพุทธมีกฎของธรรมชาตินี้เป็นพระเจ้า เหมือนกับที่ศาสนาอื่นเขามีพระเจ้า, แล้วก็ยังหมายถึงหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ ที่สิ่งที่มีชีวิตจะต้องประพฤติปฏิบัติ; มิฉะนั้นจะตาย หรือจะไม่ได้สิ่งที่ควรจะได้ ความหมายสุดท้าย ก็คือ ผลที่เกิดมาจากการปฏิบัติถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ อีกนั่นเอง. ฉะนั้น เราชอบที่จะทำอะไร ๆ ให้มันใกล้ชิดธรรมชาติ หรือเป็นการสัมผัสธรรมชาติอยู่เสมอ.

เรื่องแรกคือ พระธรรมเป็นสิ่งมีชีวิต.

สำหรับการบรรยายครั้งแรก ชั่วโมงแรกนี้ ผมจะพูดโดยหัวข้อว่า สิ่งที่เป็นคู่ชีวิต; ชื่อของมันก็แปลก ๆ เห็นไหม? ไหน ๆ มันก็แปลกแล้ว ก็ให้แปลกไปเสียให้หมด, บรรยายครั้งที่ ๑ ว่าด้วย คู่ชีวิต. บอกเลยก็ได้ว่า สิ่งซึ่งเป็นคู่ของชีวิตนั้น คือพระธรรม, คู่ชีวิตนั้นคือพระธรรม.

เราจะได้พูดกันถึงเรื่อง สิ่งที่เรียกว่า ชีวิต ก้นก่อน ในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัย ในโลก นั้นนั่น เขาสอนเรื่องของชีวิตกันแต่ในทางวัตถุ ที่เรียก

ว่า bio — ชีวิต biology นั้นเป็นเรื่องชีวิต ก็ชีวิตแต่ในทางวัตถุเท่านั้น. ถ้าเป็นเรื่องทาง biology มันก็เป็นหมาทางตัวนี้อีกตามเคย เพราะว่ามันบอกชีวิตแต่ในแง่ของวัตถุ หรือ bio.

ทีนี้เราจะมาต่อทางให้เป็นชีวิตที่สมบูรณ์ คือชีวิตในฝ่ายนามธรรมที่เขาใช้คำว่า spirituality คำนี้หมายถึงนามธรรม เป็นเรื่องจิต เป็นเรื่อง วิญญาณ เป็นเรื่อง สติปัญญา; ชีวิตนี้สำคัญกว่า ชีวิตที่เป็นฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณฝ่าย สติปัญญา นั้นสำคัญกว่า.

เรื่องที่เกี่ยวกับมนุษย์ได้แก่ กาย - จิต - วิญญาณ.

อยากจะให้รู้ไว้เสียเลยเป็นหลักว่า เรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับมนุษย์ ที่เกี่ยวกับความสุข ความทุกข์ ของมนุษย์นี้ ทั้งหมดทั้งสามนั้นพอจะแบ่งได้เป็น ๓ ระดับ; คือทางกาย ๑, ทางจิต ๑, ทาง วิญญาณ ๑.

จำเป็นที่จะต้องขอบอกกล่าวไว้ มัน เป็นคำที่ต้องตั้งตนเองบ้าง เพราะ ว่าไม่มีคำไหนใช้มาก่อน. เมื่อคุณเข้าใจความหมายหรือตัวจริง ของสิ่งเหล่านั้นแล้ว ก็รู้ได้เองว่า ไม่ได้มีคำที่พูดกันอยู่ก่อน ต้องตั้งคำขึ้นใหม่ หรือว่าคุณจะไปตั้งเอาเองตามชอบใจ ต่อไปก็ได้. แต่เดี๋ยวนี้เราจะใช้คำว่า เรื่องทางกาย เรื่องทางจิต เรื่อง ทางวิญญาณ; ถ้าเข้าใจ ๓ ความหมายนี้แล้ว มันจะง่ายมากในอนาคต สำหรับพวกคุณ ที่จะเข้าใจธรรมะอันกว้างขวาง

ระบบที่ ๑ เรื่องทางกาย ก็คือเกี่ยวกับวัตถุ : วัตถุภายนอกกาย กระทั่งวัตถุภายในกาย กระทั่งร่างกาย. ร่างกายของคน นี้เราเรียกว่า เรื่องร่างกาย มันก็มีของมันระบบหนึ่งแหละ, ปัญหาของมันก็มีอยู่ระบบหนึ่งและ ไม่เหมือนส่วนอื่น.

ที่นี้ เรื่องที่ ๒ ระบบทางจิต ซึ่งมันเป็นของประจำกันมา กับสิ่งที่เรียกว่าชีวิต. สิ่งใดมีชีวิต มีร่างกาย; มีร่างกายแล้วมัน ก็ต้องมีชีวิตแหละ เพราะว่าร่างกายมันหมายถึงของสิ่งที่มีชีวิต; แล้วสิ่งที่ มีชีวิตนั้นต้องมิจิตแหละ ไม่เช่นนั้นมันเป็นไปได้.

คนพวกอื่นเขาอาจจะสอนว่า อย่างต้นไม้นี้ไม่มีจิต, บางพวกว่า ไม่มีชีวิต ด้วยซ้ำไป. ที่ถกกันโดยมากในหมู่นักธรรมว่า ต้นไม้นี้ไม่มีจิต ไม่มีวิญญาณก็ตามใจเขา.

เท่าที่เราเรียนมา สังเกตศึกษามา สิ่งที่มีชีวิต แม้ต้นไม้นี้ ก็มีจิต มีวิญญาณ คือ มันรู้สึกได้, มันรู้สึกได้ต่ออันตราย หรือต่อความสุขความสบาย มันต่อสู้เพื่อรอดอยู่ได้ เพราะมันมีความรู้สึก.

เรื่องนี้ ไม่เป็นไร ต่อไปในอนาคตเขาก็จะเปิดเผยให้เล่า ให้เรียน ให้รู้กันได้โดยทางวิทยาศาสตร์. มันก็ศึกษากลุ่มหนึ่งพยายามศึกษากันว่าเรื่อง นี้ แล้วก็เปิดเผยผลของการค้นคว้า กระทั่งพิสูจน์ได้ว่า ต้นไม้นี้มีความรู้สึก : รู้สึกกลัวตาย, รู้สึกไม่อยากตาย, รู้สึกทนรอนเพื่อจะให้อยู่รอด. เขาทำเครื่องวัดขณวัตความรู้สึกของต้นไม้ที่ยังเป็น ๆ นี้; วัดได้ความมีความรู้สึก แสดงออกมาทาง

เข็มของเครื่องวัด รู้สึกกลัว รู้สึกหวั่นไหว. **นี่วิทยาศาสตร์ทางวัตถุก็จะพิสูจน์ได้ว่า ต้นไม้มีความรู้สึก.**

หลักโบราณในศาสนา ก็ถือว่าต้นไม้มีความรู้สึก มีจิต มีวิญญาณ, กระทั่งพูดเลยไปถึงว่า เทวดาสังสถิตอยู่. **พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวินัย** เกี่ยวกับการทำลายต้นไม้ : **ทำลายชีวิตต้นไม้มีอาบัติเท่ากับทำลายสัตว์ที่มีชีวิต** อย่างนี้เป็นต้น; **ยอมรับความมีชีวิต หรือความมีจิต มีความรู้สึก** นั้นเอง.

ทีนสิ่งที่เรียกว่า จิต นั้น มัน แยกออกไปจากกายนี้; มัน ต้องอาศัยกายนี้เป็นที่ตั้ง เป็นสำนักงาน แล้วมันก็ทำหน้าที่ของจิต คือความรู้สึกนึก.

คัมภีร์โบราณ ในพุทธศาสนาเรา แต่ไม่ใช่พุทธภาษิต **เขาว่า จิต หรือ วิญญาณ** นั้นตั้งอยู่ที่ก้นหัวใจ เรียกว่า **หทัยวัตถุ** คือหัวใจนั้นแหละ หัวใจสูบฉีดโลหิต. **เขาว่าอย่างนั้น; มัน ขัดกับความรู้สึกมัน** ซึ่งความรู้สึกต่างๆ นั้นมันมีที่ตั้งอยู่ที่สมอง ที่มันสมอง. **ฉันมักเห็นด้วยกับฝ่ายที่ว่า มันตั้งอยู่ที่มันสมอง** เนื้อสมอง **จิต-ความรู้สึก ระบบประสาท** นั้นมันมีสำนักงานอยู่ที่มันสมอง; **ไม่ได้อยู่ที่หัวใจ** อย่างในพระคัมภีร์ เช่นคัมภีร์วิสุทธิธรรมรค เป็นต้น.

พิสูจน์ กันอย่างเดียวกันก็ **คงจะเห็นได้ง่ายๆ;** เช่นว่า ถ้าเราผ่าตัดเปลี่ยนหัวใจเสีย เป็นคนละหัวใจ; **ความรู้สึกนึกมันก็ไม่เปลี่ยน** เพราะมัน

อันเดิม. ^๕ทีนสมมติว่าผัดตสมองเสีย เปลี่ยนสมองเสีย ^๕นี้จะเปลี่ยนหมด ความรู้สึกคิดนึกจะเปลี่ยนหมด.

^๕จะนน ความรู้สึกคิดนึก ^๕นั้น มันมีสำนักงานอยู่ที่มันสมอง มัน เป็นของประจำกันมากับสิ่งที่มีชีวิต จะต้องมิจิต; จึงถือว่าระบบนี้ จิตนี้มัน ^๕เนื่องอยู่กับระบบประสาท ซึ่งเนื่องกันอยู่กับกาย. มันเป็นระบบหนึ่ง คือจะ เป็นจิตดี หรือจิตไม่ดี, จิตสงบ หรือจิตฟุ้งซ่าน, จิตเป็นสมาธิ หรือจิตไม่เป็น สมาธิ, จิตรู้สึกเป็นสุข หรือเป็นทุกข์, ^๕อย่างนี้เป็นต้น ^๕นี้คือระบบจิต.

^๕ทีนระบบที่ ๓ เราจะเรียกว่า ระบบทางวิญญาณ เพราะเรา ^๕ไม่มี คำเก่าที่ใช้กันอยู่ก่อน เราพูดเอาเองว่า ทางวิญญาณ เพื่อให้ตรงกับที่พวกฝรั่ง เขามีคำว่า spirituality ^๕ขึ้นมา, spiritual ^๕นี้ เดียวนี้ใช้กันมาก ถ้าความสุขทาง spiritual แล้วเขาไม่หมายถึงวัตถุเลย; เขาหมายถึงเรื่องทางสติปัญญาที่แสดง ออกมาทางจิต ผมใช้คำว่า ทางวิญญาณ ไปก่อน.

เรามีจิตเข้มแข็ง สมบูรณ์ปรกติ แต่เราเป็นคนโง่ก็ได้; ^๕จะนน ส่วนนั้น ส่วนที่จะมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดหรือไม่ ละเอียดที่สุดโน่นนะ มัน เป็นอีกระบบหนึ่ง เราเรียกว่า ระบบฝ่ายวิญญาณ.

ร่างกายอยู่ฝ่ายนี้ ^๕จิตนี้มันอยู่ตรงกลาง มันเนื่องอยู่กับกาย โดยอาศัย กายเป็นที่ตั้ง; ^๕แล้วจิตนี้มันเนื่องกันอยู่กับฝ่ายระบบสุด ฝ่ายวิญญาณโน้น เพราะ ^๕ว่า จิตนี้มันเป็นที่ตั้งของระบบสติปัญญา หรือวิญญาณ เช่นเดียวกับว่า กาย เป็นที่ตั้งของจิต.

จะเน้นหลับตาตาสึกหน่อยว่า จิตมันอยู่ตรงกลาง ฝ่ายมันนั่งอยู่อยู่กับกาย อาศัยกายตั้งอยู่ แล้วฝ่ายมันนั่งอยู่กับวิญญาณ ที่ขอเรียกว่า วิญญาณ นัน, มันเป็นที่ตั้งของระบบวิญญาณ มีอยู่เป็น ๓ ระบบอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้ผมคิดว่า ครบแล้ว ว่า physical นั้นมันคือ ฝ่ายกาย mental นั้นมันอยู่ตรงที่จิต นั่นเอง แล้ว spiritual นั้นมันอยู่สุดฝ่ายโน้น คือ ฝ่ายวิญญาณ หรือ ฝ่ายปัญญา. เราเกิดมีคำใช้ครบแล้วในโลก แต่ในภาษาไทยนี้ อันที่ ๓ นี้ไม่รู้จะเรียกว่าอะไร ผมก็เรียก ทางวิญญาณ ไปก่อน.

ต้องรู้จักแก้ปัญหาที่เกิดแก่ชีวิตทั้ง ๓ ระบบ.

นี่จึงพูดสำหรับจำง่าย ๆ ว่า ถ้าเรามีปัญหาทางร่างกาย เช่นเจ็บไข้ทางร่างกาย ก็ไปหาหมอที่เชี่ยวชาญทางร่างกาย บำบัดทาง physic นี้ถ้าเราเจ็บไข้ทางจิต ก็ไปที่โรงพยาบาลโรคจิต ที่จะแก้โรคทางจิต แต่ถ้าเราเป็นโรคทางวิญญาณ แล้วก็ไม่มีการพยาบาลไหนในโลก ต้องไปโรงพยาบาลของพระพุทธเจ้า, คือระบบธรรมะ แก้ไขด้วยระบบธรรมะ แก้โรคทางวิญญาณ.

นี่ควรจะเข้าใจแจ่มชัดในระบบ ๓ ประการนี้ให้ดี, เพื่อที่เราสามารถจะรู้ว่า เดี๋ยวนี้เรากำลังเป็นโรคชนิดไหน? จะแก้ไขกันอย่างไร? ที่ไหน? หรือแม้ข้อธรรมะก็เหมือนกันแหละ ก็จะมีแยกประเภทเป็นว่า จะแก้ปัญหาท่างกาย หรือแก้ปัญหาท่างจิต หรือแก้ปัญหาท่างวิญญาณ.

ในทางธรรมจะเรียกว่า ทิฏฐิ เสียมากกว่า, ทิฏฐิ นั้นนะคือทาง
 วิทยาณ. กาย วาจา น้อยุฝ่ายกาย, จิตอยู่ที่จิต, ปัญญา หรือทิฏฐิ อยู่ระบบ
 ที่ ๓. ในทางคัมภีร์นี้ใช้กันโดยมากกว่า ทางทิฏฐิ : ทิฏฐิถูก ทิฏฐิผิด นี้เรื่อง
 ทางวิทยาณ.

ฉะนั้น เรื่องที่มันเกี่ยวกับคนเรา^{นี้} แบ่งได้เป็น ทางกาย ทางจิต
 ทางวิทยาณอย่าง^{นี้}. เพราะฉะนั้น ชีวิต, ชีวิต นี้ก็เหมือนกันแหละ มันแบ่ง
 ได้เป็น ๓ ระดับ, หรือ ๓ ความหมาย อย่าง^{นี้}เอง. ชีวิตทางกาย ก็อย่างวิชา
 biology, ชีวิตทางจิตก็เรื่องทางจิตอย่างสมัยปัจจุบัน, แล้วเรื่องทางวิทยาณ ก็
 เป็นเรื่องของศาสนา เพราะว่าศาสนาทั้งหลาย มุ่งจะแก้ไขปัญหาทางวิทยาณนะ
 เป็นส่วนใหญ่^{ทั้งนี้}.

ชีวิตจึงมีอยู่ ๓ ชนิด ชีวิตทางกาย มีปัญหาทางกาย แก้ไขกันไปตาม
 ทางกาย; ทางจิต ก็แก้ไขกันไปทางจิต ทางประสาท; ส่วน ทางวิทยาณนั้น
 ต้องแก้ไขไปตามทางวิทยาณ ซึ่งล้วนแต่มีศาสนาเป็นหลัก กันทั้งนั้น^{หลาย}
 ศาสนา, แล้วแต่ว่าใครจะถือศาสนาอะไร เขาก็ใช้ศาสนานั้น ๆ เป็นเครื่องมือ
 แก้ไขปัญหาทางวิทยาณของตน ๆ.

เรามีทางกาย ทางจิต ทางวิทยาณ แต่ถ้าจะให้เหลือเพียง ๒ มัน
 ก็ได้ คือทางรูป และทางนาม : ทางกาย^{นี้}เป็นทางกาย, ทางจิต กับทางวิทยาณ
^{นี้}มันเป็นเรื่องทางฝ่ายวิทยาณด้วยกัน คือฝ่ายที่เป็นนามธรรมด้วยกัน. ในบาลี
 ที่พบ ว่ามีโรคทางกาย และโรคทางจิต ใช้คำว่าอย่าง^{นี้}; แต่จิตของท่าน^{นี้}
 หมายถึงทางจิตและทางวิทยาณ.

ศึกษาวิวัฒนาการของชีวิตระบบทางกาย.

เดี๋ยวนี้เราจะให้เข้าใจง่าย เราแยกเป็น ๓ เสียเลย : ทางกายอย่างหนึ่ง คือทาง *biology*, แล้วก็ทางวิญญาณอีกทางหนึ่ง ซึ่งรวมทางจิตเข้าไว้ด้วย เพราะว่าวิญญาณต้องอาศัยจิตเป็นที่ตั้ง; แล้วทั้งหมดนี้ต้องอาศัยกายเป็นที่ตั้ง ระบบวิญญาณตั้งอยู่บนจิต, จิตตั้งอยู่บนกาย; ฉะนั้นทั้งหมดมันมารวมอยู่ที่กลุ่มกายนี้.

ก็ถือโอกาสรู้อะไรด้วยเลยเถิดว่า คำว่า *กาย* นั้น เขาแปลว่า *หมู*. ภาษา *บาลี* แท้ ๆ คำว่า *กาย* แปลว่า *หมู*; ไม่ได้แปลว่า เนื้อ หรือเนื้อหนัง หรืออะไรทำนองนั้น. คำว่า *กาย* แปลว่า *หมู*; เช่น *พลกาย* นี้ ก็ *หมู่พล* คือ *กองทัพ* พลกาย; ฉะนั้น *กาย* แปลว่า *หมู*.

ที่นี้ร่างกายนี้ก็แปลว่า *หมู* เพราะว่ามันประกอบด้วยอะไรมากมาย เหลือเกิน กว่าจะเป็นร่างกายขึ้นมาได้. *กาย* เป็นที่อาศัยของจิต, จิต เป็นที่อาศัยของวิญญาณ อย่างที่ว่า.

ที่นี้ภิกษุมาดูชีวิต *ชีวิตทางฝ่ายร่างกาย* ก็ไปเรียน *biology* ตั้งแต่ว่า โลกนี้มันไม่มีชีวิต มันก็พันล้านปีมาแล้ว ที่มันแยกออกมาจากดวงอาทิตย์, จนกว่ามันจะเริ่มมีสิ่งมีชีวิต แล้วเย็นลง ๆ มันน้ำ มีของเขียว ชีวิตเกิดขึ้น, นั่นแหละ มันเริ่มมีชีวิตทางฝ่ายกาย.

ทางฝ่ายกาย วิชาวิทยาศาสตร์ มาเป็นสัตว์เซลล์เดียว ๒ เซลล์ ๓ เซลล์ อะไรเรื่อยมา, จนกระทั่งมาเป็นสัตว์เลื้อยคลาน เป็นสัตว์ไตรัจฉานโดยสมบูรณ์ แล้วก็เพิ่งจะมีอย่างชนิดที่เรียกว่าเป็นคน หรือคล้ายคนเมื่อสักล้านสองล้านปีมานี้ กระมังเขาว่า, เขาว่านะ; ไม่ใช่ผมว่า. ผมก็ว่าตามที่เขาศึกษามา แล้วเขาก็สอนกันไว้ แล้วจะเป็นคนชนิดที่พอจะเรียกว่าคน; ไม่ใช่ครึ่งคนครึ่งลิงนี้สักแสนหรือสองแสนปีมานี้ คน นี้ก็เจริญๆทางร่างกาย จนมีร่างกายอย่างคนชนิดทางฝ่ายร่างกาย; ไปเรียน *biology* เกี่ยวกับเรื่องนี้.

แล้วมันจึงเกิดมีชีวิตทางกาย ชีวิตทางวิญญาณ เมื่อสติปัญญาสมบูรณ์แก่คน นี้จึงมีคนชนิดที่มีสติปัญญา มีชีวิตทางวิญญาณเกิดขึ้น. คงจะพร้อมๆกับว่า เมื่อศาสนาที่เป็นหลักฐานเกิดขึ้นในโลก คนจึงมีความเป็นคนชนิดที่ทางฝ่ายวิญญาณ ฝ่ายสติปัญญา ขึ้นมา ซึ่งเขาถือกันว่าประมาณสักแปดพันปีมานี้ ที่มนุษย์มีมันสมองสมบูรณ์ พอที่จะรู้จักเรื่องทางจิต ทางวิญญาณ เป็นระบบศาสนาขึ้นมา.

แปดพันปีมานี้ ก็แก่กว่าพระพุทธศาสนาตงห้าพันปีครึ่ง; พุทธศาสนาเราทั้งสองพันครึ่งของปี, สองพันห้าร้อยปีเกิดพระพุทธเจ้า นั้นมันสูงสุดทางวิญญาณ. ฉะนั้นทางวิญญาณในระดับที่ยังไม่สูงสุด เขาก่อนหน้าขึ้นไปอีกสักห้าพันกว่าปี จึงถือว่า ชีวิตที่ประกอบไปด้วยความสมบูรณ์ทางวิญญาณ ทางสติปัญญา พอที่จะรู้เรื่องของวิญญาณนี้ สักแปดพันปีเท่านั้น.

ฉะนั้น ถ้าชีวิตทางกาย ก็ถอยหลังไปโน้น ไปเมื่อมันเกิดชีวิตที่จะเป็นชีวิตทางกาย ทางวัตถุ ทางกาย, แล้วชีวิตทางสติปัญญานี้ ก็มีเมื่อสักแปดพันปีมานี้. เราได้ ๒ ชีวิตแล้วเห็นไหม? ชีวิตในแง่มุมทางฝ่ายวัตถุ ฝ่าย

กายนี้ เป็นมาอย่างไร? แล้วชีวิตในฝ่ายสติปัญญา ทิฏฐิ วิญญาณ นี้เป็นมาอย่างไร?

ชีวิตทางกาย ต้องการปัจจัย ๔ บรรเทาทุกข์.

เอ้า, ดูชีวิตทางกาย มันเป็นเรื่องทางร่างกาย มันก็ต้องการเหตุปัจจัย อาหารทางร่างกาย, มันก็ต้องการปัจจัยส่งเสริมทางร่างกาย. เดียวนี้เราถือเป็นหลักว่า อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เครื่องบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ นี้ปัจจัยสำหรับทางกาย.

ชีวิตทางกายจะร้อนเป็นทุกข์ เรียกว่าร้อนก็แล้วกัน; เป็นทุกข์ เพราะมันขาดแคลนวัตถุดิบปัจจัยของร่างกาย นับตั้งแต่ไม่มีอาหารกิน ไม่มีเครื่องปกปิดร่างกายที่อยู่ที่อยู่อาศัย ยาแก้โรค. ฉะนั้น ชีวิตทางกายร้อนขึ้นมา เป็นทุกข์ขึ้นมา เพราะว่าขาดแคลนปัจจัยทางฝ่ายร่างกาย.

ฉะนั้นชีวิตทางกายนั้น จะเย็นลงไปในความหมายหนึ่ง ก็เพราะ สมบูรณ์ด้วยปัจจัยทางกาย; ตรงกันข้าม ไม่มีปัจจัย ๔ มันร้อน เป็นทุกข์, พอมีปัจจัย ๔ สมบูรณ์ ถูกต้อง มันก็เรียกว่าพอจะเย็นได้; แต่ว่าเย็นทางกาย ไม่ใช่เย็นทางใจ.

กาย ก็เป็นเหมือนประตู หรือหนทาง ที่จะให้อะไร ๆ มันเข้าไปถึงจิต ประตูเข้า, แล้วมันก็เป็นประตูออก สำหรับให้เรื่องทางจิตแสดงออกมาทางกาย ออกมาภายนอก สู่โลก. ฉะนั้น ร่างกายของเรา ที่ประกอบอยู่ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย นี้ มันเป็นประตูสำหรับอะไรเข้าไปหาจิต, หรือสำหรับกรีธาของจิตแสดง ออกมาข้างนอก; นี่ท่านเรียกว่าประตู. คุณได้ยินคำนี้กันบ้างแล้วเป็นแน่ ทวารทั้ง ๖ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี่มันเป็นประตูอย่างนี้.

ที่เห็นชัด ๆ ก็ ๕ อย่างข้างต้น ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นประตูแก่จิต; จิตรับอะไรเข้าไปทางนี้ แล้วส่งอะไรออกมาทางนี้. แต่ถ้าจะให้จิตมันเป็นประตู มันก็ลึกเข้าไปกว่านั้น จิตมันเป็นประตูคิดนึก รู้สึก รับอารมณ์ข้างนอก เข้าไปสู่ส่วนลึก ของอะไรก็ไม่รู้ว่าจะเรียกว่าอะไร ในส่วนลึกของจิต ของสันดาน จิตในส่วนลึก มีจิตในส่วนนอกนี้สำหรับผ่านเข้า-ออก.

ก็ไม่ต้องพิจารณาอะไรให้มาก ให้พิจารณาที่มันร้ายกาจ ยุ่งยาก อยู่ ทุกวันคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ทั้งหมดนี้รวมเรียกว่า กาย เป็นทวารส่งของ ข้างนอกเข้าไปหาจิต, ส่งเรื่องของจิตออกมาสู่ของข้างนอก.

อธิบายนรก - สวรรค์ตามหลักของพระพุทธเจ้า.

ที่น้อยอกจะให้รู้เสียเลย ที่เกี่ยวกับทวารเหล่านี้ละ พระพุทธเจ้าท่าน ตรัสว่า นรกทางอายตนะมันเห็นแล้ว, สวรรค์ทางอายตนะมันเห็นแล้ว. เมื่อก่อน เขาพูดกันถึงเรื่องนรกอยู่ใต้ดิน อย่างภาพเขียนฝาผนัง นั่นมันคือนรกทางกาย.

นรกทางวัตถุ ก็หมายถึงร่างกายถูกกระทำ อย่างนั้น เป็นนรกอยู่ใต้ดิน ตามที่ว่า แล้วสวรรค์ก็อยู่ข้างบน บนฟ้าข้างบนโน้น มีวิมาน มีสุขสวยสวรรค์เป็นบุคคล มีนางฟ้าส่งเสริมความสุขเป็นร้อย ๆ ร้อย ๆ นั่นคือ สวรรค์ข้างบน; แต่เป็นเรื่องทางกาย หรือทางวัตถุทั้งนั้น.

นรกกับสวรรค์ชนิดนั้น เขาพูดกันอยู่ก่อนพระพุทธเจ้า เขาสอนกันอยู่ก่อน. แต่คุณ จับใจความให้ได้ มันเรื่องทางกายนี้ เจ็บปวดทางกายอยู่ใต้ดิน คือนรก, เอร็ดอ่อยทางกายอยู่ข้างบน นั่นแหละสวรรค์.

ที่พระพุทธเจ้าท่านมาตรัสเสียใหม่ว่า นรกที่อายตะณะดินเห็นแล้ว ก็คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; นินรก : เมื่อทำผิดมันร้อนขึ้นมาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันนรกที่ไม่ใช่วัตถุ ที่ไม่ใช่กาย มันเป็นนามธรรม, เป็นความรู้สึกเป็นทุกข์ร้อน อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. นินรกว่ายวิญญูณ ฝ่ายโน้น, ฝ่ายกาย ฝ่ายนี้ ฝ่ายวิญญูณ.

ที่นสวรรค์ก็เหมือนกัน เมื่อถูกต้อง เขาก็จะ เป็นสุขสนุกสนาน อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็นั่นแหละคือสวรรค์ เป็นสวรรค์ทางวิญญูณ; มันคู่กันอยู่อย่างนั้น, มันคู่กันมาอย่างนั้น.

ถ้าเอาวัตถุ เอาร่างกายเป็นหลัก นรกอยู่ใต้ดิน สวรรค์อยู่บนฟ้า แล้วก็เป็นไปตามเรื่องนั้น; แต่ถ้าเอาเรื่องนามธรรม ฝ่ายวิญญูณเป็นหลัก แล้วทั้งนรกทั้งสวรรค์ มันอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ คือความรู้สึกที่เกิดขึ้นที่นั่น. พูดอย่างนั้นไปยังตัวจริง พูดอย่างโน้นมันอุปมา เหมือนกับว่า

ถูกฆ่า ถูกเผา ถูกตีมี ถูกอะไรอยู่ หรือว่าเสวยอารมณ์อันเป็นกามคุณอยู่ นั้น
ควรจะเป็นอุปมา แต่เขากลับเอามาเป็นตัวจริง.

ที่นี้ผมอธิบายตามพระบาลี เรื่องตัวจริง ว่าร้อนอยู่ที่อายตนะทั้ง
๖ นี้เป็นนรก, สบายอย่างนี้เป็นสวรรค์; เขากลับหาว่าอุปมา นี้มันกลับ
กันอยู่อย่างนี้. ใครโง่ ใครฉลาด? คุณก็ไปคิดเอาเอง. แต่ผมยืนยันตาม
หลักของพระพุทธเจ้าว่า นี่คือจริง : นรกที่อยู่ที่ยอายตนะ ๖ นี้คือนรกจริง,
สวรรค์ที่อยู่ที่ยอายตนะ ๖ นี้คือสวรรค์จริง. ท่านจึงตรัสว่า ฉันทเห็นแล้วๆ;
ก็ไม่ได้พูดตามที่เขาพูดกันอยู่ก่อนพระองค์. ที่เขาพูดกันอยู่ก่อนพระองค์ นั้น
เขาพูดกันว่าอย่างนั้น มันจะเป็นเรื่องคาดคะเน หรือเป็นเรื่องอะไรก็ตามใจเขา;
เราจะไม่แตะต้อง เราจะไม่ไปคัดค้าน.

นี่คุณ ช่วยจำไว้ ข้อหนึ่งด้วยนะ แทรกให้ได้ยินว่า เมื่อมีอะไรเกิดขึ้น
ไม่ตรงกับลัทธิของเรา พระพุทธเจ้าท่านว่า อย่าไปคัดค้าน, แล้วก็ไม่ต้อง
ยอมรับ. เมื่อเราไม่เห็นด้วย เราก็ไม่ยอมรับ, แต่แล้วอย่าไปคัดค้าน, อย่าไป
ด่าเขา อย่าไปอะไรเขา; ก็บอกว่า คุณว่าอย่างนั้นก็ถูกของคุณ เราไม่อาจจะ
ยอมรับ; แต่เราก็ไม่ได้คัดค้าน, แต่เรามีว่าอย่างนี้ๆ เราก็พูดของเราไป
ก็แล้วกัน.

นี่ ควรจะถือเป็นหลักกันทุกคน ถ้าลัทธิอื่นเข้ามาในแบบอื่น รูปอื่น
เราไม่คัดค้าน, เราไม่ยอมรับ; แต่เราบอกว่า ของพุทธศาสนานี้เป็น

อย่างนี้ ๆ. ก็ว่าไป ไม่ต้องทะเลาะกัน. ที่มันจะไปทำลายของเขา, ยกตัวของตัวขึ้นมา มันจะได้ทะเลาะกัน, จะทำอันตรายกัน เพราะหลักธรรมะนั้นเอง. พระพุทธเจ้าท่านจึงไม่พูด ถึงเรื่องอะไร ๆ ที่เขาพูดกันอยู่ก่อน ในหลาย ๆ เรื่อง รวมทั้งเรื่องนรก สวรรค์ นด้วย; แต่ท่านพูดขึ้นมาใหม่ว่า ฉันเห็นแล้วคืออย่างนี้ ๆ.

ฉะนั้น เรามีนรก สวรรค์ ทั้งที่เป็นการกล่าวกันอยู่ตามทางวัตถุ ทางกาย มาสอนในประเทศไทยตั้งแต่ก่อนพุทธศาสนาเข้ามา; ฝ่ายพุทธศาสนาเข้ามา เขาก็ไม่ได้เอาคำของพระพุทธเจ้าขึ้นมาสอน. ประชาชนก็ยังถือตามก่อน ๆ นั้น : นรกใต้ดิน สวรรค์บนฟ้า; นรก สวรรค์ อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสขึ้น ไม่ค่อยมีใครสนใจ. พอเอามาพูดเข้า เขาเห็นเป็นเรื่องอุปมาไปเสียอีก; มันกลับกันเสียอย่างนี้.

เปรียบเทียบเรื่องทางกาย, จิต, วิญญาณ.

เรื่องวัตถุ หรือ กาย กับเรื่องจิต หรือ วิญญาณ มัน จะมีความหมายคนละทางอย่างนี้; เช่นเรื่องนรกสวรรค์ทางฝ่ายกาย นรกสวรรค์ทางฝ่ายวิญญาณ เป็นต้น. เราจำเรื่องที่จะเป็นเครื่องเปรียบเทียบได้ง่าย คำสอนในอังกุตตรนิกาย ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า การร้องเพลงคือการร้องให้, การเดินรำ

คืออาการบ้า, การหัวเราะเป็นเรื่องของเด็กนอนเบาะ; คือ ท่านไม่ยอมรับคุณค่าของมัน อย่างที่คนทั่วไปยอมรับ.

เช่นเขาร้องเพลงๆ เดี่ยวนี้เต็มไปทั้งกรุงเทพฯ : นิยมเพลง ร้องเพลง เทปเพลงจะขายมากกว่าเทปอะไรหมด. นี่ท่านตรัสว่า ร้องเพลงนี้มันคือร้องไห้; คนโง่ร้องไห้ทางวิญญาณ มีอาการเหมือนกับคนร้องไห้ : หู ตา คาง คอ คนร้องเพลงเหมือนคนร้องไห้ ท่านจึงว่า ร้องเพลงมันคือร้องไห้ของคนโง่.

ที่นี้ เต็มรำ ก็เหมือนกัน ทั่วโลกเขานิยมเต็มรำ นั้นอาการของคนบ้า, มันเหมือนกับอาการของคนบ้า.

ที่นี้เมื่อ หัวเราะ, ชอบหัวเราะกันนัก, อะไรก็ชอบยั่วให้หัวเราะ. หนังสือประเภทช่วยให้หัวเราะขายดีที่สุดเลย; นี่มันเด็กอ่อนนอนเบาะนะ เป็นเรื่องขนาดของเด็กอ่อนนอนเบาะ.

ฉะนั้นเราก็คือว่า ร้องเพลง เต็มรำ หัวเราะ สรวลเสเฮฮา; เป็นเรื่องฝ่ายกาย; แต่ถ้าเรื่อง ฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณ แล้วมันก็คือเรื่องร้องไห้ เรื่องบ้า เรื่องเด็กไม่เดียงสา.

นี่คุณพอจะเข้าใจได้บ้างว่า เรื่องกาย เรื่องจิต เรื่องวิญญาณ มันอยู่กันคนละระบบ; ถ้าเราเอามาปนกัน เราจะพูดกันไม่รู้เรื่อง; เช่นเรื่องนรกสวรรค์นี้ เอาอย่างท่งอย่างทางกาย กับทางฝ่ายวิญญาณ มาปนกันแล้ว

ก็พูดกันไม่รู้เรื่อง. เป็นอันว่า เรื่องชีวิตทางกายนี้ ขอให้เป็นระบบกายไปเสียให้หมด.

ชีวิตทางวิญญาณและจิตต่างจากระบบทางกาย.

ทีนี้มา *ทางวิญญาณ* ระบบจิต ระบบวิญญาณ มันก็ *มีอะไรที่ตรงกันข้าม*. คำว่า *วิญญาณ* ๗ นี้ เป็นคำประหลาดที่สุด ซึ่งผมก็ยอมรับว่าจนปัญญา ที่จะหาหลักเกณฑ์ที่แน่นอน. *ตามธรรมดา* ก็หมายถึง *วิญญาณทางตา* *วิญญาณทางหู* *ทางจมูก* *ทางลิ้น* *ทางกาย* และ *ทางใจ* นี้ เครื่องทำให้สัมผัสสิ่งข้างนอกได้; เขาเรียกว่า *วิญญาณ* ให้รู้แจ้งประจักษ์ต่อสิ่งภายนอกได้ เขาเรียกว่า *วิญญาณ*. *เมื่อมีอะไรมากระทบตา* *หู* *จมูก* *ลิ้น* *กาย* *ใจ* ก็เกิด *วิญญาณ* ขึ้นมา.

ทีนี้เรามีคำว่า *วิญญาณ* อย่างอื่นมาแต่ก่อนโน้น *วิญญาณปฏิสนธิ* *วิญญาณเจติ* ไปเกิดใหม่ นั่นก็มีนะ, *วิญญาณ* ในความหมายอย่างนั้นก็มี.

แล้ว *วิญญาณ* ในความหมายที่ลึกที่สุด สูงสุดที่สุด ท่านได้ถึง *พระนิพพาน*; เรียก *พระนิพพาน* ว่า *วิญญาณ* เพราะว่าเป็นสิ่งที่เราอาจจะรู้สึกได้ทาง *วิญญาณ* ด้วย *วิญญาณ*; เรียก *พระนิพพาน* ว่า *วิญญาณ* ว่า *วิญญาณ* นั้น *อนิหตสนิ* คือ *แสดงรูปร่างให้เห็นไม่ได้* *ไม่แสดงตัวเป็นรูปร่าง*, *อนนต์* *ไม่มีที่สุด*.

เรื่องอื่นมีที่ *ที่สุด*; เรื่อง *พระนิพพาน* เรื่อง *อสังขตะ* เท่านั้นที่จะไม่มีที่ *ที่สุด*. *สัพพโตปภิ*—*มีทางเข้ามาหาโดยรอบด้าน*; เหมือนกับ *แสงไฟ* *มีดวงไฟ*

แล้วก็มีแสงไฟสร้านรอบตัว นี่ก็เรียกว่า สัพพโตปภัง ได้เหมือนกัน, มันมีรัศมีรอบด้านออกไป. แต่ในนี้ท่านพูดกลับกันว่ามันมีทางที่จะเข้ามาหา, เข้ามาถึง, เข้ามาบรรลुพระนิพพาน, เข้ามาได้รอบด้าน วิญญาณ อภิสฺสนํ อนนตํ สัพพโตปภัง มันก็จะถึงได้ต่อเมื่อดับกิเลส ดับอะไรหมดแล้ว ถึงจะเข้าไปถึงพระนิพพานที่เรียกว่า วิญญาณ นี้.

เอาละ, เอาให้จับใจความสำคัญไว้แต่เพียงว่า วิญญาณเป็นเรื่องละเอียด, เป็นเรื่องสติปัญญาชั้นสูงสุด. ชีวิตแบบวิญญาณ ก็เลี้ยงฝ่ายที่มันเป็นเรื่องจิต เรื่องวิญญาณ อันละเอียด อันลึกซึ้งที่สุด.

ชีวิตทางวิญญาณจะร้อนเพราะกิเลสเกิด.

เมื่อชีวิตร่างกายมันร้อน เพราะความขาดแคลนปัจจัย เป็นต้น; ชีวิตทางวิญญาณไม่ต้องร้อนเพราะเหตุอย่างนั้น; แต่ร้อนเพราะมันเกิดกิเลสขึ้นมา, ถ้าเกิดกิเลสขึ้นมา ระบบวิญญาณร้อนเป็นไฟเลย.

รู้จักกิเลสกันไว้พอเป็นหลักว่า สิ่งสกปรกเศร้าหมองแก่จิตใจ ทำให้จิตใจร้อน เรียกว่ากิเลส; มันก็อาศัยตา หู จมูก ลิ้น กาย ทวารนี้อีกแหละที่จะให้เกิดกิเลสแก่จิตใจ.

ยกตัวอย่าง แต่ทางตาก็คือพอ เมื่อดูตาเห็นรูป เกิดจักขุวิญญาณ มีผัสสะระหว่าง ตา กับ รูป; ในขณะที่แห่งผัสสะนี้ คนนั้นมันเป็นคนโง่ ปราศจากความรู้อย่างไร

อันถูกต้อง มันให้เกิดเวทนา สำหรับจะหลง : เวทนาสุข ก็หลงรัก, เวทนาทุกข์ ก็หลงเกลียด, เวทนาไม่สุขไม่ทุกข์ ก็หลงในทางสงสัยกังวล. นี้เรียกว่า เวทนาแห่งความโง่ของคนโง่ มันก็ให้เกิดความอยาก; นั่นแหละคือกิเลส.

นารักก็อยากจะได้จะเอา หลงไหลไปทางนารัก, นำโกรธ นำเกลียด ก็หลงไหลไปทางนำโกรธ นำเกลียด, ไม่รู้อะไรก็หลงไหลไปด้วยความสงสัย; นั่นคือ กิเลสคือความโลภ เมื่อนารัก, กิเลสคือความโกรธ เมื่อนำไม่นารัก, หรือไม่ได้อย่างที่ตัวรัก, แล้วเมื่อนำไม่รู้ว่าจะไร มันก็สงสัย เป็นโมหะ - โง่.

รู้จักลักษณะของกิเลสเพื่อควบคุมไม่ให้เกิดขึ้น.

จำหลักของกิเลสว่า ถ้ากิเลสใด, อย่างไร, เมื่อไร, ที่ไหน, มันเป็นเหตุให้เราคว่ำเอามากอดรัด, เข้าไปหา, เข้าไปยึดเอามากอดรัด; กิเลสประเภทนี้เรียกว่า โลภะ คือ ความอยาก; แล้วกิเลสประเภทใดเกิดขึ้นแล้ว ทำให้เราอยากจะทำผลออกไป ตีให้ตาย ฆ่าให้ตาย ทำลายเสีย กิเลสประเภทนี้คือ โทสะ หรือ โกรธ; แล้วกิเลสประเภทใดทำให้เราวนเวียนหลงไหลอยู่รอบๆ ไม่รู้จะทำอย่างไร นี้เราเรียกว่า โมหะ. กิเลสมี ๓ อย่างนี้เท่านั้น.

คุณจะตัดสินได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องถามใคร, โดย ดูที่ตัวกิเลส ความรู้สึกของกิเลส. ถ้ามันเข้าผสม เข้าหา เข้ายึดถือ เข้ากอดรัด ละก็เป็นพวกโลภะ; แต่พวกแยกออกจากกัน ทำลายกันเสีย ก็เป็นโทสะ โกรธ; ถ้ามัน วนอยู่ด้วยความโง่ ก็เรียกว่า โมหะ.

นี่จำไว้เป็นหลัก ผมอดุส่าห์สังเกตศึกษา แล้วเอามาพูดให้ฟังนี้ มัน เป็น สิ่งที่น่าเป็นที่สุด จึงเอามาพูดให้ฟัง แต่ว่าอาจจะไม่มีใครสนใจก็ได้ มันก็ เลยไม่รู้ยูนันแหละ. นี่เรารู้จักกิเลสกันอย่างไร.

ถ้าว่า เกิดกิเลสได้ที่หนึ่ง มัน จะเกิดความเคยชินแห่งกิเลสที่หนึ่ง เหมือนกัน; ฉะนั้น เราเกิดกิเลสที่ครั้งในหนึ่งวัน มันจะเกิดความเคยชินเพื่อ กิเลสเท่านั้นครั้งเหมือนกัน. ความเคยชิน นั้นเหมือนกับเก็บไว้ คือ สะสม กิเลส เรียกว่า อนุสัย; เมื่อทำลงไปจริงๆ เรียกว่าตัวกิเลส เช่น โลก เช่น โกรธ เช่น หลง. แล้วมันสะสมความเป็นอย่างนั้น, ความเคยชินที่จะเป็น อย่างนั้น ไว้ในสันดาน นี้คืออนุสัย.

กิเลสประเภทอนุสัย คือเคยชินที่จะเกิดกิเลส, มีอนุสัยมาก ก็เกิด กิเลสง่าย. ฉะนั้นเราจึงเกิดกิเลสง่าย รักก็รักง่าย โกรธก็โกรธง่าย เกลียดก็ เกลียดง่าย กลัวก็กลัวง่าย เพราะมันสะสมอนุสัยแห่งกิเลสไว้มากเกินไป; นี้คือ กิเลส. ระบบกิเลสเป็นอย่างนี้.

ฉะนั้นถ้าเราบังคับไม่ให้เกิดกิเลส ความเคยชินก็ลดลง ๑ อย่าง : มันมาให้เกิดกิเลส ควรจะเกิดกิเลส แล้วเราบังคับได้ ไม่เกิดกิเลส; มันก็ ลด ลดระบบความเคยชินนั้นลงไปหนึ่งๆ เสมอไป. ถ้ามันลดหมด ความเคยชิน ก็หมด ทีหลังมันไม่เกิดกิเลสได้ ก็บรรลุมรรคผล เป็นอันว่า นี้คือระบบกิเลส.

ชีวิตทางจิต ทางวิญญาณ มัน ร้อนเพราะว่ามีกิเลสเกิดขึ้น; เช่นเดียวกับ ระบบทางกาย มัน ร้อน เพราะมัน ขาดแคลนปัจจัย ๔; มันคนละ ชนิด ต้องการกันคนละอย่าง ปัญหาคนละอย่าง.

ปราศจากกิเลสทางวิญญาณ ต้องสะอาด สว่าง สงบ.

ชีวิตทางวิญญาณ เมื่อมันเย็น ก็คือเมื่อปราศจากกิเลส, เมื่อว่างจากกิเลส ก็เย็น. ชีวิตฝ่ายวิญญาณ เมื่อมีกิเลสก็ร้อน; พอปราศจากกิเลส ก็เย็น. ความปราศจากกิเลสนี้ เราจะเรียกให้จำง่าย ๆ ไพบเราะสักหน่อยว่า ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ แห่งจิต. นั่นคือความปราศจากกิเลส แล้วเย็นเข้ามาแล้วก็เย็น. ชีวิตฝ่ายวิญญาณก็จะเย็น เพราะความสะอาด สว่าง สงบ, คือว่างจากกิเลส.

ระบบวิญญาณร้อน เมื่อเป็นอย่างไร? เย็นเมื่อเป็นอย่างไร? ก็เปรียบเทียบกันดู ระบบกายร้อนเมื่อเป็นอย่างไร, เย็นเมื่อเป็นอย่างไร, เราก็เข้าใจชีวิตตชขทง ๒ ความหมาย.

สรุปว่า ชีวิตนี้มีเป็น ๓ ระบบได้ ตามหลักทั่วไป คือทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ; ดังนั้นปัญหาของชีวิตมันก็มีได้ทั้ง ๓ ทาง : กายอยู่ข้างนอก, แล้วก็จิตนี้ ด้านนี้ติดอยู่กับกาย คือระบบประสาท, ด้านโน้นติดอยู่กับวิญญาณ หรือสติปัญญา เป็นที่ตั้งแห่งวิญญาณ.

จัดชีวิตทั้ง ๓ ระบบให้ถูกต้องจะเข้าถึงชีวิตนิรันดร.

ชีวิต ๓ ระบบรวมกัน จะเรียกว่า คนคนหนึ่งก็ได้, มีชีวิตอยู่ ๓ ระบบในคนคนหนึ่ง; จะต้องจัดให้ถูกต้องทั้ง ๓ ระบบ. ถ้าถูกต้อง ๓ ระบบนี้ ก็เป็นชีวิตที่ถูกต้องแล้ว; มันจะเข้าถึงชีวิตอีกชนิดหนึ่ง เดาซิว่าอะไร?

เราจะเรียกว่า **ชีวิตนิรันดร** คือ **นิพพาน** ในความหมายที่ว่ามียุเป็นนิรันดร. สภาพอันนั้นคอยรออยู่เป็นนิรันดร ใครทำถูก ทำถึง ก็เข้าถึง; เรียกว่าเข้าถึงนิรันดร เข้าถึงความ เป็นชีวิตที่ไม่มีความทุกข์อีกต่อไป. นี่ชีวิตนิรันดร.

เมื่อชีวิตทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ จัดการกันดีแล้ว; ชีวิตนี้ก็เข้าไปถึงชีวิตนิรันดร คือนิพพานที่เป็นนิรันดร.

นิพพานในความหมายที่เป็นนิรันดรก็มีอยู่. ธรรมดาเราจะให้นิพพานอยู่ที่นี้ อยู่ที่ความเยือกเย็น ว่างจากกิเลส; แต่ถ้าว่าความว่างกิเลส นั้นมัน เย็นตลอดกาล เป็นนิรันดร, เป็นคุณสมบัตินิรันดรของมัน ก็เรียกว่านิพพานเป็นนิรันดร; อาจจะได้ เข้าถึงได้เมื่อชีวิตในมนุษย์นี้ทำกันถูกต้อง ทั้งทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ ก็จะได้เข้าถึงชีวิตนิรันดร.

รู้ๆ ไว้ด้วยว่า มันยังมีชีวิตนิรันดร นั้น คือ นิพพานนิรันดร.

นิพพาน ที่มนุษย์เกี่ยวข้องอยู่นี้ มีหลายความหมาย หลายระดับ ขอให้เย็นก็แล้วกัน. จำคำนิพพานว่า แปลว่าเย็น. ขอบภัย จะได้ไม่โง่ตามคนหลายๆ มากๆ ที่เดียว.

ความหมายของคำว่านิพพาน.

นิพพาน นี้แปลว่า เย็น, ภาษาธรรมดา ภาษามนุษย์ แปลว่า เย็น. เมื่อไร เย็นก็เป็นนิพพาน : เย็นน้อยก็เป็นนิพพานน้อย, เย็นระยะสั้นก็เป็นนิพพานระยะสั้น. ถ้าเย็นของวัตถุ ก็เป็นนิพพานของวัตถุ ถ้าเย็นของ

สัตว์เดรัจฉาน ก็เป็นนิพพานของสัตว์เดรัจฉาน ถ้าเย็นของคน ก็เป็นนิพพานของคน; ไม่ใช่เย็นเดียวกัน แต่ความหมายเดียวกัน คือเย็น, เย็นนอก เย็นใจนี้ของคน.

ถ่านไฟแดงๆ พอเย็นลงดำ นี้ก็เรียกว่า ถ่านไฟมันนิพพาน. ภาษาพูดครั้งกระโน้น แกรง กับ อาหาร ร้อน กินไม่ได้ ต้องรอให้มันนิพพาน, แล้วพอจะกินได้จึงเรียกกันมากขึ้น ว่ามันนิพพานแล้ว นี้. ภาษาในครัวใช้คำว่า นิพพานอย่างนี้.

ที่นี้ สัตว์เดรัจฉาน มันมีฤทธิ์มีเดช มีอันตราย จับมาจากบ้านนี้ ก็อมมันร้อน. ที่นี้เขามาฝึกๆจนเซื่องเหมือนกับแมว สัตว์เดรัจฉานตัวนั้น นิพพาน : หมดร้อน หมดอันตราย; ไม่ใช่ของคน, นิพพานของสัตว์เดรัจฉาน.

ที่นี้ คนเราจะร้อนด้วยอะไรก็ตาม : ร้อนด้วยความต้องการ ความทิว ความโง่ ความอะไรก็ตาม มันร้อน ก็ต้องการความเย็น; อะไรมาก็ทำให้เขาเย็นได้บ้าง เขาก็จะเรียกว่านิพพาน คือเย็น, เย็นขึ้นมาจากที่. จะเป็นคนชาวบ้านโง่เขลาอย่างไร เขาก็มีคำว่าร้อนว่าเย็นนี้ ใช้อยู่แล้ว เมื่อไรเย็นเขาก็ว่านิพพาน.

จะนาคตาม ประวัตติของพระนิพพาน สืบสวนดูแล้วมีอยู่ถึงสัก ๓ ยุค
๓ ระดับ หรือ ๓ ยุค :-

ยุคหนึ่ง คนเข้าใจว่า สมบูรณ์ทางกามารมณ์เป็นนิพพาน; เพราะมันหิวกามารมณ์เหมือนใจจะขาด มันร้อน; พอได้กามารมณ์มาสนองความอยาก มันก็สบายใจ เหมือนกับว่าเย็น คือหลอก; มันเย็นหลอก. แต่เย็นเพราะได้กามารมณ์นี้ ก็ถือกันว่าเป็นนิพพาน, บัญญัติว่าเป็นนิพพานกันมายุคหนึ่งแล้ว ในครั้งโบราณก่อนพุทธกาล นิพพานที่กามารมณ์สมบูรณ์ ยุคหนึ่ง พวกหนึ่งระดับหนึ่ง.

ที่นี้ ต่อมามีคนพบว่า โอะ ไม่ใช่ไว้อ, ไม่ใช่; นั่นมันร้อน เย็น บ้า. จิตสงบเป็นสมาธิ, พวกฤๅษีมีกลุ่มหนึ่งเขาพบว่า จิตหยุดเย็นเป็นสมาธินี้ นิพพาน ก็ทำสมาธิกันใหญ่. สมาธิก็เกิดขึ้นหลายแบบ แล้วแบบที่นิยมกันมากที่สุด ก็คือพรหมวิหาร เป็นสมาธิด้วย แล้วก็ไปเกิดในพรหมโลกด้วย คือเย็นกันให้นานหน่อย, เย็นอย่างมีตัวตน ให้มันนาน ๆ หน่อย ก็ไปอยู่พรหมโลก.

พอถึงยุคนี้ก็เอาจิตที่เป็นสมาธิ คือทางจิต เรื่องทางจิต; ละจากเรื่องทางกาย มาสู่เรื่องทางจิต, เอาความเป็นสมาธิแห่งจิตเป็นนิพพาน จนเกิดมานเกิดสมาบัติขึ้นหลาย ๆ ระดับจนสูงสุด นี้เป็นนิพพาน. นี้ถึงพระพุทธเจ้าเกิด.

นิพพานตามแบบของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าเกิดขึ้น เป็นพระสิทธัตถะ ก็ไปเที่ยวศึกษาระบบเหล่านั้นหมด. ระบบสุดท้ายของเรื่องเย็นเป็นสมาธิ ที่เรียกว่า เวนัสัญญานาสัญญายตนะ; ท่านก็ไปศึกษาทดลองกับอาจารย์คนสุดท้าย คือออกทดาบสรามบุตร ท่านว่าไม่ใช่, ไม่ใช่เย็นแท้, ยังไม่ยอมรับว่าเป็นนิพพาน ท่านก็ออกมาหาของท่าน

เอง จนพบว่า ระบบสันกิลเลสโน้น นั้นมันเป็นเรื่องทางวิญญาณเห็นใหม่? เรื่องทางวิญญาณโดยสมบูรณ์ สันกิลเลสเย็นเป็นนิพพาน, นิพพานจริง.

ระบบกาย เย็นด้วยกามารมณ์ นี้ไม่ไหว. ระบบจิต เย็นด้วยสมาธิ นี้ก็ยังไม่ใช่สูงสุด. พอมาถึง ระบบวิญญาณ มีสติปัญญาถึงที่สุด ตัดกิลเลสหมด. นี่เป็นนิพพานแท้สูงสุด. นิพพาน ๓ ยุค ก็ขึ้นอยู่กับกาย กับจิต กับวิญญาณ เหมือนกัน.

นี่นิพพาน รู้จักนิพพาน กันไว้ในความหมายว่า เย็น เกอะ แล้วจะไม่ผิดพลาด, แล้วก็จะไม่โง่หลง ว่าจะต้องรอกันอีกแสนชาติ อสงไขยชาติ, อย่างที่เขาพูดกัน. ที่คนก่อน ๆ เขาพูดกัน ต้องสร้างบารมีหมื่นชาติ แสนชาติ อสงไขยชาติ จึงจะนิพพาน. เราไม่พูดอย่างนั้น.

บารมีของเราที่นี้ตรงนี้ ถ้าเราบังคับไม่ให้กิลเลสเกิดขึ้นได้ที่หนึ่ง อนุสัยก็ลดลงไปที่หนึ่ง นี่เราสร้างกันที่นี้ ร้อยครั้ง พันครั้ง หมื่นครั้ง เราก็กเย็นลง ๆ, แล้วเราเย็นได้ที่นี้. เมื่อใดจิตเย็นด้วยความว่างจากกิลเลส ก็เรียกว่าเป็นนิพพาน ที่นั่น เมื่อนั้น เท่านั้น, สันก็ได้, เล็กก็ได้, เอาความเย็นแห่งจิตเป็นนิพพาน. ถ้ามันไม่เย็นจริง ก็ไม่ใช่นิพพานจริง, นิพพานชั่วคราว; ถ้าเย็นจริงสูงสุด เต็ดขาด ก็เป็นนิพพานจริง.

ฉะนั้น เมื่อใดจิตว่างจากกิลเลส สังเกตดูให้ดี ศึกษาดูให้ดีว่า นั่นแหละคือ พระนิพพานตัวอย่าง, นิพพานน้อย ๆ มาให้ดูเป็นตัวอย่าง ในระยะสั้น ๆ; แล้วก็พยายามที่จะบังคับกิลเลสไม่ให้เกิดเรื่อย เป็นการสร้างบารมี. ความว่าง

จากกิเลส, ระยะที่ว่างจากกิเลส ก็จะยาวออก ๆ; นิพพานของเราก็ยาวออก ๆ จนกว่าจะสมบุรณ์, หรือว่านิพพานของเรายังน้อยอยู่ เพราะละกิเลสได้น้อย ก็ให้มันมากขึ้น; นิพพานก็ใหญ่ขึ้น ๆ และสมบุรณ์.

ฉะนั้น หวังนิพพานที่นี้ และเดี๋ยวนี้ จะถูกต้องตามหลักของ พระพุทธเจ้า. ที่ไหนมีเย็น เพราะว่างจากกิเลส ที่นี้เป็นนิพพาน. ว่างจากกิเลสก็คืออย่าไปหลงรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ นั้น, อย่าไปหลงอารมณ์ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; อย่าไปกำหนดยินดี อย่าไปยึดมั่น ที่นั่น; แล้วกิเลสก็ไม่เกิด, ไม่เกิดอุปาทาน. ใช้คำระบุชัดว่า ไม่เกิดอุปาทาน คือไม่เกิดกิเลส; เมื่อไม่เกิดกิเลสอย่างนี้ ไม่มีอุปาทานอย่างนี้, ตนก็รู้สึกเย็น อยู่ในใจ ก็คือรู้สึกเอง. ฉะนั้น ก็เลยเรียกว่าทวิภูตรัมมนิพพาน.

ชีวิตทางวิญญานต้องการอาหารคือทวิภูตรธรรม.

ทวิภูตรธรรม แปลว่า รู้สึกด้วยตนเอง คือเรารู้สึกด้วยจิตใจของเราเอง อย่างที่เขาเรียกว่า experience นี้คือ สันทิภูตวิโก — รู้สึกอยู่ในใจด้วยตนเอง. นั่นแหละ เป็น ทวิภูตรธรรม เย็นที่รู้สึกอยู่ด้วยตนเอง อย่างนี้เรียกว่า ทวิภูตรัมมนิพพาน. ขอให้สนใจ ให้สะสมรวบรวมไว้ ทีละเล็กทีละน้อยก็ตามใจ ให้มันมากขึ้น ๆ จะมีทวิภูตรัมมนิพพาน, นิพพานที่รู้สึกเองนี้มากขึ้น ๆ จนกว่าจะสมบุรณ์.

ชีวิตทางวิญญาน มัน ต้องการอาหารนี้ ก็ธรรมะที่ทำให้เย็น, ให้เป็น นิพพาน อย่างนี้ เรียกว่าชีวิตฝ่ายวิญญาน.

ชีวิตฝ่ายกาย ทำให้ถูกต้อง ชีวิตฝ่ายจิต ทำให้ถูกต้อง ชีวิตฝ่าย
 วิญญาณ ทำให้ถูกต้อง แล้วก็เข้าถึงชีวิตนิรันดร คือนิพพานนิรันดร.

อ้าว, คุณควรจะตอบได้แล้วกรรมัง ทุกคนที่นั่งฟังอยู่นี้ ถ้าไม่หลับใน.
 อะไรเป็น**คู่ชีวิต**? เพราะว่าการบรรยายครั้งแรกนี้ จะพูดถึงเรื่องสิ่งที่**เป็นคู่ชีวิต**
 เท่าที่บรรยายมาแล้วนี้ พอจะจับได้หรือยังว่า อะไรมัน**เป็นคู่ชีวิต**?

ธรรมะเป็นคู่ชีวิต, จำธรรมะ ๔ ความหมายไว้ปฏิบัติ.

คู่ชีวิต เมีย คู่ชู้ชีวิต; ถ้าอย่างนั้นก็ได้นั้นก็เป็นฝ่ายร่างกาย.
 ชีวิตฝ่ายร่างกาย มันจะมีเมียมีผัวอะไรเป็นคู่ชีวิต. แต่ถ้ามันเป็น ชีวิตฝ่ายจิต
 ฝ่ายวิญญาณ มันก็ไม่ใช่; มันมีอะไรล่ะ? มันก็คือสิ่งที่เราเรียกกันว่า ธรรมะ
 ธรรมะนั้นแหละ.

เมื่อวานก็บอกแล้ว ธรรมะ ๔ ความหมาย อันนี้มีประโยชน์มาก;
 ถ้าจำไว้ได้ก็จะช่วยให้เข้าใจธรรมะง่าย *ธรรมะ คือ ธรรมชาติ*, ธรรมะ คือ *กฎ*
ของธรรมชาติ, ธรรมะ คือ *หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ*, ธรรมะ คือ *ผลที่เกิดจาก*
หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ.

ร่างกาย ชีวิตจิตใจ นั้นมันเป็นธรรมชาตินะ. ดูให้ดี ๆ มันเป็นตัว
 ธรรมชาติ เป็นตัวชีวิตเอง. ธรรมชาติ ร่างกายเรา^{นี้} ประกอบด้วยร่างกาย^{นี้}
 ก็คือตัวธรรมชาติ, ดิน น้ำ ลม ไฟ คือตัวธรรมชาติ แล้วก็จิตที่มันเกิดปรุงขึ้น

เป็น จิตในร่างกายนี้ ก็ยังเป็นธรรมชาติ. กายก็ธรรมชาติ, จิตก็ธรรมชาติ;
ฉะนั้น ตัวชีวิต ก็คือตัวธรรมชาติ นั้นเอง. น้ำมันจะยิ่งกว่าคู่ชีวิตกรรมัง เพราะ
มันเป็นชีวิตเสียเอง.

เอา, ที่นี้ กฎของธรรมชาติ : ร่างกายเป็นธรรมชาติ, กฎของ
ธรรมชาติ ก็คือที่มันควบคุมร่างกายนี้อยู่. ร่างกายที่เป็นธรรมชาติ ถูก
ควบคุมโดยกฎของธรรมชาติ; ดังนั้นร่างกายนี้หรือชีวิตนี้ จึงเป็นไปตามกฎของ
ธรรมชาติ : มีเกิด มีแก่ มีเจ็บ มีตาย มีอย่างนั้นอย่างนี้ ก็เรื่อยไป ตามที่มัน
จะต้องเป็นไปตามกฎ. แล้วมันยังมีกฎที่ร้ายกาจที่ว่า ทำอย่างนี้เป็นทุกข์นะ,
ทำอย่างนี้ไม่เป็นทุกข์; นี่กฎที่ร้ายกาจ กฎธรรมชาติที่ควบคุมชีวิตนี้อยู่.

ฉะนั้น กฎธรรมชาตินี้แหละมัน ควบคุมชีวิตอยู่ จะเรียกว่ามัน
เป็นคู่ชีวิต หรือมันจะเป็นนายของชีวิตก็ตามใจ; แต่มันคู่กันอยู่กับชีวิต เพราะ
ว่าชีวิตนั้นคือธรรมชาติ กฎของธรรมชาติมันก็อยู่กับธรรมชาติ.

ที่นี้ ชรรมะในความหมายที่ตัดไป หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ.
สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ทั้งต้นไม้ ทั้งสัตว์เดรัจฉาน ทั้งมนุษย์นี้ มันจะต้องมีหน้าที่
ตามกฎของธรรมชาติ; ไม่อย่างนั้นมันจะต้องตาย หรือมันไม่ได้ชนิดที่ดีที่สุด
ที่มันควรจะได้.

เรามีหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติด้วยกัน : ชีวิตทั้งหลายต้องหา
อาหารกิน ต้องต่อสู้อันตราย จะต้องทำทุกอย่าง เพื่อให้ชีวิตรอดอยู่ได้. นี่คือ
หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ คู่กันกับชีวิตอย่างยิ่ง; ถ้าหน้าที่นี้มันไม่มี มัน

ออกไปเสียแล้ว ชีวิตนี้จะต้องตาย. คุณลองไม่กินอาหารดูซิ มันก็จะแย่นะ; เพียงแต่ไม่อาบน้ำ แล้วก็จะแสบสั๊กเท่าไร, จะไม่บริหารร่างกายเท่านั้น มันก็จะแย่. หน้าที่ตามกฎของธรรมชาตินี้คือคู่ชีวิต.

ที่พระพุทธเจ้าท่านเอามาสั่งสอน เป็นพระศาสนาขึ้นมา นั่น คือ หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ; ศีล กัตติ สมာธิ กัตติ ปัญญา กัตติ เป็นระบบหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ ที่จะต้องรู้ และ จะต้องทำ. เราเรียกว่าพระธรรม พระศาสนา ศีล สมာธิ ปัญญา นี้หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ. นี่คือธรรมะที่จะต้องอยู่กับเรา เป็นคู่ชีวิตกับเรา คือพระธรรม, พระธรรมนั้นแหละเป็นคู่ชีวิต.

ใครมีแฟน ก็ไปบอกแฟนเขาว่า คุณไม่ใช่คู่ชีวิตดอก พระธรรมนั้นแหละ, พระธรรมเป็นคู่ชีวิต ของเธอด้วย พระธรรมเป็นคู่ชีวิตของฉันด้วย. เราแต่ละคนมีพระธรรมเป็นคู่ชีวิต ด้วยกัน; ฉะนั้นอย่าโง่ให้มันมากนัก เดียวน้ำตาจะร่วง. ถ้าว่าเอาคนเป็นคู่ชีวิตกันแล้ว มัน จะต้องน้ำตาร่วง; เพราะมันเป็นไปไม่ได้ มันเป็นไป ได้ฉิวเผินเกินไป เพราะร่างกายมันหลอกลงเกินไป.

มีธรรมะเป็นคู่ชีวิต ต้องเป็นสันติภูริโกเสมอ.

ฉะนั้นเรามีธรรมะเป็นคู่ชีวิต แล้วก็ได้ผลออกมาเป็นมรรค ผล นิพพาน. ศีล สมาธิ ปัญญา นี้เป็นพระธรรมคู่ชีวิต ปฏิบัติแล้วได้ผลคือมรรค ผล นิพพาน. นี่ผลของการที่มีคู่ชีวิตชนิดนี้.

ควรจะมีมองเห็นขนาดพอเป็นสันติปฏิญญาได้; ไม่ต้องเชื่อผม. คุณ
เชื่อตัวเองที่พูดมานี้ ว่ามันจริงหรือไม่จริง? ธรรมะต้องเป็นสันติปฏิญญาเสมอ;
ถ้าเชื่อคนอื่นแล้วใช้ไม่ได้, ไปเชื่อครูบาอาจารย์ไหนก็ไม่ถูก, ต้องเห็นเอง
และเชื่อเอง; พระพุทธเจ้าท่านตรัสอย่างนี้.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ฉันพูดก็อย่าเพิ่งเชื่อ, ไปมองดูด้วย ยถาภูต
สัมมัมภ์ปัญญาของตนเอง เห็นก่อนแล้วจึงเชื่อ. ข้อสุดท้ายของ กาลามสูตร
มีอยู่ว่า มา สมโณ โน ครุติ - อย่ารับเชื่อเพราะคนนี้เป็นครูของข้าพเจ้า, พระสมณะ
นี้เป็นครูของข้าพเจ้า, ก็คือพระพุทธเจ้านั่นเอง. ท่านบอกว่า อย่าเชื่อเพราะ
สมณะนี้เป็นครูของข้าพเจ้า, เป็นครูของเรา. ฉะนั้นเรามีสิทธิ์ที่จะไม่เชื่อ
ภายนอก : ไม่เชื่อคน ไม่เชื่ออะไร; แต่เราฟังได้ เราไปเอามาทดสอบ
ปฏิบัติดูได้ พอเห็นว่าชัดอย่างนี้แล้วก็เชื่อ. แล้วบางอย่างก็มองเห็น มัน
มองเห็นได้; อะไรจะเป็นคู่ชีวิตโดยแท้จริงของเรานี้ เดียวนี้เราก็พอจะมอง
เห็นได้.

ข้อที่มองเห็นได้ อย่างนี้ คือสันติปฏิญญา ทำแล้วมันมีอยู่จริง พอที่
จะเป็น เอหิภัสสโก - ไปเรียกเพื่อนมาดู ๆ. นี่มันมีอยู่อย่างนี้ ๆ นี่จึงเป็นธรรมะ
จริง ถ้าไม่สันติปฏิญญา ไม่มีอยู่จนเรียกใครมาดูได้ แล้วยังไม่ใช้ธรรมะที่
แท้จริง; ยังเป็นธรรมะตัวหนังสือ, เป็นธรรมะคำพูด, เป็นธรรมะอะไรก็ไม่รู้,
ยังไม่มีความเป็นธรรมะโดยสมบูรณ์.

ฉะนั้นถ้าเรามีเงินเมื่อไร, ด้วยเหตุใด, วิธีใด, เราเรียกเพื่อนมาดูได้
ว่าเงิน ๆ อยู่อย่างนี้; มาดู ๆ นี้ธรรมะจริง. แม้ไม่รู้พระไตรปิฎก ไม่รู้อะไร

มาก ๆ, ไม่เป็นอาจารย์ธรรมะอะไรก็เถอะ แต่ถ้าเขาทำโดยที่จิตเฝื่อนว่างจากกิเลส
ได้นี้คือนิพพาน; มาดู ๆ ๆ.

นี่ธรรมะที่ทำให้เกิดเฝื่อนนี้ เป็นสิ่งสูงสุด คือตัวพุทธศาสนา,
เป็นคู่ของชีวิต. ถ้าชีวิตไม่มีอันนี้ ชีวิตนั้นจะร้อน ชีวิตนั้นจะเป็นอันตรราย
จะเป็นยักษ์เป็นมาร เป็นข้าศึกศัตรูขึ้นมาเสียเอง. ถ้ามีธรรมะเข้ามาให้ ชีวิต
นี้จะเย็น จะเป็นมิตร จะให้ความสงบสุข ขอให้รู้จักธรรมะเองเถอะ ถึงผมไม่บอก
คุณก็รู้ได้เอง ว่าธรรมะนั้นคือคู่ชีวิต ไม่ใช่แฟน นี้แน่นอน.

เรื่องที่จะพูดวันนั้นมันก็มีเท่านี้ ว่าคู่ชีวิต, สิ่งที่เบญาคชีวิต คือธรรมะ
ในโลกนี้ ในมหาวิทยาลัยไหน ก็ยังไม่ได้สอน. การศึกษาระบบนั้นยังเป็น
หมาทางตัวน จึงเปิดมหาวิทยาลัยต่อหางหมากันที่นี้; ให้รู้สิ่งที่ยังไม่รู้ออกไป ๆ
จนกว่ามันจะสมบูรณ์.

นี่เราเปิดมหาวิทยาลัยกันสัก ๑๐ ชั่วโมง ต่อหางหมา วันนั้นเรื่องคู่ชีวิต
หรือ สิ่งซึ่งเบญาคชีวิต คือธรรมะ, ในฐานะที่เป็นหน้าที่ตามกฎหมายของ
ธรรมชาติ ซึ่งสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายทั้งปวง จะต้องเคารพ จะต้องเชื่อฟัง จะต้อง
รับเอา.

ถ้าเราเห็นอย่างนี้ เราจะรักผู้อื่นด้วย เราจะยอมรับหลักที่ว่า
สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น เพราะ
มันเป็นชีวิตอย่างเดียวกับเรา; มีปัญหาอย่างเดียวกับเรา : ร้อนเพราะทำผิด,

เย็นเพราะทำถูก, เย็นจริงก็เป็นนิพพานได้เด็ดขาด, แล้วเราก็มีกันที่มีธรรมะ เป็นคู่ชีวิต. ฉะนั้น ถ้าคุณจะมีแฟน หรือมีแฟนอยู่แล้วก็ตาม ทำให้เขามี ธรรมะเถิด; ไม่อย่างนั้นจะต้องกัดกันเป็นแน่นอน; มันเป็นคู่กันไม่ได้ดอก มันก็ต้องกัดกันเป็นแน่นอน.

เอาละ การบรรยายนี้มันก็พอสมควรแก่เวลา ๑ ชั่วโมงแล้ว ขอปิดประชุม.

มหาวิทยาลัยทอทางสุนช์ ๑๐ ชั่วโมง

- ๒ -

ณสถานหินโค้ง สวนโมกษ์

๒๗ พ.ค. ๒๓, เวลา ๑๕.๐๐ น.

ทิศทั้งหก.

ท่านที่เป็นภิกษุราชภัฏ ผู้ที่จะต้องลาสิกขา ทั้งหลาย,

การบรรยายเป็นชั่วโมงที่ ๒ นี้ ผมจะกล่าวโดยหัวข้อว่า ทิศทั้งหก
บางคนอาจจะคิดว่า เป็นเรื่องเด็กๆ หรือเป็นเรื่องที่ท่องนวกวาทอย่างลูกเด็ก ๆ
ก็พอแล้ว; โดยที่จริงนั้น เราที่ต้องพูดกัน แม้เรื่องชนิดนี้ ซึ่งเขาไม่ได้พูด
กัน จนถึงกับว่ามองเห็นความหมาย หรือพระพุทธรูประสังข์ของพระพุทธรองศ์.

ในมหาวิทยาลัยทั้งหลาย ก็ไม่ได้สอนเรื่องอย่างนี้ ไม่สอนเพราะเห็นว่าเป็นเรื่องของเด็ก หรือมันง่ายเกินไปก็ได้; ทั้งโดยที่แท้แล้ว มันเป็นเรื่องสำคัญอย่างดีเลิศ เป็นเทคโนโลยีทางวิญญาณ ด้วยซ้ำไป ก็ยังไม่สอนกัน จึงเกิดอาการทางตัวมันขึ้นในการศึกษาสำหรับมนุษย์.

เด็กๆก็เพียงแต่จดไว้ท่องจำ มหาวิทยาลัยสงฆ์ ก็จัดการสอนตามหลังมหาวิทยาลัยชาวบ้าน ก็เลยไม่ได้สอน เรื่องที่เป็นชั้นหัวใจของธรรมะอีกเหมือนกัน. เพราะฉะนั้นผมเห็นว่า มันต้องเอามาพูดกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่จะลาสิกขา คือเรื่อง ทิศทั้งหก. บางคนอาจจะจำได้แล้ว เพราะต้องเรียนท่องท่อง สำหรับไปสอบบราชภู, ภิกษุราชภู เป็นต้น.

ทิศทั้งหกเป็นเรื่องสำคัญในการดำรงชีวิต.

เราจะพิจารณาเป็นข้อแรก ว่า ทิศ นั้นคืออะไร? จะพูดถึงที่มาของคำคำนี้ พูดกันอยู่แล้วมานานนานในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมและศาสนา. คนแต่ก่อนเขาถือว่า แต่ละทิศๆมีเทวดาประจำทิศ เป็นอย่างนั้นๆ ชัดเจนอยู่ในคัมภีร์ของเขา, และสอนให้ไหว้ทิศนั้นๆ เพื่อเกิดผลตามที่ตนต้องการ, แล้วก็กระทำกัน อย่างสืบๆต่อกันมา แม้ในยุคพุทธกาลก็ยังมีคนไหว้ทิศ ชนิดนั้น อย่างที่มีปรากฏอยู่ใน สิงคาลโฆทสูต เป็นต้น คือมีคนไหว้ทิศ จนพระพุทธเจ้าเสด็จไปพบเข้า แล้วก็สนทนากัน จนได้เกิดคำอธิบายเรื่องทิศในพุทธศาสนาขึ้น.

เขาถือกันมาแต่ก่อนนั้น อย่างไสยศาสตร์ต่ำๆ ลงไป เป็นเรื่องที่คนสมัยนี้รับไม่ได้ก็มี, เช่น ทิศนั้นมีเทวดาคันนั้น ทิศนี้มีเทวดาคันนั้น, ฉะนั้นใครจะนอนหันเท้าไปทางนั้นไม่ได้ ต้องหันหัวไป, ใครจะนั่งถ่ายอุจจาระหันหน้าไปทางนั้นก็ไม่ได้, แม้แต่จะรับประทานอาหาร ก็ยังต้องเลือกว่าหันหน้าไปทางทิศไหน จึงจะเป็นผลดี.

นี่ก็ยังเหลือมาจนกระทั่งทุกวันนี้; บางทีเราก็เคยได้รับคำสั่งสอนอบรมมาตั้งแต่เด็ก ๆ อย่างนี้บ้างก็ได้. ถ้าฝังลงไป在心ใจตั้งแต่เด็ก ๆ แล้ว มันก็ยากที่จะละเหมือนกัน; มันก็ทำให้เกิดการหวาดผวาในใจ เมื่อเรารู้สึกว่าเราทำผิดในเรื่องนี้. นี่เป็น *ทิศที่สอนกันมาแต่โบราณ* ทิศทางมีเทวดาประจำอยู่ แล้ว *คนก็กลัวเทวดา* *นับถือเทวดา* จึงมีการปฏิบัติแบบขนานมา.

ทีนี้เราชาวพุทธ ก็ได้รับคำสั่งสอนเรื่องทิศจากพระพุทธเจ้า ว่ายังมีเทวดาที่จริง เป็นเทวดาจริง ๆ ยิ่งกว่าเทวดาที่เขาถือกันมาแต่ก่อนเสียอีก. ถ้าเราจะไหว้เทวดา ตามที่มีอยู่ในทิศนั้น ๆ ให้ถูกต้องกันจริงๆ แล้ว ก็ย่อมมีผลจริงๆ เหลือที่จะนับ จะคณนา ซึ่งจะได้พิจารณาแก่นต่อไป ขอให้สนใจสังเกต ให้เข้าถึงความหมายแห่งเรื่องนี้ หรือถ้อยคำแต่ละคำ ของเรื่องนี้.

ความหมายของคำว่า ทิศ.

คำว่า ทิศ คืออะไร? ในกรณีนี้ หมายถึง ทางที่จะเข้ามา หรือเป็นเครื่องออกไป ของสิ่งที่มีความสำคัญแก่ตัวเรา. สิ่งที่มีความสำคัญแก่

ชีวิตจิตใจของเรา มันมีทิศทางที่จะเข้ามา หรือจะออกไป; ไม่ใช่เพียงว่า ทิศตะวันตก ตะวันออก เป็นเครื่องกำหนดหมายเดินเร็ว เดินเร็วบินกันในทำนองนี้; นั่นมันยังน้อยเกินไป.

แต่ถึงอย่างไร ทิศทางในทางธรรมะ ในทางศาสนา ก็ยังคงเป็นเหมือนเครื่องกำหนดทิศทาง ในการเดินเร็ว เป็นต้น อยู่นั่นเอง. เราจะหาอะไรได้จากทิศทางไหน ที่มีอยู่รอบตัวเรา ทำไมจะไม่สำคัญ.

อีกความหมายหนึ่ง คำว่า ทิศๆ นี้ มันแปลว่า แสงสว่างที่แสดงอยู่ เหมือนกับจุดดวงไฟ แสงสว่างอยู่ในทิศทางต่างๆ กัน. ทิศ, ทิศานี้ คำแปลของมันก็แปลว่า แสดงให้เห็น ให้ปรากฏ หรือ แสงสว่างเป็นจุดๆ อยู่แต่ละด้าน ละข้าง ละแนว ก็ได้; เป็นเสมือนประกายที่เขาคุดไว้ สำหรับเป็นเครื่องสังเกต; เพราะมันมีความสว่าง มีแสงสว่าง เราก็อาศัยสังเกต แล้วก็จะได้เดินไป ตามทิศทางที่ต้องการ.

ลองหลับตาดูว่า มันมีความมืดรอบด้าน ถ้าไม่มีจุดไฟอะไรไว้สักดวงหนึ่ง ทางทิศไหน ก็ไม่มีเครื่องกำหนด; ถ้ามันมีไฟที่จุดไว้ตามทิศทางต่างๆ เป็นเครื่องสังเกต บอกให้รู้ได้ว่าทิศทางใด มันก็สบาย, พอจะเดินไปยังที่เราปรารถนา, โดยอาศัยจุดแสงสว่างเป็นจุดๆ นั้นเป็นเครื่องกำหนด. ถ้ามันมืดมืดไปหมด; เหมือนกับมืดไม่มีแม้แต่ดวงดาว นี้มันก็จะไม่รู้, จะงงงวย, จะไม่รู้ว่าจะไปทางไหนดี. ฉะนั้น คำว่า ทิศ ต้องมีแสงสว่าง ที่ส่องให้เห็นอยู่ เป็นเครื่องกำหนดเสมอ.

ทิสตั้งต้นออกจากตัวคนออกไปโดยรอบ.

ที่นี้เราจะดูว่า ทิสทางนี้ ต้องถือว่า มันมารวมอยู่ที่ตัวเราแต่ละคน ; เมื่อมันเป็นเรื่องของเรา มันก็ตั้งต้นออกไปได้จากเรา, หรือว่ารวมเข้ามาจากทุกทิสทางมายังเรา ก็คือคำว่า ทิสทาง นั้นเอง.

มีบาลีอยู่คำหนึ่งว่า สทฺพโตปภิ - มีแสงสว่างนำเข้ามา จากทุกทิสทุกทางโดยรอบด้าน จะได้เข้ามาทุกทาง ไม่ว่าจะเข้ามาจากทางไหน. ถ้าเราทำผิดในเรื่องนี้ มัน ก็มีผลร้ายเท่านั้นแหละ มันแน่นอน จึงต้องทำให้ถูก.

นี้ ทิส นี้ เขาทำให้มันศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา คือเหมือนกับว่ามีเทวดาประจำทิส; ก็หมายความว่า มัน มีความจริง มีความเด็ดขาดแห่งความจริง ประจำอยู่ในทิสนั้น ๆ. เราต้องรู้อย่างทั่วถึงจนถูกต้อง จึงจะมีทิสที่สำเร็จประโยชน์ ขึ้นมาได้, และทิสก็จะเหมือนกับว่ามีเทวดาคอยช่วยเหลืออยู่จริง ๆ.

แต่ว่า ทิส นี้ ต้องได้รับความนับถือ; ที่มีเทวดาชนิดไหนก็ตาม. ถ้าไม่ได้รับความนับถือ มันก็ไม่ใช่ของจริงจัง หรือมีผลอะไรเลย มัน ก็เท่ากับไม่มีทิส ไม่มีทิสทาง; เพราะมันมีทิสทางที่เชื่อถือได้, และได้รับความเชื่อถือ มันก็มีผล ไม่ว่าจะถือกันอย่างไร เราก็ควรจะได้ดูกันต่อไป.

เทวดาประจำทิสในพระพุทธศาสนา.

ในหลักแห่งสังคาโลวาสุตตร ทรงแสดงทิสไว้ ๖ อย่าง ที่เชื่อว่าคงเคยผ่านตา หรือพยายามจดจำกันมาบ้างแล้ว เราก็ทำตัวให้เป็นจุดศูนย์กลาง.

—ข้างหน้าเรา **ทิศข้างหน้า** คือ **บิตามารดา**, เทวดาคือบิตามารดาอยู่
ทิศข้างหน้า.

—**ทิศข้างหลัง** คือ **บุตรภรรยา**.

—**ทิศมาทิศทางซ้ายมือ** คือ **เพื่อน** มีเทวดาคือเพื่อน.

—**ทิศขวามือ** คือ **ครูบาอาจารย์**.

—**ทิศบนหัว** คือ **สมณพราหมณ์** หรือพระเจ้าพระสงฆ์ อย่างที่เราจะ
เรียกเดี๋ยวนี้.

—**ทิศข้างล่าง** ลงไป ก็คือ **บ่าวไพร่กรรมกร**.

คุณพยายามที่จะทำความเข้าใจกับทิศเหล่านี้ อย่าเพิ่งแต่เพียงตัวหนังสือ
ที่เราจะไว้พูด ๆ จด ๆ กัน. ทิศมีความหมายมาก เหมือนกับเป็นเทคนิคอันหนึ่ง
ที่พระพุทธองค์ได้ทรงตั้งขึ้นทีเดียว.

คือจะต้องมีคำถามว่า ทำไมเล่า จึงเอาบิตามารดาไว้ข้างหน้า, บุตร
ภรรยาไว้ข้างหลัง, มิตรอยู่ข้างซ้าย, ครูอยู่ข้างขวา, พระเจ้าพระสงฆ์อยู่ข้าง
บน, บ่าวไพร่อยู่ข้างใต้? ทำไมจึงต้องเป็นอย่างนี้? นี่เรื่องที่จะต้องศึกษา.
เพราะว่าถ้าเราศึกษาจนรู้ จนเข้าใจ ในความหมายอันนี้ โดยพุทธประสงค์ละก็
เราจะรู้จักสิ่งเหล่านี้ดีขึ้น. เช่นเราจะรู้จักบิตามารดาดีขึ้น ว่าคืออะไร?

เดี๋ยวนี้เพียงแต่ถามว่า **แม่คืออะไร?** อย่างนี้ ผมเชื่อว่านักศึกษาจบ
มหาวิทยาลัยก็**ตอบไม่ถูก** คือไม่ถูกหมด ไม่เต็มตามความหมายที่ว่า **แม่คืออะไร?**

บางทีจะสู้เด็กเล็กๆ ไม่ได้นะ ถ้าถามว่า แม่คืออะไร? เพราะคนโตๆ มองเดวิดข้ามไป จนไม่สนใจความหมายลึก.

ทีนี้ เมื่อตูดถึงความรู้สึกแล้ว ก็อบจะไม่มีเหลือ เราสละความรู้สึกในความหมายของแม่ออกไปเรื่อยๆ ตามที่โตขึ้นมา. เราไม่ได้รักแม่เหมือนกับลูกเด็กๆ เล็กๆ. เรายังโตขึ้นมา ก็ยังห่างออกไป; และยังมีวัฒนธรรมบางอย่างเข้ามาดึงดูดใจไปแล้ว เราก็ก้มแม่, ก้มพระคุณของแม่มากขึ้นๆ. ช่วยไปคิดกันใหม่ ให้เข้าใจสิ่งเหล่านี้ ลึกซึ้งลงไปถึงความหมายคุณค่า หรืออะไรอันแท้จริง.

เมื่อถามว่า ใครเป็นธนาคารที่เราไปเบิกเงินได้เรื่อยโดยไม่ต้องฝาก? ผมว่านักศึกษามหาวิทยาลัย ต็อกเตอร์อะไร ก็อาจจะตอบไม่ถูกก็ได้. เด็กเล็กก็จะตอบว่าคือแม่; แม่ของเราขอเงินได้เรื่อยโดยไม่ต้องฝาก เหมือนธนาคารที่เราไปเบิกแต่เงินเรื่อยโดยไม่ต้องฝาก. ทำไมไม่รู้พระคุณของแม่กันในลักษณะอย่างนี้บ้าง; เพราะว่าเรามองข้ามไป.

เหตุที่บิดามารดาเป็นทิศเบื้องหน้า.

เอาละ, ทีนี้เราจะมาดูกันให้ลึก ให้ละเอียด ในทิศทั้งหก ซึ่งมีเทวดาประจำอยู่ ทิศเบื้องหน้า มีบิดามารดาเป็นเทวดาประจำอยู่. ทำไมพระ-

พุทธเจ้าท่านตรัสให้บิดามารดาเป็นทิศเบื้องหน้า? เราลองคิดดูด้วยสติปัญญาของเราเองบ้าง. ผู้ที่อยู่ตรงหน้าเรา หรือควรจะมาอยู่ตรงหน้าเรานั้น คือใคร? คือบิดามารดา.

ถ้าจะดูโดยทางวัตถุ ก็จะเห็นได้ว่า บิดามารดานั้นมาก่อน เกิดก่อนเรา; มาก่อนเรา เกิดเราทีหลัง; ฉะนั้น ท่านมาก่อนเรา ท่านก็อยู่ข้างหน้าเราเหมือนกับว่าเดินนำหน้า. ลองคิดดูอย่างนี้กันบ้าง จึงได้เอาบิดามารดาเป็นทิศเบื้องหน้า.

เมื่อท่าน อยู่ข้างหน้าเรา ท่าน ก็เป็นตัวอย่างแสดงอะไรให้เราเห็นอยู่เรื่อยไป : ลูกจะเลว จะดี จะอะไร ก็ไม่พ้นไปจากการอบรมของบิดามารดา; ด้วยการแสดงตัวอย่างให้เห็นอยู่เสมอ. จะเป็นคนสุภาพ หรือเป็นคนอ่อนโยน หรือจะเป็นคนชนิดไหน ก็เพราะเขามีบิดามารดาเป็นตัวอย่างอยู่ตลอดเวลา; โตขึ้นมาตั้งแต่อ่อนแต่ออก ลืมตาก็เห็นพ่อแม่ แล้วก็เห็นพ่อแม่อยู่ตลอดเวลา กว่า จะเติบโตถึงกับแยกกันไป. นี่เป็นทิศเบื้องหน้า อยู่เฉพาะหน้า จ่ออยู่ตรงหน้า.

แล้วบิดามารดาที่อยู่ตรงหน้านั้น ผมเห็นว่า เราควรจะต้องถือว่าเป็นมาตรฐานอันหนึ่ง ซึ่งมีระดับอย่างนั้น, แล้วเราจะต้องทำให้ดีกว่านั้น; มีบิดามารดาเป็นมาตรฐานอันหนึ่งวางอยู่ตรงหน้า แต่ว่าเราจะต้องทำให้ดีกว่านั้น.

อย่างไร พระบาลีที่พูดถึงบุตร : บุตรที่เลวกว่าบิดามารดา บุตรที่เสมอกันกับบิดามารดา บุตรที่ดีกว่าบิดามารดา; บุตรที่เรียกว่า อวิชาตบุตร เลวกว่าบิดามารดา, เรียกว่า อนุชาตบุตร เสมอกันกับบิดามารดา, อภิชาตบุตร ยิ่งกว่าบิดามารดา.

ทานเป็นมาตรฐานให้ดูว่า ^๕นี้ ^๕แค่นั้นของมัน ^๕แถมต้องทำให้ดีกว่านั้น ;
 เพราะว่าคนที่เกิดมาที่หลังนี้มันได้เปรียบ ถ้าเขาเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องตามที่ควร
 จะเป็น เขาจะต้องดีกว่าบิดามารดา ครูบาอาจารย์ เสมอ จึงจะถูกต้องและ
 ยุติธรรม.

เพราะเหตุอะไร? เพราะเหตุว่า เราได้รับถ่ายทอดมาหมด, แล้วเรา
 จะไม่มีอะไรเพิ่มเติมให้บ้างเสียเลยเทียว หรืออย่างไรงั้น? เมื่อเราได้รับถ่ายทอด
 จากบิดามารดา ครูบาอาจารย์ ที่เขาไปก่อนไว้หมด; แล้วเราเพิ่มของเราที่เรา
 หาได้ใหม่, เราค้นได้ใหม่ เพิ่มเข้าไปอีก เราก็ต้องดีกว่า. เหมือนกับว่าลูก
 ได้รับมรดกจากพ่อแม่มาเท่านั้น; แล้วถ้ามันเลวจนถึงกับว่า ไม่มีอะไรเพิ่มให้แก่
 กองมรดกนั้นให้มันมีมากขึ้น มันก็เลวเท่านั้นแหละ. ความรู้ ความดี ความงาม
 อย่างอื่นก็เหมือนกัน; เราต้องมีอะไรเพิ่มให้แก่ที่เราได้รับมาจากบิดามารดา ครู
 บาอาจารย์.

เมื่อมันเป็นไปอย่างถูกต้องตามธรรมชาติแล้ว ศิษย์จะต้องดีกว่าครู,
 ลูกจะต้องดีกว่าพ่อแม่, ยิ่งขึ้นไปตามลำดับ, โลกนี้มันจึงจะดีขึ้น ๆ; ไม่
 อย่างนั้นแล้วมันก็เป็นโลกที่เลวลง ๆ มันใช้ไม่ได้.

ฉะนั้น ขอให้ยอมรับว่า ลูกจะต้องเป็น อภิชาติบุตร คือดีกว่า
 บิดามารดา โดยอะไรก็ตาม : โดยทางวัตถุดีกว่า, โดยทางจิตดีกว่า, โดยทาง
 วิญญาณก็ดีกว่า, เพราะว่าเราได้เปรียบที่เกิดมาที่หลัง, รับมรดกแล้วมีอะไรเพิ่มเติม
^๕ขึ้นอีกในส่วนของตน ก็เป็นอภิชาติบุตร.

ยิ่งสมัยนี้แล้วการศึกษามีเต็มไปหมด โอกาสที่จะทำอะไรให้มาก ได้มากกว่าคนแต่ก่อนนั้นก็มีมาก นี่ผมรู้สึกด้วยตนเอง. เด็กตัวเล็กๆ ๓ ขวบ ๔ ขวบ มาพูดด้วย มาคุยด้วย มาเล่นด้วยนี้ รู้สึกว่าสมัยนี้เด็กฉลาดกว่าสมัยเรามาก. เมื่อเราอายุเท่านี้ ๓ - ๔ ขวบนี้ เราไม่ได้พูดอะไรเป็นอย่างนี้, ไม่ได้เขียนแหลมอย่างนี้.

คุณสังเกตดูบ้างเถอะ เด็กตัวเล็กๆ เดี่ยวนี้ มันพูดเป็น มันรู้จักอะไรเร็วมาก : คำพูดเรื่องนั้นเรื่องนั้น บัญญัติเรื่องนั้นเรื่องนั้น มันทำได้มากกว่า; เพราะว่ามีสมัยนี้มีอะไรแวดล้อมมาก เด็กๆ ก็เลยควรจะเป็นอภิชาติบุตร, มีอะไรมากกว่าที่บิดามารดาเคยมีเสมอ.

เมื่อถือหลักอย่างนี้ ก็จะต้องพูดว่า บิดามารดาคือมาตรฐานที่วางไว้ให้เราทำได้ให้ดีกว่า ให้มากกว่า; นี่เราจะต้องรู้จักบิดามารดา ในลักษณะอย่างนี้กันบ้าง.

ถ้าพูดกันตามแบบฉบับนะ ในพระบาลี ในพุทธภาษิต ก็มีว่า เป็นครูคนแรก เป็นพระพรหมในบ้าน เป็นพระอรหันต์ในเรือน. นี่คำที่เป็นหลักในหลักธรรมะในพระพุทธศาสนา.

มารดาเป็นครูคนแรก.

เป็นครูคนแรก เรียกว่า ปุพพาจริยา : คนแรกที่จะสอนให้เราทำอะไรก็คือมารดา. สอนให้ดูคนนม หรือสอนให้ทำอะไรก่อนๆ นั้นนิดหน่อยคือมารดาก่อน บิดายังห่างออกมา จึงจัดเป็นครูคนแรก สอนให้ดูคนนม; แล้ว

ต่อมาก็สอนให้กินข้าว สอนให้ยืน สอนให้เดินอะไรนี้ เป็นครูคนแรก. เรา
ควรจะขอบพระคุณอย่างยิ่ง ในฐานะที่เป็นครูคนแรก.

บิดามารดาเป็นพระพรหมในบ้าน.

คำถัดมาก็เป็นพระพรหมในบ้าน พรหมนั้นคือผู้สูงสุด ในแง่ของ
การสร้าง; ผู้สร้างให้เกิดขึ้น ก็บิดามารดา, สร้างเราให้เกิดขึ้น. พระ-
พรหมที่ไหนมาสร้างเรา จึงเป็นพระพรหมในแง่ที่ว่า สร้างเรามา.

ที่นี้ พระพรหม ในแง่ที่ว่า เมตตากรุณาสูงสุด. คุณไปค้นหา
ใครที่รักเรามากกว่าบิดามารดา, ใครที่เมตตากรุณาเรามากกว่าบิดามารดา, มันก็
ไม่มี. นี่ท่านเป็นพระพรหมอย่างนี้ เรียกว่า เป็นพระพรหมในบ้าน. มองดูกัน
ในแง่ของความรักอันสูงสุด กระทั่งว่าเป็นผู้สร้างขึ้นมา, แล้วก็เลยสร้างขึ้น
จริงๆ สร้างร่างกาย แล้วก็ยังสร้างจิต สร้างวิญญาณ ของลูกอีก.

บิดามารดาเป็นพระอรหันต์ในเรือน.

คำถัดมาเรียกว่า พระอรหันต์ในเรือน *อาหุเนยโย จ ปุตฺตานํ*, นี้
เป็นอาหุเนยยบุคคลของลูก. คำนี้ โดยทั่วไปพูดตามธรรมดาแล้ว เขาหมายถึง
พระอรหันต์. ในความหมายเป็นพระอรหันต์ เป็นคำทั่วไปในประเทศอินเดีย
สมัยนั้น.

บิฑามารดาเป็นพระอรหันต์ ในความหมายของคำคำนี้ก็คือว่า ให้เกิดบุญ เกิดกุศล. พระอรหันต์นี้ คือผู้ที่ทำให้คนอื่นได้บุญ, เพียงแต่เข้าไปเกี่ยวข้องกับก็ได้บุญ, เพียงแต่ได้เห็นเท่านั้น ก็เป็นบุญเป็นกุศลเสียแล้ว; แล้วให้ได้นั่งใกล้ ได้รับคำสั่งสอน ได้รับการปฏิบัติตาม ก็ได้รับประโยชน์จากพระอรหันต์ อะไร ๆ มันก็ถ่ายทอดออกมาจากพระอรหันต์.

และอีกทางหนึ่ง ก็เป็นที่เคารพสูงสุด. เราจึงทำให้บิฑามารดาเป็นพระอรหันต์ของเรา. คือเคารพสูงสุด, แล้วก็ทำให้เกิดบุญทุกอย่างทุกประการ.

ฉะนั้นลอง ไปปฏิบัติต่อบิฑามารดา ตามที่ได้กล่าวไว้ในบทสังคาโลวาทสูตรในนวโกวาท ก็มี ผมจะไม่เอามาพูดให้รำคาญ. คุณไปเปิดดูก็ได้ นี่ ลองตอบแทนบิฑามารดาตามนั้นเลย จะได้บุญ ได้บุญเหลือประมาณ ตรงตามหลักที่ว่า ปฏิบัติต่อพระอรหันต์แล้วก็ได้บุญ. อย่าไปหวังพระอรหันต์ที่อื่นเลย หวังพระอรหันต์ในเรือนนั้นก่อน คือบิฑามารดา.

ยืมความหมายของคำว่า พระอรหันต์ คือบุคคลสูงสุดนี้ มาใช้แม่แก่บิฑามารดา เพื่อจะได้เคารพยำเกรง, แล้วก็ปฏิบัติหน้าที่อย่างยั้งให้เสมอกัน, ในฐานะที่ท่านเป็นผู้มีพระคุณ สร้างเรามา รักเราที่สุด ไม่มีใครจะเปรียบได้เอาชีวิตแบ่งมาให้. เนื้อหนังร่างกายนี้ ได้แบ่งมาจากเลือดเนื้อของบิฑามารดา

แล้วก็ยอมยกลำบากเพื่อลูก. พ่อแม่ลำบากเหลือประมาณ ในการเลี้ยงดูให้ลูก
รอดมาได้ ให้เจริญ, ยอมให้รบกวนตลอดเวลา. แต่งงานไปแล้ว เป็นครอบครัว
ครัวไปแล้ว ก็ยังยอมให้รบกวน เพราะว่าความรักของบิดามารดา.

ต้องคิดสนองคุณบิดามารดาให้คุ้ม.

ฉะนั้น เราจะสนองคุณท่านอย่างไร จึงจะคุ้มกัน ก็ไปคิดเอาเองสิ;
ความรักของคุณแม่เท่าไร คุณก็ทำให้มันสมกับความรัก. แต่ตามประเพณีที่กล่าว
กันมานี้ เขาพูดอย่างภายนอกที่สุด ก็คือบวชให้; ถ้าคุณเคยสนใจฟัง เขาพูด
ง่าย ๆ ว่า บวชให้พ่อแม่ เพื่อสนองคุณพ่อแม่. นี่มันเป็นเรื่องตามธรรมเนียม
แสดงออกทางวัตถุตามธรรมเนียม; แต่คุณก็ได้บวชแล้วนะ ผมคิดว่าทั้งหมดนี้
คงจะมีความหมายอย่างนั้นเหมือนกัน. บวชให้พ่อแม่.

ความหมายที่ดีกว่านั้นนะ มันก็คือว่า ทำให้ท่านได้รับประโยชน์
ที่สุดที่ควรจะได้รับ; ฉะนั้นเขาจึงมีคำอีกคำหนึ่งใช้ว่า ทำให้บิดามารดาเป็น
ญาติในพระศาสนายิ่งขึ้น. นั่นแหละคือการตอบแทนที่สูงที่สุด หรือว่าสมกับ
พระคุณของท่าน เขาใช้คำอุปมาเห็นได้ง่าย ๆ ว่า เป็นญาติในพระพุทธศาสนา
ยิ่งขึ้น.

ก่อนนี้บิดามารดาของเราก็ไม่ค่อยสนใจกับพระศาสนา; พอเรา
บวชเข้า ก็มีเรื่องจำเป็นที่ต้องทำให้ท่านสนใจ. เมื่อได้รับประโยชน์มันก็เลย
สนใจมากขึ้น; ท่านก็ได้กลั่นกลายเป็นคนที่ดีกว่าเก่า; ที่เป็นมิจจาทิฎฐิอยู่
ก็จะละมิจจาทิฎฐิได้ มาเป็นสัมมาทิฎฐิ.

อันที่ท่านถือว่าเป็นการตอบแทนสูงสุด ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่า จะตอบแทนค่าน้ำนม เลือดเนื้ออะไร ก็ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่า ทำให้ท่านได้เป็นญาติในพระพุทธศาสนา; นั่นก็คือเป็นสัมมาทิฏฐิ. ถ้าไม่เป็นสัมมาทิฏฐิ นี้เขาไม่เรียกว่าเป็นญาติในพระศาสนาดอก, อย่างกับไม่ได้อยู่ในศาสนานี้ด้วยซ้ำไป. ฉะนั้นคุณได้บวชแล้วนี้ ก็เพื่อว่าบวชสนองพระคุณ.

แต่คุณเองจะยังไม่ได้ทำหน้าที่ก็ได้ คือต้องทำให้ท่านเป็นญาติในพระศาสนายิ่งขึ้น; ฉะนั้น จะต้องไปชวนชวาย ให้บิดามารดาได้เข้าถึงพระธรรมะยิ่งขึ้น; ให้จิตใจของท่านสว่างไสวเป็นสัมมาทิฏฐิยิ่งขึ้น ตรงนั้นแหละสำคัญ คือเป็นญาติในพระศาสนา.

ท่านถือว่า ตอบแทนพระคุณอย่างอื่นไม่พอ ไม่คุ้มกัน จนถึงกับว่ามีคำพูดสอนไว้เสร็จในเรื่องของการบวช : เลี้ยงดูบิดามารดา เหมือนกับว่าแบกไว้บนบ่า ทำให้ทุกอย่าง ไม่ต้องทำอะไร; อย่างนี้ก็ไม่มี ความหมาย. มีความหมายตรงที่ว่า ทำให้เป็นญาติในพระศาสนา คือตอบแทนพระคุณในด้านจิตใจ; ไม่ใช่ตอบแทนพระคุณในด้านวัตถุ.

ฉะนั้นเราไปคิดถึงเรื่องนี้นักบ้าง อย่าคิดแต่เพียงว่า ทำงานได้เงินมาก ๆ แล้วก็แบ่งให้พ่อแม่บ้าง; นี้ยังไม่พอ; ตามหลักของธรรมะ เขาไม่ต้องการเพียงเท่านั้น. เขาต้องการให้ช่วยยกจิตยกวิญญาณ ให้บิดามารดาสูงขึ้นทางศาสนา; เพราะการบวชของเรา เรียกว่าตอบแทนพระคุณที่สาสมกัน. นี้เขาถือว่า นี้คือมาตรฐานของการเป็นบิดามารดา ที่เราจะต้องตอบแทนในลักษณะอย่างนี้ จึงจะสมกัน.

บิดามารดาทางวิญญาณ คือพระพุทฺธ พระธรรม ต้องสนองคุณให้สมค่า.

ที่นี้ผมชอบพูดเรื่องทางจิตทางวิญญาณ จนเขาต่างอึ้งงง; ถ้าเรา
จะพูดในภาษาจิตภาษาวิญญาณ เราพูดได้ว่า พระพุทฺธเจ้าเป็นพ่อของเรา พระ-
ธรรมเป็นแม่ของเรา พระสงฆ์เป็นพี่ของเรา.

พระพุทฺธเจ้าเป็นพ่อ ของเรา คือเป็นผู้บันดาลให้พระธรรมเกิด
เรามา พระธรรมจึงเป็นเหมือนแม่ พระพุทฺธเจ้าจึงเป็นเหมือนพ่อ ก็หมายถึง
เกิดทางวิญญาณ นั้นแหละ การเกิดที่แท้จริง คือการเกิดทางวิญญาณ การเกิด
ทางเนื้อหนังมีค่าน้อยกว่า.

ถ้าถามขึ้นว่า ใครสร้างเรา มา ให้ชีวิตเรา มา? คนโบราณเขาว่าดี,
เขาใช้คำว่า ผีบันดาล. นี้เราเอาพระธรรม, เกิดโดยพระธรรม; เกิดจาก
พระธรรม โดยบันดาลของพระพุทฺธเจ้า, โดยการจัดการ หรือบันดาลของ
พระพุทฺธเจ้า. พระพุทฺธเจ้าจึงเป็นพ่อ พระธรรมจึงเป็นแม่ พระสงฆ์เกิดก่อน
เรา เกิดโดยวิธีนั้นแหละ นั้นแหละจึงเป็นพี่ ถือว่า เป็นพี่.

ที่นี้ เราจะสนองพระคุณของพ่อแม่ที่ในทางวิญญาณนี้อย่างไร? เรื่อง
มันก็มากไปกว่านั้น มากไปกว่าทำให้เป็นสัมมาทิฐิ, มากไปกว่าที่จะบวชให้,
เราต้องสนองพระคุณของท่านถึงขนาดที่ว่า ท่านประสงค์ให้เราทำอะไร
เราต้องทำอย่างนั้น.

จะนำไปศึกษาให้รู้จักพระพุทธเจ้าให้ดีๆ ว่าท่านประสงค์ให้เราทำอะไร เราจงทำอย่างนั้นเถอะ ก็จะเป็นการสนองพระองค์. เพราะพระพุทธเจ้าก็ประเสริฐวิเศษเหลือประมาณ; ท่านไม่ต้องการอะไรเพื่อตัวท่าน. ท่านต้องการว่า ทุกคนนี้ช่วยกันสืบอายุพระศาสนา หรือธรรมวินัยนี้ไว้ เพื่อประโยชน์แก่มหาชน ทั้งเทวดาและมนุษย์. พูดอย่างภาษาหยาบๆ ต่าๆ อย่างชาวบ้าน ก็พูดว่า พระพุทธเจ้านั้น ท่านหายใจเป็น ประโยชน์ของเทวดาและมนุษย์.

หลักก่อนหลักชงมาก มันเกินกว่าที่จะเป็นสังคมนิยม หรือยิ่งกว่าคอมมิวนิสต์เสียอีก คือเพื่อผู้อื่นทั้งนั้น ท่านหายใจเป็นผู้อื่นทั้งนั้น. ถ้าเรามีหลักพุทธศาสนา มาอยู่ในระบบการเมืองการปกครอง แล้วมัน ต้องหายใจเป็นผู้อื่น แหละ. เดียวนหายใจเป็นตัวเองกันทั้งนั้นแหละ ประชาธิปไตยแต่ละคนก็หายใจเป็นตัวเอง. พรรคการเมืองก็หายใจเป็นประโยชน์ของพรรคทั้งนั้น ยังไม่เป็นประชาธิปไตย. ผมเห็นว่า ระบบพรรคนี้ยังไม่เป็นประชาธิปไตย; เพราะจะเห็นประโยชน์ของพรรค มากกว่าเห็นแก่ประโยชน์ของคน.

แต่ถ้าเราถือ หลักพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าแล้ว เพื่อประโยชน์แก่ทุกคน ทั้งคนมั่งมี และ คนยากจน คือ ทั้งเทวดา และมนุษย์. นักแก้ปัญหามาในโลกนี้ได้หมดสิ้น; ไม่มีชนชั้น ไม่มีช่องว่าง, ไม่มีนายทุน ไม่มีกรรมกร; มีแต่ผู้ได้รับประโยชน์เต็มที่.

พระพุทธประสงค์ : ให้ทำประโยชน์ทั้งเทวดามนุษย์.

นี่ พระพุทธประสงค์ ให้เราช่วยกันทำประโยชน์ของสัตว์ทั้งปวง ทั้งเทวดาและมนุษย์. ถ้าคุณแย่งบวชอยู่ก็ทำได้ง่าย; แต่ถึงคุณจะสึกไปก็ยังมี

ทำได้ คุณทำประโยชน์อะไรให้มันเป็นประโยชน์ ทั้งแก่คนมั่งมีและคนยากจนนะ. เดียวนี้คนเขายังโง่ เขาทะเลาะกันระหว่างคนมั่งมีกับคนยากจน เพราะไม่มีสัมมาทิฐิ. ถ้ามีสัมมาทิฐิมันจะไม่ทะเลาะกัน; ถ้าไม่มีคนยากจนแล้ว คนมั่งมีจะเอาแรงงานมาแต่ไหนเล่า? ถ้าไม่มีนายทุนมั่งมีแล้ว กรรมกรจะเอางานมาแต่ไหนทำเล่า? ฉะนั้นมันก็ควรจะสนอง ตอบสนองต่อกันและกัน ได้ประโยชน์อะไรมา ก็แบ่งปันกันอย่างกั๊วว่าเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน.

นี่คืออุดมคติของพระพุทธเจ้า ท่านประสงค์อย่างนั้นนะ ถ้าเราเป็นลูกของพระพุทธองค์ เราต้องทำตามพระประสงค์อันนี้ คืออย่าให้มนุษย์กับเทวดาทะเลาะกัน, ให้ได้รับประโยชน์เป็นสุขด้วยกัน.

เอาละ, ขอฝากไว้ให้ไปคิดว่า พระพุทธเจ้าเป็นพ่อ พระธรรมเป็นแม่ พระสงฆ์เป็นที่ อยู่ในทิศเบื้องหน้าเหมือนกัน. กอนอื่น ทิศเบื้องหน้าคือกอนอื่น ขอให้นึกถึงข้อนกอนอื่น เรียกว่าทิศเบื้องหน้า.

จงดูสิ่งที่อยู่ตรงหน้าเรา ซึ่งเราจะต้องพบก่อนสิ่งอื่น, และเราจะต้องสนใจก่อนสิ่งอื่น. นี่พอเราทอดตาไปตรงหน้า; ถ้าว่าเป็นคนที่มีสติปัญญาเที่ยงธรรมอะไร ต้องพบพ่อแม่ก่อน จึงจะเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง; จะเห็นพ่อแม่ก่อน. พ่อแม่ในความหมายภาษารวมตภาษาคนนี้ ก็คือพ่อแม่ที่คลอดเรามา, พ่อแม่ในภาษารวมอันลึกซึ้ง ก็คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นผู้คลอดเรามาในทางจิตทางวิญญาณ. อย่างเดียวกับพ่อแม่ธรรมดานี้ คลอดเรามาในทางร่างกาย.

นี่ท่านเรียกว่า บิдамารดาเป็นทิศเบื้องหน้า. ขอให้ปฏิบัติต่อทิศ
 เบื้องหน้าให้ถูกต้อง ประโยชน์จะเกิดขึ้นแก่เราอย่างมหาศาล และแก่ทุกคนใน
 โลก อย่างที่กล่าวมาแล้วว่า พระพุทธเจ้าท่านหายใจเป็นโลกเป็นสัตว์โลกทั้งหมด
 ไม่มีพระองค์. ^๕คือทิศเบื้องหน้า. ^๕แล้วก็จำไว้ก่อนนะ เดี่ยวค่อยตอบปัญหา
 ที่หลังว่า ทำไมท่านจึงจัดอย่างนี้ จัดเทคนิคอย่างนี้ ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องหลัง
 ทิศข้างซ้าย ทิศข้างขวา.

บุตรภรรยาอยู่ทิศเบื้องหลัง.

อ้อ, ตูต่อไป ก็เป็น ทิศเบื้องหลัง ท่านจัดเอา บุตรภรรยาไว้ข้างหลัง.
 ความหมายก็ชัดอยู่แล้ว เพราะมาที่หลัง; เพราะว่ามีมาที่หลัง จึงจัดเป็นทิศ
 เบื้องหลัง. มันลากหางเอามา หรือว่ามันเป็นเรือฟ่ง, ฟิ่งจะฟ่งหลังเอามา
 ต้องเหลียวดูจึงจะเห็น เพราะว่ายู่ข้างหลัง. จึงดูเถะบุตรภรรยาที่มาที่หลัง
 เหมือนกับลากหางมา เรือฟ่งมา. ความหมายอันนี้ก็เพื่อว่าจะไม่ขาดพันธุ์
 จะไม่สูญพันธุ์ ธรรมชาตินี้เก่งเหลือประมาณ, ธรรมชาติแห่งการสืบพันธุ์
^๕นี้คุณไปศึกษาดูเถะ ทางจิตวิทยาเขาให้ความหมายมาก.

ที่^๕เราดูว่า ธรรมชาติลึกลงไปกว่านั้น มันต้องการให้มีการสืบพันธุ์;
 ไม่อย่างนั้นมันสูญพันธุ์. ความมุ่งหมายหรือ พฤติกรรม เพื่อความมุ่งหมาย
 ที่จะสืบพันธุ์^๕นี้ มีสูงสุด มีอย่างร้ายแรง.

ดูต้นไม้เถาะ ที่มันจะสืบทอดเป็นลูกนี้ มันต่อสู้อย่างยิ่ง; แต่เราไม่ค่อยสนใจ แล้วก็มองไม่ค่อยเห็น; ไปศึกษาในทางนี้แล้วจะพบว่า อย่างน่าตกใจ. มันจะสืบทอดให้จนได้ ในดอกเดียวกันมีทั้งผู้ทงเมีย มันก็ยังผสมกันได้; ต่างดอกมันก็จะผสมกันได้ หรืออยู่คนละแห่ง ต้องให้ลมพัดไป ลอยน้ำไป ไปพบกันระหว่างตัวผู้กับตัวเมีย ออกลูกได้ เป็นลูกได้. ธรรมชาติเก่งมาก, แล้วก็วางแผนไว้ลึกซึ้งมาก จึงมีการสืบทอด แม้ของทุกชนิดต่างหลาย. แล้วของมนุษย์มันก็อย่างยิ่ง ที่ทำให้มนุษย์ยอมเป็นทาสในการสืบทอด คืออวัยวะเพื่อการสืบทอดนั้นนะ มันเป็นอวัยวะที่เป็นที่ตั้งแห่งกามารมณ์ด้วย.

ธรรมชาติต้องการสืบทอดจึงต้องมีคู่.

การสืบทอดกับกามารมณ์ ไม่ใช่เรื่องเดียวกัน; อย่าไปโยงเอามาปนเป็นเรื่องเดียวกัน. กามารมณ์เป็นเรื่องคำจ้างให้คนโง่สืบทอด; เพราะว่าการสืบทอดนั้นไม่ใช่เรื่องสนุกนี้ มันทงสกปรก ทงเหน็ดเหนื่อย มันทงน่าเกลียด. ถ้าไม่มีอะไรมาล่อ มาจ้างให้ทำ มันก็ไม่ทำ; ฉะนั้นธรรมชาติจึงเอารสสูงสุดของกามารมณ์ทางเพศ ใส่เข้าไปที่การสืบทอด. สัตว์จะต้องดิ้นรนเพื่อการสืบทอด โดยกินคำจ้าง คือกามารมณ์.

แต่มนุษย์นี้ จะทำเกินไปเสียแล้ว; จะบริโภคกามารมณ์โดยไม่ต้องสืบทอดกันแล้วเดี๋ยวนี้ ชีวโง่ธรรมชาติ. แต่โดยเนื้อแท้แล้วจะต้องนึกถึงว่า นี่เขาให้มาเป็นคำจ้างสำหรับการสืบทอด.

เดี๋ยวนี้เราควบคุมการสืบพันธุ์ ตัดทางที่จะให้มีการสืบพันธุ์ มันก็
กินแต่เหยื่อ คือกามารมณ์; โลกกำลังเป็นอย่างนี้; ไม่เชื่อตรงต่อกฎของ
ธรรมชาติ ก็ถือว่าดองตอพระเจ้า ขบถพระเจ้า เพราะพระเป็นเจ้าต้องการให้มีการ
การสืบพันธุ์.

บุตรภรรยา^{นี้}มันเป็นผลของการสืบพันธุ์^{นี้} ซึ่งธรรมชาติต้องการ
อย่างยิ่ง. เราจะมามองกันเพียงแค่อีสบสกุลนี้แค่นั้นก็ สิ้นเกินไป น้อยเกินไป
ว่าจะสืบสกุลของสกุลเรา^{นี้}มันน้อย; มันต้องสืบพันธุ์ของมนุษย์ทั้งหมด ของ
สัตว์ทั้งหมด จึงจะตรงตามเรื่องราว. ฉะนั้น การมีภรรยา แล้วก็มีบุตร^{นี้}
ก็เพื่อการสืบพันธุ์ของมนุษย์ไว้ อย่าให้มนุษย์สูญพันธุ์ไป. นี่ในความหมาย
ทั่วไป บุตรภรรยา^{นี้}มันเป็นอย่างนี้.

แยกกันดูก็ได้ละ ภรรยา^{คือ}อะไร? เป็นคู่สืบพันธุ์^{อย่าง}ต่ำ อย่าง
เลว เป็นคู่สืบพันธุ์; ไม่อย่างนั้นพันธุ์มันสืบไม่ได้ เพราะมันต้องมี ๒ ฝ่าย
คือผู้ - เมีย ^{นี้}.

นี้เราดูให้ดีว่า ถ้าภรรยา^{ใน}อุดมคติ^{นี้} ภรรยา^{ก็}คือผู้ช่วยรับ
ภาระครึ่งหนึ่ง ภาระหน่วยหนึ่ง มันหนัก มันมาก มันยาก. ^{ที่}นี้เรา
แบ่งเป็น ๒ ครั้ง ๒ ซีก : ภรรยาเอาไปซีกหนึ่ง, สามีเอาไปซีกหนึ่ง มันก็ง่าย
เข้า. ฉะนั้น ขอให้^{มี}คู่ มีภรรยา ในฐานะแบ่งภาระตามหน้าที่ของมนุษย์
ให้มันง่ายลงครึ่งหนึ่ง. อย่ามีภรรยาด้วยความมัวเมาด้วยกามารมณ์เลย.

ผู้ที่มีความรู้ถูกต้อง มีอุดมคติสูง เขาไม่ได้แต่งงานกันเพียงเพื่อนอนกันเท่านั้น. เขาจะต้องทำให้มันสำเร็จประโยชน์ในทางที่ว่า แบ่งภาระที่มันยากให้มันเหลือครึ่งหนึ่ง; ฉะนั้นสามีก็ทำหน้าที่สามี, ภรรยาทำหน้าที่ภรรยา, รวมกันคนละครึ่งก็เป็นหน่วยหนึ่งพอดี. นี่ ภรรยาในอุดมคติ นั้น ก็คือผู้ที่ทำหน้าที่ลดความยากความลำบากครึ่งหนึ่ง ของสามี, หรือของสามีก็ครึ่งหนึ่งของภรรยา. ฉะนั้นเราควรจะเข้าไปถึงอุดมคติ; อย่าอยู่นอก ๆ เพียงเพื่อกามารมณ์.

บุตรต้องเดินทางต่อไปจนถึงนิพพาน.

เอ้า, ที่นี้บุตร, ภรรยาแล้วก็มีบุตร. บุตร ก็คือผู้สืบทอดไม่ให้มนุษย์สูญพันธุ์ อย่างนั้น; ไม่มีบุตรมันก็สูญพันธุ์; ไม่กับมันก็สูญพันธุ์หมด. ฉะนั้นต้องมีสิ่งที่เรียกว่าบุตร เกิดมาจากการสืบพันธุ์ อย่าให้มนุษย์สูญพันธุ์; แล้วมนุษย์จะได้ไปจนถึงที่สุดของวิวัฒนาการ พุดอย่างพุทธบริษัท ก็คือนิพพาน.

นิพพานเป็นจุดปลายทางสูงสุดของวิวัฒนาการ; พ่อแม่ไปไม่ถึงก็ทิ้งลูกไว้ให้ไปต่อ. ฉะนั้นขอให้ลูกนี้เป็นผู้จะเดินทางต่อ ที่พ่อแม่ได้เดินทางไว้เท่าไรแล้ว. ขอให้คิดดูอย่างนี้ว่า มนุษย์ชาติทั้งหลายวิวัฒนาการมานี้ เพื่อจะไปจุดหมายปลายทางอันหนึ่ง; แล้วมันถึงไม่ได้ในทันที. ฉะนั้นจึงมีการสืบพันธุ์ให้มีคนรับช่วงเดินต่อ, เดินต่อ-เดินต่อ ไม่รู้กี่ชั่ว กี่ช่วง.

เดี๋ยวนี้มนุษย์หลงในทางวัตถุ ไม่สูงทางวิญญาณ.

เดี๋ยวนี้มนุษย์มาหลงไหลในของเอร์ดีอ้อยต่าง ๆ จนไม่ได้เดินไปตามทางที่ถูกที่ควร; จิตของมนุษย์มันก็วกไปวกมา, วกมาหาที่ต่ำ ๆ เสีย มันก็ก้าวหน้าแต่ทางของวัตถุ, เทียบดังจิตใจให้มาติดอยู่ที่นี้.

เดี๋ยวนี้มนุษย์แรงมือ แรงกำลัง แรงอะไรเร็วมาก ผลิตสิ่งต่างๆ ชั่วระยะมนุษย์เจริญก้าวหน้าทางสติปัญญา ในการผลิตด้วยเครื่องจักรนี้. คุณก็มองเห็นอยู่แล้วว่ามันมาก มันเร็ว มันอะไรกันหลายร้อยเท่า หลายพันเท่า หลายหมื่นเท่าแล้วถามว่า *ทำไปทำไมกัน ๆ?* ถ้าตอบตามความจริง ก็เพื่อเอร์ดีอ้อยของกู. ที่ก้าวหน้าไปจนไปโลกพระจันทร์ ไปโน้น เขาก็บอก ไม่รู้เว้ย, ใครอยากรู้ไปถามคอมพิวเตอร์ดู ว่าเราไปโลกพระจันทร์ทำไมกัน, หรือว่าจะทำอะไรให้มากกว่านั้นอีก ก็ไม่รู้ว่าจะทำไปทำไม.

แต่ก็พอจะมองออกว่า มัน เป็นการหาช่องทางที่จะเอาเปรียบผู้อื่น; การไปโลกพระจันทร์ โลกพระอังคาร ผู้คิดผู้คนนั้นทำไปเพื่อหาช่องทางเอาเปรียบผู้อื่นทั้งนั้น, แล้วในที่สุดก็มาเป็นทาสของอารมณ์ ของกามารมณ์ ของวัตถุ ไม่ใช่การก้าวหน้าเลย. ฉะนั้น การก้าวหน้าทางวัตถุ ไม่ใช่การก้าวหน้าทางวิญญาณ; ยิ่งก้าวหน้าทางวัตถุเท่าไร วิญญาณก็ถูกจองจำอยู่ด้วยวัตถุเท่านั้น.

คุณรู้จักความเป็นมนุษย์ ความก้าวหน้าของมนุษย์กันให้ถูกต้อง; ไปลุ่มหลงทางวัตถุเท่าไร มันก็ชะงักการก้าวหน้าทางวิญญาณ. เพราะว่า วัตถุ

นั้นมันผลิตขึ้นมาเพื่อจูงใจมนุษย์ ที่หลงความก้าวหน้า ความเอร็ดอร่อยทางวัตถุ.

ของใหม่ๆ ที่เขาผลิตขึ้นมาใหม่ๆ นี้ ให้คุณมีเงินเดือนเพิ่มจากนั้นอีก ๑๐ เท่า มันก็ไม่พอซื้อ. สิ่งที่มีขายที่ตลาด ที่เพิ่มขึ้นๆ ยั่วให้ซื้อมากขึ้นนั้น ไม่มีเงินเดือนพอที่จะไปซื้อมัน; ซื้อมาก็เอามากักตัวเองให้หยุดอยู่ที่นี้ ไม่ได้ไม่เด่น ไม่สูงในทางจิตทางวิญญาณ.

แต่การศึกษาไม่สอนอย่างนี้. ในระบบมหาวิทยาลัยก็ไม่เคยเปิดเผยอย่างนี้. แล้วผู้ผลิตขึ้นมาเขาจะเอาทำไร เขาจะบอกหรือ? มีแต่จะหลอกให้ซื้อ ให้ลงทุนหาเงินมาซื้อหากันอย่างไม่เห็นแก่อะไรหมด; แล้วเงินเดือนมันก็ไม่พอใช้, อะไรมันก็ไม่พอใช้, มันก็ยุ่งกันไปหมด.

นี่เรียกว่ามนุษย์ไม่ก้าวหน้าทางวิญญาณ เพราะความก้าวหน้าทางวัตถุมันบีบเอาไว้ กัดเอาไว้, มันชุดหลุมฝังมนุษย์. นี่เมื่อมนุษย์เป็นผู้ทำก็ฝังตัวเอง มนุษย์ชุดหลุมฝังตัวเอง มันไม่ก้าวหน้าไป.

ฉะนั้นการที่ ธรรมชาติสร้างมนุษย์ให้สืบพันธุ์ มีผู้สืบพันธุ์ แล้วก็มีพันธุ์เพื่อเดินไปหาจุดสูงสุดของมนุษย์ นี่จึงเป็นหมัน, หรือมันยังเป็นหมันอยู่, จนกว่าเมื่อไรมนุษย์จะเข้าใจ จึงจะไม่มาลุ่มหลงทางวัตถุ ก้าวหน้าทางวิญญาณต่อไป. สัญกุธหนึ่งมนุษย์ก็จะไปถึงจุดหมายปลายทาง หุดตามปรัมปรา ท่านก็ต้องว่า รอกว่าสมัยพระศรีอารียเมตไตรยจะมา จะเกิดขึ้น มนุษย์ทั้งหลาย จึงจะไปถึงปลายทางของมนุษย์.

ธรรมชาติต้องการให้บุตรสืบต่อการเดินทางถึงจุดหมาย.

เดี๋ยวนี้ ถ้าเราทำให้ถูกต้องในเรื่องของธรรมชาติ ของศีลธรรม ก็จะถึงจุดหมายปลายทางกันในระยะเวลาไม่ไกลนัก; ไม่ต้องรอศาสนาพระศรีอารีย์ก็ได้, หรือจะพูดเสียใหม่ว่า ถ้ามันมาถึง นั่นก็คือศาสนาพระศรีอารีย์, พระศรีอารียเมตไตรยเรียกให้เต็มที่.

นี่ปลายทางของมนุษย์ ธรรมชาติให้มนุษย์เพื่อสืบต่อการเดินทาง, ให้มนุษย์ช่วงหลังสุดเดินไปถึงปลายทาง ที่มนุษย์จะทำได้ สูงสุดอย่างไรก็ให้ถึงนั่น. ทุกศาสนาเขามีจุดหมายปลายทางอย่างนั้นอยู่ทั้งนั้น จุดปลายทางที่เราเป็นอยู่อย่างว่าเป็นพระศรีอารียเมตไตรย คริสเตียนก็มี อิสลามก็มี. เขามีปลายทางสูงสุดกันไว้ทั้งนั้น. ฮินดูก็มี.

เอาละ, เป็นอันว่าให้ถือว่า บุตร คือเวลานี้ก็ได้; เพราะเรากำลังเป็นบุตร, หรือบุตรที่เราจะสร้างขึ้นใหม่ในอนาคตนั้น คือผู้สืบต่อการเดินทางก็แล้วกัน. มันจะเป็นความหมายที่สูง มีจิตใจสูง ไม่ตกต่ำลงไปเป็นเรื่องน่าเกลียด.

ฉะนั้น การเดินทางให้ถึงจุดหมายปลายทางของมนุษย์นี้ ธรรมชาติต้องการ; การมีบุตรมีภรรยา มีภรรยา มีบุตร ก็เพื่อวัตถุประสงค์อันสูงนี้เอง. พระเจ้าต้องการอย่างยิ่ง; ที่เขามีบทบาทผูกพันเกี่ยวกับพระเจ้า ก็เป็นความต้องการของพระเจ้าอย่างยิ่ง. อย่างศาสนาคริสต์นิกายนี้ ส่งเสริมการแต่งงาน, สัปการหย่าร้าง, แล้วก็สัปการที่ไม่มีบุตร ภรรยา สามี ตามที่ควร จะมี

เชื่อว่าพระเจ้าต้องการเลย. นี่เรา ชาวพุทธ ไม่มีพระเจ้าแบบนั้น เรา ก็มีกฎของธรรมชาติ, กฎของธรรมชาติ ต้องการให้มีการสืบทอดกันอย่างนี้.

นี่บุตรหรือภรรยา, ภรรยา หรือ บุตร นี้ เป็นทิศเบื้องหลัง; ถ้าดูแล้วคล้าย ๆ กับตามเรามา จึงเรียกว่าอยู่ข้างหลัง; แต่ที่จริงคือจะเหลืออยู่ เพื่อเดินไปข้างหน้าต่อไปถึงที่สุด. พระพุทธเจ้าเอาบิดามารดาไว้เป็นทิศข้างหน้า และข้างหลังนี่คือบุตรภรรยา คือการสืบไว้อย่าให้มันหมดลงได้.

ทิศเบื้องซ้าย คือมิตรสหาย.

ที่นี้ ทิศต่อไป ข้างซ้ายมือ ของเรา มีมิตรสหาย, ทางขวามือ ของเรามีครูบาอาจารย์. คุณดูให้ดี : ข้างซ้ายมีกำลังงาน, ข้างขวามีกำลังสติปัญญา. มิตรสหายคือกำลังงานพลังงานทางกายทางวัตถุ. ครูบาอาจารย์อยู่ข้างขวา คือพลังงานทางสติปัญญา.

ท่านตรัสไว้ให้อย่างสมบูรณ์ที่สุด. เราต้องมีพลังงานขนาด ๒ ข้าง : ฝ่ายนั้นพลังงานวัตถุ, ฝ่ายนี้พลังงานจิตใจ; แล้วมันยังไม่ไปอีก มนุษย์คนนั้นมันก็เหลวไหลเต็มที โง่เต็มที. เรามีมิตรสหาย เมื่อความต้องการที่เหลือว่ากว่าแรงในทางใด ๆ ก็เกิดขึ้น แล้วเราก็มีมิตรสหายช่วย.

มิตร แปลว่า ผู้มีความรัก, สหาย แปลว่า ผู้ไปด้วยกัน. ส-ม ก็แปลว่า ผู้เสมอกัน, สขา ก็แปลว่า ผู้เกี่ยวข้องกัน.

คำว่ามิตร มีความหมายกว้างลึก.

คำว่า มิตร มีหลายคำ ถ้าคุณเรียนบาลีคุณจะรู้ว่า คำว่า มิตร ๆ มีหลายคำ. เขาใช้คำเดียวแต่คำว่า มิตร, มิตรคือผู้ที่มีความรักคือเมตตา. ที่นี้ สหายะ, สหายะ ที่เราหมายถึงมิตร ก็แปลว่า ไปด้วยกัน คล้องแขนกันไป. ส-ม นี้แปลว่า สมเสมอกัน จึงรักกันได้. สขว ก็แปลว่า เพื่อน หรือ มิตร เหมือนกัน. นี้แปลว่า มันเกี่ยวกัน เหมือนกับกิ่งไม้มันเกี่ยวกัน.

นี้เราต้องมีมิตรเป็นกำลังงาน; เมื่อความต้องการเกิดขึ้นเหลือปากว่าแรง มันต้องมีแน่ละ; เพราะฉะนั้นเราต้องมีมิตรแน่. คำว่า มิตร มีความหมายซ่อนเร้น; แต่มีผู้มองเห็นดึงออกมาให้เป็นความหมายที่สูงสุด.

มีชาดกเรื่องหนึ่ง ลูกเศรษฐี ๔ คนขอเนื้อจากนายพราน. ลูกคนที่หนึ่งขอว่า ไก่พรานให้เนื้อกุ่มบ้าง. นายพรานก็ให้ชิ้นทั้งตัดไป. ลูกเศรษฐีคนที่ ๒ ว่า หั้วพรานขอเนื้อกุ่มบ้าง. นายพรานก็ตัดเนื้อก้อน ๆ ล้ม ๆ ให้ไป. ลูกคนที่ ๓ ขอว่า ห่อพรานให้เนื้อกุ่มบ้าง. นายพรานก็ตัดก้อนหัวใจของเนื้อให้ไป, หมายความว่า นายพรานไปได้นเนื้อมา บรรทุกเกวียนมากลับบ้าน มาเจาะพวกเหล่านั้น. ที่นี้ลูกเศรษฐีคนที่ ๔ บอกว่า เพื่อนขอเนื้อกุ่ม. นายพรานเลยให้หมดทั้งเกวียนเลย และยอมตัวเป็นคนรับใช้ของลูกเศรษฐีคนนั้นด้วย.

นี้แสดงว่า ครั้งนั้นเขานิยมความหมายของคำว่าเพื่อน ยิ่งกว่าความหมายของคำว่า พ่อ ว่า พี่ หรือว่า ไอ้ อี อะไร.

เราลองคิดดูเถอะ คำว่า เพื่อน นี้ ก็นึกความกว้างเหลือเกิน. ใน
โลกนี้คำว่าเพื่อนมีความหมายมาก; ถ้าพ่อแม่ไม่รักกันนี้ แต่ถ้าเพื่อน แล้ว
เป็นกันได้ที่เดียวทั้งโลก. เราพยายามอย่าอยู่โดดเดี่ยว มีเพื่อน, แล้วก็จะมิ
กำลังงานฝ่ายวัตถุช่วยเหลือ.

“เพื่อน” มีได้ในบุคคลทุกประเภท.

คำว่าเพื่อน มีความหมายกว้าง; แม้พ่อแม่ก็ทำให้เป็นเพื่อนได้,
บุตรภรรยา ก็ทำให้เป็นเพื่อนได้, ครูบาอาจารย์ ก็ทำให้เป็นเพื่อนได้, บ่าวไพร่
กรรมกร ก็ทำให้ เป็นเพื่อนได้. คำว่า เพื่อน มีความหมายได้เปรียบอย่างนี้
แต่เดี๋ยวนี้ เราเอาความหมายของคำว่า เพื่อน ล้วน ๆ; เพราะเราได้แยกบิดา
มารดา บุตรภรรยา ครูบาอาจารย์ ออกไปเป็นพวก ๆ ไปเสียแล้ว. ฉะนั้นเรา
ไม่อยู่โดดเดี่ยว เรามีเพื่อนพร้อมที่จะช่วย เป็นองค์ประกอบอันหนึ่งที่มั่นคงเสีย
ไม่ได้.

เพื่อน นี้ ก็หมายถึงเพื่อนที่ดี ที่จริง ที่แท้; เรามีเพื่อนกิน เพื่อน
ตาย เพื่อนอะไร ตลบแดงอยู่หลายชั้น; เพื่อนไม่จริง เพื่อนปลอม ไม่ต้อง
พูดถึง. ที่นี้เรามีเพื่อนจริง ก็เรียกว่าเรามีทิศทาง ทางทิศเหนือ ทางซ้ายนี้
ที่เราปฏิบัติถูกต้อง ไม่เกิดอันตรายมาจากทิศทางนั้น มีแต่มีผลดีมาจากทิศ
ทางนั้น.

เดี๋ยวจะบอกให้เห็นว่า มันสัมพันธ์กันอย่างไร. พระเจ้าพระสงฆ์
 ครูบาอาจารย์ น้อยข้างบน ดั่งหัวเราขึ้นมา. ที่นี้ บ่าวไพร่กรรมกร อยู่ข้างล่าง
 ช่วยค้ำเท้าเราขึ้นมา; แล้วเพื่อนนี้ก็แวดล้อมเราอยู่โดยรอบหมด. เรา
 ปลอดภัยก็มากน้อย; เพราะว่าครูบาอาจารย์ที่อยู่ข้างบนเรา ก็ดั่งหัวเราขึ้นมา,
 บ่าวไพร่กรรมกรที่อยู่เบื้องต่ำ ก็ค้ำเท้าเราขึ้นมาจากข้างล่าง, เพื่อนของเราทุกคน
 ก็แวดล้อมเราอยู่โดยรอบให้เราปลอดภัย นี่แต่ละทิศทำงานสัมพันธ์กันอย่าง
 นี้แหละ.

แต่เนื่อกำลังพูดถึงเพื่อน; ฉะนั้น เราจะมึเพื่อน สำหรับที่จะ
 แวดล้อมเราไว้ ให้ปลอดภัยโดยรอบ, ร่วมมือกันกับครูบาอาจารย์ พระเจ้า
 พระสงฆ์, ที่จะดั่งเราขึ้นไปข้างบน, แล้วร่วมมือกับบ่าวไพร่กรรมกร ที่จะค้ำ
 เราขึ้นมาจากข้างล่าง. หนึ่งงานการชีวิตที่สมบูรณ์มันเป็นเป็นอย่างนี้. ฉะนั้น เรา
 ต้องมึเพื่อน เพื่อนที่สำเร็จประโยชน์ เขาก็เรียกว่า กัลยาณมิตร ซึ่งมักจะ
 เล็งถึงครูบาอาจารย์ ค้ำ; นอกนั้นก็เป็นพาลมิตร บาปมิตร อย่าไปพูดถึง
 ดีกว่า.

ทิศเบื้องขวา คือครูบาอาจารย์.

อ้อ, เราก็เห็นว่า ข้างซ้ายนี้ก็สำคัญนะ มือซ้ายนี้; แล้วมือขวา
 ก็คือครูบาอาจารย์ ก็บอกแล้วว่า ครูบาอาจารย์ให้กำลังปัญญา ในเมื่อมิตรสหาย
 ให้กำลังงานทางธรรมดา. เมื่อความต้องการจะใช้แรงงานเกิดขึ้น มิตรก็
 เป็นประโยชน์; เมื่อต้องการจะแก้ปัญหาวางจิตใจ ครูบาอาจารย์ก็เป็น

ประโยชน์ เพราะว่าปัญหาของเรามีทั้งทางร่างกาย และ ทั้งทางจิตใจ. เรา
 ต้องใช้ให้ถูก, แล้วเราก็จะต้องมีให้ครบ; ฉะนั้นเรามีมิตรสหายแก้ปัญห
 ในทางกาย มีครูบาอาจารย์แก้ปัญหาในทางจิต.

ครูบาอาจารย์อยู่ข้างขวา ตาม ตัวหนังสือแปลว่า ผู้เปิดประตูทาง
 วิชา ; เราเรียกว่า ผู้นำทางวิชา ; ก่อนนี้เขาแปล ครู นี้แปลว่า
 ผู้นำ. เราต้องหนัก เราต้องเคารพ; แต่ตัวหนังสือของภาษาโบราณนี้เขา
 แปลว่า ผู้เปิดประตูทางวิชา. สัตว์มันอยู่ในคอกแล้ว มีดเหม็น เป็นทุข์;
 ครูบาอาจารย์ก็เปิดประตู ให้มันออกมาจากคอกอันมืด อันเหม็น อันร้อน, ไม่รู้
 หนังสือ, ก็ทำให้รู้หนังสือ ไม่รู้อาชีพ ก็ทำให้รู้อาชีพ, ไม่รู้เรื่องทางวิชา
 ก็ทำให้รู้เรื่องทางวิชา; แล้ว โดยความหมาย นั้น ก็ ให้รู้เรื่องทาง
 วิชา, เปิดประตูทางวิชา.

นี่ผมยังมองว่า ครูบาอาจารย์นี่เป็นผู้สร้างโลก. คุณก็คงจะมอง
 เห็นว่า โลกนี้มันประกอบด้วยมนุษย์นี่; ถ้ามนุษย์ดี, มนุษย์ทุกคนดี โลกนี้
 ก็ดี; ถ้ามนุษย์ทุกคนมันเลว โลกนี้มันก็เลว. มนุษย์ทุกคนจะดีหรือเลว
 ก็แล้วแต่การศึกษาที่ครูบาอาจารย์ให้; ถ้าครูบาอาจารย์เขาให้การศึกษาดี
 เป็นมนุษย์ดี โลกทั้งโลกก็ดี. เราถือว่า ครูบาอาจารย์สร้างโลกให้ดีก็ได้
 สร้างโลกให้เลวก็ได้; ช่วยร่วมมือครูบาอาจารย์ให้เขาสร้างโลกดี ๆ นี้ ครูบา
 อาจารย์ เป็นผู้เปิดประตูทางวิชา, เป็นผู้นำในทางวิชา แล้วก็เป็น
 ผู้สร้างโลก, อยู่ข้างขวา คอยช่วยประคับประคอง.

ทิศเบื้องบน คือสมณพราหมณ์.

ทิศเหนือทิศข้างบน กับทิศข้างล่าง. ทิศข้างบน คือสมณพราหมณ์ พระเจ้าพระสงฆ์; อย่างเดียวกันเราก็ต้องเรียกว่า พระเจ้าพระสงฆ์ คือ เป็นเรื่องทางศาสนา. สมณพราหมณ์ผู้มปัญญาในด้านศาสนา; ออกไปจากบ้านเรือนก็เป็นสมณะ; ถ้าอยู่บ้านเรือนเขาเรียกว่าพราหมณ์. หน้าที่เหมือนกัน ทำให้หมดบาป ทำคนให้หมดบาป หมดทุกข์.

ออกไปจากบ้านเรือนไปอยู่ป่า เรียกว่าสมณะ อยู่บ้านอยู่เรือน เรียกว่าพราหมณ์ ธรรมเนียมนี้มีมาแต่ก่อนโน้น, ก่อนพุทธกาล. คำว่า สมณพราหมณ์นี้ เป็นคำพูดที่มีมาก่อนพุทธกาล. เขารู้เรื่องทางวิญญาณ, รู้เรื่องของความรอดของวิญญาณ; เพราะฉะนั้นเราก็ มีการติดต่อด้วย. จะใช้คำว่า สมณพราหมณ์ ไปตามเดิมก็ได้; ในเมืองไทยเราก็ใช้คำว่าพระเจ้าพระสงฆ์ ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของศาสนานี้. เราจัดไว้ข้างบน ทิศเบื้องบน มีหน้าที่จะตั้งเราขึ้นไปข้างบน. แล้วคำว่า เป็นที่ที่เกิดบุญเกิดกุศล; บำเพ็ญบุญกุศลก็บำเพ็ญในสมณพราหมณ์; นี้พระเจ้าพระสงฆ์.

อีกอย่างหนึ่ง สมณพราหมณ์ พระเจ้าพระสงฆ์นี้ ท่านเป็นตัวอย่างที่เดินให้ดู ปฏิบัติให้ดู; นี้ก็เป็นตัวอย่างทางวิญญาณ. ท่านสืบธรรมะสืบศาสนา ไว้ให้คนชั้นหลัง; ถ้าไม่มีพระเจ้าพระสงฆ์ ก็ไม่มีใครสืบศาสนา ศาสนาก็สูญไปเสียแล้ว. ฉะนั้น ควรจะมองเห็นว่า พระเจ้าพระสงฆ์ท่านสืบศาสนาไว้ให้คนชั้นหลัง, แล้วเขามีอยู่ในลักษณะที่เหมือนกับว่า ถ่วงโลกไว้

ไม่ให้ลุ่มจม; ถ้าพระเจ้าพระสงฆ์สมณพราหมณ์มีมากพอ ก็จะถ่วงโลกไว้ไม่ให้คว่ำ ไม่ให้พลิกคว่ำ เพราะท่านรู้ดี.

เรามี พระเจ้าพระสงฆ์ คล้ายกับว่าไปในเรือกลางทะเล มีแต่คนบ้าๆ บอๆ มันจะทำให้เรือเอียงคว่ำ; แล้วก็มีคนพวกหนึ่งเขารู้จักถ่วงไว้ไม่ให้เรือคว่ำ, เขาต่อต้านต่อสู้ในโลกนี้ไว้ ไม่ให้เรือโลกนี้มันคว่ำ. นั่นมันเป็นที่หน้าทีของพระเจ้าพระสงฆ์ ไม่ใช่เพียงแค่ผู้ประกอบพิธี. ฝรั่งเศสเขาก็จะเขียนว่า นักบวชเป็นเพียงผู้ประกอบพิธี เขาเห็นเท่านั้น, เขามองเห็นเท่านั้น เขาก็เขียนไปอย่างนั้น.

ที่จริง นักบวชไม่ใช่เพียงแค่ผู้ประกอบพิธี; แม้ไว้ในตอนหลังๆ จะเป็นแต่เพียงผู้ประกอบพิธีก็ตามใจเถอะ. แต่ ความมุ่งหมายอันแท้จริงนั้น เขาเพื่อจะสืบทอดของดี ๆ ทางจิตทางวิญญาณให้มีไว้ในโลก, เป็นที่ทำบุญ, เป็นที่ให้เกิตบุญ, ก็เท่ากับเขา ควบคุมโลกไว้ ไม่ให้มันคว่ำลงกลางทะเลแห่งความทุกข์. เราเถยขึ้นไปข้างบนบ้าง ให้เราได้พบคนชนิดนี้.

เดี๋ยวนี้จะมีปัญหาว่า พระเจ้าพระสงฆ์นี้ทำอะไรนอกกริตนอกกรอย, ไม่มีพระเจ้าพระสงฆ์ที่จะถือเป็นหลักได้; ก็ไม่ควรจะคิดอย่างนั้น เพราะมีเป็นส่วนน้อย. นักบวชในทุก ๆ ศาสนา ไม่ใช่เฉพาะพุทธศาสนา ก็มีที่เหลวไหลที่นอกกริตอะไร ก็มีบ้าง ถึงครั้งพุทธกาลก็มี ในวัดพระพุทธเจ้าก็ยังมี.

ไปอ่านดู วินัยปิฎก ที่กล่าวถึงต้นเหตุของการบัญญัติสิกขาบท; มีพระเลว ๆ เกรในวัดของพระพุทธเจ้านั่นเอง จึงต้องออกสิกขาบทนั้นมา สิกขาบท

นี้มา เพิ่มสักขาบทมากเต็มไปหมด; นี่ก็เพื่อให้มันดี เพื่อให้มันถูก, ให้มีพระเจ้า
พระสงฆ์ที่ถูกต้อง. ในโลกนี้มันก็ต้องเป็นอย่างนี้เอง.

นี่แหละไป ข้างบนก็พบสมณพราหมณ์ ที่พร้อมที่จะดึงเราขึ้นไป
ข้างบน.

ทิศเบื้องล่าง ได้แก่บ่าวไพร่กรรมกร.

ที่นี้มองดูข้างล่าง ทิศสุดท้ายเบื้องต่ำนี้ บ่าวไพร่กรรมกร; การ
ตรัสของพระพุทธเจ้าอย่างนี้ พวกชายก็จะหาว่าพระพุทธเจ้าแบ่งชนชั้น ไม่ใช่
อย่างนั้นดอก คือหมายถึงเป็นไปตามกรรม; คนต้องเป็นไปตามกรรม ซึ่งก็
ต้องมีคนรวย คนจน มีบ่าวไพร่กรรมกร อะไรตามแบบของธรรมชาติ;
ไม่ใช่พระพุทธเจ้าจะบัญญัติให้เกิดชนชั้นขึ้นมา.

นี่ก็คือว่า คนที่มีบุญน้อยตามกรรมของเขา เขาก็อยู่ในสภาพที่
เรียกว่า บ่าว หรือไพร่ หรือกรรมกร. แต่ไม่ใช่ความหมายอย่างเดียวกับที่ลัทธิ
มากซ์ หรือลัทธิคอมมิวนิสต์จำกัดความนั้น; เพราะนั่นเขาไม่ยอมรับเรื่องกรรม,
เขาจัดให้เป็นการบีบบังคับของคนนายทุน หรือศักดินา. แต่พระเจ้าไม่ได้ประสงค์
อย่างนั้น. คนที่มีบุญน้อย มีบาปมาก เขาก็ต้องเป็นบ่าวไพร่กรรมกร;
แล้วต้องมีในโลก; แม้เดี๋ยวนี้ก็มี คุณเห็นไหม? ใครทำให้คนจนหมดไปได้?
คนยากจน ก็รับไว้ในฐานะเป็นผู้ร่วมแรง.

คนรวยได้ประโยชน์จากคนจนเหลือหลาย; ถ้าไม่ค่อยเห็นคุณค่าของ
เขา ก็นับว่าทำผิดนั้น ถ้าว่าพวกนายทุนศักดินาทั้งหลาย เขาถือหลักข้อนี้
ของพระพุทธเจ้าแล้ว ปัญหาในโลกนี้ไม่มี ที่จะรบราฆ่าฟันกันระหว่างชนชั้น.
ให้ถือเสียว่าเขาอยู่ข้างล่าง, เขาเป็นฐานรองรับอยู่ข้างล่าง, รัชชอยู่ข้างล่าง;
แล้วเขาก็ทำหน้าที่ของเขา ที่จะดันขึ้นมา ที่จะดันขึ้นมาจากข้างล่างหนุนขึ้นมา.

ปฏิบัติตามหลักทิศ ๖ โดยถูกต้อง จักถึงนิพพาน.

ฉะนั้นเรามองเห็นภาพพจน์สักภาพหนึ่งว่า *พระเจ้าพระสงฆ์อยู่ข้างบน*
คนมีปัญญา *ครูบาอาจารย์ อยู่ข้างบน* เขาดึงหัวเราขึ้นมา, *พวกบ่าวไพร่กรรมกร*
คนใช้อะไรก็ตาม *อยู่ข้างล่าง* เขาดัน *ช่วยดันขึ้นมา*, และ *มิตรสหาย* ทั้งหลายอยู่
รอบ ๆ ก็ *ช่วยแวดล้อม* ส่งรอบขึ้นไปโดยรอบ มันก็ดีเท่านั้น; มันก็เป็น
การง่าย.

ฉะนั้นขอให้มีการยึดถือหลักของทิศทั้ง ๖ ให้ถูกต้องเถอะ มนุษย์
ก็จะเป็นมนุษย์ที่ก้าวหน้าไปยังจุดสูงสุดของมนุษย์ คือนิพพาน; หมายความว่า
เยือกเย็น เย็นกาย เย็นใจ เย็นอกเย็นใจ พร้อมกันไปหมดทั้งโลก; นั่นคือ
นิพพาน.

จากทิศทั้ง ๖ นี้ อย่าให้มีความเลว ความผิด ความร้าย อะไรเกิดขึ้น,
ให้เกิดขึ้น; และให้เข้ามาแต่ความถูกต้อง จากทิศทั้ง ๖ นี้ มนุษย์ก็รอดตัว,
มนุษยชาติทั้งหมดก็รอดตัว; ไม่ต้องพูดถึงคนแต่ละคน; เกินจะรอดตัวเสียอีก

มันง่ายกว่า. นี่เขาวางไว้สำหรับ มนุษย์ชาติทั้งหมดเลย จะรอดตัว เพราะ มีความถูกต้องเข้ามาทุกทิศทุกทาง.

เอาละ, เรามีปัญหาอยู่ในโลก, การต่อสู้ระหว่างชนชั้นบั่นบ่วนกันไปหมดทั้งโลก; เพราะเขาไม่รู้จักทิศทั้งหลายที่ถูกต้อง, เป็นเรื่องเข่าโลกให้เดือดร้อนกันไปทั้งโลก เพราะปฏิบัติผิดต่อทิศทางเหล่านี้.

คุณเกิดเป็นครั้งสุดท้าย ว่าทำไมพระพุทธเจ้าท่านจึงจัดระบบนี้แบบนี้? เทคนิคของท่านมีอย่างไร? บิฑามารดา บุตรภรรยา ขนาบหน้า ขนาบหลัง, มิตรสหาย ครูบาอาจารย์ ขนาบซ้าย ขนาบขวา, สมณพราหมณ์ตั้งอยู่ข้างบน, บ่าวไพร่กรรมกรตันอยู่ข้างล่าง ดันขึ้นมา.

ผมมอง เป็นเทคนิคทางวิญญาณ เพื่อความรอดของสัตว์มนุษย์. เราก้ ปฏิบัติหน้าที่อันนี้ให้ถูกต้อง ถือเป็นเทคโนโลยีทางวิญญาณ ก็ยังได้. เรามีแต่เทคโนโลยีทางวัตถุเสียอย่างเดียว ทางจิตทางวิญญาณมันจึงล้มเหลว.

ขอให้ศึกษาเรื่องทิศ ๖ ในลักษณะอย่างนี้; อย่าเห็นเป็นเรื่องเด็ก ๆ เลย, เป็นเรื่องสูงสุดสำหรับมนุษย์ ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง. ในมหาวิทยาลัยเขาไม่สอน ก็เป็นการศึกษาหมาทางด้วน; เราเปิดมหาวิทยาลัยเถื่อน สอนต่อทางหมา; ผมก็ยังยืนยันว่า เราก้มีมหาวิทยาลัยต่อทางหมากันบ้าง ที่นี้.

ถ้าหากว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์เขารับภาระต่อทางหมา : สอนความรู้
วิชาที่ในมหาวิทยาลัยธรรมดาไม่สอนนั้น จะเป็นความหวังมากทีเดียว. ทาง-
หมาที่มันตัวน้อย, ขอให้วิทยาลัยสงฆ์ช่วยต่อให้มันหายตัว; กลัวแต่ว่า
มหาวิทยาลัยสงฆ์จะไปเดินตามหลัง ตามกัน มหาวิทยาลัยชาวบ้านเสียอีก. อย่างนี้
ไม่มีทาง : ทางหมาก็ยังคงขาดต่อไปตามเดิม.

นี่เราก็กมาเปิดมหาวิทยาลัยเถื่อน; แต่เราทำมันไม่ได้ดอก ในกลาง
เมืองหลวงหรือที่ไหน. ช่วยกันทำต่อทางหมา หรือเสริมยอดพระเจดีย์
ให้มนุษย์มีความสมบูรณ์ในทางการศึกษา.

เอาละ, ผมมุ่งหมายอย่างนั้นทุกตอน ทุกชั่วโมง ที่จะบรรยาย เผลอ
เวลาเลยไปแยะแล้ว ที่กำหนดไว้ชั่วโมงเดียว.

เอ้า, ขอบิด หยุค การบรรยายตอนที่ ๒ ไว้ที.

มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัข ๑๐ ชั่วโมง

— ๓ —

ณ สถานหินโค้ง, สวนโมกข์

๒๘ พ.ค. ๒๓, เวลา ๘.๓๐ น.

นรกกับสวรรค์.

ท่านที่เป็นภิกษุราชภัฏ ผู้ที่จะต้องลาสิกขา ทั้งหลาย,

การบรรยายในชุด มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัข ๑๐ ชั่วโมง เป็นครั้งที่ ๓
ในวันนี้ ผมจะกล่าวโดยหัวข้อว่า นรกกับสวรรค์.

นรก - สวรรค์ เคยมีประโยชน์แก่สังคม.

ทำไมจึงต้องพูดโดยหัวข้อนี้? เพราะมีปัญหามาก. คนที่โง่ๆเขลาๆ
อาจจะเห็นว่า มันพ้นสมัยแล้ว ไม่ต้องมาพูดกัน. แต่ผมเห็นว่า ไม่ใช่อย่าง
นั้น; ในฐานะที่เป็นพุทธบริษัท เราที่ต้องรู้เรื่องนี้ และพูดเรื่องนี้ ใน

ลักษณะที่มีประโยชน์ สำหรับจะพูดให้ถูกต้อง และสำหรับ จะปฏิบัติให้ได้
รับประโยชน์ เกี่ยวกับเรื่องของนรกและสวรรค์, อย่าเพ้อหาว่าพ้นสมัย,
และไม่เกี่ยวกับเรา.

อีกประการหนึ่งนี้ ความรู้เรื่องนรกสวรรค์ นี้แหละ เคยมีประโยชน์
อย่างยิ่งแก่สังคม คือทำให้คนมีศีลธรรมดี. ข้อที่สมัยโบราณคนมีศีลธรรมดี
ก็เพราะว่าเรื่องนรกสวรรค์นี้มีอิทธิพลอยู่.

เดี๋ยวนี้เรื่อง นรกสวรรค์นี้ กำลังไร้อิทธิพลในการควบคุมหัวใจของ
มนุษย์ ในสังคมปัจจุบัน, ไม่เป็นเครื่องมือให้คนมีศีลธรรมเหมือนแต่กาลก่อน
หรือว่ากลายเป็นเรื่องที่ใคร ๆ เห็นว่าเกะกะรกหู ไม่คุ้มค่าที่จะมาสนใจ ในระบบ
ความเจริญแห่งยุคใหม่. ผมจึง อยากจะทำความเข้าใจ กับพวกเรา เกี่ยวกับ
เรื่องนี้ ให้ยังคงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ และมีประโยชน์.

ถ้าว่าการศึกษาในโลก หรือโดยเฉพาะในประเทศไทยของเรา ยังทำให้
มีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง ในเรื่องเกี่ยวกับนรกหรือสวรรค์แล้ว การศึกษา
ก็จะไม่ไปอยู่ในระบบสุนัขทางด่วน หรือเจดีย์ยอดด่วน เป็นแน่นอน. แต่
เดี๋ยวนี้เขาก็ไม่มีการศึกษาเรื่องนี้, ก็ขาดไป. เราใคร่มาเติมมาต่อ ขอให้คุณ
ได้มีความรู้เรื่องนรกสวรรค์ สำหรับพูดเรื่องนี้ได้ถูกต้อง, และปฏิบัติเกี่ยวกับ
เรื่องนี้ อย่างที่ว่ามีประโยชน์.

เรื่องนรก - สวรรค์ มีในทุกศาสนา.

เอาละ, ขอเริ่มด้วยคำว่า ทุกๆ ศาสนามีเรื่องนรกสวรรค์. บรรดาศาสนาที่สำคัญในโลก ก็มีเรื่องนรกสวรรค์ด้วยกันทั้งนั้น; มันจะเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระโดยประการทั้งปวงนั้น มันเป็นไปได้; ทุกศาสนาเคยมี; สังคมมนุษย์เคยได้รับประโยชน์ จากเรื่องนี้ ซึ่งก็ยังคงมีอยู่ในคำสอนทางศาสนา. ไม่ว่าศาสนานั้นจะเป็นศาสนาที่มีลัทธิเชื่อการเวียนว่ายตายเกิด เช่น พุทธศาสนา เช่นศาสนาฮินดู, หรือศาสนาที่ไม่เชื่อเรื่องเวียนว่ายตายเกิด เช่นศาสนาฝ่ายเซมิติกส์ (Semitics) ทั้งหลาย คือศาสนายิว ศาสนาคริสต์.

ศาสนาคริสต์เขาถือว่า ตายแล้วก็จะไปรอคำพิพากษา แล้วก็พิพากษาให้ตกนรก หรือให้ ได้สวรรค์ ชนิดนิรันดรไปเลย, นิรันดร ไม่มีเปลี่ยนแปลงอีก. ส่วน พุทธศาสนา หรือศาสนาในอินเดียนี้ เปลี่ยนแปลงเรื่อย : เดี่ยวนรก เดี่ยวสวรรค์, เดี่ยวนรก เดี่ยวสวรรค์, มันสลับกันอยู่อย่างนี้.

เรื่องนี้เป็นเรื่องของความเชื่อ; เมื่อพูดกัน โดยภาษาคน มันเป็นเรื่องวัตถุ เป็นเรื่องโลกทางวัตถุ, ต้องอาศัยความเชื่อ เพราะพูดถึงเรื่องหลังจากตายแล้ว. แต่ถ้าเป็นเรื่องภาษาธรรม ที่ผมกำลังจะพูดนี้ ไม่ใช่เรื่องต่อตายแล้ว; ล้วนแต่เรื่องทันที และเดี๋ยวนี้.

นรก - สวรรค์ ยังจำเป็นแก่มนุษย์.

ความคิดเรื่องนรกสวรรค์ หรือความเชื่อเรื่องนี้ มันได้เสื่อมไปเรื่อย ๆ ตามที่วัตถุนิยมเข้ามาครองโลก. สามร้อยสี่ร้อยปีมานี้ วัตถุนิยมครองโลกครองยิ่งขึ้นทุกที ๆ จนถึงบัดนี้ มันครองโลกถึงที่สุด.

ความเชื่อในวัตถุนิยม, ต้องการวัตถุนิยม, มันก็เข้มข้น พอที่จะไม่รู้ไม่ซีกับเรื่องนรกสวรรค์หลังจากตายแล้ว. นี้มนุษย์ก็ไม่ต้องกลัวนรก หรือ ไม่อยากได้สวรรค์ มนุษย์ก็เปลี่ยน, เปลี่ยนไปจากยุคที่มนุษย์เชื่อ ต้องการจะได้สวรรค์ หรือกลัวนรก หลีกนรก ซึ่งนั่นเป็นเรื่องยึดเหนี่ยวมนุษย์ไว้ในศีลธรรม เพื่อสันติสุข.

เดี๋ยวนี้ปัญหามันก็เกิดขึ้นในยุคปัจจุบันนี้ว่า เมื่อไม่มีความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ แล้วอะไรจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวมนุษย์ไว้ในศีลธรรม? เราทุกคนนี้ จะต้องมีความรู้เรื่องนี้อย่างไร จึงจะไม่กลายเป็นคนโง่เง่า คือไม่ได้รับประโยชน์ จากสิ่งที่เรียกว่านรกสวรรค์ หรือเรื่องนรกสวรรค์? เราก็จะไม่มั่งงายไม่โง่เง่า ชนิดที่มันไม่มีประโยชน์อะไรก็มี. แต่ว่าเรื่องนี้ยังทำให้เป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์ และมีความจำเป็นแก่พวกเรา แม้ในยุคนี้; เราคงไม่สามารถจะล้มเลิกเรื่องนี้จนไม่มีใครพูดถึง.

นรก-สวรรค์ จะมีประโยชน์ต้องมีสัมมาทิฐิ.

คนที่เราต้องการวิธี ที่จะทำให้นรก-สวรรค์ยังคงมีอยู่อย่างที่มีประโยชน์. น้อย่างที่ผมกล่าวข้างต้นว่า เราต้องมีความรู้เรื่องนี้ อย่างที่มีประโยชน์, แล้วปฏิบัติอย่างที่มีประโยชน์; เพราะฉะนั้น เราจะต้องแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เกี่ยวกับเรื่องนี้.

การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในที่นี้ก็คือ ช่วยกันสร้างสัมมาทิฐิ ความคิด ความเห็น ความเชื่อ ความเข้าใจอันถูกต้อง เกี่ยวกับเรื่องนรกหรือสวรรค์ ชน ในวันนี้; หมายความว่าในยุคนี ในวันนี้ ก็เพื่อว่าเรื่องนรก เรื่องสวรรค์ นี้จะไม่ต้องเป็นหมัน, หรือพระคัมภีร์เกี่ยวกับเรื่องนี้ไม่ต้องเป็นหมัน คือ ให้มีประโยชน์แก่เรา ไม่อยู่อย่างเป็นหมัน.

เอาละ, เราจะพูดถึงเรื่องนรกสวรรค์ อย่างที่มีอยู่ในศาสนานี้ๆ ก่อน เราอาจที่จะแบ่งกลุ่มของศาสนาออกเป็น ๒ ฝ่าย ๒ ชั๊ก คือฝ่ายตะวันออก และฝ่ายตะวันตกไกล. ที่จริงมันก็ยังอยู่ ในฝ่ายที่ฝรั่งเขาเรียกว่าตะวันออก, ตะวันออกไกลที่เกิดศาสนายิว คริสเตียน อิสลาม นี้ มันก็เป็นตะวันออกไกลของฝรั่ง; อินเดียนี้เป็นตะวันออกไกลออกมา.

นี้เรามามองเห็นว่า ชั๊กตะวันตกไปนั้น เขามีความคิดเกี่ยวกับเรื่องเวียนว่ายตายเกิดไปอย่างหนึ่ง คือไม่มี. ที่นี้ฝ่ายตะวันออกเรา โดยเฉพาะในอินเดีย มีความคิดเกี่ยวกับเรื่องเวียนว่ายตายเกิด; นี้จึงพูดเหมือนกันไม่ได้.

ถ้าว่าเป็น นรก สวรรค์ ฝ่ายศาสนาฝ่ายตะวันตก ตะวันตกคือของเรา ซึ่งรวมเรียกว่าศาสนาของพวกเซมิติกส์ ยิว คริสต์ อิสลาม นี้ เขาก็มีสวรรค์ นิรันดร, นรคนิรันดร. เมื่อได้รับการพิพากษาให้ตกนรกแล้ว ก็ตกนิรันดร ไม่มีเปลี่ยนแปลง; เมื่อได้รับการพิพากษาให้ขึ้นสวรรค์ แล้วก็ขึ้นสวรรค์ นิรันดร.

อย่างนั้น เข้ากันไม่ได้ กับนรกสวรรค์ฝ่ายตะวันออกนี้ คืออินเดีย. เรา ไม่มีนรกสวรรค์นิรันดร มีแต่นรกสวรรค์ที่เปลี่ยนแปลงเรื่อยตามเหตุตามปัจจัย : ขึ้นมาก็ได้, กลับไปตกใหม่อีกก็ได้. เพราะเรามีหลักเรื่อง เวียนว่ายตายเกิดไม่รู้จักสิ้นสุด.

นรก - สวรรค์ มีได้ทั้งภาษาคน-ภาษาธรรม.

ทั้งเรื่องที่จะต้องทราบต่อไปอีก ก็คือว่า สวรรค์หรือนรกก็ตาม มันมีเป็นอย่างไร ภาษาคน คือ ทางวัตถุ, เป็นอย่างไร ภาษาธรรม คือ ทางนามธรรม หรือ จิตใจ.

ในอดีตที่ แล้วมา ความรู้เรื่องนี้มีแต่นรกสวรรค์ภาษาคน เท่านั้น. ฝ่ายโน้นฝ่ายตะวันออกไกล ก็มีสวรรค์นรกชนิดที่เป็นคนแล้วไปตก, แล้วไปอยู่กับอะไรต่ออะไร, ตามแต่ว่ามันจะเป็นนรกหรือสวรรค์; เป็นเนื้อตัวของคน เข้าไปอยู่ในนรกหรือสวรรค์นี้ ตามรายละเอียดเหล่านั้น เราเรียกว่า ภาษาคน; ไม่มี ภาษาธรรม อย่างที่ พระพุทธเจ้าตรัสว่า มัน มีที่อายตนะ.

ในอินเดียมีศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธ ก็กล่าวนรกสวรรค์อย่างภาษา
คน; อย่างที่ติดมาถึงประเทศไทย, เป็นนรกสวรรค์อย่างภาษาคนทั้งนั้นแหละ
มาสู่ประเทศแถบนี้ เช่นพม่า ลังกา ไทย อะไรก็ เป็นนรกสวรรค์ภาษาคนทั้งนั้น;
อย่างที่มาเกิดเป็นหนังสือ ไตรภูมิพระร่วง ขึ้นมา. นั่นก็คือความคิดเดิม ๆ ใน
อินเดีย นรกสวรรค์ภาษาคน ซึ่งเราก็จะต้องวินิจฉัยบ้างเหมือนกัน.

คนเชื่อนรก - สวรรค์อย่างภาษาคนมาก่อนพุทธ ฯ.

ที่มันมีข้อที่สะดุดอยู่ว่า พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสนรกสวรรค์ใน
ภาษาธรรม คือทางอายตนะ; แต่ทำไมพุทธบริษัทเราจึงไม่รู้เรื่องนี้เสียเลย?
ยังคงรู้แต่เรื่องนรกสวรรค์ในภาษาคน อย่างเดียวกับฝ่ายฮินดู มันตรงกันดิกอย่าง
นี้ จึงถือว่าเราไปเยี่ยมเขามา เขาพูดกันอยู่ก่อน. ก่อนจะมีศาสนาพุทธ เขามีพูด
เรื่องนรกสวรรค์อย่างในแบบภาษาคนกันอยู่แล้ว; ประชาชนก็เชื่อย่างนั้นอยู่
แล้ว ถือกันอยู่อย่างนั้นอยู่แล้ว.

พอพระพุทธเจ้าท่านเกิดขึ้น ปฏิบัติของพระพุทธเจ้า ก็เป็นอย่างที่
ผมเคยพูดให้ฟังว่า ท่านจะไม่คัดค้านใคร; เมื่อคนอื่นเขามีอย่างอื่น ไม่ตรงกับ
ของท่าน ท่านก็บอกว่า ก็ถูกตามเรื่องของท่าน; แต่เราจะพูดอย่างนี้. ท่านคง
จะนั่งเฉยเกี่ยวกับนรกสวรรค์ชนิดนั้น; แต่ท่านก็เข้าไปเกี่ยวข้องกับเพียงแต่ว่า
ถ้าท่านต้องการสวรรค์ที่เป็นที่พอใจของท่าน ท่านก็ต้องปฏิบัติอย่างนี้ ๆ จึง
จะไปสวรรค์; เช่นปฏิบัติกุศลกรรมบถ ๑๐ ก็ไปสวรรค์. นี้ก็ไม่ใช่ทั้ง
คำสอนเก่า ๆ ด้วยเหมือนกัน.

คำสอนเก่าๆ นั้น ไม่ใช่มีแต่จะให้ผู้ชายดู หรือทำอะไรทำนองนั้น
 จึงจะไปสวรรค์ เขามีเรื่องประพาศิตี ประพาศิตชอบเหมือนกัน จึงจะไป
 สวรรค์; แต่ยังมีความหมาย นรกสวรรค์อย่างภาษาคน, คือคนตายแล้ว ก็เข้า
 ไปสู่ที่แห่งหนึ่ง ทนทุกข์ทรมานอยู่ในนรก, หรือไปสู่ที่อีกแห่งหนึ่ง เป็นสุข
 สบายอย่างสวรรค์.

สวรรค์ในอกนรกในใจตรงกับที่พระพุทธเจ้าทรงสอน.

ที่นี้ นรกสวรรค์ทางอายตนะนี้ ทำไมจึงไม่มีการเอามากล่าวถึง?
 ผมไปพบเข้าผมก็สนใจ ว่ามันเป็นของพุทธเรา นรกสวรรค์ที่ตา หู จมูก ลิ้น
 ใจ นี้ นรกสวรรค์ที่นี้ คือของพุทธเรา; ส่วนนรกใต้ดินสวรรค์บนฟ้า
 นะ ของพวกก่อนโน้นเขา. ทำไมจึงไม่สนใจตามหลักของเราบ้าง? ผมจึง
 เอามาพูดขึ้น ทำให้มันแพร่หลาย. แต่ผมจะไม่ถือว่าผมเป็นคนแรก บางทีจะ
 เป็นคนแรก ที่พิมพ์ขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร เรื่องนี้ก็ได้; แต่อย่าลืมว่าปู่ย่า
 ตายาย ของเราโน้น ท่าน ได้พูดมาก่อนแล้วว่า สวรรค์ในอก นรกในใจ,
 สวรรค์ในอก นรกในใจนี้ ปู่ย่าตายายพูดกันมานานแล้ว.

นี่แปลว่า ปู่ย่า ตายาย ชุดนั้นนะ มองเห็นนรกสวรรค์ที่แท้จริง ไม่
 พูดว่านรกอยู่ใต้ดิน สวรรค์อยู่บนฟ้า อย่างที่เขาพูดกันมาแต่ก่อน, หรือ
 อย่างที่เชื่อๆ กันอยู่. ที่ปู่ย่าตายายของเราพูดว่า สวรรค์ในอก นรกในใจ นี้
 ตรงกับคำที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เป็นหลักว่า มันอยู่ที่อายตนะ ๖ คือตา
 หู จมูก ลิ้น ใจ; ไม่ได้อยู่ใต้ดิน หรืออยู่บนฟ้า.

นมันก็เกิดเป็น ๒ อย่างขึ้นมา สวรรค์ในอก นรกในใจ ตรงกับคำ
 ตรีษของพระพุทธเจ้า ที่ว่ามีอยู่ที่อายตนะ; ทำอายตนะนั้นให้เป็นสวรรค์
 ก็ได้ เป็นนรกก็ได้. อย่างนี้จะเรียกว่า นรกสวรรค์ในภาษาธรรม คือ
 ภาษานาม ภาษาจิต ภาษาวิญญาณ.

ถ้า นรกได้ดิน สวรรค์บนฟ้า นั้น นมัน เป็นเรื่องภาษาคน.
 คนธรรมดาพูดแล้วก็เอาวัตถุเนื้อหนึ่งเป็นหลัก ของเก่าของเขาในศาสนานินดู
 ศาสนาพราหมณ์ก็มีอยู่แล้วอย่างนั้น; คงจะได้ ไปยืมเอามา หรือไม่ยืมเอามา
 ก็ประชาชนเขาเชื่ออยู่อย่างนั้นแล้ว ไปเปลี่ยนเขาไม่ได้ เพราะประชาชนทั้งหลาย
 เชื่ออยู่อย่างนั้นแล้ว ก็เลยต้องทำให้มันกลมกลืนกันไป.

นรก - สวรรค์ที่กล่าวในไตรภูมิพระร่วง.

ที่นี้จะ พิจารณาดูนรกสวรรค์ที่มีอยู่ก่อน. ถ้าคุณเคยศึกษาหนังสือ
 เรื่องไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นหนังสือสำหรับระดับมหาวิทยาลัย เห็นรูปภาพ
 เหล่านั้นแล้ว คุณก็เข้าใจได้ง่าย. ของเก่าๆ รูปภาพในเรื่องไตรภูมิพระร่วงนั้น
 มีหมด; เกี่ยวกับนรกสวรรค์ทำนองนี้ คือภาษาคน.

อะไร ๆ เขาก็เอาไปรวมไว้ที่เขาสุเมรุ, จุดอยู่ที่เขาสุเมรุ, คือที่เรียกว่า
 ภูเขาทิมาลัย. เขาเรียกกันในพระคัมภีร์ว่า เขาสุเมรุ, สุเมรุ. เอาเขาสุเมรุ
 ตั้งเป็นหลัก; แล้วมนุษย์เราก็อยู่ในระดับดินเขา คือแผ่นดินธรรมดา. ยัง
 แบ่งออกเป็น ๔ ทวีป ทำนองตะวันออก ตะวันตก เหนือ ได้ เขาเรียกชมพูทวีป

คือฝ่ายนี้ ฝ่ายที่เราอยู่นี้, *ปุทพวิเทหะ* เป็นตะวันออก, *อมวโคยาน* จะเป็น ตะวันตก, *อุตตรกุรุทวีป* ก็จะอยู่ข้างเหนือ ทางประเทศรัสเซียโน้น. จุดมันอยู่ที่ภูเขาคิมาลัย.

ยอดภูเขาคิมาลัยขึ้นไป เขาก็บรรยายเป็นชั้น ๆ สำหรับพวกสวรรค์ คือพวกเทวดา จนสุดยอดขึ้นไปยอดเขาคิมาลัยนั้น, เป็นเรื่องของพวกเทวดาใน สวรรค์ทั้งนั้น. ส่วน *ใต้พื้นดินลงไปจากภูเขาคิมาลัยนี้* จะเป็นเรื่อง *เมืองบาดาล เมืองนรก พญานาค อสูร* อะไรก็อยู่ที่ชั้นบาดาล ใต้นั้นลงไป. แล้วก็ *นรกก็อยู่ ใต้นั้นลงไปอีก เป็นชั้น ๆ ทยอยขุม* : มีตั้งแต่ขุมเล็กขุมใหญ่; หมายความว่า ขุมที่ไม่สู้ร้ายกาจ ลงไปจนถึงขุมที่ร้ายกาจที่สุด, แล้วก็หมดจบกันเรื่องนรก. ฉะนั้นคุณหลับตาเห็นภาพภูเขาคิมาลัย : *บนภูเขาคิมาลัยขึ้นไปทางยอดเป็นสวรรค์, รอบเชิงเขาเป็นมนุษย์ ๔ ทวีป, ใต้นั้นลงไปก็เป็นพวกนรก.*

ที่นี้ก็มีเรื่องละเอียด นรกก็มีความหมาย คือเต็มไปด้วยการทรมาน เจ็บปวดอย่างยิ่ง ในรูปแบบที่ต่าง ๆ กัน จนถึงสุดที่ที่จะทรมานอย่างยิ่ง. ที่เขา เรียกชั้นอวิจี, อเวจี หรือ อวิจี, บาลีว่า *อวิจี*. ในบางนรกก็ถูกต้มในน้ำ ทองแดง, ให้กินน้ำทองแดง, บางนรกก็ทรมานด้วยของมีคม, บางนรกก็มีสัตว์ กัด, บางนรกก็บังคับให้ขืนดินไม้หนาม, บางนรกก็เต็มไปด้วยของเหม็น, กระทั่ง นรกน้ำตา ร้องไห้คร่ำครวญอยู่เสมอ. ผมไม่ได้จำดอก ผมมาพูดให้เรียงลำดับ ไม่ได้; เพราะว่าไม่ได้จำ เพราะไม่อยากจะจำ, ก็จำเค้า ๆ ให้มันจบลงที่อเวจี คือร้อนที่สุด. *อวิจี* นี้แปลว่า *ไม่มีเปลวไฟ* คือไฟที่ไม่มีเปลวไฟนี้ มันร้อน *ที่สุดเลย* โยนลงไปไฟนั้นคือ ตกนรกอวิจี.

นี่ลองพิจารณาดูเถอะว่า มันจะเป็นได้อย่างไร? แล้วมันยังมีหลักสำคัญว่า ถูกทำโทษจนตายลงไป แล้วมันกลับเป็นขึ้นมาทันที? แล้วก็ถูกทรมานจนตายลงไป แล้วก็กลับเป็นขึ้นมา, ซ้ำๆ ซากๆ ให้มันสาสม. ถ้าตายทีเดียวแล้วมันเลิกกัน; แล้วมันก็ไม่ค่อยจะสาสมอะไร. ฉะนั้นมันจึงมีคำบัญญัติว่า ถูกทรมานจนตายลงไป แล้วเป็นขึ้นมา เพื่อรับโทษอย่างซ้ำๆ ซากๆ.

วิจารณ์อบาย ๔.

ที่นี้ จะวิจารณ์กันบ้างก็ได้ มันก็มีทางที่จะแปลความหมาย ถูกตีม ถูกทำให้ร้อน มันก็คือเมื่อมีความร้อนใจ.

ผมแปล นรก คือ ความร้อนใจ, สัตว์เดรัจฉาน คือ ความโง่, เปรด คือความหิว, อสุรกาย คือความกลัว. เมื่อใดเราร้อนใจ ก็เป็นสัตว์นรก; เมื่อใดเราโง่ เราก็เป็นสัตว์เดรัจฉาน; เมื่อใดเราหิว หิวด้วยกิเลส เราก็เป็นเปรด; เมื่อใดเรากลัวอย่างไม่มีเหตุผล เราก็เป็นอสุรกายในร่างมนุษย์นี้.

ส่วนเขายืนยันไปเป็นแบบภาษาคนว่า นรกก็น่าจะไปอยู่ที่ว่า นรกดังที่ว่า, เดรัจฉาน ก็ไปเป็นวัวเป็นควายตามทุ่งนา, เปรดก็เปรดอย่างที่เขายืนยัน, เขาพูด, เขาเล่าถึงกันอยู่; ทนทรมานด้วยความหิว ผอมโซ ปากเท่ารูเข็ม ท้องเท่าภูเขา อะไรทำนองนั้น รูปร่างก็ต่าง ๆ กัน นั้นมันเปรด.

อสุรกาย ก็คือผีชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่ต้องการแสดงตัวให้ใครเห็น; เพราะเขากลัว เขามีความขลาด.

ถ้าอสุรกาย นี้ หมายถึงพวกอสูร ละก็ ก็มีเล่าเรื่อง ว่า มี อยู่ใต้บาดาล. ภาพของเขาอยู่ใต้บาดาล, บางทีก็ขึ้นมาตั้งสำนักงานอยู่ที่ไหนเขาหิมาลัยแห่งใดแห่งหนึ่ง เพื่อรบกับพระอินทร์. พระอินทร์รบชนะอสูร; อสูรหนี ในบาลี ยังมีพูดกันว่า ทำตัวให้เล็กหนีลงไปตามรูสายบัว, ลงไปเมืองบาดาลของเขา นี้ก็มี นมฺนเปนภาษาคน คนพูด เป็นวัดล.

เทียบนรกในภาษาธรรมกับภาษาคน.

นี้ผมชอบภาษาธรรม; แต่ไม่ได้ยกเล็กของเขานะ. คุณช่วย เป็นพยาน. ผมพูดตลอดเวลาว่า ไม่ได้ยกเล็กเหล่านั้น ที่เขาเชื่อกันอย่างนั้น. เขาพูดกันอย่างนั้น ผม ไม่ได้มีสิทธิที่จะไปยกเล็กเขา และก็ไม่ได้ยกเล็ก. แต่ขอให้มาเข้าใจอีกอย่างหนึ่งซึ่งมีประโยชน์กว่า; ประโยชน์ที่เราจะเห็นได้. แล้วเราจะควบคุมมันได้.

นรกร้อใจเป็นไฟเผา, เดรัจฉาน ก็ต้องเมื่อ โง่; บางทีเราโง่อย่าง ที่เราหมดความนับถือตัวเอง, บางทีเราก็อหิวกระหายด้วยความมอยาก ด้วยกิเลส, บางทีเราก็กลัวอย่างไม่มีเหตุผล. นี้ถ้าอย่างนี้เป็นภาษาธรรม.

ที่นี้ นรกลงในภาษาธรรม ก็ลองคิดดูเถอะ นรกลงที่ถูกทิ่มถูกแทง มันก็เหมือนกับเราเจ็บปวด เหมือนกับมีอะไรมาแทง. เราร้อนใจ เพราะถูกติ่มถูกเผา ก็คุณจะไม่เคยบ้างหรือ? บางทีทำอะไรผิดพลาด จะต้องเสียหาย จะต้องเสียชื่อเสียงก็ตาม, มันร้อนใจ นอนไม่หลับ ให้ความหมาย หรือคุณค่า ของความร้อนใจนั้นแหละ คือนรกลงแบบที่ว่าไฟเผา.

ที่นี้บางครั้งเราทำอะไรชนิดที่เราขัดแย้งตัวเอง; นั้นเรา ตกนรกลง همین, นรกลงที่เต็มไปด้วยอุจจาระ ของ همین, ก็คือเราทำแล้วเสียจน همینตัวเอง นี้, แล้วมันก็หมดสุขเหมือนกัน. หรือว่า เรา ชนต้นงว ต้นหนาม เมื่อเราจำเอนที่จะต้องทำสิ่งที่เราไม่ปรารถนา ก็ทิ่มแทงเอาเหมือนกับเราถูกบังคับให้ชนต้นไม้นาม อย่างนี้เป็นต้น.

แล้ว อวิจิ อันสุดท้ายนี้ มันก็คือร้อนถึงที่สุด, ร้อนถึงกับเป็นบ้าตายไปเลย, ขาดใจตายไปเลย.

ความหมายตามชื่อของนรกลงนี้ๆ สามารถจะแปลจากภาษาคณมาเป็นภาษาธรรมได้ทั้งนั้น.

ฉะนั้นจึงขอให้คุณสังเกตตัวเองต่อไปข้างหน้า ที่จะมี ความทุกข์ทางจิตใจ ในรูปแบบต่างๆกันอย่างไร; แล้วกำหนดให้ดีเถอะ จะเอามาปรับเข้ากับ ความหมายของนรกลงชนิดหนึ่งๆ ในพระคัมภีร์นี้ได้ทั้งนั้น.

นี่เรียกว่า นรกลงในภาษาคน ที่ว่าถูกทรมานตายลงไป แล้วเกิดขึ้นมาที่รับโทษอีก, ตายลงไปเกิดขึ้นมารับโทษอีก; นี่มันก็เห็น ๆ อยู่;

คนอันธพาลทั้งหลายไม่รู้จักเข็ดหลาบ; มันเจ็บปวดรวดร้าวอย่างยิ่ง แล้วก็คิดว่าจะเลิก แต่แล้วมันก็ไม่เลิก, โดยเฉพาะเรื่องกามารมณ์นี้ จะเสียหายเจ็บปวดวินาศลงไปแล้ว ก็ยังไม่เข็ดหลาบ มันก็มาเอาอีก มันก็ซ้ำๆ ซากๆ อยู่อย่างนั้น.

นี่เหมือนกับว่า สัตว์นรกถูกลงโทษจนตาย แล้วก็กลับเกิดขึ้นมาทันทีอีกเพื่อรับต่อไป ตายเกิดๆ วัฏโศกต่อไปอยู่ในนรกนั้น; เหมือนกับคนอันธพาลทำบาปไม่รู้จักเข็ดหลาบ, ทำซ้ำๆ ซากๆ.

ฉะนั้น เรามีนรกในความหมายอย่างนั้น แล้วก็ ๗ และ ๘; ไม่ต้องรอดต่อตายแล้ว แล้วก็ไม่ต้องลงไปใต้โลกใต้บาดาลอะไร. นี่เป็นนรก ๒ ชนิดด้วยกัน เป็นคู่กันขึ้นมา.

พิจารณาดูสวรรค์ที่เขาเชื่อกัน.

เอา, ที่พูดถึงเรื่องสวรรค์สักที ตามที่เขาเชื่อกันอยู่ในอินเดีย แล้วก็มาเขียนเป็นรูปภาพไตรภูมิพระร่วง คุณไปแสวงหาดูเถอะ. ภาพไตรภูมิพระร่วงนี้จะพบอย่างนั้น มากมายละเอียดเหลือที่จะเอามาพูด. มีเรื่อง สวรรค์ ขึ้นไปเป็นชั้นจาตุมหหาราช เป็นชั้น ดาวดึงส์, कुสิน, ยามะ, นิมมานรดี, ชั้นสุดท้ายอดเรียกว่าปรนิมมิตวสวัตดี; รวม ๖ ชั้นเป็น สวรรค์ชั้นกามาวจร.

คุณลองจำคำ ๓ คำนี้ไว้บ้างเถอะ มีประโยชน์ กามาวจร, รูปาวจร, อรูปาวจร; จะดูเป็นศัพท์ในวัดศรีนครอยู่มาก. แต่คุณลองจำไว้จะมีประโยชน์คือเขาจัดระดับความสุขไว้เป็น ๓ ชั้น น

กามาวจร นั้นสุขด้วยกาม ต้องเรื่องกาม, เรื่องกามเต็มเบยม อัดเต็มไปหมดด้วยกาม นี้เรียกว่า กามาวจร.

แล้วสูงขึ้นไปจากนั้น ก็สุขรูปาวจร เอรุปรุธรรมบริสุทธิ คือไม่เกี่ยวกับกาม มาเป็นปัจจัยของความสุข หรือว่าจะทำให้เกิดเป็นสมาธิ เพราะรูปธรรมเพื่อความสุข นี้ก็ยังเรียกว่า รูปาวจร. อย่าไปเกี่ยวกับกามก็แล้วกัน; เกี่ยวกับสิ่งที่มีรูปอันบริสุทธิ.

ที่นี้ก็ยังต่ำไป สูงกว่านั้นไหม้นละเอียดประณีตกว่านั้น ก็เลยเป็นอรุรูป คือไม่ต้องมีรูป เรียกว่า อรุรูปาวจร.

ผมจะเทียบเป็นตัวอย่างนะ; อุปมาก็ได้ว่า กามาวจร คือกาม, เพศนี้ *เรื่องเพศนี้ กามาวจร* มีความสุขไปแบบหนึ่ง. คนเขาลุ่มหลงกันมากกว่าพวกไหนหมด.

ที่นี้ บางคนไม่บูชากาม แต่ไป *บูชาทรัพย์สมบัติ รูปธรรมอันไม่เกี่ยวกับกาม* เป็นสิ่งของที่ไม่เกี่ยวกับกาม แม้ที่สุดแต่การเล่นหัว อะไรต่างๆ ก็ยังได้. นี้เขาเรียกความสุขที่ค่อยสะอาดขึ้นมาน้อย.

ที่นี้ ถ้าความสุขสูงขึ้นไปอีก ไม่มีรูป ก็เป็นเรื่องของนามธรรม : เป็นเกียรติยศชื่อเสียง บุญกุศล อะไรก็ได้; ก็มีความสุขสูงขึ้นไปอีกแบบหนึ่ง พอจะสงเคราะห์ในพวก *อรุรูปาวจร*.

อย่าเห็นเป็นคำครีครุ เพราะมันมีหลักดี แสดงจิตใจของมนุษย์ว่ามีอยู่ ๓ ระดับ ดังนี้. บางทีตัวคุณเองนั้นแหละ ไม่ต้องใครอื่นที่ไหน ในบางขณะคุณก็บ้ากาม; ในบางขณะคุณก็บ้าวัตถุล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับกาม; ในบางขณะคุณก็บ้าสิ่งที่เป็นนามธรรม ไม่มีรูป เช่นเกียรติยศชื่อเสียง อะไรอย่างนี้เป็นต้น. คนคนเดียวก็มีความเปลี่ยนแปลงได้ถึง ๓ อย่าง อย่างนี้, เมื่อเรากล่าว โดยภาษาธรรม.

เทียบสวรรค์ภาษาคนกับภาษาธรรม.

จะนั้น ถ้าเป็นภาษาคน อย่างที่มีมาแต่กาลก่อน แล้วมาเป็นหลักอยู่อย่างนี้ เขาจัดเป็นสวรรค์ เป็นชั้น ๆ เป็นชั้น ๆ เหมือนกับบ้านเรือนนั้น.

ชั้น ๖ ชั้นที่แรก นั้นเป็น กามาวจร; อีก ๑๖ ชั้น เป็นพวก รูปาวจร อีก ๔ ชั้น เป็น อรูปาวจร. นี่เป็นชั้น ๆ ไปเลย.

ที่นี้เดี๋ยวนี้เรามาที่นี้เดี๋ยวนี้ ในจิตใจของคนบางเวลาที่มีสภาพอย่างนี้จัดเป็นกัสนิติกได้. บางเวลาอยู่ในสภาพอย่างนี้, คือสูงไปกว่า บางเวลาสูงกว่า จะเป็นกัสนิกได้.

นี้การจัดชั้นสวรรค์โดยภาษาคนมันก็อย่างหนึ่ง, โดยภาษาธรรมมันก็อีกอย่างหนึ่ง. มีความสุขเฉพาะแบบ ๆ ของตน : กามาวจรก็สุขเพราะกาม, รูปาวจรก็สุขเพราะรูปบริสุทธิ, อรูปาวจรก็สุขเพราะอรูป คือไม่มีรูป.

แต่ที่มันน่าหวงคือว่า เทวดาทั้งหลายเหล่านั้นยังมีกิเลส, ยังมีความโลภ ความโกรธ ความหลง ตามแบบของตน ๆ. ชั้นพรหมรูปาวจร อรูปาวจร อาจจะไม่มียกเลสประเภทกาม หรือโลภ หรือโกรธ อะไรมากนัก; แต่ก็มีโมหะมีตัวตนอย่างยิ่ง; ยิ่งกว่าพวกชั้นล่าง ๆ เสียอีก. พวกพรหมยิ่งกลัวตาย ยิ่งกว่าคนชั้นธรรมดาเสียอีก เพราะมีตัวตนที่เป็นที่พอใจมาก. เรียกว่า เป็นสวรรค์เป็นเทวดาแล้ว ก็ยังมีกิเลสหนาบ ละเอียดตามลำดับ จนกระทั่งละเอียดที่สุด ยึดถือตัวตนอันบริสุทธิ์ เป็นชั้นพรหมสูงสุด.

เมื่อยังมีความยึดถือ ที่เรียกว่า อุปาทาน มันช่วยไม่ได้ ก็ต้องเป็นทุกข์; อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ว่า สงขัตตุเตน ปณฺจอุปาทานกฺขนฺธา ทฺกฺขา - ยึดถือในขั้นนี้แล้วก็ต้องเป็นทุกข์; ยึดถือทั้ง ๕ ขั้นก็เป็นทุกข์, ยึดถือเพียงขั้นเดียว เช่นพวกอสังขยสัตว์ มีแต่รูปนี้ มันก็เป็นทุกข์ เพราะมันก็ยึดถือ; พวกที่เป็นอรูป มีแต่เวทนาขั้น ๔ ขั้น ก็ยังเป็นทุกข์ เพราะยึดถือ ๔ ขั้นนั้น. ฉะนั้น เทวดาทั้งหลายก็ยังมีกิเลส และ ยังมีความยึดถือ ดังนั้นจึงมีความทุกข์.

เอ้า, ที่นั่นมัน มีจุดที่คนทั่วไปจะยอมรับได้ยาก; เว้นไว้แต่เหล่าบิดา เชื้อ อย่างใน สวรรค์กามาวจร นี้ เทวดาผู้ชายชั้น ก็มีนางฟ้าตั้งร้อย ตั้งพัน ตั้งหมื่น. คนสวย ๆ ที่เต็มไปด้วยบัจจัยแห่งความรู้สึกทางกามหลาย ๆ ร้อยคน มารุมกระทำแก่คุณคนเดียว. คุณจะทนไหวหรือ? คุณเป็นผู้ชายคนเดียว แล้วผู้หญิงตั้งหลาย ๆ ร้อย ที่สมบรูณ์ด้วยบัจจัยทางเพศ มารุมแก่คุณคนเดียว มันคงตายเลย; อย่างนั้นมันเข้าใจยากที่เขาพรรณนาไว้ในสวรรค์.

หรือว่าชั้น *ปรนิมมิตวสวัตตี* นี้ แปลว่าไม่ต้องทำอะไรหมด, ไม่ต้องเคลื่อนไหวอะไรหมด; อะไรๆ ก็มาช่วยทำให้; คล้ายกับว่ากินอาหารก็มีคนบ่อนให้. นี่สวรรค์ชั้นนี้ ชั้นสุดท้ายของญานามารวสวัตตี เป็นชั้นที่จะมีคนอื่นช่วยทำให้, เขาเรียกว่า ปรนิมมิต. คนอื่นมาทำให้ คือนิमितให้, มันก็รับไม่ค่อยลง. คนอื่นจะไปช่วยถ่ายอุจจาระแทน ถ่ายปัสสาวะแทน; มันเป็นเรื่องที่เข้าใจไม่ได้ มันก็กินไป.

เทียบพรหมชั้นต่าง ๆ อย่างภาษาธรรม.

แล้วเทวดาพวกอสัญญ์ มีแต่ร่างกายลุ่ม ๆ เขาเรียกกันว่า พรหมลูกพี่ แต่เขาก็ต้องอธิบายอย่างอื่น มีเหตุปัจจัยเป็นอย่างอื่น ที่มันยังเป็นสัตว์อยู่ได้ ไม่มีจิตมีแต่กาย.

ผมอธิบาย พรหมไม่มีจิต มีแต่กาย หรือเรียกว่า *ขันธเดียว* นี้ มันเหมือนกับบางเวลา เราไม่สนใจเรื่องจิตใจเลย เราทำความรู้สึก สนใจแต่เรื่องร่างกายเท่านั้น มีความหมายในเรื่องร่างกาย. นี่จะพอ สงเคราะห์สรุปรวมลงในพรหมชั้นนี้ได้.

ที่นอรูปรพรม ก็ไม่มีรูปมีแต่จิต จะมีได้อย่างไร? ล้วนแต่เป็นแง่มุมที่เป็นปมด้อย ให้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างที่ยอมรับไม่ได้ ถ้ากล่าวในภาษาคน.

ฉะนั้นผมจึงชอบ ในภาษาธรรม อธิบายให้เห็นได้ เข้าใจได้ ยอมรับได้ ในความหมายอย่างนี้. ก็เรียกว่า สวรรค์ในภาษาคน คืออย่างนั้น; ถ้าสวรรค์ ในภาษาธรรม ก็เรื่องจิตใจ. เมื่อจิตใจมันรู้สึกเป็นสุขในลักษณะอย่างนั้น ก็เรียกว่าสวรรค์. เดียวก็จะพูดกันให้ละเอียด เพราะผมต้องการให้ทุกคนเข้าใจ และมีสวรรค์ชนิดภาษาธรรม.

เดี๋ยวนี้อยากจะพูดกันเสียให้หมดก่อนว่า ในหมู่ศาสนาทั้งปวง หรือว่าในหมู่พุทธบริษัททั้งปวง เขามีความคิดความเชื่อเรื่องสวรรค์อยู่อย่างนี้; เรียกว่าอย่างนี้ ซึ่งไม่มีใครถอนได้; เพราะมันฝังเข้าไปในความเชื่ออย่างลึกซึ้ง, แล้วเราก็ไม่ต้องการจะถอน คุณอย่าไปพยายามเลิกให้เขาเชื่อ อย่างนี้ บัวยการ เป็นไปไม่ได้, แล้วไม่ถูกตามพระพุทธรประสงค์.

พระพุทธรประสงค์มีหลักว่า เมื่อเขาพูดอย่างอื่น ซึ่งเรารับไม่ได้ เราก็ว่า : ของคุณพูดอย่างนั้นก็ดีแล้ว ฉันไม่ค้าน แล้วฉันก็ไม่รับเอาด้วย; แต่ฉันมีอย่างนี้ ฉันก็พูดไปอย่างนี้. นี่เราก็จะไม่ต้องค้าน หรือรับรอง นรกสวรรค์อย่างนั้น เก็บไว้ให้พวกนั้น ซึ่งเป็นประโยชน์ทางศีลธรรมของเขา; แต่ว่าเราต้องการอะไรจริงกว่านั้น.

นรก - สวรรค์ที่ตรงตามพระพุทธรภาษิต.

เราจะมีนรกสวรรค์ในภาษาธรรม ตามแบบของเรา ที่ตรงกับพระพุทธรภาษิตเพียงอย่างเดียว มัน มีอยู่ตามอายตนะ ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; อย่างที่บรรพบุรุษ ปู่ย่า ตายาย ของเราก็ได้พูดแล้วว่า สวรรค์ในอก นรกในใจ.

นี้ปู่ย่าตายายพวกไหน ที่ไปพูดได้ตรงเหมือนระดับเดียวกับพระพุทธเจ้า; แล้วนอกนั้นยังง้อยู่ นรกได้ดินสวรรค์บนฟ้าอยู่นั่นเอง แม้กระทั่งเดี๋ยวนี้.

ที่นี้ การศึกษาอย่างใหม่ ก็ไม่ได้พูดเรื่องนี้ ก็เลยได้แต่ล้อเลียน, ไม่เชื่อและล้อเลียน, ไม่ได้สอนเรื่องนรกสวรรค์ให้ถูกต้อง. นี่คือระบบการศึกษาหมาทางด้วน. ถ้าระบบการศึกษาจะพูดเรื่องนี้ให้ชัดเจนพอ สำหรับให้คนสมัยนี้จะเข้าใจรับได้ ก็จะได้. แต่น่าประหลาดที่ว่า ปู่ ย่า ตา ยาย พวกไหน ผมก็ยังค้นไม่พบ, พิสูจน์ไม่ได้; ที่เป็น ปู่ย่าตายายที่ฉลาด รู้จักสวรรค์นรกในภาษาธรรม : สวรรค์ในอก นรกในใจ ตรงกับพระพุทธเจ้าเลย.

เราได้ยินที่นี้ ซึ่งอยู่ในทางภาคใต้ เลยทำให้เชื่อว่าต้อง ปู่ย่า ตายาย ภาคใต้. พูดแล้วก็จะยกตัวเอง เพราะเราเป็นคนภาคใต้. แต่ว่าภาคใต้นั้นมีอะไรพิเศษกว่าภาคอื่นอยู่มาก คือ พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยศรีวิชัย จนกระทั่งเอาเรื่องของพระนิพพานอันสูงสุด มาแต่งเป็นบท กล่อมลูก กล่อมน้อง ให้นอน; อย่าง บทมะพร้าวนาฬิกา. คงจะทราบกันแล้วกรรมัง ที่เราลงทุนสร้างสะพานนาฬิกาขึ้นมา เป็นอนุสรณ์แก่สติปัญญาเรื่องนี้ ของบรรพบุรุษชาติ : นิพพานในวัฏฏสงสาร. มะพร้าวนาฬิกา คือ นิพพาน กลางทะเลซึ่งฝั่งคือวัฏฏสงสาร.

นี้หมายความว่าคนต้องรู้พุทธศาสนา ละเอียดลึกซึ่งสูงมากทีเดียว; นี้จะต้องเป็นปู่ย่าตายายพวกนี้ ที่สามารถจะพูดได้ว่า สวรรค์ในอกนรกในใจ หรือมัน อาจจะมีไปทั้งประเทศไทยก็ไม่ทราบ หรือบางทีจะไม่มีในประเทศอื่นก็ได้นะ คำพูดว่า สวรรค์ในอก นรกในใจ. ยิ่งแถมไกลไปกว่านั้นอีกที่ว่า

นิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย; มันก็อยู่ที่นี้ เพราะมันก่อนตาย. การตายชนิดที่ก่อนตายเข้าโลงนั้น ก็มีนิพพาน. ท่านก็เก่งพอที่จะพูดว่า นรกสวรรค์ นิพพาน อยู่ที่นี้ ไม่ต้องรอดต่อตายแล้ว. เรื่องนิพพานไว้พูดวันอื่น.

นรก - สวรรค์ในภาษาธรรมรู้สึกได้ด้วยใจ.

ที่นี้ ^{๕๕๔}ทำไมจะต้องมาสนใจ นรกสวรรค์ ในภาษาธรรม? เมื่อตะกนกพูดแล้วว่าคุณก็เป็นพุทธบริษัท เป็นคนไทยนับถือพุทธศาสนา ควรจะรู้เรื่องของพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง ให้ได้ประโยชน์สมกันหรือคุ้มกัน ช่วยกันนำพุทธศาสนาไว้ได้ อย่าให้เขาล้อเลียนว่า ครีคระ บ้าๆ บอๆ. อย่างนรกสวรรค์ในภาษาคน เราก็มีคำตอบเขาว่า เรามีนรกสวรรค์อย่างภาษาธรรม; อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า มีที่อายตนะ. พระพุทธเจ้าก็ตรัสอย่างนั้น, บั๊ยะตายาย ของเราก็เคยพูดอย่างนั้น.

ที่นี้^{๕๕๕}มาพิจารณาดูซิว่า นรกสวรรค์ภาษาธรรม เมื่อใด จมูก ตา หูลิ้น กาย ใจ เต็มไปด้วยความทุกข์ทรมาน; เมื่อนั้นถือว่าเป็นนรก อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีชื่อเรียก รวมกันว่า ผัสสาชยตนิกนรก-นรกที่อายตนะ เป็นเครื่องสัมผัส ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. นี้เรียกว่าอายตนะ เป็นเครื่องสัมผัสสิ่งภายนอก. เมื่อใดเกิดเป็นไฟขึ้นมา ตาก็เป็นไฟขึ้นมา หูเป็นไฟขึ้นมา จมูกเป็นไฟขึ้นมา คือเป็นทุกข์ขึ้นมา. ^{๕๕๖}นี้เรียกว่า นรกที่เป็นอยู่ที่อายตนะ เครื่องสัมผัส.

ที่นี้ สวรรค์ก็เหมือนกัน เมื่อใดมันมีความถูกต้อง การกระทำทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, นำมาซึ่งความเยือกเย็นพอใจ เป็นสุข พอใจอย่างยิ่ง. นมหนักเบนสวรรค์ขึ้นมา ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำนั้นมีชื่อเรียกรวมกันว่า ผัสสาตตนิกรสวรรค์ ก็เลยเกิด นรก สวรรค์ ที่เป็นไปทางอายตนะ ซึ่งไม่ค่อยเอามาพูดกัน.

ถ้าจะเขียนภาพก็คงเขียนยาก สู้เขียนเป็นอย่างที่เขาเขียน ๆ กันอยู่ก่อนไม่ได้. ภาพไตรภูมิพระร่วง เขียนภาพนรก เขียนภาพสวรรค์ นั้นเขียนง่าย; เขียนอย่างนั้น เพราะมันเป็นรูปธรรมไปหมดแม่สวรรค์. แต่ถ้ามาเป็นความรู้สึกทางจิตใจในทางนามธรรม มันก็ไม่ว่างจะเขียนอย่างไร.

ที่นี้ผมก็ตั้งกลับว่า ถ้าต้องเขียนความหมายทางจิตใจ ทางนามธรรม มันก็ต้องเขียนอย่างนั้นอีกนั่นแหละ; เหมือนอย่างที่เขาเขียน ๆ กัน, เขียนอย่างอื่นไม่ได้. ฉะนั้นจึงเป็นอันว่า ภาพเขียนต้องดีความ, ภาพเขียนทั้งหลาย ต้องดีความ ให้ได้ความหมายทางภาษาธรรม มันก็จะได้ความหมายที่แท้จริงที่ใช้เป็นประโยชน์.

ฉะนั้นเราจะต้องมี นรกสวรรค์ ในทางภาษาธรรม รู้สึกได้ด้วยใจ : นรกร้อนอย่างไร รู้สึกได้ด้วยใจ; เมื่อเราทำผิด ร้อนใจ มีรสอย่างไร, เมื่อเราโง่ มันมีรสชาติอย่างไร, เมื่อเราหิวเป็นเปรต มีรสชาติอย่างไร, เมื่อเราซึชฉลาด เป็นนอสุรกาย มันมีรสชาติอย่างไร, เราเคยมาแล้วทั้งนั้น จึงรู้สึกได้ด้วยใจ.

ในสำคัญที่ตรงนี้ ถ้ารู้สึกได้ด้วยใจ จึงจะเป็นธรรมะในพระพุทธศาสนา คือสันติภูมิจิโก, รู้สึกได้ด้วยตนเองภายในใจ. ถ้าสิ่งใดไม่รู้รู้สึกได้ด้วย

ตนเองภายในใจ ก็คือไม่ใช่สันทิฏฐิโก; เมื่อไม่เป็นสันทิฏฐิโก ก็ไม่ได้เกี่ยวกับพระธรรมในพระศาสนา นี้คือไม่เป็น สวากขาโต ภควตา ธมโม. ถ้าเป็น สวากขาโต ภควตา ธมโม ต้องเป็น สันทิฏฐิโก คือคนนั้นรู้สึกได้ด้วยใจของตนเอง.

นรก - สวรรค์ในภาษาธรรมเป็นสันทิฏฐิโก ฯ

นรกสวรรค์อย่างภาษาธรรมนี้ มันเกินที่จะรู้สึกได้ เพราะฉะนั้นเราจึงถือว่า ถูกต้องตามหลักของพระพุทธศาสนา แล้วก็ต้องเรียกว่า เป็นวิทยาศาสตร์อย่างยิ่งด้วย, เป็นวิทยาศาสตร์ทางฝ่ายนามธรรมอย่างยิ่ง ก็เห็นชัดอยู่ที่นี่ว่าเมื่อสัมผัสทางอายตนะ เกิดความคิดนี้ความรู้สึกขึ้นมาอย่างไร, ร้อนเป็นไฟอย่างไร, มันเป็นตามกฎของธรรมชาติ, ลักษณะเดียวกับกฎทางวิทยาศาสตร์.

ฉะนั้น ถ้าจะสอนพุทธศาสนาให้เป็นวิทยาศาสตร์ ตามความเป็นจริงแล้ว ก็ต้องรู้จักเรื่องอย่างนี้ : ตา กระทบ รูป เกิดจักขุวิญญาณ; สัมผัส ประการร่วมกันเรียกว่า ผัสสะ - ผัสสะให้เกิด เวทนา - เวทนาให้เกิด ตัณหา - ตัณหาให้เกิด อุปาทาน - เกิดภพ - เกิดชาติ - เกิดทุกข์; ไม่ต้องเชื่อตามตัวหนังสือ, มองดูตามความรู้สึกที่มันเกิดขึ้นเป็นลำดับ ๆ อยู่ในจิตใจของเรา. นั่นมันก็เป็นวิทยาศาสตร์ขึ้นมา แต่ว่ามันเป็นวิทยาศาสตร์ทางนามธรรม ทางจิตใจ.

ฉะนั้น การมีนรกสวรรค์โดยภาษาธรรมนี้ เป็นธรรมะจริง สันทิฏฐิโกจริง แล้วก็เอหิภัสสิโก; เรียกเพื่อนมาดูได้ : ในใจของฉันทันร้อนอยู่

อย่างนี้, เพื่อนเข้าใจได้ทันที. ถ้านรกใต้ดิน สวรรค์บนฟ้า เรียกใครไปดูได้ที่ไหน? ฉะนั้นเดี๋ยวนี้เรื่องมันก็มีว่า โอปนยโก - น้อมเข้ามาในใจตน, ก็เลยยิ่งเห็นได้ชัด อะไร ๆ ก็พบได้ในใจของตน.

ขอแต่ว่าเป็นวิญญูชนสักหน่อย คืออย่าโง่เกินไป จะได้เป็นปัจจัยตั้ง เวทิตัพโพ วิญญูหิ. มันเรื่องของคนที่โง่โง่เง่า ต้องฉลาดอยู่บ้าง จึงจะเรียกว่าเป็นวิญญูชน. ฉลาดระดับธรรมดา^{นี้} จะมองเห็นสันตสิฏฐิโก อกาลิโก เอหิภัสสิโก โอปนยโกได้. ฉะนั้นคุณจงทำให้มันเห็นโดยหลักอันนี้ เรื่องนรก เรื่องสวรรค์ ^{นี้}.

นรก - สวรรค์ในภาษาธรรม เราควบคุมได้.

เอ้า, ที่นี้ประโยชน์ต่อไปอีกก็คือว่า นรกสวรรค์ในภาษาธรรม ที่เป็นไปทางอายตนะนี้ เราจัดการได้. นรกสวรรค์อย่างภาษาคน : นรกอยู่ใต้ดิน สวรรค์อยู่บนฟ้า เราควบคุมไม่ได้; เราควบคุมไม่ถึง. แต่ถ้า นรกสวรรค์ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เราควบคุมได้ เราป้องกันนรกได้, เราสร้างสวรรค์ขึ้นมาได้; ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องที่ว่าประยุกต์ได้และมีประโยชน์. นรกสวรรค์ในภาษาธรรมมันคืออย่างนี้, แล้วอธิบายได้ด้วยหลักธรรมตา : จะเอา ตรรก-วิทย์มาอธิบายก็ได้ มันก็ถูกต้อง, จะอธิบายโดยวิธีวิทยาศาสตร์ก็ได้ มันเป็นเรื่องที่มองเห็น ๆ กันอยู่.

ดังนั้น เราสามารถที่จะจัดการกับนรก คือปิดมันเสีย; ไม่ให้มันเกิดขึ้นมาได้ ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, และเราจะสามารถจัดการกับสวรรค์ คือเปิดสวรรค์ขึ้นมาได้ตามที่ควร ให้มันมีความสุขตามที่ควร.

ในความหมายของสวรรค์นั้น เราจะพูดกันใหม่นะ ไม่เอาเรื่องมัวเมากามารมณ์ เดี่ยวจะพูดกันใหม่ คำว่า สวรรค์ ที่เป็นไปทางอายตนะทั้ง ๖ นี้, แต่แม้ว่าจะมุ่งหมายเป็นกามารมณ์ก็ได้ แต่ต้องพอดี หอควร มัชฌิมาปฏิปทา, สุขสบายทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตามแบบชาวบ้านบุद्धชนทั่วไป ก็พอจะเรียกว่าสวรรค์ได้. แต่อย่าให้มันเกิน; ถ้าเกินมันจะกลายเป็นนรกขึ้นมา.

เราสามารถปิดนรก, เปิดสวรรค์ได้.

ที่นี้มันยังดีว่า ถ้าเราปิดนรกที่ได้อย่างนี้ได้ รับรองว่านรกข้างหน้าก็ชนิดก็ไม่ตกแน่; สวรรค์ภาษาคนที่เขาพูดกันอยู่ตามธรรมดาต่อตายแล้วนี้นะ. ถ้าเราปิดนรกอย่างชนิดที่ว่าเราพูดนี้ได้แล้ว; ต่อไปข้างหน้าไม่ตกนรกชนิดไหน. ถ้าสมมติว่าตายไปเกิดอีก ก็ไม่ตกนรกชนิดไหนหมด.

ตรงนี้ต้องขอใช้คำพูดว่า “ถ้า” แม้แต่พระพุทธเจ้าท่านก็ยังตรัสว่า “ถ้า” เช่นใน บทกถาภาษีสสูตร ท่านตรัสว่า ถ้าโลกนี้มี, ถ้าโลกหน้าไม่มี; ท่านยังตรัสอย่างนั้น. ขอให้ประพศุคอย่างนี้ๆ ตามหลักกาลามสูตร ถ้าโลก

หน้ามี เราก็ต้องได้รับ; ถ้าโลกหน้าไม่มี เราก็ได้รับที่นี้ อย่างเต็มเปี่ยม ถ้าไร
เกินอยู่แล้ว. นี่ ถ้าว่าโลกหน้ามี เอาละ, เราไม่ตกนรกที่นี้อย่างที่ว่า แล้วก็จะ
ไม่ตกนรกโลกหน้าชนิดไหนอีก.

ที่นี้ ถ้าเราสร้างสวรรค์ขึ้นมาได้ที่นี้ ที่อายตนะทั้ง ๖ นี้ เป็นสวรรค์
จริงที่นี้ และเดี๋ยวนี้. ถ้าตายไป ถ้าสวรรค์ในโลกหน้ามี ก็ต้องได้อีก; เพราะ
ว่าล้วนแต่ทำดี ชนิดที่เรียกว่าไปสวรรค์ด้วยกันทั้งนั้น.

การสร้างสวรรค์ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำเร็จนี้ ล้วนแต่ทำ
ความดีที่นี้เลย; ตายแล้วจะต้องเป็นห่วงอะไร; มันก็ต้องไปสวรรค์
อย่างที่เขาพูดกัน ถ้ามันมี. ถ้ามันไม่มีก็ไม่เป็นไร; เราได้ที่นี้พอแล้ว
นิพพานเสียตั้งแต่ก่อนตายนี้ มันก็ไม่ขาดทุนแล้ว.

ฉะนั้น การมีนรกสวรรค์ในภาษาธรรมะนั้น มีประโยชน์อย่างนี้:
แล้วปิดนรกกันเสียที่นี้, เปิดสวรรค์กันเสียที่นี้ ซึ่งอาจจะทำได้ในความหมายทาง
ภาษาธรรม.

ควบคุมอายตนะได้ ก็ปิดนรกได้.

เอ้า, ที่นี้ก็ว่า วิธีปฏิบัติไม่ให้เกิดนรก หรือปิดนรก ก็ควบคุม
อายตนะ คือหลักปฏิบัติที่มีอยู่ทั่วไปว่า ควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่า
ให้เกิดกิเลส; มีสติปัญญาเป็นเครื่องมือ : ปัญญารู้ว่าอะไรเป็นอะไร มันก็ไม่
โง่; เมื่อไม่โง่ ก็ไม่เกิดกิเลส; เมื่อไม่โง่ ไม่มีอวิชชา มันก็ไม่เกิดโลภะ

โทสะ โมหะ. เราศึกษาเรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้ดีที่สุด เราก็ควบคุมได้
นรกมันก็ไม่มี.

เดี๋ยวนี้เราไม่มีความรู้เรื่องนี้ เราไม่มีสติปัญญา ที่จะควบคุมตา หู จมูก
ลิ้น กาย ใจ; เมื่อไปกระทบกับอารมณ์คือรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์
มันโง่ ก็เกิดกิเลส ก็เป็นทุกข์ ก็ตกนรกทุกอย่างที่ว่า, แล้วยังปล่อยให้คนอื่น
เดือดร้อนด้วย; เปรียบดูจันทรพาลทั้งหลาย ทำให้คนอื่นทุกคนเดือดร้อนด้วย,
เอานรกไปใส่เพื่อนมนุษย์กันอีกด้วย, นี่มันไม่ไหว.

ไปศึกษาเรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้ดี ๆ นั้นแหละเรื่องสำคัญ
ที่สุดของพระพุทธศาสนา. เราควรที่จะเริ่มต้นการศึกษาพุทธศาสนากัน ด้วย
เรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; เรื่องอื่นเก็บไว้ก่อน. ตา คู่กับ รูป, หู คู่กับ
เสียง, จมูก คู่กับ กลิ่น อะไรทำนองนี้.

ตา เมื่อเห็น รูป ก็เกิด จักขุวิญญาณ; เมื่อตาเห็นรูปเกิดอะไรขึ้น
นั้นเราเรียกว่า จักขุวิญญาณ. เราเรียนจากของจริง ไม่ต้องเรียนจากหนังสือ;
เรียนจากหนังสือก็เป็นตัวหนังสือ เป็นความจำ. เรียนจากของจริง คือ ตา เห็น
รูป แล้วเกิดการเห็นทางตา นี้เรียกว่า จักขุวิญญาณ; รู้จักตาตัวจริง รู้จักรูป
ตัวจริง รู้จักจักขุวิญญาณตัวจริง. แล้วรู้ว่า สามอย่างนี้ทำงานร่วมกัน เขาเรียกว่า
สงฺกตฺติ ตินฺณณํ ธรรมานํ สงฺกตฺติ ผสฺสโต. ธรรมสามอย่างนั้นถึงกันเข้า เรียกว่า
ผัสสะ คือการเห็นรูปเป็นไปจนถึงที่สุดแล้ว.

ควบคุมผัสสะใจไม่ได้ก็ต้องตกนรก.

ที่นี้ *ผลสรุปอุบาย เวทนา* - เพราะผัสสะนี้เป็นปัจจัย ก็เกิดเวทนา รู้สึกว่ารูปสวย ก็รัก รู้สึกว่ารูปน่าเกลียด ก็โกรธ ก็เกลียด หรือถ้าไม่แน่ ก็สงสัย ลังเลวนเวียนอยู่; ฉะนั้น *ความโลภ ความโกรธ ความหลง* มันก็เกิดขึ้นเพราะผัสสะใจ.

จำคำว่า ผัสสะใจ ไว้สักคำหนึ่ง อย่าให้มันเป็นไปไม่ได้. บาดิเขาว่า *อวิชชาสัมผัส* ก็แปลว่า ผัสสะใจ; เมื่อเห็นรูปแล้วก็ใจ แล้วก็หลงรักหลงเกลียด. เมื่อได้ฟังเสียงก็ใจ หลงรักหลงเกลียด, เมื่อได้กลิ่นก็ผัสสะใจ หลงรักหลงเกลียด, เคยได้รสที่ลิ้นก็ใจ หลงรักหลงเกลียด, เมื่อสัมผัสผิวหนังก็เหมือนกัน หลงรัก โดยเฉพาะทางกามารมณ์ เรื่องผิวหนังสำคัญกว่าเรื่องอื่น ก็หลงรักหลงเกลียด, ความรู้สึกเกิดขึ้นเป็นสัญญาณในอดีต มันก็หลงรักหลงเกลียด, นั่นคือผัสสะใจ.

ถ้าคุณควบคุมผัสสะใจไม่ได้ ละก็ ต้องตกนรก ไม่มีใครช่วยได้, ต้องตกนรกที่นี้และเดี๋ยวนี้ เพราะความใจหลงรักหลงเกลียด. เดี่ยวก็จะ ร้อน เป็นไฟ บ้าง, เดี่ยวก็จะ หิว เป็นเปรต บ้าง, เดี่ยวก็จะ ช้ำขาดกล้ว นั่นกล้วน. อย่านตกนรกที่นี้ คืออย่าทำให้ผิดที่อายตนะทั้ง ๖; อย่าให้เกิดผัสสะใจ. ให้วิชา ความรู้ ปัญญา สติ ที่เราได้ร่ำเรียนอบรมมา มาช่วยทันท่วงทีในขณะที่แห่งผัสสะ; มันก็เป็นผัสสะฉลาด. เมื่อเป็นผัสสะฉลาด ก็รู้จักสิ่งต่างๆ ดี ไม่หลงรัก หลงเกลียดในสิ่งใด. นี้จะสร้างสวรรค์ ชั้นตอนนั้น. ฉะนั้นรู้จักนรกทางอายตนะกันเสียก่อน แล้วปิดมันเสียให้ได้.

ควบคุมอายตนะ ๖ ได้ สวรรค์ก็เกิดขึ้น.

นี่คือข้อปฏิบัติ, ข้อปฏิบัติที่จะต้องเชี่ยวชาญ ควบคุมอายตนะทั้ง ๖ ให้ได้ ก็ไม่มีนรกขึ้นมา. ทำให้ถูกต้องตามเรื่องของอายตนะ ก็จะได้รับผลสมตามประสงค์ ก็มีสิ่งที่เรียกว่า สวรรค์. อย่าทำให้ผิดพลาดทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วก็จะเกิดสวรรค์ขึ้นมา คือสบาย, เอาเป็นสบายกันก่อน.

ถ้าจะให้ เป็น สวรรค์ทางกามารมณ์ เหมือนที่เขาใช้สอนกันอยู่ ก็ต้องเป็นกามารมณ์ที่ถูกต้อง; อย่าไปเอากามารมณ์ทุจริต ซึ่งเป็นเรื่องหลอกลวง เป็นเรื่องกิเลสบ้าง มันจะเอามาสำหรับเป็นทุกข์แน่นอน.

ฉะนั้นเรา ต้องการความสุขทางอายตนะก็ได้เหมือนกัน คือ ไม่ใช่ เป็นเรื่องผิดสำหรับบุญชน; เพราะยังเป็นบุญชนคนธรรมดา. ขอแต่อย่าสร้างนรก ร้อนใจขึ้นมาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้สร้างขึ้นมาแต่สิ่งที่มี จะให้ความสบาย.

จุดปลายทางพุทธศาสนามีใช่สวรรค์ แต่อยู่ที่นิพพาน.

เอาละ, ที่นี้ก็อยากจะบอกให้รู้ว่า พุทธศาสนาไม่ได้ต้องการให้คนมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่สวรรค์. ถ้ายังไม่เคยฟังก็ฟังเสียซิว่า จุดหมายปลายทางของมนุษย์ในพุทธศาสนานั้น ไม่ใช่สวรรค์; ต้องเลยสวรรค์ไปที่เรียกว่า นิพพาน คือเย็นโดยแท้จริง.

จะนั่นปัญหาเรื่องนรกสวรรค์ ไม่ควรจะมีสำหรับพุทธบริษัท; เพราะ
ว่าพุทธบริษัทไม่ต้องการเพียงสวรรค์. นั่นมันคำสอนก่อนพุทธกาล สอนเรื่อง
สวรรค์ ให้หลงไหลเพื่อไปสวรรค์ ให้ศีลธรรมมันดี นั่นยังไม่จบ มีสวรรค์แล้ว
ให้รู้จักความหลอกลวงของสวรรค์. พระพุทธเจ้าตรัสเรื่อง กามาทีนพ คือ
โทษของกาม หรือโทษของสวรรค์ ก็จะออกไปเสียจากกาม เป็นเนกขัมมะ.

จะนั่นเราจะไปมัวเสียเวลากับนรกสวรรค์ทำไม? เราไม่ต้องการนรก
เพราะมันทนไม่ไหว ก็ไม่เอา, แล้วก็ไม่ได้เสียเวลาไปหลงอยู่ในสวรรค์ ซึ่งมัน
ช่วยอะไรไม่ได้สัก; มันดีแต่ทำให้หลงติด ไม่เอา ไม่เสียเวลากับสวรรค์ชนิด
นั่น ชนิดกามารมณ์, แต่ผมจะบอกสวรรค์อีกชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นปัจจัยแก้นิพพาน.

สวรรค์ชนิดที่เป็นกามารมณ์ทางเพศนั้น สวรรค์ชนิดนี้สอนกันมานาน
นาน ล้อหลอก ชักจูง กันมานาน. แต่สวรรค์ชนิดนี้ไม่เป็นปัจจัยแก้นิพพาน.
พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงโทษ เป็นกามาทีนพ, แล้ว ไปสู่เนกขัมมะ. นั่นมัน
ยังมีสวรรค์อีกชนิดหนึ่ง ที่เป็นปัจจัยแก้พระนิพพาน; อย่างนี้เราจะเรียกว่า
ธรรมปัตติ.

ธรรมปัตติเป็นปัจจัยแก้พระนิพพาน.

ขอรับรองให้ช่วยจำคำว่า ธรรมปัตติ เมื่อเราทำหน้าที่ถูกต้องของ
มนุษย์ แล้วเราพอใจ เรามีปัตติ; นี้เรียกว่า ธรรมปัตติ จะระบุไปที่การทำงาน
ทั้งหลายเลย. ถ้าคุณมองเห็นคุณจะเห็นว่า การทำงานในหน้าที่ทั้งหลายนั้น
เป็นการปฏิบัติธรรม.

คำว่า “*ธรรม*” นี้มีความหมายว่า *ธรรม คือธรรมชาติ* คือตัวเราก็คือ ธรรม คือ *กฎของธรรมชาติ* ที่ควบคุมตัวเราอยู่, *ธรรม คือหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติที่เราจะต้องทำ*; เมื่อเราทำหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ ที่เราจะต้องทำนั้นก็คือเราประพฤติธรรม.

ถ้าเราไม่ทำหน้าที่นี้ เราก็ต้องตาย, เราไม่กินอาหาร เราไม่อาบน้ำ เราก็ต้องตาย. ถ้าเรามีแต่เพียงว่าไม่ตาย ก็ไม่ได้อะไรที่ดีไปกว่านั้น; เราก็ต้องทำอะไรที่มันดีขึ้นไปกว่านั้น : ประพฤติธรรมให้มันดี ให้มีความสุข ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น.

พอรู้สึกว่ อ้าว, นี่เราประพฤติธรรม มัน ก็ปีติ พอใจ. นี่เรียกว่า ธรรมปีติ. ธรรมปีติ ที่บอกที่แรก ช่วยจำไปด้วย. จงสร้างธรรมปีติให้เกิดขึ้นทั้งกลางวันและกลางคืน; พอธรรมปีติเกิดขึ้นในใจ นั้นแหละคือ สวรรค์. ธรรมปีติจะทำให้จิตเป็นสุข ทำให้พอใจตัวเอง; พอใจตัวเองหนักเข้าๆ ก็จะยกมือไหว้ตัวเองได้. เมื่อไรมัน ยกมือไหว้ตัวเองได้ เมื่อนั้นแหละ คือสวรรค์ที่ถูกต้อง สวรรค์สูงสุด, คือสวรรค์ที่เป็นไปเพื่อนิพพาน.

สวรรค์อย่างโน้นอย่างกามารมณ์ มันจะลงคนลงนรก จากสวรรค์แล้วจะไปสู่นรก—จากนรกจะมาสู่สวรรค์—จากสวรรค์มาสู่ นรก, สลับกันอยู่อย่างนั้น; อย่างที่มีพระบาลีว่า *สุขสุสานนตรี ทุกข์ - ทุกข์เกิดในลำดับแห่งสุข, ทุกข์สุสานนตรี สุข - สุขเกิดในลำดับแห่งทุกข์* มันสลับกันอยู่อย่างนั้น; นั่นคือ *สวรรค์ชั้นกามารมณ์*. เดียวมันลงไปนรก เดียวมันขึ้นมาสวรรค์; เพราะว่า ยิ่งหลงในสวรรค์ชั้นนี้นั้น มันก็ยังมีเลสมาก มันก็เลิกสุขไปเป็นทุกข์; เมื่อ

เข้าก็เลิกทุกข์มาเป็นสุข, สลับกันอย่างนี้ เป็นสวรรค์ดวง ไม่เป็นไปเพื่อ
นิพพาน.

นี่คุณ ปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องตามธรรม จนมีธรรมปีติ ยกมือไหว้
ตัวเองได้; เมื่อนั้นเป็นสวรรค์แท้จริง และสูงสุด เป็นสวรรค์ที่จะทำให้
เลื่อนชั้นไปสู่นิพพาน. เพราะปฏิบัติธรรม—ปฏิบัติธรรม—ปฏิบัติธรรม ถูก
ต้องถึงที่สุดมากขึ้น ๆ และก็จะเกลียดสวรรค์กามารมณ์, จะมาสู่สวรรค์ที่เป็น
รูปาวจร อรูปาวจร แล้วเลื่อนชั้นไปสู่นิพพาน. สวรรค์นี้ ที่มีธรรมปีติ
ยกมือไหว้ตัวเองได้นั้น ก็เสวยสุขของพระธรรม, เสวยสุขอันเกิดจาก
พระธรรม ในรูปแบบธรรมดา, หรือรูปแบบสูงขึ้นไป เป็นพวกเขาเรียกว่า
มหัคคต คือ รูปาวจร อรูปาวจร มันก็ล้วนแต่ผลัดไปทางพระนิพพาน; ไม่ให้
มีวเมจาจนเกิดกิเลส แล้วกลับไปตกนรกอีก.

ฉะนั้นเราจะพูดกันเสียก็ได้ว่า สวรรค์มีเป็น ๒ รูปแบบ : แบบหนึ่ง
ไม่ส่งไปนิพพาน; แบบหนึ่งจะช่วยส่งไปพระนิพพาน, สวรรค์นั้นคือธรรมปีติ.
เมื่อได้ปฏิบัติธรรมะแล้วก็พอใจ นี่คือสวรรค์ชนิดที่จะส่งไปสู่พระนิพพาน
มีอยู่ที่นี้ และเดี๋ยวนี้, ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ไม่ได้อยู่บนฟ้า เหมือน
สวรรค์ชนิดโน้น.

ฉะนั้นขอให้มองดูให้ดี นรก สวรรค์ โดยภาษาธรรม อยู่ที่นี้
ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. บัณฑิตนรกเสียให้ได้ แล้วก็ เป็นบัณฑิตนรกหมดทุกชาติ;
แม้จะมีข้างหน้า ทำสวรรค์นั้นให้ได้ ก็เป็นสวรรค์โดยสมบูรณ์ ที่นี้ ในชีวิตนี้ มีค่า

เหลือประมาณ, แล้วเป็นไปเพื่อนิพพาน. *ถ้ายังไม่นิพพาน* ถ้าว่ายังจะต้องเกิด
อีกข้างหน้า มันก็จะได้สวรรค์ ที่พึงปรารถนาอีก นั้นแหละ ถูกต้องเรื่อยไป.

นรกสวรรค์ โดยภาษาธรรมมีที่นเดียวนี้.

ขอให้คุณสนใจ นรกสวรรค์ที่เป็นภาษาธรรม พระพุทธเจ้าตรัสว่า
เป็นไปทางอายตนะ คืออยู่ที่อายตนะ แล้วก็ต้อง ของคนที่ยังมีชีวิตเป็น ๆ ด้วย
ไม่ใช่ของคนตายแล้ว.

ธรรมะไม่ใช่เรื่องของคนตายแล้ว. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ใน
ร่างกายที่ยาวาหนานี้ ที่ยังเป็น ๆ มีสติปัญญาและใจ; นี้ เป็นเรื่องของธรรมะ.
นรก สวรรค์ ต้องเป็น เรื่องของคนที่ยังมีชีวิตเป็น ๆ อยู่ เพราะมันรู้สึกได้;
ถ้ารู้สึกไม่ได้แล้ว มันก็ไม่มีความหมายอะไร.

ฉะนั้น ยังมีชีวิตอยู่ นี้ระวังให้ดี อย่าให้เกิดนรกขึ้นมา, ให้สร้าง
สวรรค์ขึ้นมา, และก็จะ เป็นไปเพื่อนิพพาน ที่นี้ และเดี๋ยวนี้.

นี้เวลามันหมดแล้ว เราจะพูด นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้ ในการบรรยาย
ครั้งหลัง. เดี่ยวนี้เวลาก็หมดแล้ว ผมพูดเผื่อเกินเวลาทุกที.

เอาละ, สำหรับวันนี้เราพูดเรื่อง นรกและสวรรค์ ที่เหมาะสม
จำเป็น แก่พวกคุณ ที่เป็นพุทธบริษัท; อุตส่าห์บวช อุตส่าห์เรียน ต้องรู้

ให้ถูกต้องครบถ้วนเพียงพอ เพื่อว่าถ้าไปพบกับคนอื่น ก็พูดให้ถูก. เมื่อพบกับคนต่างชาติ ต่างศาสนา ต่างประเทศออกไป ต้องพูดให้ถูกว่า นรกสวรรค์ ในพุทธศาสนาเป็นอย่างนั้นะ.

ทิสวนตัวคุณเอง จะต้องปฏิบัติให้ได้นะ. อย่าตกนรกที่นี้และเดี๋ยวนี้, ให้มีสวรรค์ที่นี้และเดี๋ยวนี้, แล้วมันจะส่งไปพระนิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้ ก็คงจะได้ผลคุ้มค่าที่บวชมาที่หนึ่ง, คุ้มค่าหรือเกินค่าที่ได้บวช.

นี่เอาความรู้^{นี้}ไปต่อกันเข้ากับความรู้^{ที่}ไม่มี ความรู้^{นี้} นี้เราเรียกว่า เราจะพูดกัน ๑๐ ชั่วโมง ต่อจากความรู้^{ที่}เราเคยมีอยู่ก่อน ซึ่งมันยังไม่สมบูรณ์.

เอาละ, วัน^{นี้}พอกันที แล้วไปประชุม.

มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัข ๑๐ ชั่วโมง

- ๔ -

ณ ลานหินโค้ง สวนโมกข์

๒๘ พ.ค. ๒๓, เวลา ๑๕.๐๐ น.

นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้.

ท่านที่เป็นภิกษุราชนิกาย ผู้ที่จะต้องลาสิกขาทั้งหลาย,

การบรรยายแบบมหาวิทยาลัยต่อทางสุนัข ๑๐ ชั่วโมง ของเราเป็นครั้งที่ ๔ นี้ ผมจะพูดด้วยหัวข้อว่า นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้ ดังได้เคยพูดมาแล้วในตอนก่อน *เกี่ยวกับนรกและสวรรค์*. ถ้าเป็นอย่างที่แท้จริง ต้องเป็นที่นี้และเดี๋ยวนี้ คือเป็นสันติภูมิวิไล แล้วก็กล่าวไว้ถึงนิพพาน ก็ต้องที่นี้ และเดี๋ยวนี้ ซึ่งจะได้พูดกัน ก็คือที่กำลังจะพูดนั่นเอง.

พุทธบริษัทรู้เรื่องนิพพานไม่สมบูรณ์.

เรามีการศึกษาไม่สมบูรณ์ ศึกษาพุทธศาสนาไม่สมบูรณ์ แล้วก็ฟันเฟืองด้วย *พุทธบริษัทจึงไม่รู้เรื่องนิพพานโดยสมบูรณ์*; มันก็ต้องบรรลุนิพพานไม่ได้, ไม่ได้รับรสของนิพพานตามที่ควรจะมี.

ที่นี้ขอให้อ่านให้เห็นว่า ถ้าไม่มีนิพพาน ก็ไม่ใช่พุทธศาสนา. นี้คุณต้องยอมรับข้อนี้เอาไปคิดพิจารณา; ถ้าไม่มีนิพพาน จะเป็นพุทธศาสนาไม่ได้; ไม่ใช่พุทธศาสนา, หรือไม่มีพุทธศาสนา. ที่นี้ถ้าไม่รู้จักนิพพาน ก็ไม่ใช่พุทธบริษัท.

ถ้าถือตามความหมายที่ถูกต้อง เป็นพุทธบริษัท กันทั้งที่ ก็ต้องรู้สิ่งที่ เป็นหัวใจ หรือสิ่งที่สูงสุดของพุทธศาสนา; เพราะฉะนั้น เราจึงต้องมี ความรู้เรื่องนิพพานโดยถูกต้อง, ปฏิบัติอยู่ เต็มตาม ที่ควรจะปฏิบัติ, แล้วก็ ได้รับผลเท่าที่ควรจะได้รับ ไม่มากก็น้อย; อย่างนี้ต่างหาก จึงจะเป็นพุทธบริษัท; จะถือเสียว่า บวชเหลือง ๆ แดง ๆ แล้วก็จะเป็นพุทธบริษัท ถ้าไม่รู้เรื่องหัวใจของพุทธศาสนาเสียเลย มันก็เป็นแต่เปลือก เป็นแต่บัญญัติ เป็นแต่ทะเบียน ทำนองนั้น.

ที่นี้ขอให้คุณทดสอบดู ตามที่ผมกำลังจะพูดต่อไปว่า ความรู้เรื่องนิพพานของเรา กำลังมีอยู่อย่างไร? ในที่ทั่วไป รวมทั้งตนเองคนหนึ่งด้วย. คุณคอยพิจารณาว่าคุณมีอย่างนั้นหรือเปล่า?

รู้จักนิพพานเพียงว่าถึงยาก, จะถึงต่อตายแล้ว.

เดียนัน ในเมืองไทยเรา ประชาชนถือว่า นิพพานเป็นสิ่งที่ยากนักยากหนา ในการที่จะถึงได้. และเป็นของเหลือวิสัย แล้วพ้นสมัยที่จะถึงได้แล้วในสมัยนี้. นี้คุณคิดอย่างไรหรือเปล่า? คุณเล่าเรียนมาอย่างนี้ คุณมีความ

คิดต่อพระนิพพานอย่างนี้หรือเปล่า? “มันยากเกินกว่าจะถึงได้ แล้วก็เหลือวิสัย, ไม่ต้องเอาเรื่องนิพพานมาพูดกัน”. ถ้าคุณกำลังมีความรู้เหมือนคนทั่วไปอย่างนี้ แล้วละก็ เราก็จะต้องพูดกันใหม่.

แล้วเขารู้หรืออีกกันอยู่ว่า ต้องสร้างบารมีตายเกิด ๆ เรื่อยไปเป็นหมื่นชาติแสนชาตินั้นจึงจะนิพพาน; หมายความว่าเข้าโลงกันหมื่นหนแสนหน จึงจะถึงนิพพาน. ถ้าคุณเคยได้รับความรู้มาอย่างนี้ หรือเชื่ออยู่อย่างนี้ ก็ขอให้เตรียมตัวสำหรับจะพูดกันใหม่แล้ว.

แล้วก็นิพพานนั้นถึงต่อตายแล้ว ผมคิดว่าเรามีความเชื่ออย่างนี้กันมากทีเดียว. นี่เราบอกว่านิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้ ไม่ใช่ต่อตายแล้ว; เพราะว่าการศึกษาหมาทางตัวนั้นสอนตัวนั้น; สอนว่านิพพาน แปลว่าตาย ของพระพุทธรเจ้า หรือของพระอรหันต์.

ในโรงเรียนเขาสอนว่า คนตายเรียกว่าตาย, พระเจ้าแผ่นดินตายเรียกสวรรคต, เจ้านายตายเรียก พินาศ อนิจกรรม อะไรเรื่อย ๆ มา, ช้างตายเรียกว่าล้ม, เพื่ออธิบายคำว่าตายตัวเดียว. เขาเอาคำว่าตายนี้ ไปให้เป็นอาการของพระพุทธรเจ้าหรือของพระอรหันต์. นี่เด็ก ๆ ก็เข้าใจว่านิพพานคือตาย แล้วจะได้อะไรกันเล่า? พอนิพพานก็คือตาย ตายแล้วจะได้อะไรกัน? แล้วจะนิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้ได้อย่างไร? นี่นิพพานต้องที่นี้ และเดี๋ยวนี้.

บ้างว่า นิพพานสูญเปล่า ไม่มีอะไร.

ที่^๕นี้เขายังพูดกันอยู่อย่างทำลาย, เป็นการทำลายหมดว่า นิพพาน^{๕๔}นี้^{๕๔}ก็^{๕๔}สูญ^{๕๔}เปล่า^{๕๔}, ไม่มี^{๕๔}อะไร^{๕๔}, ไม่มี^{๕๔}อะไร^{๕๔}ว่าง^{๕๔}เปล่า^{๕๔}, สูญ^{๕๔}เปล่า^{๕๔} ไม่มี^{๕๔}อะไร^{๕๔}; ก็เลยหมดกัน.

ตามที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ผลก็คือว่า ไม่มีใครสนใจนิพพาน ไม่มีใครรู้สึก^๕ว่า นิพพานเป็นเรื่องที่ควรสนใจและคุ้มค่า^๕ ที่ไปสนใจเข้า. เตยวัน^๕ก็^๕ไม่มี^๕ใครสนใจนิพพาน แม้ในเมืองพุทธ ประเทศไทยชาวพุทธ เมืองพุทธ^๕นี้^๕ก็^๕ไม่มี^๕ใครสนใจในนิพพานซึ่งเป็นตัวแก่นแท้ ปลายทางของพุทธศาสนา, นี้ผม^๕ยัง^๕ยืนยัน^๕อยู่^๕ว่า ถ้ายัง^๕ไม่รู้^๕จัก^๕ หรือไม่รู้^๕เรื่อง^๕ของ^๕นิพพาน^๕ ก็^๕ไม่^๕ใช่^๕พุทธบริษัท^๕; ถ้าไม่มี^๕เรื่อง^๕ของ^๕นิพพาน^๕ก็^๕ไม่^๕ใช่^๕พุทธศาสนา.

ที่^๕นี้ขอ^๕ทำความเข้าใจ^๕กัน^๕ใหม่^๕ เรามี^๕ความ^๕เชื่อ^๕มี^๕ความ^๕เข้าใจ^๕กัน^๕อยู่^๕อย่าง^๕นั้น^๕นะ. ขอ^๕ทำความเข้าใจ^๕กัน^๕เสีย^๕ใหม่^๕, แล้ว^๕จะ^๕ได้^๕เชื่อ^๕กัน^๕เสีย^๕ใหม่^๕. อย่า^๕เป็น^๕พุทธบริษัท^๕ที่^๕ไม่^๕รู้จัก^๕พุทธศาสนา^๕; ถ้า^๕รู้จัก^๕พุทธศาสนา^๕ ต้อง^๕รู้^๕เรื่อง^๕นิพพาน. ฉะนั้น^๕ เรา^๕อย่า^๕เป็น^๕พุทธบริษัท^๕ โดย^๕ที่^๕ไม่^๕รู้จัก^๕พุทธศาสนา. เพราะว่า^๕เรา^๕เกิด^๕มา^๕โดย^๕ทะเบียน^๕ พ่อ^๕แม่^๕เป็น^๕พุทธ^๕ ลูก^๕ก็^๕เป็น^๕พุทธ^๕ มัน^๕ก็^๕มี^๕โอกาส^๕ที่^๕จะ^๕เป็น^๕พุทธบริษัท^๕ได้^๕ โดย^๕ที่^๕ไม่^๕ต้อง^๕รู้^๕พุทธศาสนา. นิพพาน^๕มี^๕ใช่^๕เรื่อง^๕เหลือ^๕วิสัย.

ขอ^๕ให้^๕เป็น^๕พุทธบริษัท^๕ที่^๕รู้จัก^๕พระ^๕พุทธศาสนา^๕ ซึ่งมี^๕พระ^๕นิพพาน^๕นี้^๕เป็น^๕หัวใจ. เรา^๕อย่า^๕ต้อง^๕เป็น^๕พุทธบริษัท^๕ที่^๕เรียน^๕พุทธศาสนา^๕ ปฏิบัติ^๕พุทธศาสนา

กันอย่างละเมอ ๆ, เรียนกันอย่างละเมอ, ปฏิบัติกันอย่างละเมอ. เราก็กำลังเป็นอย่างนี้หรือเปล่า?

และที่ว่าจะลืมนองยากสักหน่อย ก็คือ อย่าเป็นคนเนรคุณต่อพระนิพพาน ซึ่งช่วยให้เรารอดชีวิตอยู่ได้. ผมคิดว่าคุณคงไม่เข้าใจ ยังไม่เข้าใจว่าพระนิพพานช่วยให้เรารอดชีวิตอยู่ทุกวัน ๆ นี้ได้; แล้วเราก็นเรคุณ คือไม่รู้คุณของพระนิพพาน. นี่เดี๋ยวก็จะพูดกันแน่นอน.

เพราะว่าพระองค์ไม่ได้ตรัสสิ่งที่เหลือวิสัย คุณช่วยให้ความเป็นธรรมแก่พระพุทธเจ้าบ้าง; ไปเหมาเหล่าๆตามๆกันไปว่า บางเรื่องเหลือวิสัย เช่น เรื่องพระนิพพานนี้ เหลือวิสัยของคนทั่วไป. แต่ความจริงนั้น พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ตรัสสิ่ง, หรือ เรื่องที่เหลือวิสัย; เพียงแต่ว่าต้องเป็นวิญญูชนอยู่บ้าง. อย่าเป็นคนโง่เง่าเต่าตุ่น; ตั้งบทพระธรรมคุณว่า *ปัจจุตติ เวทิตพฺโพ วิญญูทึ* เราสวดอยู่ทุกวันว่า *"วิญญูชนพึงรู้ได้เฉพาะตน"*. ท่านใช้คำว่า วิญญูชน คือ คนธรรมดา มีความรู้ที่จะรู้อะไรได้, ไม่ใช่คนโง่เง่าเต่าตุ่น; อาจจะเหลือวิสัยเฉพาะคนโง่เง่าเต่าตุ่น แต่ว่าคนโง่เง่าเต่าตุ่น ถ้าเขียนให้ถูกจุดมันก็ลุกโพล่งได้ คือรู้ได้เหมือนกัน; มันเป็นอย่างนั้น. ถ้าสำหรับคนธรรมดาสามัญแล้วต้องไม่เหลือวิสัย. พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ตรัสเรื่องที่เหลือวิสัย.

จะนั้น เราควรจะนึกถึงข้อที่เดิวนั่นถกกันว่า เรื่องนิพพานเหลือวิสัย ถ้าว่าเหลือวิสัยจะมีประโยชน์อะไร? การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า รู้แต่เรื่องเหลือวิสัย สอนแต่เรื่องเหลือวิสัยก็ไม่ใช่ประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย.

ที่เชื่อกันว่า ต้องสร้างบารมีหมื่นชาติ แสนชาติ จึงจะถึงนิพพานนั้น นั้นมันมีปัญหาอยู่ที่คำว่า “ชาติ”. คำพูดว่าชาตินี้ มีอยู่ ๒ ความหมาย คือใน ภาษาคน อย่างหนึ่ง, ใน ภาษาธรรม อย่างหนึ่ง.

ต้องเข้าใจภาษาคน - ภาษาธรรม จะเข้าใจนิพพานง่ายขึ้น.

ขอแทรกตรงนั้นว่า ความรู้เรื่องภาษาคน - ภาษาธรรมนี้สำคัญมาก. ภาษาคนจะพูดไปโดยมองเห็นด้วยตา ไม่รู้เรื่องความหมายอันลึกซึ้งทางจิตใจ ก็พูด ออกไป. คนธรรมดาพูดออกไป นี่ก็พูดอย่างภาษาคน; ที่พูด ภาษา ธรรมนั้น มองลึกลงไป ถึงความหมายในภายใน ไม่เอาอยู่ที่รูปร่างภายนอก. คนนั้นเขารู้ลึกถึงภายในแล้วเขาพูดออกมา มันก็ต้องเรียกว่า พูดภาษาธรรม. ภาษาคน ภาษาธรรม, คำพูดทุกคำมี ๒ ความหมายทั้งนั้น.

ถ้าพูดโดยภาษาคน เอาวัตถุเอาร่างกายเป็นหลัก พระพุทธเจ้าก็ นิพพานแล้ว คือตายแล้ว เผลแล้ว เหลือแต่กระดูกแล้ว; นี่เรียกว่าพูด ภาษา คน คือดูด้วยตาเห็นอย่างนั้น แล้วก็พูดอย่างนั้น. ที่นี้ ถ้าพูดโดย ภาษาธรรม พระพุทธเจ้ายังอยู่ และไม่รู้จักตาย; อย่างที่ **พระองค์ตรัสไว้เองว่า “ผู้ใดเห็น ธรรม ผู้นั้นเห็นเรา, ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม”**. พระพุทธเจ้าเป็นธรรม พูดภาษาธรรมก็ยังอยู่. นี่ดูเถอะมันต่างกันอย่างไร? ถ้าพูดภาษาคน พระพุทธ- เจ้าตายแล้ว, เผลแล้ว หมดแล้ว, พูดภาษาธรรมยังอยู่ตลอดกาล, ยังอยู่กับเรา ตลอดกาล.

ทุกเรื่องมองให้เห็นอย่างนี้ เหมือนที่พูดกันตอนเช้า ว่าถ้าพูด ภาษา
คน : นรกอยู่ใต้ดิน สวรรค์อยู่บนฟ้า ถึงกันต่อตายแล้ว; แต่ถ้าพูดภาษา
ธรรม นรกกับสวรรค์อยู่ที่นี้และเดี๋ยวนี้ : *สวรรค์อยู่นอก นรกอยู่ในใจ.*
นี่ความต่างกันมันมีอยู่อย่างนี้, ทำความเข้าใจเสียให้ถูกต้องว่า เรากำลังพูดภาษา
ไหน?

ต้องศึกษาชาติ - ความเกิด ทั้งภาษาคน - ภาษาธรรม.

ถ้าพูดว่าชาติ, ชาติความเกิดในภาษาคนก็เอาวัตถุร่างกายเป็นหลัก
ก็คือเกิดออกมาจากท้องแม่ ออกมาเป็นเด็ก โต จนกว่าจะตาย ก็นับว่าชาติหนึ่ง
อายุหลายสิบปีกว่าจะตาย. *ชาติในภาษาคน คือเนื้อหนังที่เกิดมาจากท้องแม่ อยู่
หลายสิบปีแล้วก็ตาย ก็เรียกว่าชาติหนึ่ง.*

ทีนี้ถ้า ชาติในภาษาธรรม มันไม่อย่างนั้น มัน เล็งไปที่ตัวความคิด
เกิดความคิดความรู้สึกว่ากูขึ้นมาครั้งหนึ่ง : ตัวกูอย่างนั้น ตัวกูอย่างนี้ ขึ้นมา
ครั้งหนึ่ง, แล้วเดี๋ยวมันก็ดับไป, ความคิดนี้เดี๋ยวมันก็ดับไป; นี่ก็เรียกว่า
ชาติหนึ่ง. เพราะฉะนั้น ในวันหนึ่งเรามีได้หลายชาติ เกิดได้หลายชาติ
ซึ่งถ้าถืออย่างภาษาคน ก็หลายสิบปีชาติหนึ่ง, แล้วกว่าจะเข้าโลงทั้งหมดมีชาติ
เดียว; ถ้าพูดในภาษาธรรมวันเดียวมีได้หลายชาติ หลายสิบชาติก็ได้ แล้วแต่
ว่ามีเรื่องมากเรื่องน้อย.

ความรู้สึกระเภทที่ว่า กู หรือ ฉัน หรือ เรา อะไรก็ตาม มันเกิดขึ้น
มาครั้งหนึ่ง ก็เรียกว่าชาติหนึ่ง; ต้องศึกษากันอย่างละเอียด เช่นว่า เราเห็น

สิ่งที่น่ารัก แล้วรักก็เป็นความคิดที่เป็นกิเลส แล้วก็อยากจะได้ เพราะความ
 น่ารักก็อยากจะได้; นี่เรียกว่า ตัณหา. ความรู้สึกอยากได้นั้นมากเข้าๆ มันก็
 เกิดความรู้สึกว่า กูจะได้ กูอยากจะได้. ความรู้สึกว่า กูอยากจะได้มันเกิด
 ขึ้นมาทีหลัง; อยากอะไรก็เต็มที่แล้ว จะเกิดความรู้สึกที่ว่า กูอยาก กูจะได้.

อันนี้ถ้าไม่สังเกตที่ตัวจริงแล้ว จะเหมาเอาว่ามันขัดความจริง มันขัด
 Logic ทำไมผู้อยากจึงเกิดทีหลังความอยากเล่า? มันอยากเพราะมันเป็นเรื่องของ
 ธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นเรื่องตัวตนบุคคลอะไร. ธรรมชาติมันปรุงในใจ เป็น
 ความอยากขึ้นมาก่อน แล้วความรู้สึกอยากนั้น จะปรุงความรู้สึก : ฉันทมี,
 ฉันทเป็นผู้อยาก : อยากจะได้ อยากจะเอา. นี่อย่างนี้เรียกว่า มันเกิดตัวกู
 เกิดความรู้สึกตัวกู : ผู้อย่างนั้น ผู้อย่างนั้น ขึ้นมาทีหลัง ก็เรียกว่าชาติหนึ่ง.
 นี่เข้าใจชาติอย่างนี้ ซึ่งวันหนึ่งเกิดได้หลายชาติ, เดือนหนึ่งหลายร้อยชาติ ปี
 หนึ่งหลายพันชาติ, หลายๆ ปีก็หลายหมื่นหลายแสนชาติได้เหมือนกัน.

นับชาติอย่างนี้แล้ว ก็ไม่ขัดกับหลักที่ว่า ต้องบำเพ็ญบารมีไปหลาย
 หมื่นชาติ หลายแสนชาติ จึงจะนิพพานนั้นมันก็จริง, คำพูดนี้จริง ๆ แต่ความหมาย
 มันคนละอย่าง; เมื่อเขาพูดว่า ต้องตายเข้าโลงหมื่นหนแสนหนจึงจะนิพพาน;
 เราไม่ต้องเข้าโลง, ไม่มีวันที่จะเข้าโลงหมื่นหนแสนหน แต่เราก็มีชาติครบหมื่น
 หนแสนหน.

เพราะว่าชาติแห่งความรู้สึกนี้ มันเกิดได้ไม่ทันจะตาย ก็ครบหมื่น
 หนแสนหน : เกิดชาติหนึ่งเป็นทุกข์ทีหนึ่ง เป็นทุกข์ทีหนึ่งในชาติอย่างนี้แหละ;
 เพราะมันมีความอยาก ความยึดมั่นด้วยความอยาก, เป็นตัวกู แล้วมันก็เป็นทุกข์.

ความทุกข์เกิดมาจากความยึดมั่น ยึดมั่นที่ไรก็เป็นทุกข์ทุกที; แล้ว บาลีกักล่าวว่
 “เกิดทุกข์เป็นทุกข์ทุกที” ก็เพราะว่า เกิดนั้นแหละคือยึดมั่น, ยึดมั่นนั้นแหละ
 คือเกิด.

ที่นั่นก็ รู้จักเข็ดหลาบ, รู้จักเข็ดหลาบ, รู้จักบันเทากิเลส, รู้จักละ
 กิเลส, แล้วก็ นิพพานได้ในชาตินี้ ไม่ต้องเข้าโลง; แต่มีชาติในภพธรรม
 เป็นเหมือนชาติแสนชาติแล้ว. นี้เรียกว่าบำเพ็ญบารมีเหมือนชาติแสนชาติก่อนแต่
 ที่จะเข้าโลง แล้วก็บรรลุนิพพานได้ ก่อนแต่จะเข้าโลง.

คุณช่วยจำไว้ให้แม่น ๆ แม่นยำในคำพูดนี้ แล้วไปคิดดูใหม่, ไปพบทวน
 ดูใหม่ที่หลัง. เราสร้างบารมีได้ถึงเหมือนชาติแสนชาติในชีวิตนี้; ฉะนั้น
 หลังจากนั้นเราก็บรรลุนิพพานได้ในชีวิตนี้.

ความหมายของนิพพาน ของพระพุทธเจ้า.

ที่นี้ให้รู้ไว้ว่า นิพพาน นั้นหมายความว่า เย็น. เดี่ยวจะพูดกันให้
 ละเอียดสักหน่อย ให้รู้ว่านิพพานนี้ แปลว่าเย็น, เย็นเพราะไม่มีของร้อนคือ
 กิเลส; เมื่อใดของร้อน คือกิเลสไม่มี เมื่อนั้นก็เย็น; นี่คือนิพพานที่
 เราได้รับอยู่หลาย ๆ คราว เป็นนิพพานน้อย ๆ, เป็นนิพพานตัวอย่าง,
 เป็นนิพพานระยะสั้น.

เมื่อใดจิตไม่มีกิเลส ว่างจากกิเลส; แต่ไม่ใช่เรานอนหลับนะ เรา
รู้สึกอยู่อย่างนี้ จิตว่างจากกิเลส; เมื่อนั้นเราจะเย็น; พอกิเลสชนิดไหน
ก็ตามเกิดขึ้น เมื่อนั้นเราจะร้อน, มันก็เป็นนรก หรือเป็นวิญญูสงสาร มันร้อน.

นิพพาน นี้เขาเทียบคู่ก็เทียบกับ วิญญูสงสาร : พอกิเลสเกิดขึ้น
ก็มีวิญญูสงสารวળหนึ่ง ร้อน; พอกิเลสไม่ปรากฏ ว่างจากของร้อน มันก็เย็น.
ฉะนั้น สักวินาทีหนึ่ง ห้านาที สิบนาที อะไรก็ตาม ที่เราไม่มีกิเลส กำลังว่าง
จากกิเลส เมื่อนั้นเราจะเย็น; เมื่อนั้นเราจะอยู่กับนิพพานตัวอย่าง, นิพพาน
น้อยๆ นิพพานขนาดเล็ก, นิพพานระยะสั้น.

คุณของนิพพานมีอยู่แก่ชีวิตประจำวัน.

น้อยยามองข้ามไปเสีย ถ้าไม่มีนิพพานชนิดนี้ พวกคุณก็ตายหมด
แล้ว ไม่ได้มานั่งอยู่ที่นี้, หรืออย่างดีก็เป็นบ้าหมดแล้ว เข้าใจไหม? ถ้าเราไม่
นิพพานน้อยๆ สั้นๆ นิพพานตัวอย่างสั้นอยู่เป็นระยะๆ นี้, มันก็เต็มไปด้วยกิเลส
เผาทุกนาที ตลอด ๒๔ ชั่วโมงทุกวันๆ; เดี่ยวเราก็เป็นโรคเส้นประสาท เป็น
บ้าและตายแล้ว.

ฉะนั้น ที่เรามีจิตว่างจากกิเลส เป็นครั้งคราวๆ สลับกันอยู่นั้น
แหละ มันช่วยให้ปกติอยู่ได้ ไม่ต้องเดือดร้อน ไม่ต้องนอนไม่หลับ ไม่ต้อง
เป็นโรคประสาท ไม่ต้องเป็นโรคจิต หรือเป็นบ้า.

คุณต้องไปดูเอง ผมพูดได้เท่านั้นแหละ ไปดูเอาเองว่า คนแต่ละคนนั้นมัน มีว่างจากกิเลสคั่นอยู่ กิเลสเกิดเป็นคราวๆ; อย่าไปเชื่ออาจารย์ที่สอนว่ากิเลสเกิดตลอดเวลา. กิเลส^{นี้}เกิดเป็นคราวๆ ต่อเมื่อมีเหตุปัจจัยให้เกิด; นี่มันอาจจะขัดกับการสั่งสอนของผู้อื่น. คุณก็รู้ไว้เสียด้วย รู้ล่วงหน้าไว้เสียด้วยว่า เขาสอนกันว่ากิเลสเกิดตลอดเวลา ^{ทั้งวันทั้งคืน} ^{ทั้งหลับทั้งตื่น}; ^{นี้} เราไม่บอกอย่างนั้น, เราบอกว่ากิเลสมันเกิดเป็นคราวๆ เมื่อได้เหตุได้ปัจจัย : เมื่อตากระทบรูป มีสัมผัส และมันโง่ไปมันก็เกิดกิเลส เป็นคราวๆ อย่างนี้.

ฉะนั้น ขอให้ขอบคุณพระนิพพานน้อยๆ นิพพานตัวอย่าง นิพพานระยะสั้น ^{นี้} ที่คอยป้องกันไม่ให้เราเป็นโรคประสาท หรือเป็นบ้าตาย. ถ้าเราไม่สนใจเรื่องนิพพาน เราก็เป็นสัตว์เนรคุณต่อสิ่งที่ช่วยเราไว้ ไม่ให้ต้องตาย ไม่ต้องเป็นบ้า. ^{นี้} ทุกคนควรจะมองเห็นว่า ระยะที่เราว่างจากกิเลสเท่าไรก็ตาม นั่นแหละเป็นนิพพาน ที่หล่อเลี้ยงชีวิตให้ยังคงอยู่ได้ ไม่เป็นบ้า และ ไม่ตาย. เมื่อนิพพานมีคุณอย่าง^{นี้} เราควรจะทดแทนคุณ สนใจให้มาก.

นิพพานอันสมบูรณ์ อบรมใหม่ชนใดที่ทนและเดยวัน.

ที่^{นี้} นิพพานน้อยๆ ^{สั้น}ๆ อย่าง^{นี้} มันก็มีอยู่แล้ว ก็พอที่จะพูดได้ว่ามีทนและเดยวัน; แต่ผมไม่ได้หมายความว่าอย่าง^{นี้}, หมายความว่า นิพพาน^{ที่}จริงที่สมบูรณ์จะมีได้แก่ที่^{นี้}และเดยวัน ^{คือ}ในชาตินี้. นิพพานน้อยๆ ^{สั้น}ๆ ตัวอย่าง^{นี้} มันก็มีอยู่แล้ว; ถ้าไม่มีก็ตายแล้ว ก็พูดว่าอย่าง^{นี้}.

ที่นี้เมื่อไม่ได้ตาย มันก็มีอยู่แล้ว : จิตที่วางจากกิเลส เป็นระยะ ๆ นั้น เป็นนิพพานน้อย ๆ ที่หล่อเลี้ยงชีวิตเราไว้, แล้วมันก็มีอยู่ที่นี้และเดียนนี้ มันไม่ต้องรอดต่อว่าตายจึงจะได้นิพพาน. เรามีนิพพานน้อย ๆ ได้อยู่ตลอดเวลา, แล้วจะทำให้เต็มให้สมบูรณ์ได้ ที่นี้และเดียนนี้ คือเราเป็นอยู่อย่าง que กิเลสไม่เกิด, กิเลสเกิดได้อย่างไรเรารู้เท่าทัน, เรามีสติปัญญาป้องกันและทำลายไม่ให้กิเลสเกิด.

กิเลสนี้ถ้าเราปล่อยให้มันเกิดได้ที่หนึ่ง มันก็เพิ่มกำลังที่จะเกิด, เพิ่มความเคยชินที่จะเกิดเข้าไว้อีกหน่วยหนึ่ง; เพราะฉะนั้น เราปล่อยให้กิเลสเกิดที่หนึ่ง มันจะเพิ่มกำลังที่จะเกิดนี้หน่วยหนึ่งเสมอไป. ถ้าเราเป็นคนเหลวไหลปล่อยให้กิเลสเกิดเรื่อย เกิดบ่อย มันก็เพิ่มความเคยชินที่จะเกิดกิเลสที่เรียกว่า อนุสัย, อนุสัย เคยชิน ที่จะเกิดกิเลสนี้ มันเพิ่มขึ้น ๆ.

ที่นี้ ในทำนองที่ตรงกันข้าม ถ้ากิเลสมันควรจะเกิด เราไม่ให้เกิด, ไม่ให้เกิดในเมื่อมันมีโอกาสที่จะเกิด; ควรจะเกิดเราไม่ให้เกิด. ถ้าอย่างนั้นมันจะกลายเป็นลบคือมันจะ ลบความเคยชินที่จะเกิดกิเลสหน่วยหนึ่ง ๆ, ลบหนึ่ง ๆ, ลบหนึ่งเสมอ ลบหนักเข้า มันหมดความเคยชินที่จะเกิด; กิเลสมันก็ไม่เกิดได้. นี่เป็นนิพพานที่สมบูรณ์.

เพราะว่าเราทำกันเสียจน ความเคยชิน หรือความสามารถ ความเป็นไปได้ ที่จะเกิดกิเลสนั้นหมดไป มันก็เกิดกิเลสไม่ได้ ก็เป็นนิพพานที่สมบูรณ์, แล้วทำได้ในชาตินี้ ไม่ต้องรอดต่อตายแล้ว ต่อเข้าโลงแล้ว.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า จิตนี้เป็นประภัสสร คือไม่มีกิเลส รุ่งเรือง
 สุกใสเหมือนกับเพชร หรือว่าอะไรที่มันมีแสงเรือง; แต่ว่าจิตนี้เศร้าหมองเพราะ
 กิเลสเกิดขึ้นเป็นครั้งคราว. จิตนี้ตามธรรมชาติมี่องใส ถ้าอย่ามีกิเลสเกิดขึ้น
 มันก็เป็นประภัสสร ่องใส รุ่งเรือง; แต่เดี๋ยวนี้มันก็เศร้าหมองไป เพราะกิเลส
 เกิดขึ้นเป็นครั้งคราว; เพราะว่าจิตนี้ยังไม่ได้อบรมให้ดี, จิตนี้ยังเปิด
 โอกาสให้กิเลสเกิดได้, ฉะนั้นกิเลสจึงเกิด.

แนวปฏิบัติให้ปรากฏนิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้.

ที่นี้เรามา ปฏิบัติธรรม อบรมกันเสียใหม่จนจิตนั้นเปลี่ยนไปสู่
 สภาพที่กิเลสเกิดไม่ได้; เมื่อกิเลสเกิดไม่ได้จิตนั้นก็ประภัสสรตลอดกาล ไม่มี
 มีกิเลส แล้วก็เรืองแสง เพราะความไม่มีกิเลสตลอดกาล.

นี่เราจะช่วยกันปฏิบัติธรรม ในลักษณะที่ป้องกันไม่ให้กิเลสเกิด
 ได้, หรือเกิดขึ้นแล้วทำลายเสียได้ทันทีอย่างนี้ ก็ไม่สะสมอนุสัย, คือความเคย
 ชินที่จะเกิดกิเลส อนุสัยลดลง - ลดลง - ลดลง เพราะว่าอนุสัยได้สร้างไว้มาแต่
 อ้อนแต่ ออก คลอดจากท้องแม่ มันได้สร้างไว้มาก. กิเลสและความเคยชินแห่ง
 กิเลส มันมีอยู่มาก ในสันดาน; ที่นี้ เรามาลบออก, ลบออก ด้วยการป้องกัน
 ไม่ให้เกิดกิเลสทุกคราวที่มันควรจะเกิดนี้ อนุสัยก็ถูกลดลงไปหน่วยหนึ่ง,
 หน่วยหนึ่ง, เรื่อยไป โดยการกระทำอย่างนี้จนมันหมด มันก็เกิดกิเลสอีกไม่ได้.

เตยวันจิตมันได้รับการฝึกฝน กระทำ เปลี่ยนแปลง จนไม่เป็นที่เกิดแห่งกิเลส; เมื่อกิเลสไม่เกิด จิตนี้ก็ประภัสสรตลอดกาล. ประภัสสรเดิมนั้น จิตยังไม่ได้อบรม กิเลสยังเกิดได้ จึงสูญเสียประภัสสรบ่อยๆ. นี่เตยวันจิตถูกอบรม จนไม่เป็นที่เกิดที่ตั้งของกิเลสแล้ว ความเป็นประภัสสรก็สมบูรณ์ จึงเป็นประภัสสรตลอดกาล กิเลสเกิดไม่ได้ เรื่องมันมีอยู่อย่างนี้. ฉะนั้น เราจึงสามารถที่จะมีนิพพานได้; ภาษาคนเรียกว่าชาตินี้ คือไม่ต้องเข้าโลง ยังไม่ทันเข้าโลง ยังไม่ตาย.

ส่วนนิพพานน้อยๆ ระยะสั้น ตัวอย่างนั้น เรามีอยู่มากๆ หลายๆ ครั้งในวันหนึ่งๆ. มองให้เห็นด้วย. ที่นั่นมันน้อยไป มันเป็นคราวๆ เราทำให้สมบูรณ์ ได้ติดต่อเนื่องกัน โดยวิธีลดอนุสัยเรื่อยไป จนมันหมด จนไม่มีต้นท่อน ไม่มีเดิมพันที่จะเกิดกิเลสอีก.

นี่ นิพพาน คือความว่างจากกิเลส มีอยู่ตามธรรมชาติบ่อยๆ ก็มี แต่ไม่พอ ไม่ใช่ นิพพานจริง; เราต้องปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องเป็นอยู่ชนิดที่ลดอนุสัยลงเรื่อย ๆ จนกว่ามันไม่มีอนุสัยสำหรับจะให้เกิดกิเลส. อย่างพระอรหันต์หมดอนุสัย ก็คือหมดกิเลส; ฉะนั้น สิ่งที่จะให้เกิดกิเลสมายั่วท่าน มันก็เกิดไม่ได้, สิ่งที่เกิดกิเลสมายั่วท่าน ก็เกิดกิเลสไม่ได้; ไม่เหมือนพวกเราที่ยังมีอนุสัย พอสิ่งที่ยั่วให้เกิดกิเลสมายั่ว มันก็เกิดกิเลส มันต่างกันอย่างนี้.

ฉะนั้น การที่ทำให้กิเลสไม่เกิด หรือ ควบคุมการเกิดแห่งกิเลสไว้ได้ ครั้งหนึ่งนั้น มีค่ามาก คือมัน ลดอนุสัยลงไปหน่วยหนึ่ง; ทำได้อีกทีหนึ่ง ก็ลดลงไปได้อีกหน่วยหนึ่ง, ทำได้อีกที ก็ลดลงได้อีกหน่วยหนึ่ง, ไม่เท่าไรมัน

หมดอนุสัย หมดเชื้อที่จะเกิดกิเลส หรือหมดอาสวะ คือการไหลออกมาแห่งกิเลส. เมื่อไม่มีกิเลสเกิด ก็คือนิพพาน, เมื่อไม่เกิดกิเลสโดยสมบุรณ์ ก็คือนิพพานที่สมบุรณ์.

นี่ย่างง่าไปตามพวกนั้น ว่าจิตคิด ไม่มีรสชาติอะไร; ก็เทียบเอาดูซิ เวลาที่เราไม่มีกิเลส นั้นจิตคิดไม่มีอะไรหรือเปล่า? จิตของเราเอง; อย่าไปเอาเรื่องในหนังสือ ในคัมภีร์, ตัวเราเองรู้สึกอยู่เอง จิตของเราเองเมื่อไร มันว่างจากกิเลส มันเป็นอย่างไร? แล้วเมื่อไรกิเลสเกิดมันเป็นอย่างไร?

แม้แต่เพียงนิวรรณ์เท่านั้น ไม่ต้องถึงกิเลสใหญ่ๆดอก *นิวรรณ์ ๕* นี้ :
 แม้แต่่วงนอน มันก็ไม่ใช่สุขเสียแล้ว มันเป็นนิวรรณ์อันหนึ่ง, *ความเบื่อบรรเทา ความท้งข่าน ความคิดเอียงไปในทางกามคุณ ความไม่แน่ใจในชีวิต* ในการกระทำนี้ *เรียกว่านิวรรณ์* มันก็แย่แล้ว, หากความสุขไม่ได้แล้ว. ถ้าไม่มีนิวรรณ์ มันก็จะสบายมาก; อยู่ในสมาธิ ไม่มีนิวรรณ์สบายมาก, ไม่มีกิเลสเลย มันสบายมากกว่านั้น.

จะรู้จักนิพพาน ต้องปฏิบัติจนรู้สึกในใจเอง.

ที่นี้คุณไม่ต้องเชื่อใคร; ถ้าไปเชื่อคนอื่น มันก็ไม่ใช่ธรรมะดอก, รู้สึกอยู่ในตัวเอง; แล้วก็รู้สึกอยู่ในตัวเอง มันก็เชื่อตัวเองว่าความไม่มีกิเลส นั้นมีรสชาติบรมสุขสูงสุด ไม่ใช่จิตคิดเหมือนอย่างที่เขาว่ากัน. *พวกที่ลุ่มหลงในกามารมณ์* เขาก็สันนิษฐานเอาเองว่า *เมื่อนิพพานไม่มีกามารมณ์ นิพพานก็จิตคิด*

ดีกว่าอย่างนั้น; เพราะเขาไม่รู้ถึงความสุขอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่ต้องอาศัยการมรณ
อาศัยความไม่มีการมรณเรื่อบกวนนั้นแหละ.

การมรณเรื่อบกวนมันทำให้ออนไม่หลับ ไม่เคยรู้สึกกันบ้างหรือ? เมื่อ
ความรู้สึกทางกการมรณเมื่อบกวน มันนอนไม่หลับ, มันต้องลุกไปบำบัดความใคร่
มันลากหัวไปบำบัดความใคร่, มันเป็นสุขอย่างไรล่ะ? เมื่อไม่มีกการมรณเรื่อบกวน
นั้นแหละ มันเป็นอิสระ มันนอนหลับ.

มีคำพูดในพระคัมภีร์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ท่านเป็นสุขกว่าพระเจ้า-
ปเสนทิโกศล เพราะว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นนอนไม่หลับ หลับไม่สนิทดอก
เพราะกการมรณเรื่อบกวน; ส่วนเราตถาคต ไม่มีกการมรณเรื่อบกวนตลอดคืน
เพราะฉะนั้น ก็นอนหลับสนิทเย็นตลอดคืน; ใช้คำพูดอย่างนี้เปรียบเทียบกัน
อย่างนี้.

อย่าหาว่า นิพพานไม่มีรส ไม่มีชาติ จิตชีวิต. นิพพานต้องเป็น
บรมสุข คือเป็นอิสระ ไม่มีกิเลสอะไรมาบีบคั้น, แล้วก็เรียกว่า "บรมธรรม":
นิพพานํ ปรมํ วนฺตํ พุทฺธา — ผู้รู้ทั้งหลายกล่าวพระนิพพานว่า เป็นบรมธรรม
บรมธรรม คือ ธรรมะอันสูงสุด ธรรมะอย่างนี้จะเรียกว่าสิ่งก็ได้, สิ่งสูงสุด,
สิ่งประเสริฐที่สุดนะ, บรมธรรม วางจากความทุกข์โดยประการทั้งปวง เรียก-
ว่าบรมธรรม.

และนี่เป็น จุดมุ่งหมายของวิวัฒนาการของชีวิต. ถ้าชีวิตยังมีกิเลส
อยู่ มันก็ดิ้นรนไป ดิ้นรนไป, ไปถึงความไม่มีกิเลสเมื่อไร มันก็จบ มันก็หยุด

ไม่ดีขึ้น แล้วก็ไม่ต้องตายด้วย มันหยุดความดีขึ้น ก็เย็นสมตามความหมาย
ของคำว่า นิพพาน อิศรภาพที่สุด คือความไม่ถูกกิเลสบีบคั้น.

ฉะนั้น คนปุถุชนทั่วไป ก็ไม่มีอิศรภาพดอก; ที่เรียกว่า ระบบ
การปกครองให้อิศรภาพเสรีภาพ นั้นภาษาคน เป็นภาษาคนทางวัตถุ. และ
มีอิศรภาพโดยระบบประชาธิปไตย นี้เป็นภาษาคนทางวัตถุ; แต่มันเป็นขี้ข้า
ของกิเลสเกินร้อยเปอร์เซ็นต์ มันไม่มีอิศรภาพในทางจิตจนกว่าจะหมดกิเลส, เป็น
พวกพระอรียเจ้า, พระอรียเจ้าเท่านั้นแหละ จึงจะมีอิศรภาพ.

จิตที่ถึงนิพพาน มีอิศรภาพสูงสุด.

นี้ นิพพานก็หมายถึงเมื่อเป็นอิศรภาพสูงสุด ไม่มีกิเลสมาครอบงำ
ย้าย เบียดเบียน; ฉะนั้น นิพพานจึงเป็นอิศรภาพสูงสุด แต่เป็นความหมาย
ทางภาษาธรรม. ทางวัตถุนั้นคนไม่ติดคุก ไม่ติดตะราง มีอิศรภาพ นั้นเป็น
ภาษาคน; เอาข้างนอกเป็นหลัก แต่ในใจยังเป็นทาส เป็นบ่าว เป็นขี้ข้าของ
กิเลสไม่ใช่อิศรภาพ. ต่อเมื่อใดถึงนิพพาน เมื่อนั้นจึงจะมีอิศรภาพ; ฉะนั้น
เราจึงถือว่าพระนิพพานคืออิศรภาพถึงที่สุด.

ทีนี้ มนุษย์จะไปทางไหนกัน ไปหาความสุขสุดไปทางไหนกัน? ไม่มี
ทางไหน นอกจากไปทางนิพพาน; อารยธรรมทั้งหลาย ถ้าถูกต้องมันก็ไปหา
พระนิพพาน. เดียวนี้อารยธรรมมันผิด มันก็ไปหาเหยื่อของกิเลส, อารยธรรม
สมัยใหม่มันผิด มันก็ไปหาเหยื่อของกิเลส. เขาก็เรียกว่าอารยธรรม คือ

ความก้าวหน้าในทางผลิตทางประดิษฐ์ เป็นอยู่กันอย่างแข่งกับเวลา เรียกว่า อารยธรรม; นั่นมันอารยธรรมเนื้อหนึ่ง อารยธรรมภาษาคน.

ถ้าเป็น ภาษาธรรม จะทำอย่างนั้นไม่ได้ มันต้องเป็นไปเพื่อลดความทุกข์ในจิตใจ. วัฒนธรรมก็ดี ภูมิธรรมก็ดี แล้วแต่จะเรียกเถอะ ถ้ามันถูกต้อง มันก็จะไปหานิพพาน คือหมดกิเลส, เป็นอิสระและเย็น; ศีลธรรมก็เหมือนกัน มันมุ่งไปยังพระนิพพาน มีอิสระ และเย็น.

ฉะนั้น เราจดจำลงไปได้เลยว่า อารยธรรมก็ดี วัฒนธรรมก็ดี ภูมิธรรมก็ดี ศีลธรรม จริยธรรมอะไรก็ดี มัน ไปสุดที่พระนิพพาน จึงจะเป็นของจริง.

นี่พอจะเข้าใจกันได้แล้ว สำหรับปัญหาของเรา คือพวกคุณทั้งหลายนี้ คุณเคยรู้เรื่องนิพพานมาอย่างไร? ได้ยินเขากล่าวกันทั่วไป บู้ ย่า दा ยายที่ไม่มีการศึกษา เขากล่าวกันอย่างไร? แล้วเรากำลังคิดอย่างนั้นหรือเปล่า? "นิพพาน ต่อตายแล้ว เหลือวิสัยของคนสมัยนี้ จิตชัดไม่มีรสชาติ" ใครเคยได้ยินมาอย่างนั้นไปพิจารณาใหม่เถอะ มันไม่ใช่อย่างนั้น.

ศึกษาให้รู้จักความหมายของนิพพานโดยภาษา.

ที่นี้ก็ดูคำว่า นิพพานโดยภาษา. นิพพานโดยภาษาคน หมายความว่า เอาตัวคำว่านิพพานนี้เป็นหลัก, ก็บอกมาแล้วหลายครั้งแล้วว่า นิพพานโดยภาษานั้น แปลว่าเย็น. คำว่าติวะ ก็แปลว่าเย็น, คำว่านิพพาน ก็แปลว่า

เย็น, แล้วยังมีอีกหลายคำ ที่แปลว่าเย็น. แต่เดี๋ยวนี้เรากำลังสนใจคำว่านิพพาน ให้รู้ว่านิพพานนี้แปลว่าเย็น, เป็นคำพูดของคนธรรมดาทั่วไป ในประเทศอินเดียสมัยโน้น. เมื่อพูดว่า นิพพาน าก็หมายความว่าเย็น เย็นจำกัดความว่าไม่ร้อน สิ้นไปแห่งความร้อน, ดับไปแห่งความร้อน ก็เหลืออยู่แต่ความเย็น.

นี่ นิพพานแปลว่าเย็น เป็นภาษาชาวบ้านพูด, ลูกเด็ก ๆ ก็พูด เพราะคำว่าเย็นนั้นมัน ใช้ได้ทั้งแก้วตฤทึงแก้วสัตว์เดรัจฉาน และทั้งแก่มนุษย์.

นิพพานเย็น ถ้าใช้แก้วตฤทึง ก็คือแก้วตฤทึงเย็น : ถ่านไฟแดง ๆ เอาออกมาเสียดจากเตา เดี๋ยวนี้ก็เย็นดำลงไป; นี่อาการอย่างนี้เรียกว่า ถ่านไฟนั้นนิพพาน. ภาษาโบราณในอินเดียครั้งกระโน้น ถ่านมันนิพพาน, ข้าวสุก ข้าวสวย แกลงกับร้อนกินไม่ได้ รอไว้ก่อนกว่ามันจะกินได้ คือมันเย็น. คนในครัวก็ร้องบอกออกมาว่า นิพพานแล้ว ๆ มากินได้; นี่ วัตถุเย็นอย่างนี้ ก็เรียกว่านิพพาน, คำนี้ใช้ได้แม้แก้วตฤ.

หินสูงขึ้นมา ใช้แก้วสัตว์เดรัจฉาน; สัตว์เดรัจฉานมีฤทธิ์ มีพิษ มีอันตราย เอามาจากป่า เอามาฝึก ผูกกันเสียจนยอมแพ้ จนเชื่องเหมือนกับแมว, เป็นข้างเป็นควายเป็นอะไรที่มาจากป่า ดุร้าย อย่างยิ่ง, เอามาฝึกเสียจนเชื่อง เหมือนกับแมวนี้ เรียกว่ามันนิพพาน. คำนี้ใช้ได้แม้กับสัตว์เดรัจฉานนะ ว่ามันนิพพาน คือมันหมดร้อน มันหมดอันตราย.

หินก็ ใช้ได้กับคน ทั้งทางกายและทางจิต ถ้าทำให้เย็นลงบ้าง ก็เรียกว่านิพพาน ทั้งนี้คนมีเรื่องจิตใจเป็นใหญ่ คนชุดแรก ๆ เขาไป

นิพพานกันที่กามารมณ์; เมื่อหิวกามารมณ์มันร้อน พอมีกามารมณ์มาสนอง
 ความใคร่มันเย็นลง; ก็เลยเืองกันไปพักหนึ่ง เอากามารมณ์เป็นนิพพาน.
 คำนี้ก็มีอยู่ในพระบาลี ในพระคัมภีร์ ในเรื่องทวิภูฏี ๒๒ ประการ; เอา
 กามารมณ์เป็นนิพพาน ก็เอามากล่าวถึงในพวกเือง ๒๒ ประการ มันมีกามารมณ์
 เป็นนิพพานอยู่ด้วย.

ที่นี้ต่อมาอีก พวกนักค้นคว้าทางจิตนี้ ว่าโธ้ย, มันไม่ใช่โธ้ย! มัน
 เืองแล้ว; ก็ไปเอาเรื่องจิตสงบเป็นสมาธิ ทำสมาธิเป็นปฐมฌาน ทุติยฌาน
 ตติยฌาน จตุตถฌาน เพียงแค่จตุตถฌานนี้มันเจียบ มันสงบ มันเย็นมาก ก็เอา
 จตุตถฌานเป็นนิพพานกันอยู่ยุคหนึ่ง, แล้วจึงต่อมาทำให้ประณีตยิ่งขึ้นไป ก็เอา
 อรูปฌาน : อากาสาณัญญาตนะ วิญญาณัญญาตนะ อากิญจัญญาตนะ เนว-
 สัญญาตนะ สัญญาตนะ ว่า เป็นนิพพาน, อันนี้มันเย็น เย็นมากแหละ; เพราะว่า
 มันเป็นสมาธิชั้นลึก ที่ว่าสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่.

พระพุทธเจ้าไปศึกษานิพพานชั้นนี้ ะบบนี้ กับอาจารย์คนสุดท้าย
 ของท่าน คือ อุทกดาบส รามบุตร พอศึกษาแล้วเสร็จแล้ว เอ้า, ไม่พอใจ อาจารย์
 จะยืนยันอย่างไร ท่านก็ไม่พอใจ เลยทิ้งอาจารย์ที่เอาอรูปฌานอันสุดท้าย เป็น
 นิพพานนี้ไปเสีย, ก็ไปค้นของท่านเอง จนท่าน ตรัสรู้เอง ว่าความหมดแห่ง
 กิเลสเป็นนิพพาน. ฉะนั้นเราจึงได้นิพพาน แบบพุทธศาสนา มา คือความหมด
 กิเลส.

ประวัติของการใช้คำว่า “นิพพาน”.

นี่คุณดู ประวัติของคำว่านิพพาน มันใช้ได้แม้แก่สัตว์ ใช้ได้แม้แก่ สัตว์เดรัจฉาน, แล้วใช้ได้แก่กามารมณ บ้าก้นไปพักหนึ่ง, ใช้ได้แก่สมาริทุก ขันตอน สมบัติทุกขันตอน, แล้ว ในที่สุดถึงมาพบว่า สันนิทเลสนเป็นนิพพาน คือ ของพระพุทธเจ้า.

มันเนื่องจากว่า คำว่านิพพาน, นิพพานนี้เป็นของเย็น ใช้กับชาว บ้าน ชาวบ้านทุกคนก็ชอบเย็น เย็นอกเย็นใจก็พอแล้ว. หญิงสาวคนหนึ่งเมื่อ เห็นพระสิทธัตถะเดินผ่านไป เขาร้องตะโกนขึ้นว่า นิพพุตา นูน สา มาตา - บุรุษ นี้เป็นลูกของใคร แม่ของเขานิพพาน, บุรุษนี้เป็นลูกของใคร พ่อของเขานิพพาน, บุรุษนี้เป็นสามีของใคร ภรรยาของเขานิพพาน, ใช้คำว่านิพพาน อย่างนี้ คือ หมายถึงเย็นอกเย็นใจ ภาษาโลกๆ.

ฉะนั้น คำว่านิพพาน เป็นคำที่ถูกยืมไปใช้ทางศาสนา เมื่อ ฤๅษี, มุนี, โยคี เขาค้นพบความเย็นอกเย็นใจ ยิ่งไปกว่าเย็นที่บ้าน เขาก็ต้องเอาคำนี้ ไปใช้ คือคำว่าเย็น ๆ ๆ นี้ มาบอกชาวบ้านว่า “ฉันพบเย็นที่ดีกว่า ที่เย็นจริง” แล้วก็มาสอนให้.

เพราะฉะนั้น การที่ออกไปค้นคว้าทางธรรม ทางศาสนา ในป่า ในดงนั้น มุ่งหมายจะพบเย็นกันทั้งนั้น; พบเย็นอย่างไร ก็เอามาใช้คำว่า “เย็น ๆ” ก็คือคำว่านิพพาน. ถ้าพูดเป็นภาษาไทย ก็พูดว่าเย็น; แต่พูด

เป็นภาษาที่หนึ่ง สมัยนั้น ก็คือ นิพพาน. ฉะนั้น นิพพานจึงมีมาก มีหลายระดับ ทุกคนต้องการนิพพาน แต่ว่าต้องการที่เย็นจริง ที่พอใจจริงๆ.

เมื่อพวกที่ถือลัทธิอื่นไปเฝ้าพระพุทธเจ้า สงสาวกของเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ก็ไปขอร้องว่า ขอพระองค์จงแสดงนิพพานของพระองค์แก่ข้าพเจ้า; คุณฟังดูซิ, พวกเหล่านี้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ขอร้องว่า ขอพระองค์จงแสดงนิพพานของพระองค์แก่ข้าพเจ้า คือนิพพานอย่างของพระองค์ เพราะพวกเขาเหล่านี้ก็มีนิพพานเป็นของตัวเองอยู่แล้วทั้งนั้น เขาเป็นพวกลัทธิ เป็นศาสนา มีศาสนาของเขาอยู่แล้ว เขามีนิพพานอย่างของเขาอยู่แล้ว; เกิดไม่พอใจ เกิดสงสัยขึ้นว่า นี่ไม่ถูก ก็ไปหา ไปค้นคว้าใหม่ ไปทูลถามพระพุทธเจ้า; ขึ้นไปทางเหนือไปพบพระพุทธเจ้า ใช้คำว่า “จงแสดงนิพพานของพระองค์” คืออย่างของพระองค์ แก่ข้าพเจ้า. แล้วพระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงนิพพานอย่างของพระองค์ คือเรื่อง ทำลายอัตตา ถอนอัตตา ทำลายกิเลส; เพราะถ้าทำลายอัตตาเสียได้แล้ว มันก็ไม่มีกิเลส.

นี่มันเป็นหลักที่ตายตัว : ถ้าทำลายความรู้สึกว่าอัตตา ตัวตนเสียได้ กิเลสไม่มีที่ตั้ง ไม่มีที่งอก ไม่มีที่เกิด, กรรมก็สิ้นสุด ไม่มีที่งอก ไม่มีที่ตั้ง ไม่มีที่เกิด, วัฏฏสงสารก็หยุด เพราะกิเลสดับ, กรรมดับ, ผลกรรมมันก็ต้องดับ. นี่คือเย็น, นิพพานแบบของพระพุทธเจ้าที่ได้ประกาศสั่งสอนแจกจ่ายอย่างเป็นแบบของพระองค์.

วิธีรู้จักนิพพาน ต้องฝึกจิต รู้จักฤทธิ์ของกิเลส.

นิพพานที่เย็นเพราะหมดกิเลสนี้ คุณจะเริ่ม รู้จักได้โดยสังเกต อย่างที่ผมว่า พอกิเลสเกิดร้อนอย่างไร? คุณศึกษาอย่างดีซี; พอว่างกิเลส มันไม่ร้อน มันเย็นอย่างไร? คุณก็ศึกษาอย่างดี ทำอย่างนี้เรื่อยๆ ไปจะรู้จักกิเลส และรู้จักความไม่มีกิเลส. นี่เป็นวิธีที่จะรู้จักพระนิพพาน.

แล้วต้องรู้สึกด้วยใจของตนเอง ไม่ใช่ใครมาบอก; เรื่องใครมาบอกหรือว่ามีอยู่ในหนังสือใช้ไม่ได้ดอก. ต้องรู้สึกว่าเป็น หรือร้อนอยู่กับใจของตนเอง จึงจะเป็นของจริง เรียกว่า **สนฺทิฎฐิโก** - เห็นได้ด้วยตนเอง. เห็นนิพพานนี้ต้องเย็น. แล้วก็เย็นจนรู้สึกได้ด้วยตนเอง แล้วก็เย็นสนฺทิฎฐิโก; ถ้าเป็น **เรื่องนิพพาน** เขาใช้คำว่า **สนฺทิฎฐิโก** ถ้าเป็นเรื่องของธรรมดา สนฺทิฎฐิโก.

เย็นที่เรารู้สึกอยู่ได้ในใจนี้เป็น นิพพาน แล้วก็เย็น **สนฺทิฎฐิโก**, **รู้สึกได้ด้วยตนเอง** **อภาลิโก** - ไม่จำกัดเวลา, ไม่มีกิเลสเมื่อไรก็เย็นเมื่อนั้น. **เอหิปสุลิกิ** - มาดูๆ มีพอที่ให้คุณมาดู เรียกให้มาดูว่า นี่มาดูซิ มันเย็นอย่างนี้; อย่างนี้ก็เรียกว่า นิพพานจริง. **โอบนยิกิ** - ไม่มีอะไรดีเท่า ในการที่จะเอามาไว้ในใจ. **ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺทํ วิญญูหิ** - วิญญูชนจะรู้ได้เฉพาะตน. ถ้าอย่างนี้ก็ถูกต้องตาม **สุวากฺขตํ นิพพานํ, สุวากฺขตํ ภควตา นิพพานํ** คือนิพพาน ที่พระองค์ทรงแสดงไว้. เมื่อว่างจากกิเลส เรียกว่านิพพานชั่วคราวก็เป็นนิพพานชั่วคราว ถ้าถาวรก็เป็นนิพพานถาวร.

เมื่อจิตว่างจากกิเลสจะพบนิพพาน.

ความว่างจากกิเลส เอ้า, พูดกันเรื่องความว่างจากกิเลสหน่อย. ความว่างจากกิเลสนี้มันมีอย่างธรรมชาติ, ตามธรรมชาติก็ได้ คือจิตประภัสสรตามธรรมชาติ; เมื่อยังไม่มีกิเลสเกิด ตามธรรมชาติมันก็เป็นจิตประภัสสร ที่ว่างจากกิเลสโดยธรรมชาติ.

นี้ก็โดยบังเอิญ เราไปอยู่ในป่าช้า หรืออยู่ในที่ที่มันทำให้ กิเลสเกิดไม่ได้โดยบังเอิญ อย่างนี้ก็เรียกว่า ว่างจากกิเลสโดยบังเอิญ.

ที่นี้โดยเจตนา เราไปทำสมาธิ ทำวิปัสสนา ทำอะไรโดยเจตนาจะข่มกิเลส กิเลสไม่เกิด นี่ก็เรียกว่าว่างโดยเจตนา. ที่นี้ถ้าปฏิบัติสูงสุด เป็นสมุจเฉทปหาน ตัดอนุสัยหมด. นี่ก็เรียกว่า ว่างจากกิเลสแท้จริงถาวรโดยสมุจเฉทปหาน.

ว่างไม่ถาวร ก็คือชั่วคราว โดยบังเอิญก็ได้ โดยเจตนา ซึ่งมีผลเพียงครั้งคราวก็ได้ หรือ โดยประภัสสรตามธรรมชาติก็ได้; อย่างนี้ว่างไม่ถาวร.

ถ้าว่างถาวร ก็คือ ทำลายอนุสัยที่เกิดกิเลสเสียหมด แล้วสภาพของจิตนั้น มันเปลี่ยนเป็นจิตที่ไม่ยอมให้กิเลสเกิดอีกต่อไป. ก่อนนี้จิตมันยังเป็นสภาพที่ยอมให้กิเลสเกิดได้; เตยวันนี้ฝึกกันเสียใหม่ ฝึกกันเสียใหม่จนจิต

มันเปลี่ยนสภาพเป็นชนิดที่ว่า กิเลสจะเกิดขึ้นมากจนจิตนึกไม่ได้ มันก็ไม่มีกิเลสที่จิตนี้ ก็เรียกว่าสมุจเฉทปหาน; ความเป็นประภัสสรของจิต ก็ต่อเนื่องกันไป ไม่มีกิเลสแทรกแซง ก็เป็นนิพพานสมบูรณ์.

นี่เรามีนิพพานชั่วคราว นิพพานตัวอย่าง หล่อเลี้ยงชีวิตไว้. ผมขอเตือนเสมอ ขอท้วงไว้เสมอ; เดี่ยวคุณจะไม่ให้ความมุกติธรรม ว่ามันรอดชีวิตอยู่ได้เพราะนิพพานน้อย ๆ มันหล่อเลี้ยงไว้. ฉะนั้น อย่าเผลอต่อนิพพานชนิดนี้ ถ้าไม่มีนิพพานชนิดนี้มาหล่อเลี้ยงไว้แล้ว เราก็คบอดหัวเป็นบ้ายายแล้ว.

เดี๋ยวนี้เรายังมีปวดหัว มีนอนไม่หลับ มีโรคประสาท มีโรคจิตอยู่ เพราะฉะนั้นนิพพานชนิดนี้ไม่ค่อยจะมี สำหรับคนนั้น, สำหรับบุคคลนั้น นิพพานน้อย ๆ นี้ มันไม่ค่อยจะมี. เพราะฉะนั้น จึงนอนไม่หลับ ปวดหัว เป็นโรคประสาท เป็นโรคจิต อย่างน่าละอายแมว ละอายหมา เพราะแมวหมามันไม่เป็น.

นี่นิพพานน้อย ๆ นี้แหละ มันช่วยคุ้มไว้ถึงขนาดนี้; ฉะนั้น เราจะพยายามให้มันมีสภาพปกติของจิต คือไม่มีกิเลสหนักให้มากพออยู่เสมอ ให้ความว่างกิเลส ใหญ่ยาวออกไป ทั้งใหญ่ทั้งยาว จนติดต่อกันหมด ก็กว้างมากขึ้น มีนิพพานมากขึ้น เป็นสุขมากขึ้น.

ยุคนี้คงจะทำยาก เพราะว่าสิ่งที่เข็นเข้าศึกแก่นิพพานมันมีมาก ๆ คือ ความเจริญแผนใหม่. ความเจริญทางวัตถุสมัยใหม่นี้ มันเป็นเข้าศึกแก่นิพพาน, มันยั่วกิเลส มันส่งเสริมกิเลส. ฉะนั้นบทเรียนนี้ จึงทำยากสำหรับ

คนสมัยนี้ ซึ่งมีวัตถุก้าวหน้าช่วยวนกิเลสมากเกินไป; สมัยโบราณเขาคงไม่ยุ่งยากลำบากมากเหมือนสมัยนี้ เพราะมันไม่มีสิ่งช่วยกิเลสมากเหมือนสมัยนี้.

แล้วเราจะยอมเป็นบ๊ายบายแมวอยู่หรือ? เราจะต้องเร่งกำลังจิต กำลังอะไรให้มันว่างจากกิเลสให้ได้. อย่าให้กิเลสมันลากหัวเราไป, หลงไหลมัวเมาในวัตถุนิยม ซึ่งก้าวหน้าแห่งยุคใหม่ ยุคปัจจุบัน; เรียกว่าเมื่อมัน มีวัตถุช่วยวนกิเลสมาก มันก็ยังจำเป็น ที่จะต้องเพิ่มกำลังของพระนิพพานให้มากขึ้น; ถ้าไม่อย่างนั้น เราก็ต้องอายุแมว แล้วก็ไปเป็นทาสของวัตถุนิยม มีความทุกข์ไม่สิ้นสุด. นี่เรียกว่าเรื่องของนิพพาน มีปัญหาอย่างนี้ มีข้อเท็จจริงแก่พวกเราอย่างนี้ มีปัญหาอย่างนี้ แก่ทุกคนในโลก.

รู้จักนิพพานทันทีและเดี๋ยวนี้กันเถิด.

เอา, หนักมาพูดถึง ทว่า นิพพานทันทีและเดี๋ยวนี้ กันดีกว่า; เพราะว่ามันเป็นเรื่องที่ทำให้ผมถูกตำ จนไม่รู้จะตำกันอย่างไรแล้ว ว่า เอาพระนิพพานมาทำให้สำเร็จประโยชน์ที่นี้และเดี๋ยวนี้. ในเมื่อเขาต้องการให้ตายแล้วเกิด, ตายแล้วเกิด, ตายแล้วเกิด, ร้อยชาติ พันชาติ หมื่นชาติ แสนชาติ แล้วจึงจะนิพพาน. แล้วเรามาทำให้เป็นว่า ที่นี้และเดี๋ยวนี้ก็มีนิพพาน เขาก็โกรธ ไม่รู้ว่ามันจะไปขัดประโยชน์ของเขาหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ.

เขาหาเรื่องว่า เรามาหลอกคนว่า นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้ หรือทำให้ นิพพานนี้ด้อยค่าลงไป เพราะทำได้ที่นี้และเดี๋ยวนี้. เขาให้ถือว่า หมิ่นชาติ

แสนชาติจึงจะได้ ; ถ้าอย่างนั้นคำมั่นก็มากซี ; พอมาทำได้ทีนี้และเดี๋ยวนี้
กลายเป็นของง่ายไป. เขาคัดค้าน ก็ดำ ; ไม่เป็นไร, เราไม่ได้ต้องการ
อะไรแก่คนพวกนี้. เรา ต้องการให้คนทั่วไป ต่างหาก ได้รับประโยชน์
จากนิพพาน.

จิตถึงนิพพานได้ ต้องละอุปาทาน.

มัน มีหลักอยู่ว่า เมื่อใดเกิดอุปาทาน เมื่อนั้นไม่นิพพาน คือ จิต
ของเรายึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดอยู่. คุณรู้ความหมายว่า จิตของเรากำลังยึดมั่น
ถือมั่น เป็นตัวเป็นตนในสิ่งใดอยู่ เมื่อนั้นนิพพานไม่ได้ ; เมื่อใดจิตไม่ยึดมั่น
ถือมั่นในสิ่งใดอยู่ เมื่อนั้นนิพพานเอง เป็นนิพพานในทิวฐธรรมนั้นด้วย.

จะเล่าเรื่องก็คือว่า มีคนที่เขานึกคิดนึกศึกษาที่เป็นฆราวาสทั้งนั้น
ไม่มีพระเลย เป็นพระอินทร์ก็มี เป็นอุบาสก เป็นคนร่ำรวยอะไรก็มี ก็มี
ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ทำไมคนจึงไม่นิพพานในทิวฐธรรม ? คือทำไมคนจึงไม่บรรลุนิพพาน
ในความรู้สึกของตัวเองที่รู้สึกได้ ทีนี้และเดี๋ยวนี้ ? ทิวฐธรรมนั้น
หมายความว่า รู้สึกอยู่กับใจของตัวเอง.

เขาถามว่า ทำไมคนจึงไม่นิพพานชนิดที่ รู้สึกอยู่กับใจเอง ทีนี้และ
เดี๋ยวนี้ ? ทิวฐธรรม - ในธรรมอันตนเห็นแล้วเท่านั้น, คือในความรู้สึกที่ตน
กำลังรู้สึกอยู่กับใจ ; ไม่ใช่ต่อตายแล้ว, ตายแล้วจะรู้สึกอย่างไรได้ ก็คือทีนี้และ
เดี๋ยวนี้.

พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสตอบว่า มันเป็นอย่างนั้น, คือท่านยกมาทั้งกะบิ
ทั้งระบบ เรื่องตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ ๖ อย่าง แล้วท่านก็ตรัสทีละอย่าง.

ท่านก็ตั้ง *ตรัสว่า* เรื่องตานี้ เห็นรูปก่อน เป็นเรื่องแรก. รูปที่ตา
เห็นนั้น เป็นอริยชา แปลว่า นำปรารถนาอย่างยิ่ง, กนฺตา - ยั่วให้เกิดความรัก.
กนฺตา เป็นภาษาไทยมาเป็นกานดา, นางกานดา คือนางสาวที่น่ารัก. กนฺตา
- น่ารักอย่างยิ่ง, มนปฺปา - นำพอใจอย่างยิ่ง. ปิยรูปฺปา - มีลักษณะน่ารัก,
กามุปฺพลิตตา - เป็นที่เข้าไปตั้งอาศัยแห่งกาม. รูปชนิดนั้นเป็นที่เข้าไปตั้งอาศัย
แห่งกาม คือความใคร่. รขณียา - ย่อมจิต.

รูปนั้น อริยชา, กนฺตา, มนปฺปา, ปิยรูปฺปา, กามุปฺพลิตตา, รขณียา;
หมายความว่า รูปนั้น นำใคร่ น่ารัก นำพอใจ ลักษณะชวรรัก ก็เป็นที่เข้าไป
ตั้งแห่งความใคร่ แล้วก็ย่อมจิตจับจิตอย่างยิ่ง รูปนั้นมีลักษณะอย่างนั้น.

ที่นี้ บุคคลนั้นเห็นเข้าแล้ว; ถ้าเขาชอบใจอย่างยิ่ง อภินนฺตติ - ชอบ
อย่างยิ่ง, อภิวทติ - พรั่สรรเสริญอยู่อย่างยิ่ง. พรั่สรรเสริญ; ก็คุณนี้ก็คือว่า
พอมันถูกใจอะไรอร่อยอะไรนี้ มันทำเสียงพูดปากบ้างอะไรบ้างนี้; อภิวทติ
- พรั่สรรเสริญ เหมือนกับคนบ้า เพราะสิ่งนั้นมันอร่อยมันสวย. แล้วก็
อชฺฌเณสย สิกฺขติ - ผั่งจิตใจเข้าไปหมกอยู่ในสิ่งนั้น.

อย่าฟังแต่เสียงนะ คือนึกถึงของจริงที่มันสวยอย่างยิ่ง, แล้วมันก็
เพลिनอย่างยิ่ง, แล้วมันก็พรั่แสดงทางปากนี้, ว่าพอใจอย่างยิ่ง, แล้วจิตมันก็ผั่ง
ลงไปในเรื่องนี้อย่างยิ่ง, คือกายมันก็เป็นไป วาจามันก็เป็นไป จิตมันก็เป็นไป

ในทางที่จะเข้าไปหลงไหลในสิ่งนั้น. นี้เรียกว่า เขามันเฟลิดเฟลิด พร่า
สรรเสริญ เมามก อยู่อย่างนั้นะ.

วิญญาณของเขาก็เป็นวิญญาณ ที่กิเลสเหล่านั้นเข้าไปอาศัยแล้ว,
กิเลส คือความรัก ความหลงไหล ความกำหนด เข้าไปอาศัยอยู่ในจิตของเขา
ในวิญญาณ ในจิตของเขา. นี้ความที่จิตมันถูกกิเลสเข้าไปอาศัย นี้ ก็เรียกว่า
อุปาทาน - ยึดมั่นถือมั่น ว่าสวย ว่าหญิง ว่าชาย, ว่าอะไรก็ตาม แล้วก็
ของกู เพื่อตัวกู, เพื่อของกู นี้เรียกว่า อุปาทาน. ความที่วิญญาณนั้น ถูก
กิเลสเข้าไปอาศัยแล้วกิเลสมันไปจับจิตนั้นแล้ว ก็คือจิตมันก็ฝังอยู่ในอารมณ์นั้น
นี้เรียกว่า อุปาทาน. ผู้ที่มีอุปาทาน ไม่ประนีพพาน ในความรู้สึกของตน คือ
ในทิวฐธรรม ไม่นิพพาน.

เอา, ที่นี้ก็ไปเปรียบเอาเองในทางที่ตรงกันข้าม : เมื่อรูปที่มันน่าใคร่
น่ารัก น่าพอใจ เป็นที่ตั้งแห่งกาม ย่อมจิต ย่อมใจ มาถึงเข้า. ที่คน คนนั้น
หรือภิกษุนั้นก็ตาม มีธรรมะพอ มีสติปัญญาพอ เขาก็เห็นว่า โอ๊ย! มัน
แค่นั้นแหละ, มันเท่านั้นแหละ, มันปรากฏการณ์ตามธรรมชาติอย่างนั้นแหละ.

ถึงแม้ว่าน่ารักนั้นก็เป็นเรื่องที่เขาสมมติ รู้สึกอย่างนี้ ว่าน่ารัก มัน
เห็นเป็นอย่างนั้นเอง. แล้วยังเห็นลึกไป โดยรายละเอียดอะไรก็ได้ ว่าไม่
เที่ยง ว่า อนัตตา ว่าเป็นทุกข์; เมื่อคนๆ นี้เขามีความรู้พอ เขาจะศึกษามา
อย่างไรก็ได้หลุดโดยรายละเอียด. แต่คน คนนี้เขามีความรู้สักพอ มีสติ
พอ มีปัญญาพอ เขาก็ไม่หลงเฟลิดเฟลิด ไม่หลงพร่าสรรเสริญด้วยปาก
ใจของเขาก็ไม่ฝังลงไป.

เมื่อเป็นอย่างนี้ วิญญาณหรือจิตของคน คนนั้น ก็ไม่ถูกกิเลสอาศัย, กิเลสไม่เข้าไปอาศัยได้ในจิตนั้น นั่นคือไม่มีอุปาทาน. ผู้ที่ไม่มีอุปาทาน ย่อมปรินิพพานในทิวฐธรรม ในความรู้สึกของตนเองที่นี้และเดี๋ยวนี้.

มัน สำคัญอยู่ที่คำว่าอุปาทาน; อย่าให้เป็นตัวภาษาหนังสือ จดไว้ในสมุด หรือหุ้่งว่า อุปาทาน; ไม่พอ, ไปรู้จักอุปาทานที่เรามีอยู่จริง. *ทุก ๆ คนมีอยู่จริง มีอุปาทานในรูป ที่เป็นที่ตั้งแห่งกาม, ในเสียงที่เป็นที่ตั้งแห่งกาม, ในกลิ่น ที่เป็นที่ตั้งแห่งกาม, ในรส ที่เป็นที่ตั้งแห่งกาม, สัมผัสตัวหนัง ที่เป็นที่ตั้งแห่งกาม, ความรู้สึกหรือสัญญา* อะไร ที่มันเป็นที่ตั้งแห่งกามในใจนี้.

ส่วนใหญ่ ตามที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ มันเป็นเรื่องเพศตรงกันข้าม ทั้งนั้นแหละ. ของเพศตรงกันข้ามทั้งนั้น : รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ รั้มมารมณฺ์ ที่เนื่องกันอยู่กับเพศตรงกันข้ามนี้ จับจิตยิ่งกว่าสิ่งใด, เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานยิ่งกว่าสิ่งใด. ฝ่ายหญิงก็เป็นแก่ชาย ฝ่ายชายก็เป็นแก่หญิง. นั้นอุปาทานมันมาจาก ๖ ประการนี้ ที่มันมีอำนาจรุนแรง.

แล้วเราก็ไปดูของจริงซี; อย่าดูตัวหนังสือ, ดูของของจริงนั้น. ดูที่มันเกิดแก่ใจของเราจริง ๆ เราก็จะรู้จักอุปาทาน. เราก็จะรู้จักว่า พอมืออุปาทานแล้ว จิตใจนี้เหมือนกับถูกอัดไว้ด้วยไฟ, บอกไม่ถูกดอก มันเหมือนกับว่าถูกทิ่ม ถูกแทง ถูกเผาถูกฉน ถูกมัด ถูกครอบงำ ถูกอะไรทุกอย่าง; มีอุปาทานก็ไม่นิพพาน คือไม่ว่างไม่เย็น. *ที่นี้ถ้าจิตใจมันเป็นอิสระ มันไม่เป็นอย่างนั้นได้ มันก็ว่าง มันก็เย็น.*

ต้องควบคุม ฐัณฑ์ ผัสสะและเวทนา เพื่อไม่เกิดอุปาทาน.

นี่นิพพานที่^๒ และเดียนมี^๒ได้ เพราะเราสามารถควบคุม สิ่งที่มาสัมผัสด้วย ไม่ให้สร้างความเป็นพิษพิษ พราศรรเสริญ หรือเมามก ขึ้นมาในใจเราได้. มันมีเท่านี้ ถ้าคุณทำได้ เรื่องนิพพานนี้ก็^๒เป็นของจริง ไม่ใช่ของพูดไว้ พูดเฉยๆ ไม่ลอกใคร. เรายังจะเป็นพุทธบริษัทจริง เพราะเรารู้จักนิพพาน และเราทำให้มีนิพพาน เสวยรสของพระนิพพานได้.

ฉะนั้น ก็ ไปต่อสู้กับสิ่งที่มากกระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; เอาชนะได้ ไม่มีการตกลงไปเป็นทาสของสิ่งนั้น ก็เรียกว่าไม่มีอุปาทานผูกพัน; เมื่อนั้นกัณนิพพาน คือว่างจากกิเลส, แล้วก็เย็นอยู่ตามธรรมชาติของจิตประภัสสร. นี่นิพพานที่^๒และเดียน มี^๒เป็นอย่างนี้.

ถ้าจะเกียงให้ **บำเพ็ญบารมี หน้มนชาติ แสนชาติก็ได้** เพราะว่าเกิดตัวกู ในอารมณ์ครั้งหนึ่ง เรียกว่าชาติหนึ่ง เดือนหนึ่งอาจเกิดได้หลายร้อย ปีหนึ่งอาจเกิดได้หลายพัน หลายหมื่น ยี่สิบสามสิบปีก็เกิดได้หลายแสน พอแล้ว, พอแล้วอย่าให้มันมากกว่านั้นเลย มันควรจะเซ็ดหลาบแล้ว. **นี้บำเพ็ญบารมีกัณหน้มนชาติ แสนชาติ ได้ก่อนแต่ที่จะเข้าโลง มันก็ไม่ค้ำกันคอก.**

หลักที่เขาว่า ให้**บำเพ็ญบารมีหน้มนชาติ แสนชาติเสียก่อน** จึงจะนิพพาน; ของเราปฏิบัติได้อย่างนี้, แต่ของเขามักจะเหลวคว้าง. เขาต้องรอเข้าโลงแล้ว หน้มนครั้งแสนครั้ง เดียวกัณหมมด ขี้เกียจพูดกัน เข้าโลงตั้งแสนครั้ง; เราไม่ทันจะเข้าโลงสักที เรามีการเกิดตาย แห่งตัวกู^๒ ตั้งแสนครั้งเหมือนกัน.

เป็นอันว่า มันไม่ขัดกันละ, ที่ว่าจะต้องสร้างบารมีแสนชาติจึงจะนิพพาน ถูกแล้ว; แต่ว่าที่สี่และเดี่ยวนี่เราสร้างได้แสนชาติ, แล้วหลังจากนั้นมันมีการเข็ดหลาบ มันฉลาดพอที่จะทำไม่ให้เกิดกิเลสเกิด คือเราทำอยู่ตลอดแสนชาตินั้นแหละ ไม่ให้เกิดกิเลส. อนุสัยลดๆๆเดียวกับหมดอนุสัย กิเลสเกิดไม่ได้ มันก็เป็นนิพพานโดยสมบูรณ์.

ฉะนั้น เมื่อคุณ บังคับความรู้สึกได้ครั้งหนึ่ง เมื่อนั้นแหละคือสร้างบารมีครั้งหนึ่ง. ถ้าคุณปล่อยจิตไปตามอารมณ์ ก็เพิ่ม ๆ ๆ บวก ๆ ๆ อนุสัย; บังคับจิตไว้ได้, ภูไม่ไปร่อยกับมึง. บังคับจิตไว้ได้อย่างนี้ทีหนึ่ง มันลบ ๆ ๆ หนึ่ง ๆ ๆ อนุสัยมันเป็นลบ; ไม่เท่าไรมันก็หมด มันไม่มีพื้นฐาน รากฐาน ไม่มีเดิมพันที่จะเกิดกิเลส ก็เป็นนิพพานโดยสมบูรณ์.

ระวังทำให้อุปาทานลดลง จะถึงนิพพานโดยลำดับ.

นี่พูดกันในชีวิตประจำวัน คุณ จะต้องถือเป็นเรื่องประจำวัน; เพราะว่าเรื่องที่จะมาให้เกิดกิเลสมันมาทุกวัน ๆ; เรื่องที่จะกำจัดมันเสีย ก็ต้องเป็นเรื่องทุกวัน ๆ ประจำวัน; อย่าได้ไปหลงรัก หลงเพศผิดเพี้ยน พร่ำสรรเสริญ เมามก จิตไม่ถูกกิเลสอาศัย ไม่มีอุปาทาน ก็จะเป็นนิพพานในทิวฐธรรมอยู่ที่สี่และเดี่ยวนี่. นี่คือเรื่องนิพพาน.

เฮ้, ตอนท้ายนี้อยากจะพูดอีกนิดหนึ่งว่า นิพพานนี้ให้เปล่า ไม่คิดสตางค์; พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่าอย่างนั้น ลหุตา มุทุตา นิพพุตี ภูณขมานา

- ให้เปล่า ไม่คิดสตางค์กับใคร. นี่น่าจะชอบใจนิพพานหรือพระพุทธเจ้าไม่เรียกไม่ร้องอะไร, ไม่เรียกคิดค่าอะไร.

ระวังอย่าให้อุปาทานเกิดขึ้น มันก็เป็นนิพพานเอง ไม่ยากลำบาก ไม่เหลือวิสัย แล้วก็ไม่ต้องสตางค์, แล้วก็ทำให้เสร็จเสียก่อนเข้าโลง. ผมจึงพูดคำพูดขึ้นมาใหม่อีกคำหนึ่งว่า “ตายก่อนตาย คือนิพพาน”; แต่ผมก็ได้ยินมาจากคนเฒ่าคนแก่อีกทีหนึ่ง ผมลืมเสียแล้วว่าใครพูด คือมันเนื่องกันมากกับที่ว่า *สวรรค์ในอก นรกในใจ นิพพานอยู่ที่ตายก่อนตาย.*

นี่บู๊ยาตายายของเราไม่ใช่เล่น *สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ*; ไม่เรียกว่าอยู่ที่ใต้ดิน อยู่บนฟ้าอะไร เหมือนที่เขาพูดกันแต่ก่อน. แล้ว นิพพานนั้นอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย คือตัวกูๆๆ ที่เคยเกิดวันละหลายๆหน ให้มันตายสนิทเสียก่อนแต่ที่ร่างกายนี้จะตายเข้าโลง มันยังแสดงว่า ที่นี้และเดี๋ยวนี้; ก่อนแต่ที่ร่างกาย จะตาย จะเข้าโลงนี้ ตัวกูร-ของกู แห่งอุปาทาน ให้มันหมดเสียก่อน นั่นแหละคือนิพพาน.

นิพพานคือตายเสียก่อนตาย ทำได้ที่นี้และเดี๋ยวนี้ แล้วก็ให้เปล่า ไม่คิดสตางค์. ใครยังไม่เอาอีก คนนั้นโง่ที่มากน้อยไปคำนวณเอาดู.

นี่ผมพูดเรื่องที่ผมถูกค่าให้คุณฟัง. พอผมพูดว่านิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้แล้วก็ถูกค่า, แล้วมันเปลี่ยนไม่ได้. จะค่าก็ค่าไปเถอะ มันเป็นเรื่องจริงอย่างนี้ มีหลักฐานในพระพุทธภาษิตอย่างนี้ ก็มันมีการทดสอบด้วยใจจริง

อย่างนี้; แล้วมันก็เห็นชัด ๆ อย่างนี้ เป็นสันตภูมิจุโกอยู่อย่างนี้. มันก็คง
สภาพอย่างนี้ไว้, ก็คงพูดว่าอย่างนี้ : นิพพานทันทีและเดี๋ยวนี้.

เอาไปศึกษาเพิ่มเติมความรู้เรื่องพุทธศาสนาให้เต็ม. ผมได้บอกมา
แล้วตั้งแต่ครั้งต้นครั้งแรกว่า ผมจะเลือกสรรมาแต่เรื่องทจาเป็น เป็นเนื้อหา เป็น
สาระ ทงหมดทงสนตงแต่ตางจนถึงสูงที่สุด มาพูดด้วยคำพูดเพียงไม่กี่คำ; อย่าง
ที่ผมกำลังทำอยู่นี้.

เรื่องนิพพานนี้จะพูดกันเป็นเดือน ๆ ก็ได้; แต่เนเอามาแต่เนื้อหา
สาระ หัวข้อที่เป็นหลัก มันก็พูดเดี๋ยวนี้ชั่วโมงกว่า นิพพานทันทีและเดี๋ยวนี้,
แล้วก็คาบเกี่ยวไปถึงเรื่องอื่นด้วย ที่มันคาบเกี่ยวกันอยู่เป็นธรรมดา, อะไรเป็น
เหตุให้ไม่นิพพาน อะไรเป็นเหตุให้นิพพาน ก็ต้องพูดถึงด้วย.

เอาละเลิกกันทีนะ เลิกว่านิพพานนี้เหลือวิสัย นิพพานไม่มี
ประโยชน์ นิพพานจี๊ดจี๊ด นิพพานต้องรอเข้าโลงหมิ่นหนแสนหน นี้เลิก.
เอาเป็น นิพพานทันทีและเดี๋ยวนี้ ก็จะเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง, มีพระนิพพาน
ได้จริง, มีพุทธศาสนาจริง คือมีนิพพาน เป็นพุทธบริษัทจริง คือรู้เรื่องนิพพาน.

เอ้า, ขอยุติการบรรยายชั่วโมงนี้ไว้เพียงเท่านี้ แล้วก็ปิดประชุม.

มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัข ๑๐ ชั่วโมง

— ๕ —

ณ ลานหินโค้ง สวนโมกข์

๒๘ พ.ค. ๒๓, เวลา ๒๐.๓๐ น.

โพธิหรือกิเลส.

ท่านที่เป็นภิกษุราชภัฏ ผู้ที่จะต้องลาสิกขาทั้งหลาย,

การบรรยายเพื่อ มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัข ๑๐ ชั่วโมง เป็นครั้งที่ ๕
ในวันนี้ ผมจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า โพธิหรือกิเลส.

พอได้ยินว่า โพธิหรือกิเลส บางคนอาจคิดว่า เป็นเรื่องครึคระ
คร่ำคร่า โบรมโบราณ หรือว่าอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้. คำว่ากิเลสพอจะเข้าใจได้ แต่
คำว่าโพธินี้ไม่ค่อยจะรู้จักกัน เราก็ดูไว้ไกลเกินไป ในพระคัมภีร์ เป็นเรื่อง
ของธรรมะสูงสุด.

ทุกคนมีกิเลสกับโพธิ์อยู่ในใจ.

ที่นี้ผมจะบอกว่า กิเลส กับ โพธิ์ นั้นคือสัตว์ ๒ ตัว ที่กัดกันอยู่ในหัวใจของเรา นั้น. ในคนเรามีสัตว์ ๒ ตัว ชื่อกิเลส กับ โพธิ์ กัดกันเรื่อยไป; บางวันตัวนี้ชนะ, บางวันตัวโน้นชนะ, แล้วผลมันก็เกิดขึ้นต่างกัน ฉะนั้นจึงยินดีฟังเรื่อง กิเลสและโพธิ์ ในฐานะเป็นเรื่องจำเป็นที่สุด.

ทำไมคุณไม่ลองตั้งปัญหาดูบ้างว่า *ทำไม* คนมีความรู้ ปริญายาวเป็นหางมาจากเมืองนอก ยัง *ทำคอร์ปชั่น*? ทำไมเขามีความรู้ถึงขนาดนั้นแล้ว เขายัง *ทำคอร์ปชั่น*? นี่มันเรื่องอะไรกัน? หรือว่าอันธพาลนี้ ที่เราจัดเขาไว้เป็นอันธพาลเป็นโจร นั้นฉลาดเหลือประมาณ ทำไมอย่างนั้นเล่า? *ทำไมความฉลาดทำให้เขาเป็นโจรได้?* หรือ *แม้ตัวเราเอง* นี้แหละ บางทีมันก็หัก *ห้ามจิตจากความชั่ว หรือการกระทำชั่วไม่ได้ เพราะอะไร?* เพราะกิเลสและโพธิ์. บางทีโพธิ์ชนะกิเลส, บางทีกิเลสชนะโพธิ์. ฉลาดแต่บังคับกิเลสไม่ได้ โพธิ์แพ้ ก็ *ทำคอร์ปชั่น*. พวกอันธพาลที่ฉลาด เพราะว่าโพธิ์มันพ่ายแพ้แก่กิเลส. เราบางที *ห้ามตัวเองจากการทำชั่วไม่ได้* ก็เพราะว่าโพธิ์มันพ่ายแพ้แก่กิเลส.

เราควรจะศึกษาเรื่องโพธิ์เรื่องกิเลสนี้ ให้เพียงพอ ก็เพื่อว่าจะได้รับประโยชน์เต็มที่ ในการมีชีวิตเป็นมนุษย์. สิ่งที่เราเรียกว่าโพธิ์นั้น เราสามารถจะพัฒนาให้มากให้ดีที่สุด จนกระทั่งชนะกิเลสเสมอไป, ให้โพธิ์นี้ ชนะกิเลสเสมอไป. ให้สัตว์ตัวที่ชื่อว่าโพธิ์ ชนะสัตว์ตัวที่ชื่อว่ากิเลสเสมอไป ในชีวิตของเรา. เราควรรู้อะไรบ้างตามสมควร.

ศึกษาให้รู้จักต้นเรื่องของกิเลสกับโพธิ.

เอา, ตงตันกันตงเตตตงตที่สุด ของสิ่งที่เรียกว่า กิเลส หรือ โพธิ
 ๒ นี้ มาจากต้นตอเดียวกัน คือมโนธาตุ หรือจิตธาตุ วิญญาณธาตุ แล้ว
 แต่จะเรียก, คือเป็นธาตุแห่งความรู้ด้วยกันทั้งนั้น. มันมีธาตุแห่งความรู้
 อยู่ในสิ่งที่มีชีวิต.

ถ้าเรียกว่า มโนธาตุ ก็ตรงตามตัวเลย. มโน แปลว่า รู้, ธาตุ
 แปลว่า ธาตุ, ธาตุแห่งความรู้ เรียกว่า มโนธาตุ.

จิตธาตุ นี้ คือคิด หรือ ก่อความคิด. จิตธาตุ - ธาตุแห่งจิต คือมัน
 ก่อความคิดมันก็ความรู้ก้อนนั้นแหละ.

วิญญาณธาตุ มันก็รู้แจ้ง, วิ แปลว่า - แจ้ง, ญาณ แปลว่า รู้ - รู้แจ้ง;
 รู้แจ้งทางตา ทางหู ฯลฯ ก็เรียกว่า วิญญาณธาตุ. แล้วมัน มีธาตุอยู่ตามธรรม-
 ชาติสำหรับรู้ ก็เรียกว่าวิญญาณธาตุได้.

ที่เขาไปเอาอันนั้นมา เป็นวิญญาณจุด ปฏิสนธิ จะเรียกว่า มโนธาตุ
 จิตธาตุ วิญญาณธาตุ ก็เหมือนกัน. เอาตรงที่ว่า มันเป็นธาตุแห่งความรู้
 ซึ่งจะต้องมีอยู่ ในสิ่งมีชีวิต.

มันมีธาตุเดียว คือ ธาตุรู้, ธาตุนี้เป็นกลางๆ ยังไม่เป็นโพธิ ยังไม่
 เป็นกิเลส; โดยกำเนิดของมัน มันเป็นกลางๆ. ที่นี้ มีเหตุมีปัจจัยเข้ามา

เกี่ยวข้อง ทำให้มันปรุงแต่งเปลี่ยนแปลงไป จนกระทั่งว่ามัน เป็นโพธิ ในทาง
หนึ่ง หรือเป็นกิเลสในทางหนึ่ง.

ฉะนั้น กิเลสก็ไม่ใช่เงิ่ มันเป็นความรู้เจลยวฉลาดก็ได้ แต่มันเดิน
ผิดทาง. ความฉลาดที่เดินผิดทาง จะเรียกว่า โพธิที่เดินผิดทางก็ได้; มัน
เป็นกิเลส. ส่วนที่มัน เดินถูกทาง ตามความหมาย ก็เป็นโพธิ. ฉะนั้น
ธาตุรู้มีอยู่เป็นต้นตอ หรือเป็นเดิมพัน.

พูดตามหลักเกณฑ์อันนี้ เราอาจจะพูดได้ว่า แม้ในพฤษชาตินี้
ก็มีธาตุรู้; เพราะพฤษชาตินี้รู้สีอะไรได้มากเหมือนกัน, นั่นมันเป็นธาตุรู้
แต่มันต่ำเกินไป; มันจะเป็นโพธิโดยชัดเจน เป็นกิเลสอย่างชัดเจน ก็ไม่ได้.
แต่มันก็เป็นได้เหมือนกัน อย่างที่วาน้อยมาก ละเอียดยมาก ดูไม่ค่อยจะเห็น.

ถ้าเป็น สัตว์เดรัจฉาน ธาตุรู้ของมันแสดงออกชัดกว่าต้นไม้.
เราจึงเห็นสัตว์เดรัจฉานที่ฉลาดหรือที่เงิ่ ที่ชื่อหรือที่คิดโกง เพราะว่าธาตุรู้ของ
มันเดินไปทางนั้น ทางใดทางหนึ่งใน ๒ ทางนั้น.

สัญชาตญาณเป็นความรู้พื้นฐานตามธรรมชาติ
ยังไม่เป็นกิเลสหรือโพธิ.

เราจะต้องยอมรับสิ่งที่เรียกว่า สัญชาตญาณ ที่เขาเรียกว่า สัญชาต-
ญาณ (instinct) หรืออะไรพวกนี้ คำว่า ญาณ แปลว่า รู้, สัญชาตญาณ ความรู้ที่

มันเกิดอยู่เอง. มนุษย์มีสัญชาตญาณ, สัตว์เดรัจฉานมีสัญชาตญาณ, แถมน่า
 ตันไม้ก็มีสัญชาตญาณ เพราะมันรู้จักหาอาหารกินเอง ไม่ต้องมีใครสอน.

สัญชาตญาณ นั้นเป็นธาตุรู้ โดยพื้นฐานตามธรรมชาติ; แต่ว่า
 สัญชาตญาณ ต้องมีความรู้ที่ทำให้ตัวรอดอยู่ได้ ทำให้หนีภัย หนีอันตราย ได้.
 นี้นั้นก็เป็นความรู้ หรือว่าจะ เป็นโพธิอย่างธรรมชาติเกิดเอง. แต่ว่าในความ
 รู้ตามสัญชาตญาณนั้น มันก็เพื่อตน : เพื่อตนเอง, เพื่อเห็นแก่ตน, รอดอยู่ก็
 เพื่อตน, หนีภัยก็เพื่อตน, จะทำอะไรก็ต้องทำเพื่อตน, นี้นั้นเป็นสัญชาตญาณ.

ที่เป็น สัญชาตญาณ อย่างนี้ เรื่อยๆไปปรับอะไรกันให้มากขึ้น หรือ
 อย่าวไปยกย่องสรรเสริญกันมากนัก มันยังไม่เป็นกิเลสหรือเป็นโพธิ ที่เต็มๆ
 เต็มขนาด. ต้องดูต่อไปเรื่อยๆมาเรื่อยๆมา จนพอจะสรุปได้ว่า มันมีการ
 กระทำอันแน่นอนตายตัวอย่างไร จึงจะแยกเป็นกิเลส หรือโพธิ.

อย่างว่าแมลงผึ้ง สามารถทำรังได้อย่างน่าอัศจรรย์ นี้นั้นก็โดยสัญ-
 ชาตญาณ ยังไม่ถึงขนาดที่จะเรียกว่าโพธิ. นกกระจาบทำรังได้อย่างน่า
 อัศจรรย์ ก็โดยสัญชาตญาณ ยังไม่เรียกว่าโพธิ. หรือว่าสัตว์เดรัจฉานที่มัน
 ทำอะไรไม่ถูกใจเรา; แต่มันตรงกับความต้องการของสัญชาตญาณของมัน. เรา
 ก็อย่าไปปรับมันถึงกับว่าเป็นกิเลสอะไร; มันเป็นความรู้ที่จะต่อสู้.

ถ้าสุนัขมันกัดเรา เราจะปรับให้มันเป็นกิเลสของมัน หรือว่าจะลงโทษ
 มัน ปรับมันมากเกินไป ก็ไม่ถูก; เพราะมัน ทำไปตามสัญชาตญาณ ที่จะ
 ต้องกัดเรา เพื่อความอยู่รอดของมัน.

ฉะนั้น สัญชาตญาณยังไม่ใช่กิเลสหรือโพธิ์ โดยสมบูรณ์; แต่
ว่ามีเจือปนหรือปน ที่จะออกมาเป็นกิเลส หรือเป็นโพธิ์ โดยสมบูรณ์ในระยะ
หลังๆ.

ถ้าสุนัขมันกัดเรา แล้วเราตีมันหลายๆหน มันก็จะฉลาด จนไม่กัดเรา
ก็ได้. ตอนนั้นมันฉลาดกว่าสัญชาตญาณ ซึ่งรู้จักแต่จะกัด ที่มัน *ถูกอบรมสั่งสอน*
เหมือนตัวอย่างนี้ อย่างนี้ มันก็ *เปลี่ยนได้* จนจะเดินไปในทางของโพธิ์ ว่า โอ้,
ไม่ควรกัดไว้อย่างนี้, อย่าไปกัดเลย มันจะถูกตี.

มันพันกันยุ่งละ กิเลสกับโพธิ์; เพราะว่ามันเป็นของสิ่งเดียวกัน
ในต้นตอ หรือสักว่าความรู้เท่านั้น. กิเลสก็ความรู้ โพธิ์ก็ความรู้; แต่มัน
แยกทางกันเดิน. มีมโนธาตุ หรือธาตุรู้ นั้น เป็นจุดตั้งต้น จะแตกแยกไป
เป็นกิเลส หรือเป็นโพธิ์ มันก็ไปจากสิ่งเดียวกัน.

ธาตุรู้ จะเป็นโพธิ์หรือกิเลสต่อเมื่อถูกปัจจัยปรุงแต่ง.

อย่างที่พูดแล้วว่า *จิตธาตุ วิญญาณธาตุ มโนธาตุ* มันมี *คุณสมบัติ*
*ประจำตัว*ของมัน คือ *รู้*; ถ้ามันมีอะไรแวดล้อมปรุงแต่ง ที่เรียกว่า พัฒนา
อย่างถูกต้อง; คำว่าอย่างถูกต้องนี้ ถูกต้องตามทางธรรม คือจะไม่เป็นโทษ
ไม่เป็นอันตราย, จะมีแต่ประโยชน์ มันก็เป็นโพธิ์. เราให้ชื่อใหม่ว่าเป็น
โพธิ์. ถ้าพัฒนามาผิดทาง, ผิดทางของธรรม เป็นอันตราย มันก็เป็นกิเลส;

จะยังเป็นกิเลส หรือยังเป็นโพธิมากขึ้น ตามสิ่งแวดล้อมปรุงแต่ง เรียกว่าเหตุปัจจัยปรุงแต่ง.

กิเลส หรือ โพธิ ล้วนแต่มาจากธาตุรู้. ธาตุรู้ นี้ มันเปลี่ยนไปพัฒนาไป ตามเหตุปัจจัยเสมอ. อะไรเข้ามาแวดล้อมปรุงแต่ง มันก็ไปตามเหตุปัจจัยอันนั้น; มันจะถูกหรือจะผิด มันก็เป็นเรื่องของเหตุปัจจัย. ไม่ใช่ตัวตนอะไรที่โหน; มัน ไปตามเหตุตามปัจจัย ในบางที่มันก็มีความหมาย หรือมีหน้าที่เหมือนกัน จนแยกกันไม่ออก.

ฉะนั้น ควรจะมองดูว่า ลูกเล็กๆเกิดมาจากท้องมารดานั้น มันไม่ได้มีความคิดที่จะคิดเลวคิดชั่ว, บุญหรือบาปอะไร, มันต้องคิดไปตามธาตุ ของมันในธาตุ. ที่มีอะไรมาปรุงแต่งแวดล้อมมัน. เมื่อเกิดมาจากท้องแม่แล้ว ก็ต้องรับอารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างใดอย่างหนึ่ง, อะไรที่เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ปรุงแต่งจิตใจของเด็กนั้น, คือมีความรู้เพิ่มขึ้น. ความรู้นั้นจะเดินไปในทางเป็นประโยชน์ หรือ ความรู้นั้นจะเดินไปในทางให้โทษ มันก็แล้วแต่สิ่งที่มาแวดล้อม. ฉะนั้น การที่มีวัฒนธรรมดีในบ้านเรือน มีอะไรมาแวดล้อมดี, เด็กๆก็มีจิตใจที่เดินไปในทางโพธิ ไม่เดินไปในทางกิเลส.

แต่ว่ายังไม่มีใครทำที่มากน้อยดอก มันก็ยังเปะปะๆ ไปตามเรื่องของธรรมชาติ ที่เป็นกิเลสก็ได้ โพธิก็ได้. นี่เดี่ยวเราจะใคร่ครวญกันดู จะพิจารณาถึงการเริ่มต้นพัฒนา. ธาตุรู้ ที่มีอยู่ในสิ่งที่มีชีวิต มันก็เริ่มต้นพัฒนามาตั้งแต่มันมีชีวิต หรือมันดำเนินชีวิต.

พิจารณาดูปัจจัยปรุงแต่งธาตุรูนับแต่ชีวิตขึ้นต่ำขึ้นไป.

ต้นไม้, เอาต้นไม้ก่อน ชีวิตต่ำต้อย; เมื่อมันมาเป็น **ต้นไม้** มัน
งอกขึ้น แล้วมันก็ **ผ่านฤดู** ฝน ผ่านฤดูแล้ง ผ่านฤดูฝน ผ่านฤดูแล้ง ก็ต้องพูด
ว่ามัน **ฉลาด** ขึ้น. อย่าเพ้อให้นะ ว่าต้นไม้มันฉลาดขึ้น. **ต้นไม้ที่มันไม่เคยผ่าน**
แล้งผ่านฝน มันก็ **ไม่ฉลาด**.

ผมเห็นต้นลูกก้อที่นี้ ไม่มีขน; ต้นก้อที่เชียงใหม่แถวโน้นนะมีขน;
เพราะต่อสู้กับธรรมชาติอันโหดร้าย. ที่ผมเปลือกมีขน แล้วก็เพราะไฟไหม้มัน
ทุกปี มันมีการต่อสู้; มีขนที่จะป้องกันไฟ, มีเปลือกที่ป้องกันไฟได้; ซึ่งต้น
ก้อที่นี้ไม่จำเป็น ดูต้นเกลียง.

นี่เราจะถือว่า ธาตุรูนี่ที่อยู่ในชีวิตของต้นไม้ มันพัฒนาได้เหมือน
กัน; อ้าวว่าแต่คนเลย. ใครจะไม่เชื่อก็ได้; แต่ผมขอรับรองว่าให้ไปสังเกตดู
จะเห็นอย่างนี้ เรื่องพัฒนาขึ้นมาตั้งแต่เป็นต้นไม้, นี่ชีวิตที่ต่ำต้อย.

ที่นี้พอสูงถึงขนาด สัตว์เดรัจฉาน มันก็ฉลาดขึ้น ตามสัญชาตญาณ
แห่งการเอาตัวรอด; มันยังไม่ฉลาดเพื่อจะไปมรรค ผล นิพพาน ได้ แต่มันต้อง
ฉลาดขึ้นในการที่เอาตัวมันรอด. ลูกสัตว์ตัวเล็ก ๆ เกิดขึ้นมา ก็ค่อย ๆ รู้ที่จะทำ
ตัวให้กลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม ที่ให้มันรอดอยู่ได้ ให้สบาย. ลูกหมา ลูกแมว
ลูกไก่ อะไรเหมือนกันหมด รู้จักทำในสิ่งที่ให้ตัวได้รับประโยชน์มากขึ้น.

ชาติรัฐ มันก็พัฒนามาในทางของโพธิ แต่ถ้ามันไม่พอ มันก็จะทำ
ไปในทางที่เราไม่ชอบก็ได้; แต่เพื่อประโยชน์ของมันนะมันถูกแล้ว ไม่ถูกกับ
ประโยชน์ของเรา, มันอาจจะไม่ตรงกันก็ได้.

หลักฐานที่โพธิพัฒนามีปรากฏในคัมภีร์.

ข้อที่ว่า โพธิพัฒนาเรื่อยมา ตั้งแต่สัตว์ที่ต่ำต้อย มดแมลงนี้ ก็จะ
เห็นได้. ฉะนั้นในคัมภีร์ชาดก ๕๐๐ ชาติ หรือ ๕๐๐ กว่าชาติ ของพุทธ-
ศาสนานี้ คุณไปเปิดดูเถอะ มีสัตว์ตั้งแต่ปลาดุก ดูเหมือนจะเป็นปลาดุก สัตว์ต่ำ
ต้อยเป็นปลา^{นี้} ก็เป็นโพธิสัตว์ได้เหมือนกัน. โพธิสัตว์เป็นปลาดุก, โพธิ
สัตว์เป็นงู, โพธิสัตว์เป็นนาค, โพธิสัตว์เป็นกระต๊อว่าเป็นคน, กระต๊อโพธิสัตว์
เป็นเทวดา.

นี่คือข้อที่โพธิมันพัฒนาขึ้นมา จากระดับต่ำที่สุด สัตว์อันต่ำต้อย ไม่
ฉลาดนั้นค่อยฉลาด ๆ ขึ้นมา สัตว์ที่ต่ำต้อย แต่มันก็ฉลาดขึ้นมา เพราะว่าโพธิ
ของมันพัฒนา. ฉะนั้น สัตว์ที่เรียกว่า โพธิสัตว์ ตั้งแต่ปลาขึ้นมาถึงเป็นคน^{นี้}
มัน ก็คือการพัฒนาแห่งโพธิ เขาเรียกชื่อกันว่า โพธิสัตว์ สัตว์ที่กำลังพัฒนา
โพธิ.

เท่าที่ผมจำได้นึกได้ ไม่มีโพธิสัตว์ที่เป็นมดเป็นแมลง ไม่เคยพบ พบ
แต่เรื่องเป็นปลาน้ำ^{นี้}บ้าง. เอะเถอะ โดยสันนิษฐานว่า มันโพธิขึ้นมาเรื่อยๆ

จนกว่าจะเป็นปลา; หรือเขาถือว่าปลาเป็นจุดตั้งต้น มดแมลงเหนือกว่า เพราะจะเน้นมดแมลงก็ต้องมีโพธิยิ่งกว่าปลา.

ในบัญชีอวตารของพระนารายณ์ ที่เรียกกันว่า นารายณ์ ๑๐ ปางนั้น; เชื่อว่าหลายองค์ที่นี้เคยอ่านแล้วทั้งนั้น. คุณไปดูลำดับของมันสิ. พระนารายณ์อวตาร ๑๐ ปางนี้ : ปางแรกเป็นปลา, ปางถัดมาเป็นเต่า, แล้วปางถัดมาเป็นหมี, ปางถัดมาเป็นนรสิงห์, แล้วปางถัดมาถึงค่อยเป็นคนแคระ คนเล็ก ๆ. คนแคระคนสมัยคนป่า จึงจะค่อยมาเป็นคนเต็ม ๆ คนโต ๆ นี้. เป็น *ปรศุราม* อะไรก็ชักจะล้มช้อแล้ว, จนกระทั่งมาเป็น *พระราม* นี้, จนกระทั่งมาเป็น *พระกฤษณะ* จนกระทั่งเขากวาดเอา *พระพุทธรเจ้า* ของเราเข้าไปใส่ไว้ด้วยปางหนึ่ง เป็นปางสุดท้ายที่ผ่านมาแล้ว, และยังมี *ข้างหน้า* ทำนอง *พระศรีอารีย์* อีกหนึ่งปาง เขาเรียก *กัลกียาวตาร*.

นี่เห็นได้ชัดเลยว่า เป็นวิวัฒนาการของโพธิของสัตว์ของคน. นี่คัมภีร์สูงสุดของฝ่ายพราหมณ์ มันก็มีลักษณะวิวัฒนาการทางโพธิ ตั้งแต่เป็นปลา เป็นเต่า เป็นหมี เป็นราชสีห์ เป็นคนเตี้ย เป็นคนแก่ง กระทั่งเป็นพระราม กระทั่งเป็นพระกฤษณะ เป็นพระพุทธรเจ้า, แล้วก็จะมีอีก ปางสุดท้ายอันสูงสุดของวิวัฒนาการ. นี่เรื่องของโพธิที่แสดงให้เราเห็น ไปสูงสุดอยู่ที่พระพุทธรเจ้าที่จะมาข้างหน้า เป็นพระศรีอารีย์ทำนองนั้น.

ดูจะเอาเปรียบอยู่มากนะ จะเอาคนดี ๆ เก่ง ๆ ในประวัติศาสตร์เข้าไปไว้ในเครื่องของอวตารหมด; ไม่เป็นไร เดียวนี้เราเอามาดูกันในลักษณะที่โพธิมันพัฒนา.

ถ้าดูจากบัญญัติชาตคในพุทธศาสนาละก็ จะไกลมาก การเดินทางไกลมาก โภชนีต้องเดินทางไกลมาก กว่าพัฒนามาถึงระดับที่จะเป็นพระพุทเจ้า. นี้เรียกว่าตามวิวัฒนาการภายนอก.

พิจารณาวิวัฒนาการในบุคคล เปรียบความในคัมภีร์.

เอ้า, ที่นี้ ดูวิวัฒนาการภายใน : เด็ก ๆ เกิดมา มันอาจจะมีคุณสมบัติทางโพธิเหมือนกับปลา เหมือนกับเต่า เหมือนกับหมู เหมือนกับราชสีห์ ตามหลักนารายณ์สิบปางนั้นก็ได้ ในชาตคของเรามันแยกชอยมากเกินไปถึง ๕๐๐.

เด็กโตขึ้นทุกวัน ก็เหมือนกับเปลี่ยนอวตาร สูงขึ้นมาๆ จนกว่าจะเป็นเด็กที่ถูกต้อง เป็นโพธิที่ถูกต้อง, จะไปในทางถูกต้อง เป็นมนุษย์สูงสุด. แต่ถ้าเด็กบางคนมันไม่ไปอย่างนั้นละ; ถ้าไม่ถูกต้อง มันก็ต้องไปเป็นอนัธพาล มันต้องไปเป็นโจร เป็นอะไร เป็นสัตว์นรก.

ฉะนั้นเราจะดูให้ดี ความลึกลับของโพธินี้ มันสำคัญอะไรนักหนา ที่เราจะต้องดูให้ดี มันสำคัญที่สุดเลย เพราะมันจะรอดได้หรือไม่รอดได้ ก็เพราะอันนี้. ถ้าโพธิเดินไม่ถูกทาง เราก้วินาศ มัน เป็นกิเลสไปหมด; มันเดินไปเป็นโพธิกิเลสไปหมด ไม่เป็นโพธิปัญญา.

เราดูย้อนหลังซิ เราเป็นมาอย่างไรในทางของโพธิ? ให้เข้าใจได้ง่ายๆ ซึ้น ผมจะยกตัวอย่างเด็ก ๆ อีกแหละ; ว่าเด็กคลอดออกมา มันรู้จักทำ

อะไรมากขึ้น กระทั่งว่ามันรู้จักโกหก รู้จักขโมย นี่ก็เป็นโพธินะ; เพราะเด็กไม่รู้จักเรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องดีเรื่องชั่วสักที แต่เขาอาจจะรู้จักขโมย. เด็กเล็กๆ นะขโมยของกิน ก็ตามสัญชาตญาณ ตามโพธิ ที่ว่าเราต้องกิน ต้องหาวิธีกินให้ได้ มันเป็นโพธิแบบนั้น แบบระดับนั้น.

ถ้าเด็กมันโกหก อย่าเพื่อปรับว่าเลวร้ายนะ ไม่ใช่ผู้ใหญ่โกหกนะ. ผู้ใหญ่โกหกนั้นจะทำด้วยกิเลส; แต่ถ้าเด็กตัวเล็กๆ โกหกนี้ มันเป็นโพธิของเด็ก เพราะเด็กเขารู้ว่า ต้องอย่างนี้เราจึงจะไม่ถูกตี.

ยกตัวอย่าง เด็กคนหนึ่ง ผู้ใหญ่เขาสั่งว่าไม่ให้ไปเที่ยว หรือไปเที่ยวซำหนักจะถูกตี มันก็ยังหนีไปเที่ยว. ความคิดที่หนีไปเที่ยวยังเป็นโพธิอยู่นะ เพราะยังเด็กอยู่ แล้วมันเที่ยวนานเกินไป, แล้วก็แอบมาไม่ให้ใครเห็น มันนั่งอยู่ในซอกประตู. พอผู้ใหญ่เห็นเข้าจะตี ก็บอกว่าไม่ได้ไป อยู่ที่นี่เห็นไหม? อยู่ที่นี่, ก็โกหกกว่าอยู่ที่นี้. นี่คือโพธินะ ยังไม่ใช่กิเลส เพราะว่ายังเด็กมาก มันรู้จักใช้ปัญญาที่จะหนีไปเที่ยว แล้วที่จะโกหก.

ธาตุรู้เริ่มเดินมาทางโพธิ แต่อาจกลายเป็นกิเลส.

นี่โพธิมันเริ่มเดินมา เรื่องมโนธาตุ ธาตุรู้ มันเริ่มเดินมาในทางของโพธิ; แต่มันยังใช้ไม่ได้ เพราะมันจะกลายเป็นกิเลสในที่สุด แต่ในขั้นนี้เราจะต้องรับรองว่าเป็นโพธิ.

อย่าง แมวมันขโมยปลากิน นี่ มันเป็นโพธิของแมว จะไปปรับบทินา-
ทานเหมือนกับคนนั้นไม่ได้. หรือแม้แต่ว่าสัตว์ใหญ่ๆ มันต้องกินสัตว์เล็ก ๆ
จับกินเป็นอาหารมันก็เป็นเรื่องของโพธิของสัตว์ ไม่ใช่บาปกรรมอย่างที่จะมาจัด
กับมนุษย์.

ถ้าว่าเรา โทหก กะใจ เพื่อเอาตัวรอด ไม่ต้องถูกฆ่า อย่างนี้ก็ยังไม่
เป็นโพธิ; แม้ว่าโทหก ก็โทหกเพื่อให้ตัวรอด; แต่ถ้าไม่มีเรื่องอย่างนั้น
โทหกมันกลายเป็นกิเลส.

ยิ่งกว่านั้น บางทีเราก็จะต้องฆ่าใครสักคนหนึ่ง เพื่อเอาชีวิตรอด
ป้องกันตัว นี่มันก็ยังเป็นโพธิอยู่นั่นแหละ; เพราะ สิทธิที่จะเอาตัวรอด นั้น
เป็นของธรรมชาติ; ธรรมชาติไม่ได้ตัดทิ้งออกไป. การที่ใครมันจะฆ่าใคร
สักคนหนึ่งเพื่อเอาตัวรอด ก็ยังเป็นโพธิ; แต่ว่าในที่สุดมันก็ต้องเป็นกิเลส,
มันต้อง กลายเป็นโพธิกิเลส ไม่ใช่โพธิปัญญา.

คนฉลาดจึงจะรู้จักขโมย คิดดู; ถ้าใจมันขโมยไม่เป็น ถ้าใจแล้ว
ขโมย เขาจับได้ตีตาย นั่นโพธิต้องฉลาด มันจึงขโมย. แต่โพธิมันไม่ควร
ฉลาดอยู่เพียงรู้จักขโมย มันควรจะฉลาดต่อขึ้นไปว่า อ้อ, ขโมยนี้ไม่ดี จะถูกตี
ตาย, หรือจะให้โทษที่หลัง ก็เลิกขโมย.

โพธิในระดับที่เห็นว่าควรขโมยมันก็หายไปเอง มันก็เปลี่ยนไป เป็น
โพธิที่เห็นว่าไม่ควรขโมย หรือว่าขโมยแล้วถูกตี ถูกจับหลาย ๆ คนเข้า มันก็
เปลี่ยนไป เป็นไม่ขโมย. โพธิที่ถูกตองก็จะไม่ขโมย; ส่วน ที่ยังเป็น
กิเลส ก็ขโมยต่อไป.

รู้จักโพธิ์กับกิเลสให้ถูกแล้ว จะรู้จักความจริงอันถูกต้อง.

ฉะนั้น โพธิ์ หรือกิเลส อาจจะทำอะไรเหมือนๆ กันก็ได้ ในระดับที่มันยังไม่สูง. ฉะนั้น เราระวังให้ดี จะไม่ไปตำหนิติเตียนใคร หรืออะไรเข้าง่าย ๆ โดยเฉพาะเด็ก ๆ. ถ้าเด็ก ๆ มันขโมย ตัวเล็ก ๆ มันรู้จักขโมย รู้จักโกหก ก็ควรจะบอกว่า ฉลาดนะ; แต่ว่าฉลาดอย่างนี้เดือดร้อน. ฉลาดอย่างอื่นเหนือไปกว่านี้ซิ ฉลาดที่จะไม่โกหก. ฉลาดที่จะไม่ขโมย, อย่างนี้เด็กก็จะเปลี่ยนเป็นฉลาดเพื่อไม่ขโมย ฉลาดเพื่อไม่โกหก.

ถ้าเราไปตำเขา ไปตีเขา เพราะโกหก หรือขโมย ในระยะเด็กตัวนิดเดียว; นี่มันก็ไม่ถูกแล้ว. มันคงจะเจ็บแปล่า; แล้วเราก็โง่ด้วย เพราะไม่ยอมให้มันเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ. ที่ชื่อว่า โพธิ์ แล้วต้องคิดได้ คิดออก เพื่อตัวรอด, เพื่อเอาตัวรอด แล้วโพธิ์นั้นจะค่อยๆ พัฒนามาถึงระดับสูงสุด เอาตัวรอดได้จริง. เราก็แยกทางเดินกันโดยเด็ดขาด ว่าอย่างนั้นเป็นโพธิ์; อย่างนี้เป็นกิเลส แล้ว ในที่สุดโพธิ์นี้จะกลายเป็นผู้ฆ่ากิเลส.

ปรับปรุงให้ถูกต้อง โพธิ์ก็จะฆ่ากิเลสได้.

ฉะนั้นในร่างกายเรา มันมีสัตว์ ๒ ตัว ครอบงำพันกันอยู่ คือ โพธิ์ กับ กิเลส ถ้ามีการปรับปรุงถูกต้อง ก็จะช่วยโพธิ์ฆ่ากิเลสยิ่งๆ ขึ้นไป. ถ้าพูดให้เป็นวิทยาศาสตร์หน่อย ก็คือเราจะกินกระแสแห่งมโนธาตุ คือธาตุรู้

ให้เดินมาแต่ทางนี้; อย่าเดินไปทางนั้น. กระแสแห่งมโนธาตุนี้ จะถูกกัน
 ทดออกมาเหมือนกับท่อน้ำ, ให้มันเดินแต่ทางนี้ เป็นโพธิ์ๆ โพธิ์ๆ กระทั่ง
 สูงสุด.

คนที่ฝ่ายที่เป็นกิเลส โพธิ์ที่เป็นกิเลส มันก็มีกำลังเหมือนกัน; มัน
 ก็ต่อสู้โพธิ์ที่เป็นปัญญา บางทีมันก็สู้ได้หรือชนะ, แต่บางทีมันก็แพ้. ถ้าแพ้
 โพธิ์กิเลสมันก็ลากตัวไปทำอะไรเป็นแบบของกิเลส. นี่การต่อสู้ภายในเรา คนๆ
 มนุษย์นี้ มันมีอยู่อย่างนี้.

มันจะแยกทางกันเดินอย่างไร หรือจะมีอะไรเป็นเครื่องตัดสินลงไปว่า
 ทางนี้ผิดทางนี้ถูก ก็ขอให้มันถึงที่แรกเริ่มเดิมที ขั้นต้น. กิเลส กับ โพธิ์ คือ
 สิ่งเดียวกัน. คือมโนธาตุ หรือธาตุแห่งความรู้ จะเป็นกิเลสก็ได้, จะเป็นโพธิ์
 ก็ได้, มันเป็นธาตุรู้. ตัวรู้มันจะเป็นโพธิ์ก็ได้, เป็นกิเลสก็ได้ เพราะมัน
 รู้คนละอย่าง เท่านั้นเอง. โพธิ์ มันก็คือแยกมาตามทางที่ว่า เป็นความรอด
 อย่างถูกต้อง เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนเอง โดยแท้จริง และผู้อื่นด้วย.
 ถ้ามโนธาตุ หรือธาตุแห่งความรู้ มันเดินมาทางนี้ มันก็เป็นโพธิ์แท้ และยัง
 ขึ้นทุกที; ถ้ามันเดินผิดทาง ไปจมลงในความผิด ความโง่ ความทุกข์;
 ทำตนเป็นทุกข์ ทำผู้อื่นเป็นทุกข์ มันก็เป็นกิเลส.

แต่ว่า สมรรถนะในการที่จะรู้ ในการที่จะฉลาด มันอาจจะ
 เท่ากันก็ได้. โพธิ์รู้ถูก โพธิ์รู้ผิด คือกิเลสอาจจะมีกำลัง มีสมรรถนะ มีอะไร
 เท่ากันก็ได้. ฉะนั้นมันจึงสามารถที่จะต่อสู้กันอยู่ได้ ในชีวิตของเราตลอดเวลา.
 แล้วแต่กำลังฝ่ายไหนมาก; กำลังฝ่ายไหนมันมาก มันก็ชนะ ก็ดึงอีกฝ่ายหนึ่ง

ไปตามอำนาจของมัน. ฉะนั้น บางวันเราตัดสินใจผิด, บางวันเราตัดสินใจถูก, นี่ก็เพราะว่า การต่อสู้กันระหว่างกิเลสกับโพธิ์นี้; มันผลัดกันแพ้ ผลัดกันชนะ หรือว่าอันไหนมันจะดึงอันไหนไป.

โพธิ์ เดินทางถูก เป็นทางธรรม, กิเลสเป็นอธรรม.

เอ้า, ที่นี้มันโนธาตุ ธาตุรู้ ที่จะเป็นความฉลาดนะ มันจะฉลาดไปทางไหน? เหมือนกับตัวอย่างเด็กนี้ มันจะฉลาดในทางโกหกหรือขโมยต่อไป หรือมันจะฉลาดในทางที่รู้ว่าขโมยและโกหกนี้ไม่ดี; เพราะเคยได้รับโทษ รับผิดชอบต่อสอนให้รู้ว่าไม่ดี. ฉะนั้นก็แยกเดินไปทางที่ถูก เรียกว่า โพธิ์ก็เดินไปในทางธรรม กิเลสก็เดินไปในทางอธรรม. เรามีคำคู่อีกคู่หนึ่งว่า ธรรม และอธรรม. ธรรม ต้องเป็นประโยชน์, อธรรมต้องไม่มีประโยชน์.

โพธิ์ก็เดินไปทางธรรม ก็เป็นโพธิ์สัตว์ขึ้นมา, เป็นพระโพธิสัตว์ขึ้นมา แล้วก็ขึ้นเป็นพระพุทธเจ้าในที่สุด. แต่ถ้าโพธิ์มันเดินไปถูกทางในทางธรรม. ถ้าว่ากิเลสมันก็เดินไปทางอธรรม แทนที่จะเป็นโพธิ์สัตว์ มันก็ไปเป็นอัมพาล ออกมาจากต้นตอเดียวกัน คือธาตุรู้เหมือนกัน อันหนึ่งก็ไปเป็นโพธิ์สัตว์, อีกอันหนึ่งก็ไปเป็นอัมพาล ในที่สุดมันก็เป็นสัตว์นรก.

นี่ทางพุทธศาสนาของเรา มีหลักอย่างว่า ไม่นิรันดร ไม่ตายตัว; ถ้าเป็นศาสนาคริสต์เถียน หรือเคื่อนั้น เราก็ตกนรกตายตัว สวรรค์ตายตัว.

แต่ของพุทธเราไม่ตายตัว มัน เป็นสัตว์นรก จนมันเบื่อ จนมันเข็ดมัน
 หลาบ; แล้วมัน กลับเปลี่ยนขึ้นมาเป็นคนธรรมดา เป็นโพธิสัตว์อีกก็ได้.
 ฉะนั้น ในคัมภีร์เขาจึงมีกล่าวไว้ว่า ตัวร้ายๆ เช่นพระเทวทัตนั้น เมื่อนานหนัก
 เข้าๆ ก็กลายเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง เป็นปัจเจกพุทธะองค์หนึ่งในอนาคต.

นี่ดูความกวัดแกว่งของกิเลสและโพธิ์ ไปลงนรกเป็นอนันตริยกรรม,
 แล้วหมดเรื่องนั่นแล้ว ก็ขึ้นมาใหม่ มาเป็นมนุษย์ เป็นโพธิ์ เป็นโพธิสัตว์ เป็น
 พระพุทธเจ้าก็ได้ มันไกลอย่างนี้.

นี่ดูได้ในตัวเรา เราทำผิด ทำเลว ทำชั่ว ติดคุกติดตะรางอะไรก็ได้;
 เสร็จแล้วมันมารู้เรื่องดีนี้ ก็กลับตัวเป็นคนละอย่าง ออกมากก็ไม่เป็นเช่นนั้นอีก
 ต่อไป; เหมือนพระเทวทัตในอนาคตอาจจะเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง. นี่ โพธิ์
 เป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัย ตามการปรุงแต่ง ให้ได้ถึงอย่างนี้.

ชีวิตมีโพธิ์กับกิเลสต่อสู้กันตลอดเวลา.

นี่ในชีวิตเรา ปัญหาของเรา เราเชื่อว่าเป็นนักศึกษาดี ดูให้ดีเถอะ
 ให้รู้จัก กิเลสและโพธิ์ ที่มีอยู่ในภายใน. ในบุคคลคนหนึ่งๆ มีการต่อสู้กัน;
 มโนธาตุที่ได้รับเหตุปัจจัยปรุงแต่งมันเดินไปทางต่ำ, นักเข้มันก็ไม่ต่ำ อยากร่ำ
 มีความรู้สึกฝ่ายต่ำประจำตัว. มโนธาตุอีกอันหนึ่ง มันปรุงแต่งไปในทางสูง มัน
 ก็ไม่สูง ไคร่สูง เกิดความรู้สึกฝ่ายสูง.

ที่ใน คนคนหนึ่ง มันก็ มีความรู้สึก ๒ อย่าง ความรู้สึก ฝ่ายสูง
 ความรู้สึก ฝ่ายต่ำ; นั่นแหละคือตัวกิเลสและตัวโพธิ์ มันก็รบกันไม่มีหยุดนะ,
 ในภายใน ความรู้สึกฝ่ายต่ำ ความรู้สึกฝ่ายสูง รบกัน. เอ้า, วันหนึ่งหนึ่งแพ
 ไป; พอเพลอวันหลัง มันมีเรื่องทำให้รบกันใหม่อีก มันไม่แพ้ตลอดกาล;
 เพราะมันมาจากธาตุรู้ด้วยกัน มันก็ต่อสู้กันไปได้อย่างเรื่อย ๆ.

เมื่อผมดูหนังตะลุง ผมสังเกตเห็นข้อเท็จจริงอันนี้ ที่เขาเอามาแสดง
 คล้ายกับจะสอนคนในเรื่องนี้ คุณเคยดูหนังตะลุงหรือไม่ก็ไม่ว่า ผมจะเล่าให้
 ฟังว่า : หนังตะลุงที่มันถูกตามแบบฉบับ แบบแผนโบราณนั้น พอเริ่มขึ้นที่
 จะแสดงนี้ เริ่มจะแสดงนี้ มีฤๅษีตัวหนึ่ง มาอยู่ตรงกลาง มีข้างนี้ตัวหนึ่งเป็น
 รูปยักษ์, มีข้างนี้ตัวหนึ่งเป็นรูปมนุษย์; พอจะเริ่มแสดง เขาให้สองตัวนั้นมึนรบ.
 รบกันอย่างน่าดูละ แล้วก็พอในที่สุดแห่งการรบ ฤๅษีเขาก็มาสอนตัวนี้ที่ ฤๅษี
 ก็มาสอนตัวนี้ที่ สองตัวนั้นมันก็เลิกรบ หันหลังให้กัน. ตัวนี้ไปทางนี้ ตัวนี้
 ไปทางนั้น คนละทางแล้วก็เลิกรบกัน; เพราะฤๅษีเขาบอกอะไรให้ก็ไม่รู้ ไม่ได้
 ยิน เงียบ ๆ.

พอรุ่งขึ้นมันก็รบกันอีก พอแสดงวันหลังก็ต้องมีรบอย่างนั้นอีก, แล้ว
 ฤๅษีก็ทำอย่างนั้นอีก. วันหลังก็มีอย่างนั้นอีก มันจะแสดงกันก็ร้อยครั้งพันครั้ง
 หนังตะลุงก็แสดงรูปภาพนั้นในลักษณะที่มัน มีรบกัน ระหว่างธรรมะกับอธรรม.
 ฤๅษีเขาก็ไถ่โล่เกลี้ยปรับปรุ้งทุกคราว มันก็ตกลงกันได้คราวหนึ่งเท่านั้น แล้วต่อ
 มามันก็รบกันอีก.

ธรรมะกับอธรรมจะต่อสู้กันทั้งภายในภายนอกตัวตน.

ระว่างให้ตี ในโลกนี้มันจะเป็นอย่างนี้ ในโลกนี้จะมีการรบกันระหว่าง ฝ่ายที่ตรงกันข้าม, ฝ่ายธรรมฝ่ายอธรรม; จะมีใครไกล่เกลี่ยกันได้ สงบไป พักหนึ่ง เดียวมันก็รบกันอีก. แล้วอย่าลืมว่า ในคนเราก็คือเป็นอย่างนั้นนะ ใน คนเรา นั้นวันนั้นรบ นี้ยุติกันได้คราวหนึ่ง; รุ่งขึ้นมันจะมีเรื่องให้รบกัน ได้อีก. ความรู้สึกฝ่ายต่ำ กับความรู้สึกฝ่ายสูง มันจะ ต้องรบกันตลอดไป จนกว่าถึงจุดสุดท้ายคือนิพพาน; ยังไม่นิพพาน ยังไม่โมกษะ อยู่เพียงใด มันต้องรบกันไปอย่างนี้.

ทีนี้ จะเอาใครที่ไหนมารับผิดชอบ? มันก็ต้องสั่งสมมิตกันว่า เรา, เรา นั้นมันก็อยู่ในนั้นแหละ. บางวัน โพรธิเป็นเรากียังชั่ว; แต่บางวันกิเลสมัน ชื่นมาเป็นเรา มันก็แย. วันไหนกิเลสชื่นมาเป็นเรานั้นนั้นก็แย วันไหนโพรธิ ชื่นมาเป็นเรานั้นนั้นก็ดี ๆ.

ใครจะไปจัดมัน? ก็เรื่องของโพรธิอีกนั่นแหละ; เรื่องของโพรธิ, โพรธิ ตัวนั้นแหละ ตัวที่มันแยบ่อย ๆ; เพราะกิเลสมันเล่นงานเอาบ่อย ๆ มันก็รู้จักจัด เสียใหม่ ให้เป็นโพรธิที่จริงขึ้น ๆ. เพราะฉะนั้น พระโพรธิสัตว์ก็สามารถที่จะ เอาชนะกิเลสมากขึ้น ๆ ๆ จนกว่ากิเลสจะพ่ายแพ้ไปในที่สุด.

เราก็จัดให้ความรู้สึกฝ่ายสูง ชนะความรู้สึกฝ่ายต่ำมากขึ้น ๆ. ถ้า เคยขโมยก็ลดเสีย ก็ไม่ขโมย; ถ้าเคยโกหกก็ค่อย ๆ เลิกไปจนไม่โกหก; ถ้า ว่าประพฤติดีในกาม ก็ค่อย ๆ เลิกไป จนไม่ประพฤติดีในกาม. อย่างถ้าสูบ

บุหรืออยู่ ก็ค่อยเล็กเสียดสี หรือจนไม่ต้องสู้บุหรือ สู้หลายตัวนั้นก็ลดลงๆจน เหลือน้อยๆจนเล็กสูบ นี่พัฒนาโพธิ.

ความรูสึกฝ่ายสูง ชนะความรูสึกฝ่ายต่ำ คือธรรมกับอธรรม รบกันอยู่ในโลกภายนอก, และโลกภายใน คือในจิตใจของเรา. เมื่อกิเลสมันชนะ มันมีผลอย่างไร? เมื่อโพธิมันชนะ มันมีผลอย่างไร? เราสังเกตดูให้ดีจะรู้ได้.

ถ้ากิเลส คือความรูสึกฝ่ายต่ำชนะ มันก็ทำอย่างฝ่ายต่ำ ได้รับความสุข สนุกสนานพอใจ; ในที่สุดความสุขนั้นมันจะกลายเป็นทุกข์ขึ้นมา; อย่างที่มี หลักว่า สุขเกิดในลำดับแห่งทุกข์, ทุกข์เกิดในลำดับแห่งสุข นี้. เอ้า, กิเลส ฝ่ายต่ำชนะ ได้รับความสุข; แต่แล้วมันจะถูกลงโทษ โดยปฏิบัติริยาอย่างใด อย่างหนึ่งเสมอ.

ฉะนั้น ความสุขของกิเลส ของฝ่ายต่ำนั้น มัน จะถูกลงโทษ, แล้ว มันก็ จะสำนึกตัว แล้วมันก็จะค่อยปรับปรุงเปลี่ยนแปลง คือมันฉลาดขึ้น.

ถ้าฝ่ายกิเลสชนะ มันจะเสวยสุข แล้วก็จะถูกลงโทษ มีปฏิบัติริยา สมแก่การกระทำ เพราะถูกลงโทษเจ็บปวดนี้ มันก็ฉลาดขึ้น มัน จะมาใน ฝ่ายของโพธิ ได้เปรียบฝ่ายโพธิ.

ถ้าว่าฝ่าย โพธิชนะบ้างนี้ มันเสวยสุขเหมือนกัน แล้วมันไม่ถูกลงโทษ คือมันไม่มีปฏิบัติริยามาจากทางไหน ที่จะเป็นการลงโทษ หรือให้มีความทุกข์ มัน ก็ฉลาดต่อไป ทำอย่างนี้ดี, ทำอย่างนี้ดี, มีแต่ความสุขอย่างเดียว แต่ถ้าว่า กิเลส

มันแทรกเข้ามา, มันมีกิเลสชนิดที่มันแทรกเข้ามา ในเมื่อโพธิมันทำหน้าที่ ก็ทำให้โพธิหลงใหลในความสุข มัวเมาในความสุข ว่างลงไปก็ได้. โพธิ ก็เป็นฝ่ายถอยกำลัง เพราะไปหลงใหลในความสุข เพราะกิเลสมันแทรกเข้ามา.

ฝึกดูกิเลสกับโพธิต่อสู้กันในตัวเรา.

นี่ความไม่แน่นอนระหว่างกิเลสกับโพธิ มันมีอยู่อย่างนี้ ไปจับตัวดู เถอะ คือ ความรู้สึกฝ่ายสูงของเรา ความรู้สึกฝ่ายต่ำของเรา มันรบกันเรื่อย; อันไหนชนะก็พาไปตามความต้องการของฝ่ายนั้น, แล้วผลมันก็เกิดขึ้น. แม้ว่า ฝ่ายเลวชนะได้รับความสุข มันก็ต้องมีความทุกข์หลังจากนั้น แล้วก็ฉลาดขึ้น คือชีวิตมันสอนในตัวมันเอง.

ส่วน ที่ผิดนี่สอนดีที่สุด เพราะมันเจ็บปวด; ที่ถูกมันทำให้หลง ได้ ไม่ค่อยสอน; แต่มันก็พอจะสอนได้บ้างว่า ทำอย่างนี้ถูก แล้วได้ผลดี ถือเป็นหลักได้. ถ้าไปหลงในความสุขนั้น มันก็กลับโง่เป็นกิเลสได้. เอ้า, ก็ต้อง สอนกันใหม่อีก; ทำผิดอีก มันก็ฉลาดขึ้นมาอีก.

ที่มันก็ต่อสู้กันไปอย่างนี้ ในที่สุดโพธิจะชนะ ถ้าถือตามกฎของ ธรรมชาติ. ฝ่ายที่เป็นโพธิจะชนะในท้ายที่สุด คือเป็นโพธิสัตว์, เป็นพระ- พุทธเจ้าไปเลย; กิเลสหมด ทำลายกิเลสหมด, กิเลสไม่อาจจะเกิดขึ้น เหมือน อย่างที่พูดแล้วตอนกลางวันนั้น. นี่โพธิชนะเด็ดขาด มีผลเป็นนิพพาน, ชนะเด็ดขาดและถาวร.

โพธิได้รับความนิยมนและพัฒนาสูงจนเป็นระบบศาสนา.

ที่นี้มนุษย์ได้ลบล้างอยู่ที่ทั้งกิเลสและโพธิ จนรู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องนี้ คนก็จะนิยมชมชอบเรื่องของโพธิ คະແນເສີຍມັນก็มาทางฝ่ายโพธิ. มนุษย์ที่มีปัญญาในโลกต่างก็ นิยมโพธิ แล้วรังเกียจกิเลส. ฉะนั้นระบบโพธิ, วิชาความรู้ในระบบโพธิ ก็ได้รับการพัฒนา, พัฒนาสูงขึ้นมาจนเป็นระบบศาสนา, โดยเฉพาะพุทธศาสนาเรา.

คำว่า พุทธะ นั้นคือโพธิ, คำเดียวกับ โพธิ นี้เป็นระบบพุทธศาสนา. โพธิสมบูรณ์ ก็เรียกความนิยม, เรียกคะแนนเสียงได้จากมหาชน. คนก็เกลียดกิเลส; มโนธาตุที่เป็นพวกกิเลส ก็ได้รับการประณาม. มโนธาตุที่เป็นโพธิ-ปัญญานี้ ก็ได้รับความนิยม; สถาบันแห่งโพธิก็ตั้งขึ้นมาได้. มนุษย์ก็สนใจโพธิ ดำเนินตามโพธิ เพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้า ให้ดับทุกข์ได้เหมือนพระพุทธเจ้า.

เฮ้, ที่นี้เราก็พูดกันถึงเรื่อง พัฒนาโพธิ. คุณเรียนนักธรรมมาแล้ว ก็มีเรื่องพัฒนาโพธิ ที่เรียกว่าเรื่อง บารมี ๑๐, และระบบของโพธิโดยตรงก็คือ โพชฌงค์ ๗. นี้ตามหลักของพุทธศาสนา ที่จะพัฒนาโพธิให้สูงขึ้นไป จนเป็นพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า บำเพ็ญบารมีเพื่อสัมมาสัมโพธิญาณนั่นแหละ เขาเรียกว่า บารมี ๑๐.

บารมี ๑๐, ข้อปฏิบัติเพื่อพัฒนาโพธิ.

ข้อที่ ๑. ทาน — ให้เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว. ทา-น คือให้, การให้มันทำลายความเห็นแก่ตัว.

ข้อที่ ๒. ศีล — ควบคุมไม่ให้มีความผิดพลาดทางกาย วาจา, ควบคุมความเห็นแก่ตัว ทำให้โพธิมันเข้ารูป.

ข้อที่ ๓. เนกขัมมะ — ออกมาเสียจากกาม คือเหยื่อที่จะทำให้จิตใจนี้ ตกหลุมพราง; โพธิ์ก็ตกหลุมพรางได้ : ตกหลุมพรางในทางกามได้; ฉะนั้น จึงมีระบบเนกขัมมะ หลีก ๆ, หลีก ๆ ออกมาจากกาม หรือว่าจากเหยื่อของกาม.

ข้อที่ ๔. ปัญญา — รู้ทุกสิ่งที่ควรจะรู้, เท่าที่ควรจะรู้ นี้เรียกว่า ปัญญา.

ข้อที่ ๕. วิริยะ — กล้าหาญ และพากเพียร ที่จะจัดการกับสิ่งเหล่านี้. เดียวนี้เราไม่ค่อยกล้าหาญนี้; เรากลัวกิเลส, เราพ่ายแพ้แก่กิเลส เสียจนชิน, กลัวจะไม่ได้อร่อย, กลัวจะไม่ได้เหยื่ออย่างนั้น มันก็ไม่กล้า ไม่พากเพียร. จะต้องกล้าหาญและพากเพียร คือวิริยะ; ฉะนั้นโพธิมันก็เข้มแข็ง ขึ้นมาด้วยวิริยะ.

ข้อที่ ๖. เรียกว่า ขันตี — อดทน รอได้ คอยได้ ยังไม่ได้ผลเดี๋ยวนี้ ก็รอได้ คอยได้ ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง, ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงให้มันเลว ให้มันชั่ว, รอผลของความดี อดทนความเจ็บปวด ในการรอผลของความดี.

ข้อที่ ๗. เรียกว่า สัจจะ นี่จริงๆๆ จริงต่ออุดมคติของโพธิ ของความเป็นมนุษย์, จริง ข้อตรงต่ออุดมคติของความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง คือโพธิ. ให้เรียกว่า สัจจะ — จริงภายใน แล้วมันออกมาจริงภายนอกเอง. ขอให้เราจริงต่ออุดมคติ ต่อตัวเรา; ที่มันจะจริงต่อเพื่อนฝูง ต่อมิตรสหาย ต่อหน้าที่การงาน ต่อเวลาราชการ, อะไรมันก็จริงไปหมด.

ข้อที่ ๘. อธิษฐานะ, อธิษฐานะ แปลว่า ตั้งใจมั่น; อธิ แปลว่า ทับ, ฐานะ แปลว่า ตั้งมั่น. ตั้งมั่นคือตั้งทับลงไปบนอุดมคติ เขาเรียกว่าอธิษฐาน. เราอธิษฐาน หมายความว่าเราทำใจของเราตั้งมั่นลงไปในเรื่องนั้น ที่ต้องการจะทำ. อธิษฐานเพื่ออะไรก็ได้ ที่มันไปในทางดี; อธิษฐานชั่วมันก็ได้ชั่ว, อธิษฐานไปในทางดี มีจิตตั้งทับลงไปในเรื่องนั้น ในอุดมคตินั้น. นี่ก็เพื่อทำให้จิตมันเข้มแข็ง, ให้การกระทำมันเข้มแข็ง เขาเรียกว่า อธิษฐาน.

ข้อที่ ๙. เมตตา, ความเมตตาอันคือมิตรภาพ; สร้างมิตรภาพเรื่อยไปตลอดชีวิต. โพธิ ถ้ามันเดินถูกทาง ก็จะพอใจในมิตรภาพ ชมเชยในมิตรภาพ ยินดีในมิตรภาพ มันเป็นของคู่กัน โพธิ กับ เมตตา.

แล้วในที่สุด ข้อที่ ๑๐. สุตทัย อูเบกขา, อูเบกขา—เฉย, หยุดเฉย. เมื่อทุกสิ่งมันเป็นไปถูกต้อง แล้วก็รอดได้ เฉยอยู่ได้ คือให้มันเฉยอยู่ในความถูกต้อง.

อูเบกขาไม่ใช่เฉยไม่ทำอะไร. อย่าเอาคำของท่านไปตีความผิดๆ; เฉยแล้วก็ไม่ทำอะไร ไม่ใช่อูเบกขาในทางศาสนา. อูเบกขา เฉยในศาสนา

คือว่าเมื่อถูกต้องแล้วก็รออยู่, รักษาความถูกต้องนั้นไว้ เฟ่งดูอยู่เฉยๆ ให้มันเป็นไป, คือรักษาความสม่ำเสมอไว้เฉยๆ, ให้มันเป็นไปเองของมัน. ใครจะไปบังคับมันได้ มันเป็นเรื่องของเหตุปัจจัยตามแบบของสังขาร; เมื่อเราจัดเข้ารูปเข้ารอยแล้ว ก็ปล่อยมันเป็นไป เฉยอยู่ในความถูกต้อง. อย่าเฉยเฉยๆ นะ; เฉยอยู่ในความถูกต้อง. ทั้งหมดนี้เรียกว่าอุเบกขา.

นี่เรียกว่า บารมี ๑๐ ในพุทธศาสนา เขาถือกันว่า เป็นสิ่งที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญ เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า. สัมผัสสัมโพธิญาณจะสมบุรณ์ เพราะบำเพ็ญบารมี ๑๐ นี้.

คุณอย่าเห็นเป็นของศรี เอาไปแยกแยะดู ให้ได้ มีการกระทำ ๑๐ อย่างนี้อยู่เถอะ โพธิจะงอกงามเร็ว เหมือนต้นไม้ที่ได้ดินดี อากาศดี อาหารดี ก็จะงอกงามเร็ว ออกลูกออกผลในที่สุด.

อย่าถือเอาความหมายที่ผิดๆ นะ; อย่างให้ทานนี้ เขาจะเอาสวรรค์วิมานอะไรกัน. ให้ทานนั้น เราให้เพื่อจะทำลายความเห็นแก่ตัว. สิ่งที่เราเห็นว่าทานนี้ ทำไปเพื่อจะทำลายความเห็นแก่ตัว. ศีล ก็จะควบคุมให้มันสงบ เข้ารูป เข้าแบบ. เนกขัมมะ หลีกออกมาเสียจากเหยื่อ. ปัญญา ฝึกฝนอยู่เรื่อยๆ ให้รู้สิ่งที่ควรจะรู้ ต้องพอกพูนมัน ไม่อย่างนั้นมันไม่เจริญ. วิริยะ คือความพากเพียร ต้องมีความกล้าหาญ แน่ใจ มันจึงจะพากเพียร. ขันติ มันเจ็บปวดต้องทน เราทำงานอะไร พากเพียรอะไร มันก็ต้องเจ็บปวด เมื่อเจ็บปวดมันก็ต้องทนได้ รอดได้. สัจจะ นี่จะเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงไว้ไม่ให้เลิก ไม่ให้ล้มเลิกอุตมคติ. จริงๆ. จริงๆ ในอุตมคติ. อธิษฐาน เหมือนกับปักหลัก

ลงรากคอนกรีตอะไร มันก็มั่นคง ไม่เปลี่ยนแปลง. ที่นี้ เมตตา มิตรภาพ
นี้ มีอันสูงส่งมากพรรณาน่าไม่ไหว; มันทำให้ได้รับความร่วมมือ ความรักใคร่
ความร่วมมือ รอบด้าน ๆ, มิตรภาพนั้นจำเป็นมาก. เมื่อถูกต้องอย่างนั้นแล้ว
อุเบกขา คือเฉยอยู่ในความถูกต้องอันนี้; เหมือนกับต้นไม้ เราไม่บังคับ
มันได้ ให้ออกลูกออกดอก แต่เราทำ ทำให้มันถูกต้อง ๆ. เมื่อทำถูกต้องแล้ว
เราก็รอดูอยู่เฉย ๆ ต้นไม้ก็ออกลูกออกดอก.

นี่เครื่องพัฒนาโพธิในหลักพุทธศาสนา ตามหลักของพุทธศาสนา
ที่นิยมกันอยู่ เป็นที่รับรองกันอยู่. เอาไปใคร่ครวญดู มันคงจะน่าดู น่าเลื่อมใส
น่าไว้วางใจ ยิ่งกว่าการศึกษาในโลกปัจจุบัน ซึ่งเป็นระบบหมาทางด้วน เขาสอน
แต่ความรักกับอาชีพ โพธิจะเป็นไปได้อย่างไร.

อ้าว, ฐูหนังสือมันก็ฉลาดบ้าง; แต่พออาชีพ ได้ผลมา ก็ติด
เหยื่อของกามารมณ์, ได้ผลมาเป็นปัจจัยของกามารมณ์, ลุ่มหลงในกามารมณ์;
จะหนีวิชาที่มันจะพัฒนากันอย่างไร ก็ไม่ทำให้มนุษย์นี้หลุดไปจากวิกฤตการณ์ได้.

ต้องทำโพธิให้ถูกต้องต่อไป เป็นอันดับที่ ๓ คือเรียนธรรมะ, เป็น
มนุษย์ให้ถูกต้อง. เป็นมนุษย์ได้ถูกต้อง คือมาพัฒนาโพธิให้ถูกต้อง เหมือน
ที่เรากำลังพูดนี้; ความเป็นมนุษย์นั้นก็ถูกต้อง มันก็ควบคุมอะไรได้หมด; เป็น
ความรู้ เป็นการศึกษา เป็นอาชีพ เป็นการครองชีวิต อะไรมันก็ถูกต้องหมด.
นี่พัฒนาโพธิเพื่ออย่างนี้.

พัฒนาตามหมวดโพชฌงค์ ๗ - องค์แห่งโพธิ.

เอ้า, ทีนี้จะพูดถึงอีกหมวดหนึ่ง ก็เรียกว่า องค์แห่งโพธิ คือมันเข้ารูป, แล้วเราจะเห็นรูปร่าง เห็นโครงสร้าง เรียกว่า โพชฌงค์.

โพชฌงค์ - องค์แห่งโพธิ. โพชณะคือคำเดียวกับ โพธิ นะ. ถ้าคุณเคยเรียนบาลีแล้วคุณรู้เลยว่า คำว่า *โพชณะ* คือคำ *โพธิ* นั้นเอง *ธิ มา* เป็น *ชณ* ก็ได้. โพชฌงค์ - องค์แห่งโพธิ *องค์* นี้เขาหมายความว่าเป็น *factor* ส่วนประกอบ, โพชฌงค์ก็ *factor* แห่งโพธิ ท่าน *แสดงไว้ในพระบาลี ในรูปของ พระพุทธวอนะ* เลย สำหรับหมวดนี้.

ข้อที่ ๑. สติ มีสติระลึกได้รอบคอบ.

ข้อที่ ๒. ธรรมวิจยะ วิจัยธรรม คือเลือกเอาให้มันถูกต้อง.

อุปมาทางภาพพจน์ ก็คล้ายกับว่า สติมันกวาดตามหมดเลย : อะไรเป็นอย่างไรในสากลจักรวาล, ความรู้อะไรก็ตาม. แล้ว ธรรมวิจยะ ก็เลือกเอาเฉพาะที่ควรจะทำ. ฉะนั้นเราทำอะไรทุกอย่างไม่ได้ ไม่จำเป็นที่เราจะต้องทำอะไรทุกอย่าง. เราจะเลือกได้แต่ส่วนที่ควรจะทำ.

นี่ได้มาแล้ว ธรรมวิจยนี้ ได้ธรรมะที่ควรจะได้; ได้มาแล้ว คือหลักปฏิบัติ. คุณไปทบทวนในไตรปิฎกดู, หลักปฏิบัติทั้งหลายทั้งหมด ๘๔,๐๐๐ ธรรม-ขันธ์ มีอยู่อย่างไร, แล้วก็เลือกเอาตรงกับเรื่องของเรา ที่จะดับทุกข์ได้ นั่นแหละ ที่ ๒.

ข้อที่ ๓. ก็ วิริยะ อิก ข้ำเมื่อตะกั, กล้าหาญ พากเพียร ระดม
ทุ่มเทกำลังกาย พลังงานทั้งหลาย เพื่อจะพัฒนาธรรมะนั้น.

ที่นี้ ข้อที่ ๔. ปิตี ^๒ บัต แปลว่า ^๓ อิมใจ; ^๔ อิมใจในที่นี้ คืออิมใจ
ในธรรม. ไม่ใช่อิมใจได้เงิน อิมใจได้กาม อิมใจได้เกียรติอะไร ไม่ใช่อย่างนั้น.
ธรรมปิตี อิมใจในธรรม โดยรู้สึกว่ามันถูกแล้ว ที่เรากำลังทำอยู่นั้นมันถูกแล้ว.
นี่ปิตีในธรรม เป็นความสุข. ปิตีจะเกิดขึ้นที่ไหน มันก็เป็นความสุขที่นั่น;
เมื่อเราพอใจในสิ่งที่เรากระทำอยู่ ปิตีในธรรมมันก็เกิดขึ้น เราก็มีความสุขเมื่อทำ
นั้นแหละ.

นี่ผมพูดไม่รู้จบก็ครั้งก็หนแล้ว ขอให้หาความสุขจากการงาน; เมื่อ
กำลังทำงาน มีความรู้สึกว่ามันถูกแล้วๆ, ปฏิบัติธรรมแล้ว, แล้วก็มีปิตีเป็น
ธรรม, มีธรรมปิตีแล้วก็มีความสุขอยู่ที่การงาน. นี่ข้อนี้เรียกว่า ปิตี เป็นสุข นั้น
ไม่ใช่สุขเฉยๆ; แต่มัน เป็นสุขที่สนับสนุนกำลังใจ เพิ่มกำลังใจให้แก่วิริยะ.

ฉะนั้นใครก็ตาม ถ้าทำอะไรอยู่อย่างขยันขันแข็งคือวิริยะ. คุณรีบ
หาปิตีมาหล่อเลี้ยง เหมือนกับน้ำมันหล่อเลี้ยง เพื่อให้วิริยะมันเป็นไปได้โดย
สะดวก; ถ้าใครไม่มีปิตีในสิ่งที่ตนกระทำ แล้วเดียววิริยะมันล้มละลาย. ฉะนั้น
จะมีวิริยะในสิ่งใด ก็ต้องมีปิตีเกิด เพราะการได้ทำสิ่งนั้นหล่อเลี้ยงไว้; การ
กระทำมันก็ดี ก็เป็นไปดี ก็เดินดี ก็ก้าวหน้าดี.

ที่นี้ปัญหาต่างๆก็จะระงับลง ก็เรียกว่าปัสสัทธิ. ข้อที่ ๕ ปัสสัทธิ.
ผมแปลว่า เข้ารูป เขาแปลกันในแบบเรียนว่า ระงับสงบระงับ; ผมแปลว่า

เข้ารูป ถ้าไม่เข้ารูปก็ไม่สงบระงับ. ถ้าสิ่งต่างๆมันเข้ารูป ถูกต้องโดยเทคนิคของมันแล้ว มันก็ระงับลง, หมดปัญหา. ปัญหาต่างๆมันระงับลง สิ้นสุดลงนี้เรียกว่า บัณฑิต.

ข้อที่ ๖. สมาน. ถ้ามันระงับลงเพราะความเข้ารูปแล้ว มันก็เป็นสมานโดยอัตโนมัติ; กำลังจิตทั้งหลายมันระดมไปในสิ่งนั้น ในที่นั้น ก็เรียกว่าสมาน.

ที่นี้ ข้อที่ ๗. สุตท้าย ก็คือ อุเบกขา; นี้ถูกแล้ว ก็เฉยอยู่ในความถูก, ให้ความถูกเป็นไป อุเบกขาอีก.

น่าสะตุดใจไหม ทั้ง *บารมี ๑๐* และทั้ง *โพชฌงค์ ๗* จบลงที่ *อุเบกขา*. ทั้ง ๒ หน่วยมันจบรับท้ายด้วย อุเบกขาทั้งคู่; เฉยอยู่ในความถูกต้อง. ถ้าไปกระวนกระวายไปหวังไปอะไร มันก็ผิดอีก มันก็กลายเป็นกิเลสอีก; ระงับได้แล้วก็ เฉยอยู่ในความถูกต้อง. อย่าไปหวังจนนอนไม่หลับ.

จะยกตัวอย่างอีกอันหนึ่งว่า ชื่อลอตเตอรีมา คนหนึ่งมาฝัน หวังแต่จะถูก จนนอนไม่หลับ เป็นโรคประสาท เพราะมีลอตเตอรีอยู่. ที่นี้คนอื่นหนึ่งชื่อลอตเตอรีมา ไม่รู้ไม่ซึ่เก็บไว้ ถึงวันออกก็มาสอบดูก็แล้วกัน; ถ้าถูกก็ถูก, ไม่ถูกก็ไม่ถูก, มันต่างกันอย่างนี้.

นี่ประโยชน์ของ อุเบกขา ทำให้นอนหลับ, ทำให้ไม่ปวดหัว, ทำให้ไม่เป็นโรคประสาท. ฉะนั้นการบำเพ็ญบารมีเพื่อโพชฌงค์นี้ มันจบลง

ด้วย อุเบกขา ทั้ง ๒ หมวด; ก็แปลว่าชีวิตนี้ เมื่อเราได้ปรับปรุงทุกอย่างๆ อย่างถูกต้องแล้ว ก็อุเบกขา — ปล่อยให้เฉยอยู่ในความถูกต้อง, แล้วมันก็วิวัฒน์ไปเอง. ในที่สุดก็ถึง มรรค ผล นิพพาน เอง, อุเบกขารั้งท้าย.

ทุกคนควรทำตนเป็นโพธิสัตว์ - ผู้พัฒนาโพธิ.

ผมสรุปความว่า ขอให้ทุกคนทำตนเป็นโพธิสัตว์ ไม่ใช่อดีต ไม่ใช่เพื่อ ไม่ใช่บ้า ไม่ใช่ว่าดี; แต่ขอให้ทุกคนทำตนเป็นโพธิสัตว์ คือผู้พัฒนาโพธิ. โพธิสัตว์ ตามความหมายที่แท้จริงคือ ผู้พัฒนาโพธิ; โพธิเจริญเรื่อยๆ คนนั้นเป็นโพธิสัตว์.

ฉะนั้นคุณก็พัฒนาตัวเองน้อยเรื่อยๆ โดยหลักขามี ๑๐ ประการ, หรือโพชฌงค์ ๗ ประการนี้, พัฒนาตัวเองอยู่เรื่อยๆ; จัดตัวเองเป็นโพธิสัตว์ คือผู้ที่พัฒนาโพธิ จนกว่าจะได้ถึงยอดสุดของโพธิ ก็คือนิพพาน ก็คือ เย็น สงบ สูงสุด, โมกขะ, โมกขะ ก็เรียก คือ หลุดพ้นไป เกือบจากความทุกข์, เกือบจากความร้อน มันก็เป็นความเย็น.

ก็เป็นอันว่า คำบรรยายนี้เพื่อต่อทางสุนัข ที่ยังขาดอยู่ในระบบการศึกษาแห่งยุคปัจจุบัน มันขาดความรู้เรื่องน้อย ก็ต่อเข้าไป. ผมพูดหยาบคายไปหน่อย ว่าเรานั่งศึกษากันที่นี่ คือ มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัข. ความรู้อะไรที่มันยังขาดอยู่ในระบบการศึกษาของโลก นั้นเรามาต่อกัน ๑๐ ชั่วโมง ก็ดูเหมือนจะพอ; ถ้าพูดให้มันถูกจุด.

วิทยาลัยนั่งกลางดิน ตามแบบของพระพุทธรเจ้า เพื่อต่อทางสุนัขให้แก่ระบบการศึกษา ที่ทางขาด ทางตันอยู่ วันหนึ่งพูดเรื่อง โพรธิกับกิเลส ก็คือพูดเรื่องที่เป็นปัญหาอยู่ในตัวบุคคล ที่มันต่อสู้กันตลอดเวลา คือการต่อสู้กันระหว่างความรู้สึกฝ่ายต่ำ กับความรู้สึกฝ่ายสูง.

คุณเป็นโพรธิสัตว์ โดยการพัฒนาโพรธิ ในที่สุดโพรธิก็จะชนะกิเลส; นั่นก็คือ ความรู้สึกฝ่ายสูงมันชนะความรู้สึกฝ่ายต่ำ ปัญหาทั้งหมด. โมกษะหรือ นิพพาน คือ ปัญหาหมด ไม่ร้อน มีแต่เย็น.

ผมสังเกตดูนักศึกษาที่เรียนของเราโดยมาก พอพูดว่า โพรธิแล้ว ก็ยกให้พระพุทธรเจ้าเสียเลย; เราไม่สนใจ มันไม่ใช่เรื่องของเรา, ชุระไม่ใช่. ที่จริง โพรธิคือสิ่งที่อยู่ข้างในของเรา ที่เราจะต้องพัฒนา ให้มันสู้กันกับกิเลสได้. ให้ความรู้สึกฝ่ายสูงชนะความรู้สึกฝ่ายต่ำได้ ก็รอดตัว มนุษย์ทั้งหมดปัญหาเท่านั้น.

การศึกษาแท้จริงแต่โบราณ เขามุ่งหมายอย่างนี้ ให้โพรธิชนะกิเลส. มหาวิทยาลัย Oxford, Cambridge เมื่อ ๒-๓ ร้อยปีมานี้ ตั้งขึ้น โดยพระในศาสนาคริสต์ียน พระเขาสอนเขาก็จัดไปตามระบบของศาสนา, มุ่งหมายให้เป็นคนดีเป็นสุภาพบุรุษ. เขามีการสอนธรรมอยู่ในระบบการศึกษา; ฉะนั้นทางไม่ตัน ไม่เป็นสุนัขทางตัน.

ทีนี้ ต่อมาค่อย ๆ เปลี่ยน คือว่ายากไปอยู่ในอำนาจของโลก ของรัฐบาล โลก ๆ มากขึ้น เขาก็เอาศาสนาออก เอาพระออก ไม่มีพระเข้าไปเกี่ยวข้อง

ในมหาวิทยาลัยเหล่านี้. แล้วระบบการศึกษามันก็เป็นสุนัขหางด้วน ไม่มุ่งหมาย
เพื่อความเป็นสุภาพบุรุษ; แต่เพื่อความร่ำรวย, เพื่อความมีอำนาจทางการเมือง,
ทางเศรษฐกิจ. ให้การศึกษาสนับสนุน การปกครอง การเมือง การเศรษฐกิจ
ประชาธิปไตย อะไรก็ตาม; แล้วมนุษย์ก็ทำไม่ได้ เพราะไม่มีธรรมะมา
ควบคุม; ก็ไปหาประโยชน์ที่เป็นกิเลสหมด. กิเลสก็ชนะโพธิ์ โลกก็
ปั่นป่วนอย่างนี้.

เอาละ, หอกันที การบรรยายเรื่อง โพธิ์กับกิเลส.

ปิดประชุม.

มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัข ๑๐ ชั่วโมง

- ๖ -

ณ ลานหินโค้ง, สวนโมกข์

๒๙ ต.ค. ๒๓, ๒๕๓๑ ๙.๓๐ น.

ตัดต้นเหตุทันเวลา.

ท่านที่เป็นภิกษุราชภัญญ์ ผู้ที่จะต้องลาสิกขาทั้งหลาย,

การบรรยายที่เรียกว่า มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัข ๑๐ ชั่วโมง ในวันนี้ เป็นครั้งที่ ๖ ซึ่งผมจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า ตัดต้นเหตุทันเวลา.

[ปรารภและทบทวน]

ขอให้นึกย้อนถึงการบรรยายครั้งหลังๆ ซึ่งมันมีความสัมพันธ์กันโดยเนื้อหา เราพูดถึง สิ่งที่เป็นกุศล, พูดถึง ทิสทังหก, พูดถึง นรกกัมบสวรรค, พูดถึง นิพพานกันทันที และเดี๋ยวนี้, และพูดถึง โภชิหรือกิเลส วันนั้นก็พูดโดยหัวข้อว่า ตัดต้นเหตุให้ทันเวลา.

การทำอะไรให้ทันเวลานั้น เป็นหลักสากลทั่วไป แม้ปฏิบัติธรรมะในพระพุทธศาสนา ก็ยังต้องการอย่างนั้น. คำสอนสากล เช่นว่า ให้มันฉลาดทันแก่เวลา ก็เป็นหลักที่ยอมรับกันทั่วไป ไม่มีใครคัดค้าน *Be wise in time* นี้ผมก็ได้ยินมาตั้งแต่เด็กๆ ว่า จะต้องฉลาดทันเวลา.

เดี๋ยวนี้ ปัญหาเกิดขึ้นเป็นความเสียหายร้ายแรง ก็เพราะว่าเราไม่ฉลาดทันเวลา. ฉลาดในที่นี้ หมายถึง ฉลาดตัดต้นเหตุแห่งปัญหา, ตัดต้นเหตุแห่งอันตราย, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต้นเหตุแห่งความทุกข์; ไม่มีอะไรจะเป็นภัยเป็นอันตราย มากเท่ากับความทุกข์ แล้วมันก็มีเหตุ. เราต้องตัดต้นเหตุทันแก่เวลา; หมายความว่า ทันแก่เวลาที่มันจะไม่เกิดความทุกข์. ถ้าเกิดความทุกข์เสียแล้ว ก็เรียกว่ามันไม่ทันแก่เวลา.

ฉะนั้น ความทุกข์ หรือเหตุร้าย อันไม่พึงปรารถนานั้น มันมาจากการบังคับจิตไม่ได้; การบังคับจิตไม่ได้นี้ เป็นต้นเหตุที่สำคัญที่สุด. การบังคับจิตไม่ได้ของคนเพียงบางคนเท่านั้น มันก็ทำให้เกิดอันตรายแก่ตนเองและแก่สังคมหรือแก่ทั้งโลกก็ได้.

เช่นว่า สงครามโลกที่รบกันทั้งโลก ก็มีมูลมาจากคนบางคนที่จะตัดสินใจหรือวินิจฉัย จะทำอะไรลงไป; แม้ที่แล้วมากก็เป็นอย่างนั้น. เดี่ยวนี้ ก็จะเป็นอย่างนั้น. การตัดสินใจให้ถูกต้องไม่ได้ เพราะว่าบังคับจิตไม่ได้.

ที่ การบังคับจิตใจ ให้ทันแก่เวลา นั้นมันเป็นเรื่องใหญ่, เรื่องสำคัญที่สุด, หรือเป็นหัวใจของเรื่องในพุทธศาสนา. แต่ถึงอย่างนั้นเราก็จะเห็นว่า การศึกษาในโลกนี้ ยังเป็นระบบสุนัขหางด้วนเสียเรื่อย คือเรียนแต่หนังสือกับอาชีพ; ไม่ได้เรียนถึงเรื่องจิตใจหรือธรรมะ หรือที่เรียกว่าศาสนา. ดังนั้น เราจึงต้องเปิดมหาวิทยาลัย ชนิดที่เดิมให้มันเต็ม, เดิมให้การศึกษาในโลกนี้มันเต็ม. ผมจึงเรียกกันลืมน่าๆ ว่าระบบต่อทางสุนัษ.

การศึกษาแห่งยุคปัจจุบัน ไม่พูดถึงเรื่องจิตใจ, ไม่พูดถึงเรื่องบังคับจิตใจ. คนที่สำเร็จการศึกษาแบบปัจจุบันมา จึงไม่สามารถที่จะบังคับจิตใจให้ถูกต้อง ในการที่จะใช้วิชาหนังสือหรือวิชาชีพของตน ให้ถูกต้องให้ปลอดภัย; ในแบบอย่างนี้ ผมจึงเห็นว่า จำเป็นที่สุด ที่จะต้องเอาเรื่องเหล่านี้ ที่มันยังขาดอยู่นี้ มาบรรจุในการบรรยายชุดนี้ ที่เรียกว่าชุด ต่อทางสุนัษ.

พูดอย่างนั้นคล้ายกับทำทนาย; ผมก็ยอมรับว่า มันเป็นการทำทนายอยู่มาก. *มหาวิทยาลัยทั่วไปเป็นระบบสุนัขหางด้วน;* เราเปิดมหาวิทยาลัยแบบของพระพุทธเจ้า นั่งเรียนกันกลางดินก็ได้ เพื่อเป็นระบบต่อทางด้วนให้มันเต็ม.

ขอให้สนใจ เข้าใจ ในความมุ่งหมายข้างต้นนี้เสียก่อนทุกคราวไป; มิฉะนั้นผู้ฟังจะรำคาญ, พูดเรื่องอะไรก็ไม่รู้. ขอยืนยันว่า พูดเรื่องที่จำเป็นแก่ระบบการศึกษาของโลกปัจจุบัน ซึ่งยังมีลักษณะเหมือนกับสุนัขหางด้วน, หรือพระเจดีย์ยอดด้วน เรามาช่วยกันต่อให้เต็ม.

ปัญหาไม่เพราะไม่สามารถบังคับจิตใจ, จะต้องแก้ตรงนี้.

เอา, ที่นี้ก็มองไปที่ตัวปัญหา. ปัญหาในโลก ปัญหาของคนแต่ละคน หรือของสังคมก็ตาม ปัญหาคือว่า มันมีวิกฤตการณ์อันไม่พึงปรารถนาเกิดขึ้น; เราไม่รู้จะกำจัดมันอย่างไร; นี่เป็นปัญหา.

ที่นี้ จะต้องบังคับตน ด้วย ซึ่งที่แท้ก็คือบังคับจิตใจ อย่าให้ลู่ออกแก่ โลกะ โทสะ โมหะ, คืออย่าไปตามอำนาจของโลกะ โทสะ โมหะ; แล้วบุคคลก็จะมีสันติสุข สังคมโลกก็จะมีสันติภาพ.

ผมให้ความหมายต่างกันนิดหน่อย ถ้าบุคคลเป็นสันติสุข, โลกทั้งโลก เป็นสันติภาพ; มันมีไม่ได้ เพราะคนไม่สามารถบังคับตน หรือไม่สามารถบังคับจิตใจ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่ง; แล้วปัญหาข้อนี้มันแรงขึ้นทุกที, แรงขึ้นทุกที คือว่าไม่สามารถจะบังคับยิ่งขึ้นทุกที มันแรงหรือมาก เท่ากับการก้าวหน้าทางวัตถุของโลกปัจจุบัน.

นี้เราเคยพูดกันมาบ้างแล้วว่า โลกปัจจุบันก้าวหน้าทางวัตถุ เหมือนกับวิ่ง มันก้าวหน้าเหมือนกับบิน หรือเหมือนกับว่ามันไปด้วยยานอวกาศ มันเร็วมากขนาดนั้น ความก้าวหน้าทางวัตถุ. ที่นี้ปัญหา หรือวิกฤตการณ์ในโลกมันก็เพิ่มขึ้นเท่ากัน แรงเร็วมากเท่ากัน.

แล้วมันนำหัวเราะเยาะอย่างยิ่ง คือว่าเราให้การศึกษากันอย่างไร? แม้จบมหาวิทยาลัยมาแล้ว มันก็ยังมึปัญหาหาเสพติด; การศึกษาสุนัขทางดวัน

นี้ให้กันเท่าไร ๆ เรียบจบแล้วก็ยังมาบุงชยาเสพติด. ทำให้ยาเสพติดกลายเป็น
ปัญหาระหว่างชาติ; ได้ยินอยู่เรื่อยตลอดเวลาทางวิทยุ เรื่องยาเสพติด. เดี่ยว
ประชุมกันที่นั่น เดี่ยวประชุมกันที่นี่ เป็นปัญหาระหว่างชาติ ขององค์การโลก
เรื่องยาเสพติด ซึ่งเมื่อก่อนไม่เคยมีปัญหาอย่างนี้ ในองค์การโลก หรือระหว่างชาติ.

ที่นี้การศึกษาปัจจุบันนี้เขาให้กันอย่างไร ที่ว่าสร้างปัญหายาเสพติดให้
แก่คนในโลก? คนทุกคนสมัยนี้ โดยเฉพาะก็เข้าโรงเรียนเรียนหนังสือกันทั้งนั้น;
ไม่เหมือนสมัยก่อนโบราณ ซึ่งไม่มีโรงเรียน ไม่เรียนหนังสือ มันก็ยังไม่ปัญหา
ยาเสพติด. มันจะต้องเป็นความโง่อะไรชนิดหนึ่งในการศึกษานั้นเอง ที่มีการ
ศึกษาอย่างนี้แล้ว ยังมีปัญหาเรื่องยาเสพติด ให้ผิ้นหัวเราะเยาะคน.

คนทำอะไรโง่ ๆ เซลา ๆ นี้ขอให้สำนึกไว้เถอะว่า ผิ้นหัวเราะเยาะอยู่,
หรือผมจะพูดสำนวนใหม่ว่า มันน่าละอายแหม เพราะว่ามีปัญหาอย่างนี้.
สัตว์เดรัจฉานมันไม่หยาเสพติด มาทำให้ตัวมันติด; แล้วคนทำไม่จึงเป็นอย่างนี้,
แล้วกลายเป็นเรื่องใหญ่ระดับชาติ ระดับโลก, บ้าหรือดี. การศึกษาสุนัขทาง
ด่วนมันเป็นอย่างนี้ เราต้องช่วยกันทำให้ปัญหาทุกปัญหาหมดไป.

เดี๋ยวนี้ยังมีคนเรียนจบแล้ว ยังบุงชยาเสพติด, ยังหาเลี้ยงชีพด้วยยา
เสพติด, คำกำไรด้วยยาเสพติด, เหมือนกับขามนุษย์ด้วยกัน. นี้คือมีปัญหา
อย่างที่ไม่น่าจะมิเช่นนั้น; ขึ้นไปถึง ปัญหาวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ทาง
การเมืองการสงคราม, นอนตาไม่หลับกันจนจะเป็นโรคประสาทกันทั้งโลกแล้ว;
นี่คือปัญหา.

ฉะนั้น เราจะต้องมีการศึกษา ชนิดที่ทำให้บังคับตนได้ หรือบังคับจิตได้; มนุษย์ก็จะพ้นจากปัญหาเลวร้ายเหล่านั้น ไม่ต้องให้ผีหัวเราะ ไม่ต้องละลายแก่แมว. โลกมนุษย์จะไม่ต้องละลายแก่โลกสัตว์เดรัจฉาน; ว่าอย่างนั้นดีกว่า. นี่คือการจะต้องมีการบังคับตนให้ได้ บังคับจิตให้ได้ แล้วเราก็จะดำเนินคน, จิต, โลก, นี้ไปในทางที่ถูกต้อง.

ต้องศึกษาให้รู้พลังงานแห่งจิต.

เอ้า, ที่นี้ก็มาพูดกัน เรื่องจิต เรื่องสิ่งที่เรียกว่าจิต ก็เคยพูดมาบ้างแล้วในการบรรยายครั้งก่อน, เรื่องจิตเกี่ยวกับโพธิ. เดียวนี้ก็จิตอย่างนั้นแหละ จะเอามาพิจารณากันอีก ในฐานะเป็นสิ่งที่ต้องบังคับ.

สิ่งที่เรียกว่า จิต นั้น มัน มีความเร็วมาก; คุณก็พอจะรู้ได้ ไม่ต้องอ้างคำในพระคัมภีร์; ในพระคัมภีร์เขียนไว้มากเหลือเกิน เรื่องความเร็วของจิต. สรุปลงความว่าเร็วกว่าหรืออย่างน้อยเร็วเท่าสายฟ้าแลบ; ฟ้าแลบทีเดียวดวงครึ่งโลกชั่วพริบตาเดียว. ความเร็วของจิตจะเร็วกว่า อย่างน้อยก็เร็วเท่าสายฟ้าแลบ.

ไม่ต้องเชื่อตัวหนังสือ ซึ่งไม่เห็นจริง ไม่เห็นชัด; เราเชื่อตัวเราสิ คือที่เราเคยมีจิตอยู่แล้ว มีอยู่แล้ว แล้วมันเร็วอย่างไร. เมื่อเราเห็นของที่น่ารัก เราก็รักเสร็จแล้ว กว่าจะสำนึกตัว; เมื่อเห็นของที่น่าโกรธ เราก็โกรธเสร็จแล้ว, มารู้สึกเมื่อมันโกรธเสร็จแล้ว; เห็นของน่าเกลียด มันก็เกลียด

แล้ว; ไม่ใช่รู้สึกเมื่อจะเกลียด หรือกำลังเกลียด; มันมารู้สึกเอาเมื่อเกลียดแล้วทุกที. ของน่ากลัวก็เหมือนกัน เห็นแล้วก็กลัวตัวสั่นนั่งกอดู ไม่รู้ว่าตั้งต้นกลัวตั้งแต่เมื่อไร. มันเร็วอย่างนั้น.

นี่เมื่อ ได้เห็นด้วยตา มันก็รัก โกรธ เกลียด กลัว แป้งเดียวเสร็จ.

เมื่อ ได้ฟังเสียงด้วยหู ก็เหมือนกัน ก็รัก โกรธ เกลียด กลัว เสร็จพร้อม ๆ กันกับการได้ฟังด้วยซ้ำไป. นี่มันเร็วขนาดนี้.

เมื่อ ได้ดมกลิ่น ก็เหมือนกัน มันพอใจหรือไม่พอใจ แล้วรัก โกรธ เกลียด กลัว ตามความหมายแห่งกลิ่นนั้น ๆ เสียแล้ว.

เมื่อ ได้อร่อยที่ลิ้น ก็เหมือนกัน มันชอบหรือไม่ชอบ ก็เกิดโมโห หรือมันอร่อยพอใจเสร็จไปแล้ว.

ที่นี้ สัมผัสด้วยหนัง มันไม่มีเวลาระยะที่จะรู้ว่าสัมผัสอะไร, สัมผัสอย่างไร. พอสัมผัสแล้วก็รัก โกรธ เกลียด กลัว ไปแล้ว สะดุ้งเสียแล้ว.

เรื่องที่เกิดกับด้วยสัญญา เก่าๆ ขึ้นมาใหม่ในจิต; พอคิดถึงเรื่องบางเรื่อง มันก็รัก, บางเรื่องมันก็โกรธ, บางเรื่องก็เกลียด, บางเรื่องก็กลัว, เสร็จไปแล้วพร้อมกับความคิด หรือความรู้สึก ที่เข้ามา.

ที่นี้ โดยเฉพาอย่างยิ่ง ที่ เกี่ยวเนื่องกับเพศตรงกันข้าม; เรื่องทางตา หู จมูก ลิ้น ใจ นี้ ถ้าเนื่องด้วยเพศตรงกันข้าม มันก็ ยิ่งแรง หรือรุนแรง

รวดเร็วยิ่งกว่านั้น. เพราะว่าพวกเราทั้งหลายโดยมากในโลกนี้เป็นสัตว์ประเภท กามาวจร; กามาวจร คือบุชชากาม เป็นไปในทางกาม เป็นไปตามกระแสแห่งกาม, ในทันทีหมายถึงเพศตรงกันข้าม.

ฉะนั้นจึงถือว่า อารมณ์ที่มาจากเพศตรงกันข้าม หรือเนื่องกันอยู่กับเพศตรงกันข้ามนี้ ยิ่งมีความแรง มีความมาก มีความเร็ว จึงยากที่จะบังคับได้; เรียกว่ากว่าจะรู้สึกตัวนั้น จมลงไปถึงคอ, หรือมิดหัวแล้วก็ได้; กว่าที่รู้สึกตัวมันจมลงไปในการณ์นั้น ๆ.

จะรู้ทันจิตต้องมีสติ คอยควบคุม.

ทีนี้ **ทำอย่างไร ที่เราจะรู้สึกทันทั่วทั้ง** เป็นการตัดต้นเหตุทันแก่เวลา? ก็ เราสามารถคุมความรู้สึกได้ ให้ความรู้สึกอยู่ในการควบคุม ไม่เป็นสายฟ้าแลบแปลบเดียวไปจมถึงคอแล้ว ในเรื่องรัก โกรธ เกลียด กลัว.

นี่คุณที่จะลาสิกขาออกไป ผมเชื่อว่า มันต้องไปเผชิญกับสิ่งเหล่านี้ เป็นแน่นอน. **อะไรที่จะสกัดกั้น ให้มีระยะที่จะควบคุมต้นเหตุ หรือตัดต้นเหตุ;** นั่นแหละคือสิ่งที่เราจะ **ต้องเอามาพูดกัน ให้เป็นที่เข้าใจในวันนี้,** เพื่อประโยชน์แก่พวกคุณ ที่จะลาสิกขาออกไป. ในเมื่อระบบมหาวิทยาลัยในโลกปัจจุบันเขาไม่สอน ไม่สอนเรื่องที่เป็นแก่นมนุษย์; เราจึงให้สัมมัญญาเสียว่า ระบบสุนัช ทางตัวนี้ เราอุตสาหุ่มาั้งประชุมปรึกษาหารือศึกษากัน เพื่อต่อทางสุนัช. ขอให้มองเห็นความจำเป็นอันนี้ แล้วคุณก็จะรู้สึกได้เอง ไม่ใช่ผมแก่งว่า แก่งว่า

แกลังั้ประทศประทศันอะไร ให้มันเกินจำเป็น ยิ่งมันมีความจำเป็นที่จะต้องทำ
อย่างนั้น.

เอ้า, เรามาเรียนเรื่อง สิ่งที่จะควบคุมความรู้สึก ควบคุมจิต บังคับ
จิตให้ได้ ให้ทันแก่เวลา เรียกว่า ตัดต้นเหตุให้ทันแก่เวลา สิ่งนั้นเรียกว่า สติ.

วิฤตการณั้ทั้งปวงมีเหตุ; จะควบคุมเหตุ หรือตัดต้นเหตุให้ทัน
นั้น ต้องทำด้วยสติ ซึ่งเป็นคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา.

ต้องรู้หลักพุทธศาสนาโดยถูกต้อง ก่อนใช้สติ.

เอ้า, จะพูดเรื่องคำว่า พระพุทธศาสนา กันเสียสักหน่อย; เกี่ยวกับ
เรื่องนี้ พุทธศาสนามีพระเจ้าเป็นกฎของธรรมชาติ, มีกฎของธรรมชาติเป็น
พระเจ้า; ในเมื่อศาสนานั้ ฝ้ายัน เขามีพระเจ้าอย่างที่เป็นบุคคล.
พระอินทร์ พระพรหม พระนารายณ์ พระอิศวร พระเจ้ายโศวา พระเจ้าอะไร
ก็ตาม; เขาवादภาพไว้ในฐานะเป็นบุคคล. เราต้องเชื่อ เราต้องกลัว เราต้อง
นอบน้อม เราต้องอ้อนวอนร้องขอ. พระเจ้าของพวกศาสนามีพระเจ้าเป็นอย่างนั้น.

ที่นี้ พุทธศาสนาเรา พวกฝรั่งเขาจัดให้ว่า เป็นศาสนาที่ไม่มีพระเจ้า.
ผมอยากจะทำพูดว่า ฝรั่งไว้ การศึกษาของเราตามกันฝรั่ง. อย่าไปพลอยใจ ตาม
ฝรั่งว่าพุทธศาสนาไม่มีพระเจ้า.

เรามีพระเจ้าที่ยิ่งกว่า; คือ กฎของธรรมชาติเป็นพระเจ้าที่ยิ่งกว่าพระเจ้าของพวกเหล่านั้น. อย่ามาตุ้เราพิต ๆ ว่าพุทธศาสนาไม่มีพระเจ้า. เรามีพระเจ้าที่แท้จริงยิ่งกว่านั้น คือกฎของธรรมชาติ. พระเจ้าเหล่านั้นมีอำนาจหน้าที่อะไร, อย่างไร; เรามีกฎของธรรมชาติ ซึ่งมีอำนาจหน้าที่อย่างนั้น, หรือยิ่งกว่าเสียอีก มันแน่นอนกว่า ชัดกว่า แล้ว รู้สึกได้ด้วยจิตของเราเป็น สันติภูริโก รู้สึกได้ด้วยจิตของเรา. ถ้าพระเจ้าที่ไม่รู้อยู่ที่ไหน ที่ว่าอยู่บนสวรรค์, อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้; อย่างนี้ ไม่อาจจะรู้สึกได้ด้วยจิต ต้องสร้างความเชื่อ แล้วให้ความเชื่อมาบังคับจิต; อย่างนี้เราไม่เอา.

พุทธศาสนามีพระเจ้าเป็นกฎของธรรมชาติ; ศาสนาอื่นมีพระเจ้าเป็นบุคคล. ดังนั้น วิธีแก้ปัญหาที่ต้องไม่เหมือนกัน เพราะมีพระเจ้าคนละแบบ เขาอ้อนวอนพระเจ้า เขาร้องขอ; เราก็ไม่อ้อนวอน ร้องขอ แบบนั้น. เราอ้อนวอน ร้องขอแบบอื่น คือต้องประพฤติกระทำไปให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ.

เราของอันง้อต่อกฎของธรรมชาติ ด้วยการปฏิบัติให้ตรงตามกฎ; ไม่ใช่มานั่งกราบไหว้บูชา จุดธูปเทียน ต่อกฎของธรรมชาติ, หรือขอต่อกฎของธรรมชาติ; ไม่ต้องทำก็ได้. แต่เราจะพยายาม ประพฤติกระทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ แล้วเราก็จะได้รับผลตามที่เรต้องการ.

นี่ผมจะเล่าเรื่องสั้น ๆ สักเรื่องหนึ่ง พวกบาทหลวงเขามาที่นี่. ผมบอกว่าเราก็มี God นะ; แต่เราเรียกสั้นไปเป็น กฎ เขาเรียกยาวไปเป็น God

เราเรียกสั้นไปเป็น กฎ. ฉะนั้น คุณลองออกเสียง กฎ ดากให้ยาว มันก็เป็น God เหมือนกันนะ. เป็นอันว่าเราก็มี God คือมีพระเจ้าด้วยกัน เลยหัวเราะกันใหญ่.

แล้วเราคนไทยผู้ถือพุทธ ก็มีพระเจ้า คือมีกฎของพระธรรม, กฎของธรรมชาตินั้นเอง. ธรรมะในฐานะที่เป็นกฎของธรรมชาตินั้นแหละ คือพระเจ้าของเรา เราจะเรียกธรรมะว่าเป็นพระเจ้ายกก็ได้ เพราะมันเป็นกฎของธรรมชาติ.

พุทธศาสนา มีพระเจ้ายกได้.

เอ้า, เป็นอันว่าพุทธศาสนามีพระเจ้า เมื่อเป็นเช่นนั้น เราต้องปฏิบัติให้ถูกตามกฎอันนี้, แล้วเราก็จะทำการบังคับจิตใจ บังคับตนได้, แล้วก็ประสบผลเป็นความสงบสุขได้.

ทีนี้ก็พิจารณาถึงกฎ. คำว่ากฎ, กฎที่สูงสุดในพระพุทธานุศาสนานั้น เรียกว่า กฎอิทัปปัจจยตา. อิทัปปัจจยตา, ถ้าเรียกให้เต็มยศก็ว่า อิทัปปัจจยตา ปฏิจจสมุปบาท. พระพุทธเจ้าท่านเคยตรัส อย่างนี้ อิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุปบาท, ลากติดกันไปหมด. นี่คือตัวกฎสูงสุดตามหลักของพระพุทธานุศาสนา ในฐานะที่เป็นพระเจ้า.

แต่ถ้าเรียกให้สั้นที่สุด ก็ยังเรียกได้ว่า ตถาตา. ตถาตา แปลว่า ความเป็นอย่างนั้น, เป็นอย่างนั้น เป็นอย่างไร? ก็คือ เป็นตามกฎปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง.

ฉะนั้น ปฏิจจสมุปบาท คือกฎ; ตถาตา แปลว่า ความเป็นอย่างนั้น, อวิตถตา - ไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น, อนัญญตถา - ไม่เป็นไปโดยประการอื่นนอกไปจากความเป็นอย่างนั้น, ธัมมัญญิตตา - เป็นการตั้งอยู่ตามธรรมชาติ โดยกฎของธรรมชาติ หรือตามธรรมดา, ธัมมนิยามตา - เป็นกฎตายตัวของธรรมดา; เรียกโดยตรงก็เรียกว่า กฎของปฏิจจสมุปบาท.

ต้องเข้าใจกฎปฏิจจสมุปบาท จึงจะทันกาล.

นี่เราต้องเรียนกฎนี้ให้เข้าใจเพียงพอ สำหรับจะบังคับจิต หรือ บังคับตนให้ได้ คือบังคับกิเลสให้ได้ จะเป็นการตัดต้นเหตุทันแก่เวลา.

ที่นี้ผมอยากจะขอร้องให้ทุกคน เข้าใจกฎปฏิจจสมุปบาท ซึ่งมีความสำคัญ. จนพระพุทธเจ้าท่านทรงนำเอามา; ใช้คำว่าอะไรดี, ท่องเล่น, หรือ เหมือนกับคนเขาชอบพิมพ์ทำ ฮิมฮ่า อะไรเล่น ที่เขาชอบเป็นเพลง เป็นอะไรก็ตาม, หรือว่านักเรียนต้องท่องสูตรคูณก็ตาม, เพราะ มีความจำเป็นอย่างไร ที่พระพุทธเจ้าท่านก็ทรงนำมาทำอย่างนี้ สำหรับตัวกฎอันนี้?

ก็มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่งทรงประทับพักก่อนอยู่พระองค์เดียว ท่านก็เอ่ยกฎอัน^{นี้}ขึ้นมา ตามสูตรที่ปรากฏอยู่ในพระบาลีว่า :-

จกฺขุณฺณจ ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิณฺณฺณํ ติณฺณํ ชมฺมานํ สงฺกตฺติ
ผลฺลสฺส ผลฺลสฺสจฺจยา เวทนา เวทนาปฺปจฺจยา ตณฺหา ตณฺหาปฺปจฺจยา อุปาทานํ อุปาทาน-

ปจฺจุยา ภโว ภวปจฺจุยา ขาติ ขาติปจฺจุยา ขรามรณํ โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา
 ปิ ทุคฺขา, แล้วก็ เอวเมตฺตสฺส เภวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมฺทโย โทติ นี่เป็นเรื่องตา.
 แล้วท่านก็ท่องบทเรื่องหู เรื่องจมูก เรื่องลิ้น เรื่องผิวหนัง เรื่องจิตใจ ครบทั้ง ๖.

ที่นี้เพื่อญท่านเหลียวไปข้างหลัง เห็นภิกษุองค์หนึ่งมายืนแอบฟังอยู่
 โดยท่านไม่รู้สีก ท่าน ตรัสว่า เอ้าๆ, ดีแล้ว, เธออยู่ที่นี้. เอนี้ไป อุกฺคณฺหาติ
 ปรียาปฺเนวติ. ให้เล่า ให้เรียน ให้ท่อง ให้จำ. นี่เป็น อาทิพรหมจรรย์.

นี่คือ กฏปฏิจจสมุปบาทที่สำคัญมาก จนถึงกับพระพุทธองค์ก็ทรงนำ
 มาท่อง เป็นต้น.

นี่มีใจความง่าย ๆ พอที่จะเข้าใจได้. คุณจะต้องทำในใจไปถึงของจริง :
 หมวดที่ว่าด้วยตา จกฺขุณฺจ ปฏฺิจฺจ รูเป จ อฺปฺปชฺชติ จกฺขุวิญญาณํ - เมื่อตา
 ตานี้ ด้วย แล้วก็รูปนั้นด้วย มาถึงกันเข้า ย่อมเกิดจักขุวิญญาณ ก็คือการเห็นทางตา.

ศึกษาให้รู้จักปฏิบัติปัจจุบันตาปฏิจจสมุปบาท.

ทำความเข้าใจ ต่อไปนี่กันเสียก่อน อย่าให้เป็นแต่ตัวหนังสือ ให้เป็น
 เรื่องจริง. ตา นี้มีระบบประสาทอยู่ในตาของมนุษย์ที่ยังเป็น ๆ ; มันไม่ใช่เนื้อ
 เฉย ๆ มันมีระบบประสาทสำหรับรู้สึก เป็นที่ตั้งแห่งจิตนั้น แห่งมโนธาตุ แต่เรา

เรียกว่า ตา. ^๕ที่ ^๕ตา ทำหน้าที่ คือ ^๕ติดต่อกันกับรูป^๕ ที่อยู่ข้างนอก เพราะ
มันมาชนกันอย่างนี้ มันกระเด็นออกไปเป็น ^๕จักขุวิญญาณ คือ การเห็นทางตา.

นี่เป็นสิ่งที่เข้าใจได้ เห็นได้ ^๕รู้สึกได้^๕ อย่างที่เป็นสันตฎฐิโกณะ;
ไม่ใช่ตัวหนังสือที่ท่องเอามานะ, ทุกคนต้องเห็นอย่างนั้น.

นี่เราก็ค้นได้เป็น ๓ อย่าง ตา กับ รูป กับ จักขุวิญญาณ; การเห็น
ทางตามันได้เป็น ๓ ชนิด.

แล้วยังมีบาลีว่า ^๕คินฺนํ ธรรมานํ สงฺกตํ ผสฺสโ - การมาถึงกันเข้าแห่ง
สิ่งทั้ง ๓ นี้ ^๕ชื่อว่า ผัสสะ. ตา รูป จักขุวิญญาณ ๓ ประการนี้มาถึงกันเข้า
คือ ทำงานร่วมกัน นั่นแหละ ^๕นี้เรียกว่า ผัสสะ.

ผัสสะในพุทธศาสนาเป็นอย่างนี้; ไม่ใช่ลุ่นๆ เพียงว่า ตา เห็น รูป
แล้วเรียกว่า ผัสสะ. มันต้องเกิด จักขุวิญญาณ ด้วย เป็น ๓ ประการก่อน
มันถึงกันเข้า จึงเรียกว่า ผัสสะ.

ที่นี้ ^๕ผสฺสัจฺจยา เวทนา - เพราะผัสสะที่มันเป็นต้นเหตุ เป็นขัจฉิก
เกิดเวทนา, ที่เขาเรียกว่า feeling ถ้ารู้สึกประเภท feeling ขึ้นมาในจิต ถูกใจ
ก็เป็นสุขเวทนา, ไม่ถูกใจก็เป็นทุกข์เวทนา, ที่ยังไม่เป็นอย่างนั้นก็เรียกว่า
ออกทุกขมสุขเวทนา อันนี้ตัวร้าย ที่จะให้เกิดกิเลส รู้จักมันไว้ให้ดีๆ เวทนานี้
เป็นตัวร้ายของเรื่อง.

จะแน่นอนที่ท่านจะไม่ตรัสย้อนมาถึงข้างต้น ท่านยกเอา เวทนา มาเป็นจุดตั้งต้นสำหรับสอนเลยก็มี; เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่าเวทนานี้ ใคร ๆ ทุกคนรู้จัก. เพราะเรากระทบกับมันอยู่ทั้งวันตลอดเวลา : เดี่ยวเวทนาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ; เกิดความรักบ้าง ความโกรธบ้าง ความเกลียดบ้าง ความกลัวบ้าง, ตามความรู้สึกที่เป็น เวทนานั้น มันมาจากผัสสะ คือการกระทบของสิ่งทั้ง ๓ นี้. รู้จัก เวทนา โดยความเป็นเวทนาให้จริง ๆ เสียก่อน; ไม่ใช่ตัวหนังสือ หรือคำพูดที่จำไว้. พอพูดว่า เวทนา ให้นึกถึงความรู้สึก ที่มันเกิดจริงอยู่ในจิต.

เวทนาไปจุจยา ตณฺหา - เพราะเวทนานี้เป็นปัจจัย ก็เกิดตัณหา คือความอยาก ไปตามอำนาจแห่งเวทนานั้น; เพราะอำนาจความโง่ของบุคคลนั้น เขาก็เกิดความอยาก ไปตามอำนาจของเวทนานั้น.

สูตรนี้ formula นี้ วางไว้สำหรับคนบุद्धชน. บุद्धชนก็คือคนโง่ไม่มีปัญญา ไม่มีวิชา; ฉะนั้น บุद्धชนเมื่อมีเวทนาแล้ว ก็จะต้องเกิดตัณหา คือความอยากอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามสมควรแก่เวทนานั้น ด้วยความโง่ของคนนั้น. น้อย่าทิ้งเสีย. ด้วยความโง่ของตนเสมอ; ถ้าเขาไม่มีความฉลาดในเรื่องเวทนา. ถ้าเวทนาอร่อย เอร็ดออร่อยสวยงาม มันก็รัก, ไม่เอร็ดออร่อย แล้วมันก็โกรธ น่าเกลียด ก็เกลียด น่ากลัว ก็กลัว.

เวทนา ให้เกิดตัณหา คือความอยาก; ไม่ต้องมีตัวคนที่ไหน เป็นเพียงความรู้สึกแห่งจิต. ความรู้สึกแห่งจิตนี้ ต้องจำให้ดี, ที่ว่ามันไม่

มีตัวตนนะ เพราะมันเป็นเพียงความรู้สึกแห่งจิต. ฉะนั้น ตัณหาเป็นความ
 อยากร, เป็นความรู้สึกอยาก ตามธรรมชาติ ตามธรรมดา, ไม่ต้องมีตัวมีตน,
 ไม่ต้องมีผี ไม่ต้องมีเทวดาอะไรที่ไหน. ตัณหา - ความอยาก ก็จะเกิดขึ้นมา
 ได้จากเวทนานั้น.

เมื่อความรู้สึกที่เป็นความอยากเกิดขึ้นแล้ว ความรู้สึกอันนั้นจะปรุง
 ให้เกิดความรู้สึกถัดไป คือ ความรู้สึกที่เรียกว่า อุปาทาน คือจิตที่จับฉวยเอา
 ตามตัณหานั้น. นี่คือความรู้สึกว่าตัวเรา - ของเรา จับฉวยอะไรมาเป็นตัวเรา
 ก็อย่างหนึ่งละ, จับฉวยอะไรมาเป็นของเรา ก็อย่างหนึ่งละ.

จิตที่รู้สึกว่าย วาดต้องการนั้นแหละ ก็จับเอาจิตนั้นเป็นตัวเรา,
 แล้วจับเอาเวทนา หรือรสของเวทนานั้นมาเป็นของเรา. ความรู้สึกที่เรา ว่า
 ของเรา ซึ่งเป็นเพียงมายามันก็เกิดขึ้น นี่ก็เรียกว่า อุปาทาน - ยึดมั่นในสิ่งใด
 โดยความเป็นตัวเรา, ยึดมั่นในสิ่งใดโดยความเป็นตัวของเรา.

เพราะอุปาทานมีอย่างนี้แล้ว ก็เหมือนที่พูดเมื่อก่อนนี้ ต้องร้อนและ
 เป็นทุกข์ ไม่นิพพาน; ฉะนั้น มันจึงเกิด, เกิดภพ คือความเป็น ชนิดใด
 ชนิดหนึ่งขึ้นมา ตามรูปแบบของอุปาทานนั้น. อุปาทานยึดถือว่าอย่างไร
 มันก็เป็นภพขึ้นมาตามรูปแบบของอุปาทานนั้น.

ฉะนั้นอุปาทานนี้ มันเหมือนกับว่า จุดตั้งต้นของการมีกรรม มีสัตว์
 อะไรขึ้นในท้อง เป็นภพ; กรรมในที่นี้ คือความรู้สึกของจิตนี้ มีภพ คือความ
 เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วมันก็เกิดชาติ. ความเป็นนั้นมันแสดงออกมาทางรูป-

ธรรมแล้ว หรือเป็นความรู้สึกอยู่ข้างในที่เกี่ยวข้องกับรูปธรรมข้างนอก ภาษาธรรมดาชาติคือเกิดจากท้องแม่ในทางนามธรรม, ชาตินี้มันเกิดจากภพ, ความรู้สึกที่เป็น ภพ นะ ว่าเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ ที่มาจากอุปาทาน, ความยึดถือว่าเป็นอย่างไร สืบต่อมาจากคตินหา.

พอมีชาติ อย่างนี้ หมายความว่า มีตัวเรา - ของเรา ชัดเต็มที่, ตัวกู - ของกูเต็มที่. **เมื่อยังเป็นอุปาทานนั้น เป็นจุดตั้งต้นแห่ง - ตัวกู - ของกู; พอเป็นภพมันก็แก่เข้าๆ** พอเป็นชาติก็ ตัวกู - ของกู เต็มความหมาย เต็มเราๆ อยู่ในภายใน นีคือ ชาติ.

ที่พูดเมื่อวันก่อนว่า **นิพพานทันทีและเดี๋ยวนี้** หมายถึงชาติชนิดนี้. เราจะทำให้มันกร่อยชาติ พันชาติ หมื่นชาติ แสนชาติ จนเบื่อจนระอา, แล้วมันก็ต้องการนิพพาน.

ชาตินี้เป็นตัวทุกข์ เพราะมันมีความยึดถือว่าตัวตนหรือของตน; ชาติที่คลอດออกมาจากท้องแม่นะมันเฉยๆ มันกลางๆ. ต่อเมื่อมีชาติชนิดนี้เข้าไปสวมรอยอีกทีหนึ่ง; ชาติที่เกิดจากท้องแม่มันก็มีฤทธิ์มเดชะ มีความหมายมีอะไรขึ้นมา จนเป็นทุกข์. ชาติเป็นทุกข์ ก็เพราะว่าไปยึดถือความหมายที่ว่า กูเกิดขึ้นมาแล้ว.

เด็ก ๆ ที่ยังไม่รู้จักยึดถือ การเกิดของตัวเอง ก็ยังไม่เป็นทุกข์ จนกว่าเด็ก ๆ จะมีความรู้สึกตามนัยแห่งปฏิจจสมุปบาทนี้ เด็กนั้นจะเริ่มรู้สึก รู้จัก ความเป็นทุกข์. นี่ในที่สุด ทุกข์ก็เกิดขึ้นโดยสมบรถ์ ตามกรณีนั้นๆ.

นี่ก็เรียกว่า กฎอึที่บ่ปัจจัยตาปฏิจสมุปบาท เป็นกฎของธรรมชาติ
เฉียบขาดเหมือนพระเป็นเจ้า ก็รู้เสียซิ.

ทบทวนกฎของธรรมชาติ.

ผมขอร้องให้ไปทบทวนใหม่ ไปศึกษาใหม่ ที่จดไว้ไม่พอ ต้องไป
ทบทวนใหม่ ฟังให้ตึกทีหนึ่งสิ ทบทวนใหม่ซ้ำว่า :—

ตา แล้วยัง รูป เกิดความสัมพันธ์กันขึ้น, ปฏิจจะ นะ คือมัน สัมพันธ์
กันขึ้น แล้วยัง เกิด จักขุวิญญาณ ได้เป็น ๓ ประการ คือ ตา-รูป-จักขุวิญญาณ ;
เมื่อ ๓ ประการนี้เนื่องกัน ก็เกิดผัสสะ, สัมผัส.

ในกรณีของคนธรรมดาสามัญ คือบุรุษณะ ไม่มีปัญญา ไม่รู้เรื่อง
เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ของพระอริยเจ้า มันก็เป็นผัสสะโง่. ผัสสะนี้มันโง่;
การสัมผัส สัมผัสลงไปด้วยความโง่ ปราศจากปัญญา ปราศจากสติ ปราศจาก
คุณธรรมใดๆ; เป็นผัสสะโง่ ของบุรุษนคนธรรมดาทั่วไป ต้องเป็นอย่างนั้น.
ผัสสะโง่อย่างนี้ ก็ให้เกิดเวทนา; เอามาเป็นเวทนาโง่, เวทนามืด, เวทนา
มายา รู้สึกว่าสุขบ้าง ทุกข์บ้าง อทุกข์มสุขบ้าง.

เราที่เป็นคนโง่ ก็ถือเอาว่าเป็นความสุขบ้าง ทุกข์บ้าง อทุกข์มสุขบ้าง
ถ้ามีปัญญาอย่างพระอริยเจ้า ผัสสะนั้นมันฉลาด มันก็รู้ว่า โอ, เวทนานี้เป็น

เพียงความรู้สึก ที่เกิดขึ้นแก่ระบบประสาทของเราเท่านั้น ไม่ใช่สุขจริง ทุกข์จริง อทุกข์มสุขจริงอะไร. เป็นเพียงความรู้สึกที่เกิดขึ้นแก่ระบบประสาทของเราของสัตว์ทั่วไป ที่มันมีระบบประสาท. ฉะนั้นเราจะไม่ไปหลงรักว่าสุข, หลงเกลียดว่าทุกข์, หรือว่าสงสัยสนใจว่าอทุกข์มสุข หรือไม่; มันต่างกันอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้เราพูดตามกรณีของคนธรรมดาสามัญ, *บุุคคลนงั่ นั้นไม่รู้สึก แต่เพียงสักว่าเวทนา.* เวทนาสักว่าเวทนา มันไม่รู้สึกได้; แต่รู้สึกเป็นสุขที่น่าปรารถนา, เป็นทุกข์ที่น่าเกลียดน่าชัง, อทุกข์มสุขที่ยังเป็นปัญหา น่าพระวงสงสัยอย่างนี้. หนีรับเอาเวทนาอย่างนี้, หนีไปจนเป็นทุกข์.

แต่ถ้ามารู้ทันเสีย ด้วยปัญญา ว่า โห้ะ, หนีมันสักว่าเวทนา เป็นของปรุงแต่งตามธรรมชาติธรรมดา ไม่มีค่าเป็นสุขจริง ทุกข์จริง อะไรจริง; มันไม่เกิดตัณหา. มันหยุดเสียเพียงเท่านั้น มันไม่เกิดตัณหา. เมื่อไม่เกิดตัณหา ก็ไม่เกิดอุปาทาน ไม่เกิดภพ ไม่เกิดชาติ ไม่เกิดทุกข์; มันหยุดลงเสียแค่เวทนา.

ที่นี้คนธรรมดาไม่มีปัญญานาดนี้ ในบาลีท่านใช้คำว่า *ไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ;* บุคคลนั้นจึงสำคัญเวทนาว่าเป็นทุกข์บ้าง สุขบ้าง อทุกข์มสุขบ้าง มันจึงเกิดตัณหา. เวทนานั้นทำให้เขารักบ้าง โกรธบ้าง เกลียดบ้าง กลัวบ้าง; มันก็เกิดความอยาก ที่จะเอาตามความรัก เอาตามความโกรธ เอาตามความเกลียด เอาตามความกลัว. นี้คือตัณหา, ความอยากที่โง่เขลาของบุคคลที่ไม่มีความรู้.

นี่อยากให้เอาไปปรับกับความรู้สึกของเราเอง. อย่าให้เป็นเรื่องตัวหนังสืออยู่ในพระบาลี. ให้เป็นเรื่องของพวกคุณทุกคน ว่ามันมีต้นเหตุอย่างไร, เมื่อมีเวทนาแล้ว จับมันให้ได้ว่า มันมีต้นเหตุอย่างไร, แล้วมีภพ มีความรู้สึกต่อไป เป็นตัวฉันตัวกู้อย่าง ผู้ต้องการ ดิ้นรนชวนชวาย. นี่มันจะทำกรรม ทำอะไรต่อไป จนเป็นทุกข์ เต็มไปด้วยความทุกข์. ฉะนั้น ทุกข์มันอยู่ปลายสุด เป็นผล เหตุของมันอยู่ที่ตรงไหน?

พระพุทธเจ้าท่านตรัสเหตุแห่งทุกข์ บางทีก็ตรัสที่ตัณหา, บางทีท่านก็ตรัสที่อุปาทาน. บทสวดมนต์ของเราว่า สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา, พระพุทธภาษิตนี้แสดงอุปาทานว่า เป็นเหตุแห่งทุกข์, หรือเป็นตัวทุกข์.

บางทีท่านตรัสว่า ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์; ความอยากที่มาจากเวทนาโง่ อยากได้ อยากเอา อยากเป็น อยากไม่เป็น นี่เป็นทุกข์.

ถ้าตรัสรวบยอด ท่านระบุไปยัง อวิชชา-ความโง่. อวิชชา ความไม่รู้ที่เข้ามาผสมลงไปสัมผัส, สัมผัสด้วยความโง่ สัมผัสด้วยอวิชชา; เพราะถ้าสัมผัสด้วยอวิชชา ด้วยปัญญา มันไม่มีทุกข์, มันไม่เกิดทุกข์; เพราะสัมผัสลงไปด้วยอวิชชามันจึงทุกข์. ฉะนั้น ต้นเงื่อนสุดแท้, แท้สุด, สุดเงื่อนต้นแท้จริงคืออวิชชานั้นเอง. อวิชชาเกิดในสัมผัส หรือเข้ามาทำงานร่วมกันกับสัมผัส.

อวิชชา สภาพที่ปราศจากความรู้; ถ้าจะใช้คำให้เป็น ภาษาที่ถูกต้องทางตรรกณ์ แปลว่า สภาพที่ปราศจากความรู้, ภาวะที่ปราศจากความรู้ ก็ได้. มัน

ก็มาทำงานร่วมกับผัสสะ, แล้วก็ผัสสะด้วยความโง่, ผัสสะด้วยอวิชา ผัสสะโง่ ให้เกิดเวทนาโง่—เวทนาโง่ ให้เกิด ความอยากที่โง่—แล้วมันก็เกิดอุปาทานยึดถือ ด้วยความโง่—มีภพ มีชาติ ด้วยความโง่—เกิด ตัวกู—ของกู ด้วยความโง่.

นี่ เหตุและผลมันเป็นอยู่อย่างนี้ ถ้าเรา สกิดไว้ไม่ได้ มัน ก็ไปถึง ความทุกข์. ถ้าเราหยุดเสียได้, สกิดเสียได้ มันก็หยุดอยู่ตรงนั้น ไม่ไปถึง ความทุกข์.

ขอให้สังเกตดูอีกทีหนึ่งว่า เหตุผล ๆ ๆ นี้ มันแสดงว่า อันนี้เป็นเหตุ - ให้เป็นผล - แล้วผลนั้นกลับเป็นเหตุ - ให้เป็นผล - แล้วผลนั้นกลับเป็นเหตุ - ให้เป็นผล - ผลกลับเป็นเหตุ ให้เป็นผล. อย่างนี้ก็เรียกว่า ไม่มีอะไรที่จะเป็น เหตุโดยส่วนเดียวหรือเป็นผลโดยส่วนเดียว.

ในโลกนี้ก็เหมือนกัน เช่นว่า ต้นไม้นี้เป็นผลเกิดมาจากเหตุอะไร? แล้วต้นไม้ ที่เป็นผลนั้นก็กลายเป็น เหตุ สำหรับให้เกิดผลอย่างอื่นต่อไป อย่างนี้ ไม่มีที่สิ้นสุด : เหตุให้เกิดผล, เหตุให้เกิดผลเรื่อยไป จนเหมือนกับ ลูกโซ่ที่คล้องกันไป; ไม่มีสิ่งใดเป็นเหตุโดยส่วนเดียว หรือเป็นผลโดยส่วนเดียว ได้. นี่ต้องรู้ไว้ด้วย; เป็นเรื่องของสิ่งที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท.

นี่อย่าไปศึกษาปฏิจจสมุปบาทที่อื่น ต้องศึกษาในภายใน ใน ความรู้สึกในจิต; เช่น ตานี้ ให้มันรู้จักตานี้จริงๆ; เช่น รูปข้างนอก ก็รู้จักรูปจริงๆ ถึงกันเข้าเกิดจักขุวิญญาณ; ความเห็นทางตา ก็ให้มันเห็น จริง ๆ.

แต่มันเร็วมาก มันทำงานเร็วมาก ใน ๓ อย่างนี้รวมกัน เรียกว่า ผัสสะ; แป็บเดียวเป็นผัสสะ, แป็บเดียวเป็นเวทนา, แป็บเดียวเป็นตัณหา, อุปาทาน ซึ่งเร็ว จะเรียกว่า ยิ่งกว่า หรืออย่างน้อยก็เสมอกับสายฟ้าแลบ. ฉะนั้นเราจึงรู้สึกไม่ทัน ไปรู้สึกต่อเมื่อเป็นทุกข์, มีความทุกข์เสียแล้ว; อย่างที่พูดเมื่อตะกัณว่า มันไปรู้สึกเมื่อมันจมลงไปถึงคอเสียแล้ว. เมื่อเริ่มจมมันไม่รู้สึก เพราะว่าอะไร? เพราะไม่มีความรู้ เพราะไม่มีสติ เพราะไม่มีปัญญา.

ศึกษาให้รู้จักปฏิจจนุปบาทแบบที่พระพุทธเจ้าประสงค์.

นี่คุณเกิดเอาเองชื่อว่า ปฏิจจนุปบาทนั่นคืออะไร? ช่วยออกเสียงให้ถูกนะ. ปฏิจจนุปบาท : อย่าว่า สมุ ปะ บาท; บาลี เป็น สมุ ปาท; เป็นไทยเราไม่ชอบว่าปาท, เราชอบว่าบาท, เราก็ต้องออกเสียงว่า ปฏิจจะ - สมุ ปะ - บาท. ถ้าเห็นตัวหนังสือมีตัว ป อยู่ตรงนั้น ก็จะออกเสียงว่า ปะ ฎิจ จะ สะ มุ ปะ บาท, ไม่ถูกนั่นแหละยุ่ง; มีคนออกเสียงอย่างนั้น.

ปฏิจจนุปบาทอยู่ที่ไหน? ถ้าเข้าใจก็ตอบได้ คือ อยู่ในกระแสแห่งการปรุงแต่งภายในจิต เป็นสายกันไปอย่างนั้นถึงความทุกข์ ซึ่งเป็นผล, แล้วทุกข์นี่ยังเป็นเหตุให้เกิดการกระทำอย่างอื่นต่อไปอีก มันไม่หยุดอยู่ที่เท่านั้น. แต่ที่เราเอาเพียงว่า ทุกข์นี้เป็นตัวการสำคัญ เกิดมาจากเหตุเป็นลำดับๆ; ต้นตอของความทุกข์อยู่ที่ความโง่ เมื่อมีผัสสะ.

การอธิบายปฏิจสมุปบาท มีหลายแบบ.

ต้องขอบอกไว้เสียด้วย กันความเข้าใจผิดนะ ว่าเรื่อง ปฏิจสมุปบาท นี้ พวกอื่นอธิบายอย่างอื่นนะ ไม่เหมือนที่กำลังพูดนี้. เราไม่ไปทะเลาะกัน เรายกให้อธิบายแบบนั้น เขามุ่งหมายให้มีตัวตน ให้กลับบาป ให้กลับกรรม ให้มีตัวตนเวียนว่ายเป็นตัวเป็นตน; เป็นปฏิจสมุปบาทแบบที่ส่งเสริมทางศีลธรรม. ส่วนปฏิจสมุปบาทแบบนี้ มุ่งไปทางปรมาตธรรม ให้หมดตัวตน ให้อยู่เหนือบุญเหนือบาป ให้ไม่เป็นทุกข์.

ฉะนั้น ปฏิจสมุปบาทนี้ อย่างน้อยมีคำอธิบาย ๒ แบบ : แบบไหน เขาข้ามภพข้ามชาติ ตายแล้วเข้าโลง, แล้วจึงไปมีอะไรต่อไป. ส่วนแบบนี้ที่เห็น และเดี๋ยวนี้ มีได้ครบทั้งสาย และวันหนึ่งมีได้หลาย ๆ สาย : เกิดชาติที่หนึ่ง ก็คือสายหนึ่ง, เกิดความรูสึกว่า ตัวกู - ของกู ที่หนึ่ง ก็เรียกว่าวงหนึ่ง ๆ. วันหนึ่งหลาย ๆ วง คือหลาย ๆ ชาติ; ฉะนั้นกว่าจะตายมีได้หลายหมื่นหลายแสน ชาติ ควรจะเบื่อหน่าย ควรจะหลาบจำ แล้วก็ไปทานิพพานทันที.

ถ้าอธิบายแบบไหน ต้องเข้าโลงแล้วเข้าโลงอีก หลายหมื่นชาติหลายแสนชาติ จึงจะนิพพาน. ผมเห็นว่านานนักทนไม่ไหว ไม่สนใจ, แล้วไม่เป็นสันติภูมิอีกด้วย. เอาสันติภูมิที่รู้สึกอยู่ในใจตลอดเวลา นี้เป็นปฏิจสมุปบาทแบบที่พระพุทธเจ้าท่านประสงค์. นี้ผมพูดไปตามบาลีที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส.

ส่วนคำอธิบายแบบโน้มน้าวใจกันขึ้นใหม่ ในยุคหนังสือวิสุทธิ-
มรรค พ.ศ. ตั้ง ๑,๐๐๐ แล้ว ไม่ต้องไปพูดถึง, ไม่ต้องไปตำหนิติเตียนด้วย;
เพราะเขาส่งเสริมศีลธรรมได้ดีกว่า; แต่เพื่อจะหลุดไปนิพพานกันแล้ว, ต้อง
อย่างนี้ ต้องไม่มีตัวตนอย่างนี้.

ต้องฝึกมีสติปัญญาควบคุมขณะมีผัสสะ.

ที่นี้คุณก็ดูตลอดสายของปฏิจจสมุปปาท ที่ปรุ้งแต่่ง ๆ เหตุผล ๆ ๆ นะ
จุดไหนที่ว่ามันเป็นจุดที่ต้องควบคุม ให้ทันแก่เวลา? และอาจจะควบคุมให้ทันแก่
เวลา จุดไหน? ลองเดาคูบ้าง.

จุดที่เรียกว่า ผัสสะ นั้นแหละ กระทบ ข้างในกระทบกับข้างนอก
เรียกว่า ผัสสะ จุดนั้นเป็นจุดที่ต้องควบคุม. ควบคุมด้วยอะไร? ควบคุมด้วย
สติปัญญา; ให้ผัสสะนั้นฉลาด, ให้เป็นผัสสะของความฉลาด. อย่าให้เป็น
ผัสสะของความโง่ จึงใช้คำว่า ต้องควบคุมด้วยสติและปัญญา.

ที่นี้เขาจะเอาสติปัญญาไหนมาควบคุม? คุณก็ต้องทำมันขึ้น, คุณก็ต้อง
อบรมปัญญา ศึกษาอบรมปัญญา : อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, อะไรก็แล้วแต่
ที่มันเป็นเรื่องของปัญญา. แล้วคุณก็ต้องอบรมให้มีสติ คือ ระลึกเร็ว ระลึก
ให้ทันทั่วทั้ง ระลึกไว้ได้แม้ล่วงหน้า; นี่สติ.

สติปัญญานี้ จะเป็นเครื่องควบคุมผัสสะ อย่าให้เป็นผัสสะโง่;
ให้เป็นผัสสะฉลาด. พออะไรมากระทบว่า โอ มีอะไรมากระทบแล้ว; พอเกิด

ความรู้สึกเวทนา โอ สักว่าความรู้สึกเท่านั้นหนอ, รู้สึกเท่านั้นหนอ. ที่
เขาสอนเรื่องหนอ ๆ กัน ก็เพื่อที่จะควบคุมอันนี้; เจ็บหนอ ไม่เจ็บหนอ
ยกหนอ ย่างหนอ เขียบหนอ อะไรรู้ เขาก็สติให้มันสมบูรณ์.

วิธีฝึกอานาปานสติ เป็นวิธีฝึกสติสูงสุดสมบูรณ์ที่สุด. ถ้าฝึก
แล้วจะมีสติสมบูรณ์ แล้วมีปัญญาอยู่พร้อมเสร็จ ในอานาปานสติ ๑๖ ชั้น. ฝึก
แต่สติล้วน ๆ ก็จะเป็นระบบอื่น; ถ้าฝึกสติมีปัญญาพร้อมไปเสร็จในตัว ก็คือ
อานาปานสติ ๑๖ ชั้น, ตามพระบาลีอานาปานสติสูตร อุปริबंधาสกั มัชฌิม-
นิกาย. นี้ระบบสมบูรณ์ที่สุด, ฝึกแล้วจะมีทั้งสติมีทั้งปัญญา.

เอา, เราก็มีเครื่องมือสมบูรณ์ คือ สติปัญญา; เอามาให้ทำหน้าที่
ในขณะแห่งผัสสะ. เพราะว่าเราฝึกไว้ดี สติเร็ว ระลึกเร็ว มันมาทันระยะ
สายฟ้าแลบ; จะมีผัสสะ กำลังมีผัสสะ มีผัสสะแล้ว ก็มีสติ แล้วปัญญาก็มี
รู้อะไรเป็นอะไร; ฉะนั้นจึงไม่หลงในเวทนานั้น ๆ.

ต้องมีทั้งสติ และปัญญา; สตินั้นเป็นเครื่องระลึกได้ แล้วชวนเอา
ปัญญา. เปรียบเทียบเหมือนอย่างว่า คลื่นวิทยุ : คลื่นหนึ่งมันเป็นคลื่นเสียง,
คลื่นหนึ่งมันเป็นคลื่นพา คลื่นนำไป. ผมเข้าใจว่าคุณก็เรียนวิทยาศาสตร์มาแล้ว
คงจะรู้ว่าวิทยุมันมี ๒ คลื่น ทำงานสัมพันธ์กัน; คลื่นพาไป แล้วก็คลื่นเสียง,
คลื่นพาก็พาคลื่นเสียงไป, แล้วไปสร้างระบบขึ้นมาใหม่ที่ในเครื่องรับ จึงเกิดเป็น
เสียงขึ้นมาได้.

สติเปรียบเหมือน คลื่นพา พาไป, ปัญญาเหมือนกับคลื่นเสียง, มันไปด้วยกัน, แล้วมันก็ไปแสดงออกเป็นสติปัญญา ที่ผัสสะ. ผัสสะนั้นก็ฉลาด ไม่โง่ เกิดเวทนามาก็เป็นเวทนาฉลาด; เวทนาสักว่าเวทนา, สักว่าความรู้สึกตามระบบประสาท จะมาหลอกให้ถูกรัก ูกโกรธ ูกเกลียด ูกกลัว ไม่ได้ เพราะว่ามันมีปัญญาพอ.

นี่วิธีตัดต้นเหตุ ที่ต้นเหตุ และกัทันแก่เวลา ซึ่งมันเร็วมาก ควบคุมจิตหรือตน ได้ทันแก่เวลา ที่ตรงผัสสะนั่นเอง. นี้บุรุษนคุมไม่ได้ ทำไม่ได้ เพราะไม่มีสติปัญญา; ฉะนั้น เราจึงมาอบรมศึกษากันใหม่ ให้มีสติปัญญา คือให้มันเป็นไปในทางบุรุษนชนิดดี หรือเป็นพระอริยเจ้าเลย.

ผู้ตัดเหตุแห่งทุกข์ ได้ต้องอบรมจนเป็นกัลยาณชนขึ้นไป.

บุรุษนแท้ๆไม่มีปัญญา ไม่มีวิชา ไม่มีสติ ไม่มีสมรรถภาพอะไรที่จะมาหยุดกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท ก็ต้องเป็นทุกข์; ฉะนั้นคน บุรุษนธรรมดาสามีญ ก็ต้องเป็นทุกข์ ไปตามสายแห่งปฏิจจสมุปบาท.

ที่นี้มาศึกษามาอบรมกัน จนเป็นบุรุษนชนิดดี เรียกว่ากัลยาณบุรุษน ก็ค่อยยังชั่ว แต่วยังไม่ถึงที่สุด; ต้องเป็น พระอริยเจ้า อริยเจ้าชั้นสูงสุด จึงจะควบคุมได้เด็ดขาด. เอาแต่เพียงว่าเป็นบุรุษนชนิดดีก่อนเถอะ ให้มันค่อยยังช้วน้อย, มันไม่โง่เต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ ยังควบคุมไว้ได้บ้าง จนกว่าจะ

เปลี่ยนเป็นพระอริยเจ้า แล้วมากขึ้น ๆ จนเป็นพระอรหันต์ คือพระอริยเจ้า
ชั้นสูงสุด.

นี่เราตัดต้นเหตุของความทุกข์ทันเวลา ที่ตรงผัสสะ. คุณจะต้องมองให้เห็นว่า ปัญหาทุกอย่างมันไปรวมอยู่ที่ความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว; อันนั้นเป็นเหตุให้เกิดอันอื่นต่อไปอีก จนเป็นเรื่องยุ่งไปหมด. ความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ยกมาสัก ๔ อย่างก็พอที่จะเป็นเครื่องศึกษา มันทำให้เรารัก, แล้วเราทำไปตามความรัก, มันทำให้เราโกรธ แล้วเราก็ทำไปตามความโกรธ.

ไปศึกษาเรื่องความรัก ความโกรธ เอาเองเถอะ โกรธจัดนะมันฆ่าแม่ ฆ่าพ่อ ก็ได้นะ; อย่างว่าแต่มนุษย์ธรรมดาด้วยกัน. ความเกลียดมันมันทรمانที่สุด มันตกนรก همین, นรกขุมหนึ่งเขาเรียกว่า นรก همین ตกมาแล้วก็ همینอ้อ; เหมือนกับว่า เมื่อเราเกลียดอะไรอยู่ ไม่มีความพอใจ. ความเกลียดก็เป็นทุกข์ให้ทรมาน, ความกลัวก็เป็นทุกข์ ยึดเยื้อก็เป็นโรคประสาท โรคจิต บ้าเลย, ตายเลย, จะนั้นผมยกเอามาเพียง ๔ อย่าง : ความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว แล้วมีแตกแขนงเล็กๆ ออกไปอีกมากมายนับไม่ไหว ตัวใหญ่มันก็มีอยู่ ๔ ตัวนี้. นี่เป็นปัญหา.

เราต้องตัดต้นเหตุของมันให้ทันแก่เวลา; อย่าให้มันเกิดมา
ทรมานเรา : รัก โกรธ เกลียด กลัว แม้ที่สุดแต่ว่าเรื่องผิวๆ เรื่องอคติ ผู้พิพากษา
กินสินบนอะไรนี้ มันก็เรื่องนี้ : เรื่องรัก โกรธ เกลียด กลัว นี้. หรือเรื่อง

อื่น ๆ ซึ่งไม่ตรงกับเป็นทุกข์มากมาย แต่เป็นเหตุให้ทำกรรมชั่ว มันก็เรื่องรัก โกรธ เกลียด กลัวนี้. มันก็เป็นปัญหาของมนุษย์ทุกคนในโลกนี้ ในทั่วสากลจักรวาล.

มันเป็นศัตรูของเรา : ความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว; เพราะมันกัดเรา มันทรมานเรา. เราต้องตัดต้นเหตุของมันให้ทันแก่เวลา; แล้วมันก็ไม่เกิดขึ้นมาสำหรับจะทรมานเรา.

สติ ถูกต้องสมบูรณ์ทันเวลา นี้เครื่องมือตัดต้นเหตุ. สติถูกต้อง สมบูรณ์คือเพียงพอ ทันแก่เวลา; ถ้าไม่ถูกต้องมันก็แก้ไม่ได้; ไม่มากพอก็แก้ไม่ได้, ไม่มาทันเวลาก็แก้ไม่ได้. ฉะนั้น ฉลาดให้ทันเวลา คือสติเอาปัญญา มาให้ทันเวลา, มีปัญญาเพียงพอสติพามาทันเวลา.

ที่เป็นชั้นเลิศนั้น มีสติปัญญาก่อนเกิดเรื่อง : ก่อนที่จะเกิดรัก โกรธ เกลียด กลัว มันมีสติปัญญาบอังกั้นล่วงหน้า นี้ชั้นเลิศ. ถ้ามาในขณะที่กำลังมีเรื่อง กำลังมีเรื่อง นี้คือกลางๆ. มาทีหลังก็ยังมีประโยชน์ มันจะได้แก้ไขให้ออกไป. แต่ถ้ามาก่อน ก่อนเกิดเรื่อง วิเศษละ; ไม่ต้องเกิดเรื่อง, ไม่ต้องเป็นทุกข์. ถ้ามาเมื่อกำลังเกิดเรื่อง มันจะได้ควบคุมเรื่อง; ถ้า มาทีหลัง แล้วก็จะแก้ไขเรื่องที่เกิดอยู่แล้วให้หมดไป.

ฉะนั้นเรื่องของ สติปัญญา นี้ จึง มีแต่คุณโดยส่วนเดียว, โดยส่วนเดียว ไม่มีโทษ : มีสติก่อนเกิดเรื่อง, กำลังเกิดเรื่อง, และ เกิดเรื่องแล้ว. เดียวนี้เราไม่มี ไม่มีสักกระยะหนึ่ง, ไม่มีสักตอนหนึ่ง; เราก็ต้องเป็นไปตามเหตุ.

จะตัดต้นเหตุ ก็ต้องรู้จักตัวเหตุ.

สิ่งทั้งหลายมีเหตุ คือว่าสังขารทั้งหลาย, *สังขารธรรมทั้งหลาย* คือสังขารมตาทั้งหลายนั้นมัน มีเหตุ พระพุทธองค์ทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น แล้วทรงแสดงความดับแห่งเหตุ ให้หมดไปไม่มีเหลือ.

ธรรม ธรรมดานั้นมันมีเหตุ พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงเหตุ ว่ามันมีอย่างไร; แล้วทรงแสดงธรรมที่จะดับเสียซึ่งเหตุนั้น. เมื่อเหตุไม่มี ผลมันก็ไม่มี; มันก็ไม่มีเรื่อง.

เดี๋ยวนี้เราศึกษาสติปัญญา เพื่อ จะตัดต้นเหตุ เราจึงต้องรู้จักตัวเหตุจริงๆ. เมื่อพวกหนึ่งเขาถือว่า พระเจ้าเป็นเหตุ, เทวดาข้างบนเป็นเหตุ, ผีसाงเป็นเหตุ, อะไรเป็นเหตุ ก็ตามเถอะ พรหมลิขิตเป็นเหตุ, นี่เป็นเรื่องเทวดาทั้งนั้น เขาก็จัดการกับเทวดา. ส่วนเราเนี่ย จัดการกับกฎของธรรมชาติ, กฎของพระธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ กฎปฏิบัติสมุปบาท ที่กำลังกล่าวนี้.

จะกฎอะไรก็ตาม เรียกว่า กฎของพระธรรม, ธรรมชาติ, กฎอริยสัจจ์ ๔ ก็ได้, กฎอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี้ก็ได้; กฎเหล่านี้ก็คือกฎของธรรมชาติ, เป็นเรื่องจริงของธรรมชาติ, แล้วไม่ต้องสมมติให้เป็นบุคคลอะไร. เรา รู้ก็แล้วกัน เราไม่รู้เองไม่ได้ เราก็รู้ตามพระพุทธเจ้า.

การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ก็คือรู้กฎเหล่านี้. ท่านทรงนำมาแสดง ทรงนำมาเปิดเผย ทำให้แจ้งแก่คน. คนก็ปฏิบัติตาม แล้วก็ดับทุกข์ได้. นี่เรากำลังศึกษาคำสอนของท่านรู้ว่า **ธรรมทั้งหลายนี้มีเหตุ, ความทุกข์หรือปัญหาหรือวิกฤตการณ์ อะไรก็ตาม มีเหตุ. เรารู้จักเหตุ เราก็ดับเหตุเสีย อย่าให้เป็นทุกข์แก่เรา; ถ้าดีกว่านั้น ก็อย่าให้เป็นทุกข์แก่เพื่อนมนุษย์ของเรา.**

นี่คือเรื่องที่เราจะต้องรู้ เรียกว่า **ตัดต้นเหตุให้ทันแก่เวลา; ไม่ใช่เรื่องสำหรับเก็บไว้ในพระคัมภีร์, เป็นเรื่องที่ต้องเอามาทำกันทีน เดียววัน ทุกวัน** ทุกเวลา. จึงมีสติปัญญาตลอดเวลา รับหน้าวิกฤตการณ์แห่งความทุกข์ทั้งหลาย. ถ้าเราไม่มีสติปัญญาไว้อย่างเพียงพอ เราไม่สามารถจะตัดต้นเหตุทันแก่เวลา. เราต้องมีสติปัญญาเพียงพอ ถูกต้อง รวดเร็ว ก็ตัดต้นเหตุทันแก่เวลา.

ฉะนั้น เพื่อจะให้เรามีเพียงพอรวดเร็ว ก็อุตสาหกรรมฝึกฝนอบรม; แม้ฝึกไปแล้วก็พยายามเถอะ อบรมให้มีสติยิ่งขึ้น อบรมให้มีปัญญายิ่งขึ้น แล้วมันก็จะมากเพียงพอ และทันแก่เวลา เรื่องก็จะม้เท่านั้น. ถ้าออกไปน ไม่มีสติปัญญา ไม่ประสีประสา ไม่ล้มหลวมตา ต่อเรื่องของสติปัญญา มันก็ตัดต้นเหตุไม่ได้; ก็ต้องเรียกว่า จมอยู่ในกองทุกข์ ต่อสู้กันกับความทุกข์ ไม่มีที่รอด.

ทั้งหมดนี้ ต้องเป็นธรรมะจริง รู้จริง ๆ, ปรากฏในใจจริง; ไม่ใช่ธรรมะท่อง. เรื่องศีลธรรม เรื่องศาสนา ที่เขาจัดให้เล่าให้เรียนกัน มักจะเป็นเรื่องธรรมะท่อง หรือธรรมะเก็บไว้ในสมุด มันก็เลยไม่ช่วย, ช่วยไม่ได้ เพราะมันอยู่ในสมุด.

“ความรู้ที่อยู่ในสมุดสุดขีดสน” เป็นคำกลอนของสุนทรภู่ หรือของใคร ผมก็ลืมเสียแล้ว. แต่ผมจำตัวมันได้ว่า ความรู้ในสมุดสุดขีดสน. ที่คุณเจดไว้ในสมุดนี้ คุณก็ยังเป็นคนยากจน, คนจนต่อความรู้ มันไม่มาอยู่ในจิตใจ, ไม่เป็นสันตภิฎฐิโก ไม่เป็นธรรมชาติของพระพุทธเจ้า. ความรู้ในสมุดมันยังไม่ใช่ความรู้ของเรา; ต้องเป็นความรู้ที่มาอยู่ในหัวใจของเรา จึงจะเป็นความรู้ที่ช่วยเราได้ทันแก่เวลา. เราสามารถตัดต้นเหตุได้ทันแก่เวลา โดยไม่ต้องสงสัย.

สติเป็นสิ่งจำเป็นในทุกกรณี.

ขอร้องในที่สุดว่า ไปถอดส่าห์ฝึกฝนอบรมให้มีสติให้เร็ว. อย่าทำอะไรโดยปราศจากสติ. ที่เขาว่า ยกหนอ ย่างหนอ เขียบหนอนั้น เข่าฝึกให้ไม่ทำอะไรโดยปราศจากสติ ที่เขาว่า ยกเข้าปากหนอ เคี้ยวหนอ กลืนหนอนี้คือให้มันทำอะไรโดยมีสติไม่ขาดตอน. ฉะนั้นคุณก็ทำอย่างนั้นได้.

อะไรที่เรามักจะขาดสติ ก็เอาอันนั้นมาฝึก. อย่างเมื่อวางของจงวางลงไปด้วยสติ, วาง ๆ ๆ ด้วยสติ แล้วมันก็ไม่ลืม. เดี่ยวนี้มีคนลืม ไม่รู้ว่าวางไว้ที่ไหน นี่มันไม่มีสติเอาทุกอย่างทีเดียว. เมื่อปิดประตู เมื่อใส่กุญแจ นี่ทำด้วยสตินี้ ว่าทำอย่างนั้นนะ, อย่างนั้นนะ, อย่างนั้นนะ. หนอ ๆ นี้, แล้วมันก็ไม่ลืมว่าปิดประตูแล้วหรือยัง. บางคนไปนอนแล้ว เอ้า, ประตูปิดแล้วหรือยังไม่รู้ ต้องลุกมาดูประตูอีกทีหนึ่ง. นี่มันไม่มีสติในกรณีธรรมดาแท้ ๆ.

ห้สติลวงหน้า มันก็ยังจำเป็นมาก เพราะเรื่องมันเรื้อรัง; เพราะฉะนั้นเราต้องมีลวงหน้า. จะเข้าไปในหมู่ เขาเรียกว่า โจร ที่จะเที่ยวไปในหมู่วิสกาศากรรม์; ถ้าผู้หญิงก็เรื่องผู้ชาย, ถ้าผู้ชายก็เรื่องผู้หญิง; นั่นต้องมีสติลวงหน้า ไม่อย่างนั้นก็เลสจะครอบงำ มันจมถึงคอจึงจะรู้สึก นี่มันไม่พอ.

ถ้าจะเข้าไปที่ใด ไปหาบุคคลใด กิจการใด มีสติลวงหน้าเข้าไป สติลวงหน้านี้จะป้องกันไม่ให้เกิดเรื่อง; แล้วเมื่อเข้าไปนั่งอยู่ ทำอยู่ พูดอยู่ คุยอยู่ สนทนาอยู่ กับใครก็มีสติตลอดเวลา. ถ้ามันเกิดเรื่องผิดพลาด ก็มีสติแก้ไข, หรือว่าสุดเรื่องแล้วยังผิดพลาดอยู่อีก ก็ยังแก้ไขได้เป็นครั้งสุดท้าย.

สติลวงหน้ามีประโยชน์มากกว่าสติเมื่อเกิดเรื่อง, หรือมันเกิดเรื่องแล้วพยายามอบรมสติลวงหน้า คือปัญญานำมาใช้ลวงหน้า ป้องกันได้.

คนโง่ไม่มีปัญญา ไม่มีสติ เขาก็วางแก้วไว้ที่ขอบหน้าต่าง เตี้ยกลม พัดมา บานหน้าต่างตีแก้วแตกกระจาย. นี่โง่ แล้วไม่มีสติลวงหน้า. ถ้าว่าเรามีสติลวงหน้า เราก็ไม่ทำอย่างนั้น; เพราะว่าลมอาจจะพัดมา บานหน้าต่างปิดมาตีแก้วกระเด็นไป นี่เรียกว่า สติปัญญามันลวงหน้า.

อ้าว, หัดฝึกฝนไว้ให้มากๆ เรามันโง่ในส่วนนี้กันมากๆ. พอเกิดเรื่องขึ้นแล้วก็จะมาบ่น : บ่นโทษผีโทษนาง มันบ่นพึมพำอยู่คนเดียว ไม่รู้ว่าความโง่ของตน. จะบ่นเอาใคร, บ่นโซคร้ายบ้าง, บ่นกลางร้ายบ้าง, บ่นอะไรบ้าง มันเป็นความโง่ของตนแท้ๆ ไม่มีสติ ไม่มีปัญญา จึงตัดต้นเหตุอะไรไม่ได้.

สรุปแล้ว เราจะมีสติมีปัญญา ป้องกันเหตุลวงหน้า ตัดต้นเหตุไว้ล่วงหน้า. เมื่อเกิดแล้วก็ยังแก้ไขได้, เกิดแล้วยังแก้ไขได้. ถ้ามีสติและปัญญา มันไม่ถลาลึกจนแก้ไขไม่ได้; ฉะนั้นมีสติเถอะ.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า สติเป็นสิ่งจำเป็นในทุกกรณี. ทำไมไม่ตรัสว่า ปัญญาจำเป็นในทุกกรณีล่ะ? ปัญญาดีทุกข์ได้นะ แต่ไปตรัสว่า สติจำเป็นในทุกกรณี เพราะเหตุอะไร? เพราะสติมันเป็นเครื่องพาปัญญา; ถ้าปัญญาไม่ถูกสติพา มันก็แก้ไขอะไรไม่ได้.

หรือถ้าพูดให้จริงกว่านั้นอีก ในสตินั้นมีปัญญารวมอยู่ด้วยเสมอ; ฝึกสติปัญญา ฝึกอานาปานสติ มันฝึกปัญญารวมอยู่ด้วยเสมอ. ฉะนั้นในคำว่า สติที่สมบูรณ์แบบ, สมบูรณ์ด้วยความหมาย, แล้วมีปัญญารวมอยู่ด้วยเสมอ.

พระองค์จึงตรัสว่า สติ สหฺพตฺถ ปตฺถิยา - สติเป็นสิ่งที่จะต้องปรารถนา; ก็ต้องมี ในทุกกรณี. สหฺพตฺถ แปลว่า ในทุกที่ ทุกเวลา ทุกกรณี, ทุก ๆ อะไร. สติต้องใช้ในทุกกรณี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีแห่งการตัดต้นเหตุให้ทันแก่เวลา; ซึ่งเป็นหัวข้อการบรรยายในวันนี้.

อ้าว, ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้ ปิดประชุม.

มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัข ๑๐ ชั่วโมง

- ๗ -

ณ ถนนหินโค้ง, สวนโมกข์

๒๗ พ.ค. ๒๓, เวลา ๑๕.๐๐ น.

มีชฌิมาคือหนทาง.

ท่านที่เป็นภิกษุราชภัฏ ผู้ที่จะต้องลาสิกขา หักหลาย,

การบรรยายแบบ มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัข ๑๐ ชั่วโมง ของเราใน
วันนี้ ได้ดำเนินมาถึงครั้งที่ ๗ แล้ว ผมจะกล่าวโดยหัวข้อว่า มีชฌิมาคือหนทาง.

ความสำคัญอยู่ที่ความหมายของคำว่า มีชฌิมา ซึ่งคงจะได้ยินได้ฟัง
กันอยู่บ้างแล้ว ว่าหมายถึงอะไร? มีชฌิมาคือหนทาง หมายความว่า ความเป็น
มีชฌิมา, ภาวะแห่งมีชฌิมานั้นจะเป็นหนทาง.

คำว่า หนทาง ก็คือเครื่องให้ไปถึงจุดมุ่งหมาย ที่เราต้องการจะไป. ทางเดินด้วยเท้า มันก็เป็นทาง ไปถึงปลายทางที่เดินด้วยเท้า; เรื่อง ทางจิตใจ มัชฌิมา ก็คือการก้าวหน้าไปโดยจิตใจ, ก้าวหน้าไปถึงจุดหมายปลายทาง สุดอยู่ที่นิพพาน.

ไม่ว่าการงานทางวัตถุ หรือการงานทางจิต สำเร็จอยู่ที่ความเป็น มัชฌิมา; ถ้าเรียกเป็น ภาษาธรรมดา ก็จะเรียกว่า ความพอดี. ใช้คำว่า ความพอดี; ไม่ใช่คำเล่น ๆ นะคำนี้ เป็นคำธรรมะสูงสุดด้วยเหมือนกัน หรือที่เรามักจะชอบเรียกกันปัจจุบันนี้ว่า ความสมดุลย์, สมดุลย์นั้น คือพอดี พอดีนั้นจะ อยู่ในลักษณะที่เป็นมัชฌิมาปฏิบัติ.

แต่ไม่ค่อยมีใครสนใจกับคำว่า มัชฌิมา เพราะ ความรู้สึกตามปรกติ หรือสัญชาตญาณนั้น, มัน อยากจะทำให้มาก, มัน อยากจะเอาให้มาก, หรือ อยากจะให้ดีทันใจ เร็วทันใจ. คนทั่วไปเลยไม่ค่อยจะสนใจคำว่า มัชฌิมา; ฉะนั้น จึงมักจะเกิน ชาติไม่ค่อยมี; เพราะความอยากมันมาก.

ลองพิจารณาดู ที่เป็นอยู่จริง ๆ ในหมู่พวกเราเนี่ย มันมีแต่เกิน. ผมจึงเห็นว่าเป็นสิ่งที่ควรเอามาพูด เพื่อทำความเข้าใจกัน ในฐานะเป็นเรื่อง สำคัญเรื่องหนึ่งสำหรับมนุษย์.

พิจารณาความสำคัญของมัชฌิมา.

คุณเรียนกันแต่หนังสือ กับวิชาชีพ แล้วกลับยังไม่รู้ว่ามัชฌิมาปฏิบัติ อยู่ที่ตรงไหน เรียนมากไปมันก็ปวดศีรษะ เป็นโรคประสาท, เรียนน้อยไปมันก็ สอบไล่ไม่ได้. อาชีพก็เหมือนกัน ทำมากไปทำน้อยไป, ทำเสมอ กับความสามารถ, ทำเกิน ความสามารถ ทำ น้อย กว่าความสามารถ, มัน ใช้ไม่ได้. ฉะนั้น ทุกอย่างจะสำเร็จอยู่ที่พอดี; พอดี นี้คือ มัชฌิมาปฏิบัติ เราเรียกกัน ให้ไพเราะว่า สมดุลย์.

ทีนี้ ขอให้สนใจพิจารณาให้ลึกกลงไปสักหน่อยว่า ความสมดุลย์นี้ มันต้องการอยู่โดยธรรมชาติ; อะไรๆ ที่ได้เป็นมา และเป็นมาได้ และเป็น ต่อไปได้ อยู่ที่ความสมดุลย์ หรือ พอดี หรือมัชฌิมา ทั้งนั้น.

เราอ้างหลักฐานกันก่อนก็ได้ คือดูที่มันอยู่จริงในโลกนี้ตามธรรมชาติ ว่าสิ่งที่มีอยู่ในโลกตามธรรมชาติ ที่มนุษย์ทำขึ้น หรือมนุษย์ไม่ได้ทำขึ้น. ตัวอย่างเห็นง่ายๆกันทุกคืนทุกวัน ว่ารถยนต์ของคุณ มันจะวิ่งได้ ต่อเมื่อมันมีความ สมดุลย์ พอดี ถูกต้อง ในทุกระบบ รถยนต์ ของเราจึงจะวิ่งได้; ดูตรงไหนก็ เป็นความพอดี เป็นมัชฌิมา หรือเป็น สมดุลย์. นี้เราปรับปรุงได้ มันอยู่ใน อำนาจของเรา เราปรับปรุงได้, เรา adjust นั้นนี้ให้มันสมดุลย์ได้ มันก็จะวิ่งไป ได้ดี ด้วยความสมดุลย์.

เอ้า, ทีนี้ วัดตามธรรมชาติ ดีกว่า เช่นต้นไม้ทรงหลายรอบตัวเรา^{นี้} มัน อยู่ได้ด้วยความสมดุลย์. อย่าเห็นแต่ต้นไม้ ดูให้ลึกเข้าไป ว่ามันมีความ

สมดุลงอยู่ในความมีอยู่ของต้นไม้ : สมดุลงโดยแสงสว่าง โดยอากาศ โดยความ
 ชื้น โดยอาหาร โดยแผ่นดิน โดยอะไรก็ตาม ; ความสมดุลงทำให้ต้นไม้มีอยู่
 ได้, กระทั่งว่ามันงอกออกมาได้ กระทั่งว่ามันโตขึ้นมาได้ เพราะความสมดุลง,
 แล้วมันก็มีผล มีดอก แล้วมีผล ก็เพราะความสมดุลงอีกเหมือนกัน, เอาธรรมชาติ
 เป็นพยาน.

ที่นี้ สัตว์เดรัจฉาน มันเกิดขึ้นมา รอดอยู่ได้ เติบโต สืบพันธุ์ได้
 ต่อไป ก็เพราะมีความสมดุลง : ความพอดี หรือ มัชฌิมา. พออะไรเกินไป
 หรือน้อยไป มันจะมีอาการที่เรียกว่าโรคทันที : โรคในความหมายธรรมดาก็ได้,
 หรือโรคตรงที่มีความขัดขวางกัน ความต่อต้านกัน, อะไรนี้, อะไรที่เป็นไปไม่ได้
 นั้นเรียกว่าโรค.

ที่นี้คนก็ยังต้องการความสมดุลงยิ่งไปกว่าสัตว์ : เพราะว่าคนเรามี
 เรื่องมากมีอะไรมาก ความที่จะต้องสมดุลง หรือสิ่งที่จะต้องสมดุลง มันมีมาก
 กว่าสัตว์. * เช่นว่า สัตว์มันไม่ต้องนุ่งผ้า, เรา^{นี้}ต้องนุ่งผ้า. ความสมดุลงแก่
 บัจฉัย ๔ แก่เนื้อหนังร่างกาย แก่ทุกอย่าง แม้กระทั่งว่าที่อยู่อาศัย การบริหาร
 กาย^{นี้} ต้องสมดุลง^{นี้} ทงนั้น.

เอา, ที่นี้ดูให้กว้างทีเดียวว่า ระบบจักรวาลทั้งหมด จักรวาล^{นี้} solar system
 หรือจักรวาลอื่น ซึ่งประกอบอยู่ด้วยกันโตๆ : ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว
 ทงหลาย ทำไมมันอยู่ได้ เป็นระเบียบอยู่ได้.

พวกที่ถือพระเจ้า ก้าวพระเจ้าจัด, พระเจ้าจัดหรือควบคุม. เราก็มีกฎของธรรมชาติจัด, พระเจ้ากฎของธรรมชาติ ควบคุมให้มันมีความสมดุลย์, เป็นไปตามความสมดุลย์. ดวงอาทิตย์กับโลกนี้ หรือกับดาวอื่น ๆ นี้ มันโคจรไปได้เป็นระเบียบ ไม่ชนกัน, หรือว่าลอยอยู่ได้. แม้ที่สุดแต่มันลอยอยู่ได้ เพราะว่ามันหมุนรอบตัวเอง มันเกิดความสมดุลย์ขึ้นมาในตัว, แล้วมันยังต้องสมดุลย์กับเพื่อนร่วมงานของมันอีก. ในตัวเองก็ต้องสมดุลย์ จึงลอยอยู่ได้ แล้วต้องสมดุลย์ในการที่จะเป็นระบบกันกับดาวดวงอื่น จึงอยู่ได้ หรือเคลื่อนไปได้ โดยเป็นระเบียบ.

นี่เราจะเห็นว่า ความสมดุลย์นั้น เป็นอำนาจลึกลับ เป็นอานุภาพ ลึกลับเท่ากับพระเจ้า. กฎแห่งความสมดุลย์นั้นก็คือพระเจ้าองค์หนึ่ง จึงทำให้อยู่ได้ แม้ที่สุดแต่ว่า เด็ก ๆ คลอดมาใหม่ๆ จะนั่งได้ จะยืนได้ และจะเดินไปได้ นี่ มันต้องรู้จักทำความสมดุลย์; เมื่อได้ความสมดุลย์ มันก็ยืนขึ้นมาได้ แล้วก้าวขาได้ เดินไปได้.

อย่าเห็นว่า พูดให้มันเสียเวลายืดยาวรุงรัง; แต่ที่ต้องการจะให้มอง เห็นสิ่งนั้น ที่มันสำคัญอยู่จริง ๆ เพราะว่าสิ่งนี้จะต้องเป็น หลักหัวใจของ พระพุทธศาสนา คือความสมดุลย์. เด็กที่ไม่รู้จักความสมดุลย์ มันก็ยืนไม่ได้ ตั้งไข่ไม่ได้ ต้องมาหัดมาสอนกัน จนกว่าจะรู้จักสมดุลย์ แล้วก็ยืนได้. ที่นี้พอจะเดินไปมันก็ล้ม ก็ต้องมาทำความสมดุลย์ใหม่ ให้มันเดินไปได้. กฎอันนี้เป็นกฎที่ตายตัวเฉียบขาด ไม่เอามาใช้ แล้วไม่มีอะไรที่จะก้าวหน้าไปได้.

จะเน้นการที่จะก้าวหน้าไปสู่พระนิพพานนั้น ก็ยังต้องการความ
สมดุลง่ายในทางจิต ทางวิญญาณ มากมาย. การทำจิตให้เป็นสมาธิได้ นั้น
สมดุลง่ายเหลือเกินละทางจิต, แล้วทำวิปัสสนา ต้องมองดูอย่างพอดี อย่างสมดุลง่าย
อีกเหมือนกัน จึงจะเห็นเป็นวิปัสสนา.

ถ้าเป็นวัตถุ มันสมดุลง่ายต่อจุดศูนย์กลางต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลก ดาวดวง
ไหนก็แล้วแต่ เมื่อสมดุลง่ายกับน้ำหนักที่มาจากจุดถ่วงของโลก ทำให้มันถูกต้อง
เข้าเกาะ มันก็สมดุลง่ายไปได้ ยืนได้ เดินได้ ไปได้. ที่นี้ถ้าเป็นเรื่องทางจิต
ไปนิพพานนี้ ก็สมดุลง่ายกับธรรมชาติ กฎของธรรมชาติ ในทางจิต ทางวิญญาณ.

นี่เราจะมองสรุปกันที่ว่า ที่เกิดขึ้นมาได้นี้ ก็เพราะสมดุลง่าย, ที่มัน
รอดชีวิตอยู่ได้นี้, ก็เพราะสมดุลง่าย, แล้วมันจะเจริญต่อไป ๆ นี้ ก็เพราะว่า
สมดุลง่าย; อยู่คนเดียวก็ต้องสมดุลง่าย, อยู่กันอย่างสังคมก็ต้องสมดุลง่าย, ไม่อย่าง
นั้นสังคมแตก.

กฎของธรรมชาติ ที่ถือเอามาเป็นพระธรรมนี้ เนืองอยู่กับเรื่อง
สมดุลง่าย หรือไม่สมดุลง่ายนี้; ถ้าสมดุลง่ายก็เป็นธรรมฝ่ายดี ฝ่ายช่วยให้รอด, พอ
ไม่สมดุลง่าย มันก็เป็นธรรมฝ่ายละลาย เหลวล้มละลาย. ฉะนั้นกฎของพระธรรม
ก็เนืองอยู่กับเรื่องสมดุลง่ายหรือไม่สมดุลง่าย.

นี่ขอให้เป็นเรื่องที่มองเห็น และรู้สึกจริง เป็นสันติทวิวิโกเสียดก่อน.
พวกเราทุกคนนี้ จะต้องมองเห็นตัวนี้ ตัวสำคัญตัวนี้ ด้วยใจจริง รู้สึกอยู่

ด้วยใจจริง ๆ จนเป็นสันติภูมิ โทเสียก่อน ; แปลว่าเรารู้เรื่องสมมุติ หรือพหุติ หรือมัชฌิมา ของธรรมชาติทั้งปวงก่อน แล้วมันก็เป็นสิ่งที่เราอาจจะรู้ได้. ถ้าไม่มองเห็นได้ ก็ต้องคิดว่าไม่ไหวแหละ ไปกันไม่รอดที่จะศึกษาต่อไป.

ความสมมุติอย่างทีพุดมาแล้ว ต้องให้มองเห็นได้ รู้สึกอยู่กับใจ จะได้เอาอันนั้นมาเป็นหลักต่อไปในทางธรรม. ถ้ามัชฌิมา หรือพหุติ หรือสมมุติ มันจะลงรูปลงรอย สงบระงับ ๆ ลงไป; พหุไม่สมมุติแล้วมันจะดิ้น มันจะเกะกะ, ดิ้นกันขึ้นมาอย่างไม่ระงับ ไม่ลงรูปลงรอย.

นี่เป็นกฎของพระเจ้า เป็นกฎของธรรมชาติ, แล้วสำคัญถึงขนาดที่ว่า เป็นตัวพุทธศาสนา. พระพุทธเจ้าตรัสรู้เรื่องนี้ แล้วทรงนำมาเป็นตัวพุทธศาสนา ซึ่งเราจะได้ศึกษากันต่อไป :-

คือว่า ธรรมะ ธรรมะ พระธรรม นี้ มันเกี่ยวกันอยู่กับความสมมุติอย่างยิ่ง. ความอยู่รอดของคนเรา : ความสุข ความทุกข์ ของมนุษย์ นี้มันขึ้นอยู่กับที่ว่าสมมุติ หรือไม่สมมุติ.

พหุสมมุติ นี้พูดอย่างเมกานิคส์ว่า พหุสมมุติ มันมีจุดศูนย์กลาง ซึ่งเป็นที่ตั้งของความสมมุติ จะเป็นของรอบตัว หรือเป็นของ ๒ ข้าง หรือเป็นอะไรก็ตาม. ถ้ามันเกิดความสมมุติกันแล้ว มันจะมีจุดจุดหนึ่ง ซึ่งเป็นจุดตรงกลาง ที่เราเรียกว่า มัชฌิมาปฏิบัติ. มัชฌิมาปฏิบัติหรือมัชฌิมาเฉย ๆ ก็ได้ คือความสมมุติ. มัชฌิมา แปลว่า กลาง เกิดการสมมุติ ; ต้องมีจุด

ศูนย์กลางของความสมดุล อันนั้นคือ *มัชฌิมา* คือ *ตรงกลาง*. นี่ที่เราจะเอา เป็นหนทางต่อไป เพราะกลางนี่, เพราะกลาง สมดุลถูกต้อง พอดี มันให้สำเร็จ ประโยชน์ คือให้เกิดขึ้นมาได้ ให้ตั้งอยู่ได้ ให้มันเป็นไปได้ ตามที่เราปรารถนา.

เพราะฉะนั้นคำว่า กลาง นั้นแหละคือคำว่า ถูกต้อง. ถ้าเป็นบาลี ก็มีคำว่า *สัมมา*, *สัมมา* แปลว่า *ถูกต้อง*. พอมันมีจุดมัชฌิมา กลาง ถูกต้อง; นี่ก็จะเป็นไปได้ จะสำเร็จประโยชน์. ฉะนั้น คำว่า ถูกต้องนั้น ขึ้นอยู่กับ สมดุลย์, คือมันอยู่ที่จุดกลางของความสมดุลย์. คำว่า *มัชฌิมาปฏิบัติ* นั้น จึง กลายเป็นหลักของพระพุทธศาสนา.

มัชฌิมาปฏิบัติ เป็นตัวพุทธศาสนา.

คุณอาจจะศึกษาในลักษณะที่มองเห็นว่า มัชฌิมาปฏิปทานั้น เป็น แขนงปลีกย่อย หรือส่วนประกอบ ของพุทธศาสนา, เป็นแขนงหนึ่งของการ ปฏิบัติ. ถ้าอย่างนั้นก็ผิดชนิด; เพราะว่า มัชฌิมาปฏิปทานั้นคือเป็นตัวพุทธ- ศาสนาไม่ใช่กิ่งก้านสาขาข้อปลีกย่อยอะไร. มัชฌิมาคือกลาง คือศูนย์กลาง เป็นตัวพุทธศาสนา นี่ให้เป็นเรื่องของการกระทำ ของมนุษย์ ทางกาย ทางวาจา ทางจิต ทางความคิดเห็น นี้.

ที่พูดให้มันเป็นชุดนั้น คุณสังเกตไว้หน่อยว่า ผมจะพูดว่า ทางกาย ทางวาจา ทางจิต และทางความคิดเห็น ๔ คำนี้ กาย วาจา แล้วจิต และความ

คิดเห็น. จิตนั้นมันไม่ใช่ความคิดเห็น มันเป็นตัวตั้งอยู่อย่างหนึ่ง คู่กับกาย; ความคิดเห็นมันก็อาศัยจิต แสดงตัวอะไรได้. ทางวาจานั้นก็อยู่กับกาย. ความถูกต้องสมดุลย์ นี้ต้องเป็นไปทางกาย ทางวาจา ทางจิต และทางความคิดเห็น.

ความหมายของคำว่า “กลาง” ในพุทธศาสนา.

อ้อ, ความหมายของคำว่า กลาง, กลางคืออะไร? มันก็พอจะมองเห็นได้เอง อยู่ตรงกลาง สมดุลย์ พอดี คืออะไร? คืออะไร? แต่อาจจะนึกไม่หมด. ทุกคนอาจจะนึกได้ ขอให้นึกเองบ้างก็แล้วกัน; เท่าที่เราเคยพูดกันใช้เป็นเรื่องศึกษาอยู่น.

กลาง นี้ คือว่า ไม่เหลือเพื่อ ไม่ขาดแคลน นี้คู่หนึ่งแล้ว. ถ้าเหลือเพื่อ มันก็ท่วมทับตายได้เหมือนกัน, ขาดแคลนมันก็ไม่พอ, มันก็ตายได้เหมือนกัน.

หนัก ไม่หย่อน ไม่ตึง คู่หนึ่ง; หย่อนปวกเปียกก็ไม่ได้อ, ตึงก็ขาด. ไม่หย่อนไม่ตึง นี้เป็นภาษารธรรมที่ใช้กันอยู่.

แล้วคำว่า ไม่เบียด ไม่แหยง; ไม่เบียด ไม่แหยง นี้ก็ใช้ในพระบาลี จะไม่ค่อยมาผ่านหูของคนทั่วไป : อากาพหปฏิบัติภา นั้น เบียดและ, นิชฌามปฏิบัติภา นั้นมัน แหยงแหยม, ๒ อย่างนี้เป็นที่สุดโต่ง. ถ้ามัชฌิมาปฏิบัติภา แล้ว

ไม่ต้องแยกแยะ คือไม่เป็น อากาศหะ แล้วก็ไม้ใหม่เกรียมเป็นนิชตามะ ;
ฉะนั้นเราจึงมีคำว่า ไม้แยกแยะ และไม่ใหม่เกรียม ไม่แห้ง.

แล้วก็ ไม้ซ้าย ไม้ขวา เดี่ยวจะไปเข้าเรื่องการเมืองเข้าอีก ; ซ้าย
ขวาทั่วไปแหละ. ถ้าซ้ายก็ไปข้างนี้, ถ้าขวาก็ไปข้างโน้น มันอยู่ตรงกลาง.

กระทั่งว่า ไม้หนาว ไม้ร้อน, ไม้ร้อนไม้หนาว เขาใช้คำว่า หนาว
แทนคำว่า เย็น เพราะว่า เย็น นี้เราต้องการ สบายดี ; แต่ถ้าว่าหนาวนี้เรา
ลำบาก, ไม้ร้อน ไม้เย็น นี้สบาย.

ไม่สุข ไม่ทุกข์ เลย ; สุขก็ไปข้างนี้, ทุกข์ก็ไปข้างโน้น นี้ความ
หมายของคนธรรมดา ; ความรู้สึกที่เป็นเวทนาไม่กลาง. ต้องไม่สุขและไม่ทุกข์
แล้วก็อยู่ตรงกลาง.

และที่สุดท้ายในธรรมะชั้นสูง ก็คือคำว่า มิได้มีอยู่ และ มิได้สูญไป.
นี้เข้าใจยาก ไว้พูดกันทีหลัง. มีอยู่ เป็น สัสสตะ - เทียง ; มีอยู่นี้ก็เป็น
ไปไม่ได้, แล้วไม่มี หรือ สูญไป นี้ก็ไม่ได้, คือว่ามัน ไม่ใช่มีชฌิมา.

นี้ตัวอย่าง พอที่จะเอาไปเป็นเครื่องเปรียบเทียบได้ ว่ามชฌิมา
เรื่องที่เป็นตรงกลางนี้ ภาษาธรรมชั้นสูงเขามีชุดหนึ่ง. เดี่ยวจะลองพูดก็ได้
นี้เขาใช้คำว่า ไม่ใช่มีอยู่ ไม่ใช่สูญไป ; นี้ก็จะฟังไม่ถูกแล้ว อธิปไตยจยตา
ปฏิบัติสมุปบาท นั้นถือว่า มิใช่มีอยู่ และ มิใช่ไม่มีอยู่ หรือ สูญไป. ถ้าคุณ
เข้าใจคำนี้เช่นนี้ได้ แล้วก็เข้าใจพุทธศาสนาในระดับสูง ศึกษาต่อ ๆ ไปก็แล้วกัน.

เอาละ, เป็นอันว่า มัชฌิมาปฏิปทานั้น มันเป็นอย่างนี้ : ไม่ขาด ไม่เกิน ไม่หย่อนไม่ตึง, ไม่เปียกไม่แห้ง ไม่ช้ายไม่ชวา ไม่ร้อนไม่หนาว, ไม่สุขไม่ทุกข์, กระทั่งสูงสุดที่ว่า มิใช่มีอยู่หรือมิใช่สูญไป, ไม่รู้จะเรียกว่าอะไร ก็เรียก มัชฌิมา คือ อยู่ตรงกลาง ระหว่างมี กับระหว่างไม่มี.

มัชฌิมาปฏิปทาเป็นคำสอนเรื่องแรกของพระพุทธเจ้า.

ที่นี้ มัชฌิมาปฏิปทา คือเอามัชฌิมาไปใช้กับการกระทำ. การกระทำที่เป็นมัชฌิมานั้น เราเรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา; นี่คือ คำสอนเรื่องแรกของพระพุทธเจ้า. พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ท่านสอนอะไรเป็นเรื่องแรก? คุณอาจจะตอบว่า เรื่องอริยสัจจ์ ๔ ก็ได้. ฉะนั้นไปอ่านดูบาติ *ธัมมจักกัปปวัฏฏเทสนา*. คำแรกที่โผล่ขึ้นมาคือ มัชฌิมาปฏิปทา : อย่าไปเป็นกามสุขัลลิกานุโยค, อย่าไปเป็นอัตตกิลมณานุโยค, ให้เป็นมัชฌิมาปฏิปทา. นี่ตรัสคำแรกก่อนอริยสัจจ์ ๔ จึงถือว่ามัชฌิมาปฏิปทาเป็นเรื่องแรกที่พระองค์ตรัส.

แล้วก็ทรงแสดงต่อไปว่า *ปุพฺเพ อนนฺตฺสฺสฺเต* - เป็นเรื่องที่ฉันไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน; หมายความว่า เรื่องนี้ไม่ได้เล่าเรียนจากใคร เป็นเรื่องที่ค้นพบเอง. เรื่องมัชฌิมาปฏิปทานี้ไม่ได้เรียนมาจากใคร; ท่านค้นพบเอง. ฉะนั้นท่านจึงตรัสว่า *ปุพฺเพ อนนฺตฺสฺสฺเต, อนนฺตฺสฺสฺตา* เพราะเป็นเรื่องของปฏิปทา. นี่เป็นทางที่ทำให้เกิดปัญญา เกิดแสงสว่าง แล้วเป็นไปเพื่อนิพพาน.

ฉะนั้น คำแรกที่ท่านตรัสว่า มัชฌิมาปฏิปทา ที่ฉันไม่เคยฟังมาจากใครนั้ เป็นไปเพื่อปัญญา เพื่อจักษุ เพื่อโพธิ เพื่อนิพพาน ในที่สุด, นิพพานาย สัตตตติ นั้นนะ คำของคำว่า มัชฌิมาปฏิปทา.

ในที่สุดคำพูดคำนี้ คือหลักอันใหญ่โต อันใหญ่หลวง ของ ธรรมชาติ, ควบคุมธรรมชาติ และสิ่งต่างๆไปๆไปจนถึงจุดปลายทาง; ถ้าไม่ มัชฌิมาแล้ว มันไม่ไป มันล้มละลายอยู่ที่นี้.

ที่นี้ พุทธศาสนาก็ต้องการจะไป : ไปจากโลกนี้, ไปจากทุกข์, ไปสู่ที่ปลายทาง คือนิพพานหรือว่าเหนือโลก, แล้วก็ไปด้วยความเป็นมัชฌิมาปฏิปทา ของการกระทำทางกาย ทางวาจา ทางจิต ทางความคิดเห็น.

แต่แม้เรื่องที่บ้านเรือน ทำมาหากินอะไรก็ตาม คุณเข้าใจได้เอง ไปดูเถอะ มันก็ต้องมีมัชฌิมา ถูกต้อง พอดี เหมาะสม อะไรทั้งนั้น; ไม่อย่างนั้นมันก็ล้มละลาย; เครียดเกินไปก็ล้มละลาย, หลวมเกินไปก็ล้มละลาย. ไม่ว่าจะทำนา ทำสวน ทำไร่ ทำอะไร. จับนก จับหนู จับปู จับปลา นี้ จะจับแรงไปก็ไม่ได้, จับเบาไปก็ไม่ได้ ต้องพอดีจึงจะจับได้.

มัชฌิมาปฏิปทาประกอบอยู่ด้วยองค์ ๘.

เอา, คุณดู หลักพระธรรม ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา แล้วดูเหมือน จะสวดกันอยู่เกือบ ๆ ทุกวันกระมัง รั้มมจักกัปปวัตตนสูตร. นี่ผมเอามาอธิบาย

ด้วยคำพุทธธรรมตาๆ สำหรับคนธรรมตา, ไม่ใช่ภาษาศาสนา. มัชฌิมาปฏิปทา คือ อริยมรรคมีองค์ ๘. อริยอัฐรังคิกมรรค นี้เรารู้อยู่แล้ว มรรคก็แปลว่า หนทาง อัฐรังคิกะ ก็แปลว่า ประกอบอยู่ด้วยองค์ ๘ คือประกอบอยู่ด้วยส่วนประกอบ ๘ องค์.

คำว่า องค์ ในภาษาบาลีนี้ มันตรงกับคำว่า factor ในภาษาต่างๆไป; เดี่ยวจะกลายเป็นตัวเป็นตน เป็นอะไร เป็นองค์ๆอย่างนั้นไปเสียอีก. คำว่า องค์นั้นไม่เป็นความสมบูรณ์ ถ้าพูดว่า องค์ นี้คือ factor ไม่เป็นความสมบูรณ์ เป็นส่วนประกอบ หนึ่งๆ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง. เดี่ยวนี้ มัชฌิมาปฏิปทา ก็ประกอบอยู่ด้วยองค์ ๘ องค์, ๘ องค์นี้เป็นชื่อในภาษาบาลี.

อยากจะแนะนำว่า ให้มันคล่องปากเถอะ. ทุกองค์ๆขอให้เอามาพูด มาอะไรให้คล่องปาก, ไม่ต้องมานึกมาอะไรกันให้เสียเวลา, ให้มันคล่องปาก : สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปป สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ.

ทำความเข้าใจให้ชัดทีละองค์.

ทีนี้ องค์ที่ ๑. สัมมาทิฐิ คำแปล สัมมา แปลว่า ชอบ; เขา นิยมแปลกันมาอย่างนี้ แปลว่า ชอบ ก็คือถูกต้อง แล้ว สมดุลย์ คือ กลาง, กลาง ก็คือถูกต้อง. สัมมาทิฐิ ก็คือ ทิฐิถูกต้อง ก็แปลว่า ทิฐิชอบ.

ที่นี้ ทิฏฐิ นั้น ในภาษาบาลีไม่ใช่ความดีอรัน. ทิฏฐิอย่างนั้น
 นั้นมันเป็นมิจจาทิฏฐิ มานะทิฏฐิ นั้นอีกคำหนึ่งนะ. คำว่า ทิฏฐิ อย่างนี้ ใน
 กรณ^{๕๕๕}นั้นคือความเห็น เท่านั้นแหละ. ความเห็นภาษาอังกฤษจะใช้คำว่า view บ้าง,
 กระทั่งความ^{๕๕๕}รู้^{๕๕๕}น^{๕๕๕}ก^{๕๕๕}ม^{๕๕๕}. ที่นี้เราเอาเป็นภาษาไทยกันดีกว่า. ต่อเมื่อเราไปพูดกับ
 ชาวต่างประเทศ เราก็บอกรายละเอียด คำอธิบายให้เขาหาคำต่างประเทศเอาเอง.

ที่มันเกี่ยวเนื่องกันอยู่กับคำนี้. ความเห็น ก็ได้. ความเชื่อ ก็ได้. ความ
 เข้าใจ ก็ได้. อุดมคติ ก็ได้. ที่แปล สัมมาทิฏฐิ—ทิฏฐิชอบ นี้ หมายถึงความ
 เห็นก็ได้, ความเชื่อก็ได้, ความเข้าใจก็ได้, และอุดมคติก็ได้; ถ้าถูกต้องแล้ว
 ก็คือสัมมาทิฏฐิ; ก็ไปดูเอาเอง. ความเห็น ความเชื่อ ความเข้าใจ ถูกต้อง^๕
 รวมความว่ามัน ต้องไม่เป็นทุกข์, ไม่ต้องเข้าไปหาความทุกข์, ต้องออกมาจาก
 ความทุกข์.

ถ้าว่าจะแจกเป็นรายละเอียด อย่างใน ตามหลักบาลี ก็ว่า เข้าใจถูกต้อง
 ในเรื่องความทุกข์, ในเรื่องเหตุแห่งความทุกข์, ในเรื่องความดับทุกข์, ในเรื่องทาง
 แห่งความดับทุกข์.

เรา^{๕๕๕}รู้^{๕๕๕}เรื่อง^{๕๕๕}นี้^{๕๕๕} เข้าใจเรื่อง^{๕๕๕}นี้^{๕๕๕} ก็เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ คือมีความคิด
 เห็นถูกต้อง เกี่ยวกับเรื่องที่เราจะต้องคิดเห็นให้ถูกต้อง : เรื่องชีวิต เรื่องปัญหา
 เรื่องความทุกข์ต่างๆ ไม่จำเป็นจะต้องแจกโดยรายละเอียด; แต่ขอให้รู้จัก
 ขอบเขตของมันว่าเป็นความเห็น เป็นความเชื่อ เป็นความเข้าใจ เป็นสิ่งที่เรา
 ยึดถือเป็นอุดมคติ ถูกต้อง.

ที่นี้ องค์ที่ ๒ สัมมาสังกัปปะ ถอดเป็นภาษาสั้นๆ ก็ สัมมาสังกัปปะ เขาเข้าใจกันว่า คำวิชอบ ก็ถูก; แต่ว่าสังกัปปะ ภาษาบาลี โดยมากหมายถึง คำวิจะได้ คำวิจะเอา ที่เรียกว่า สังกัปปะ นี้.

เช่นคุณให้พรเขา เวลาให้ ยถาฯ ตอนเช้าๆนะ สงกปฺปา จนโท ปณฺณรโส ยถา ที่ว่าตอนเช้าให้พรนั้น สังกัปปา นั้นแปลว่า ความต้องการ หมายความว่า ความต้องการ หรือสังกัปปะของเขา เต็มเหมือนพระจันทร์เต็มดวง หรือแก้วมณีโชติ.

ฉะนั้น ภาษาธรรมดา สังกัปปะ นี้แปลว่า ใฝ่ฝัน ก็ได้; แต่เมื่อเขา แปลว่า คำวิ ก็ได้; ก็เขาแปลกันมาอย่างนั้นก่อนแล้ว ท่องจำกันอย่างนั้นอยู่ แล้ว ก็เติมเข้าไปให้ครบว่า คำวิเพื่อจะได้. สังกัปปะ — คำวิชอบ : คำวิ เพื่อจะได้ ก็ได้ ใฝ่ฝันก็ได้ ปรารถนาก็ได้ มุ่งหมายก็ได้ นี่เพื่อไว้ให้มัน ง่ายแก่การศึกษา. สังกัปปะ นี้ คำวิเพื่อจะได้ ใฝ่ฝันเพื่อจะได้ ปรารถนา มุ่งหมาย แล้วคำอื่นที่คล้ายกัน. อย่าไปมุ่งหมายผิดปรารถนาผิด นี่ศัพท์ที่เป็น เรื่องในพระศาสนาโดยตรง ก็ว่า มุ่งหมายที่จะออกจากกาม, ไม่พยาบาท ไม่เบียดเบียน; มีอยู่แล้วในนวโกวาท ไปดูเอาเอง.

เอา, ที่นี้ องค์ที่ ๓ สัมมาวาจา — ก็วาจาชอบ. คำว่า วาจาใน กรณีอย่างนี้ จะหมายถึง คำพูดก็ได้ คำพูดนั้น ดี และชอบ, หรือ การพูด ก็ได้ เป็นการพูดดีพูดชอบ, หรือ วิธีพูดก็ได้ ดีหรือชอบ, กระทั่ง การยืนยัน ด้วยคำพูด, หรือ สัญญลักษณ์แห่งการพูด ก็เรียกว่าการพูดเหมือนกัน ถ้าเป็น ใ้ ก็ต้องพูดกันด้วยสัญญลักษณ์.

นี่เรียกว่า วาจาชอบ คือวาจา^๕นั้น ไม่ทำร้ายใคร ไม่ทำลายประโยชน์
ของใคร ก็เรียกว่าวาจาชอบ; ไม่ทำให้ใครเสียประโยชน์ ไม่ทำร้ายใคร :
ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ; ซึ่งฝ่ายวาจาไม่ชอบ
เหล่านั้นมันทำลายประโยชน์ของเพื่อนมนุษย์กัน, หรือทำลายเพื่อนมนุษย์กัน
ให้เจ็บปวด; เราอย่ามีอย่างนั้น ก็เรียกว่ามีวาจาชอบ.

เราไม่ควรจะจดเป็นรายจำกัด, เราใช้หลักกว้าง ๆ แล้วก็ไปจับเอาเอง
มันจะได้หมด อย่าจดแต่ตัวหนังสือ ไว้อ้างกันอย่างนั้น แล้วก็ถือกันในวงแคบ;
นี่ไม่ใช่พุทธบริษัท, ฉะนั้น จดหลักของมัน แล้วก็ไปคิดเอาเอง พิจารณาเอาเอง.

ยกตัวอย่าง เช่นว่า ปาณา — ห้ามฆ่าสัตว์ อย่างนี้ มันก็แคบเกินไป;
ถ้าไม่ได้ฆ่า แต่มันทำอย่างอื่น. ฉะนั้นเราจึงใช้คำเสียใหม่ว่า ปาณาฯ — ไม่
ประทุษร้ายชีวิตและร่างกายของผู้อื่น. นี่เป็นภาษาอย่างนี้ แล้วไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้;
ทำร้ายชีวิตร่างกายของผู้อื่น^๕นั้นขาดศีล.

ที่^๕นี้ องค์ที่ ๔ สัมมากัมมันตะ — การกระทำการงานชอบ. คือ
การกระทำทางกายถูกต้อง; ^๕นั่นคือการกระทำทางกาย. กัมมันตะ^๕ นี้แปลว่า
การงาน ที่กระทำกันอยู่ด้วยกาย นั่นก็เรียกว่า กัมมันตะ.

การงานอะไรก็ตาม ที่มนุษย์เคลื่อนไหวทางกาย ก็ต้องระวัง ให้
ถูกต้อง คืออย่าให้เป็นการฆ่า การลัก การล่วงประเวณี^๕. การกระทำทางกาย
ถูกต้อง ไม่ไปกระทบกระทั่งใคร, ไม่ไปกระทบกระทั่งทรัพย์สินสมบัติของใคร.

ไม่ไปกระทบกระทั่งของรักของใคร — กามะสุ นั้นไปประทุษร้ายของรักของเขา ก็เรียกว่า การงานชอบ การกระทำชอบ.

ที่นี้ถัดไป องค์ที่ ๕ สัมมาอาชีวะ อาชีวะนี้มันชัดอยู่แล้ว. อาชีวะก็คืออาชีพ สัมมาอาชีวะ : อาชีวะก็คืออาชีพ, มีอาชีพชอบ. ฉะนั้น คำว่า อาชีพ นี้ ก็คือ เพื่อให้เป็นอยู่ได้, แล้วก็มีอาชีพในความหมายในภาษาไทยนี้ชอบ แล้วมีการดำรงชีพอยู่ชอบ.

อาชีพนี้แปลว่าดำรงชีพก็ได้; มีการดำรงชีพอยู่ชอบ ไม่ใช่เพียงแต่เรื่องทำมาหากิน. ดำรงชีพอยู่โดยวิธีใดก็ตาม จะเป็นเรื่องใช้สอย จะเป็นเรื่องบริหาร จะเป็นเรื่องอะไรก็ตาม ที่เป็นการดำรงชีพนี้ ก็ทำให้ชอบ. แม้แต่อุปกรณ์ในการเลี้ยงชีพ ก็ทำให้ชอบ ให้ถูกต้อง ไม่มีผิดกฎหมายไม่ผิดอะไรต่างๆ. อาชีพที่ดี การดำรงชีพที่ดี อุปกรณ์แห่งการเลี้ยงชีพที่ดี ก็ต้องถูกต้อง.

ที่นี้ถัดไป องค์ที่ ๖ สัมมาวายามะ ถ้าเป็นบาลีมันเป็นเสียง โอ. ถ้าพูดเป็นไทยตลอดบาลีออกเสียง เป็น วายามะ — ความเพียร. วายามะ แปลว่า ไปข้างหน้า นี้ก็ว่าเพียรชอบ พยายามชอบ การทำให้ก้าวไปข้างหน้าชอบ. เอาตามตัวหนังสือของเดิมว่า การที่ทำให้รู้ดหน้าไปข้างหน้า นั้น เรียกว่า วายามะ ที่ชอบ. เราจึงให้คำเป็นตัวอย่างไว้ว่า ความเพียรชอบ ความพยายามชอบ การทำให้ก้าวไปข้างหน้าก็ชอบ ความเพียร นั้นรวมความหมายแห่งความกล้าไว้ด้วย. ฉะนั้น ความกล้าของเราก็ต้องถูกต้องทาง, อย่างกล้าชนิดบ้าบิ่นหรือผิดทาง.

ที่นี้ องค์ที่ ๗ สัมมาสติ สติ แปลว่า ระลึกได้. คำว่า สติ ถ้าเป็น
ภาษาบาลี ตัวหนังสือแท้ๆ แปลว่า แล่นไปด้วยจิต จิตที่แล่นไป เรียกว่า สติ.
สติ นั้นแปลว่า แล่นไป เหมือนกับลูกศรที่เป็นวัตถุที่แล่นไป นี้ คำเดียวกันแล่นไป.
นี้ก็ ระลึกชอบ รู้สีกตัวชอบ สติสัมปชัญญะถูกต้องชอบ สมปฤติชอบ.
สมปฤติ ก็คือคำว่า สติ นั้นเอง, แต่เรามาใช้ภาษาไทยคล้ายกับว่าอีกคำหนึ่ง;
มีสติสมปฤติอย่างนี้ คำเดียวกันเลย คำหนึ่งเป็นบาลี, คำหนึ่งเป็นสันสกฤต,
มีสมปฤติชอบ.

เมื่อเมา เมื่อมึน เมื่ออะไร ก็สมปฤติไม่ชอบแล้ว, ก็ว่าสมปฤติไม่
แจ่มใส ไม่ปรกติแล้ว. ฉะนั้น ให้มีสมปฤติ มีสติ มีสัมปชัญญะ มีความ
ระลึก ชอบ ถูกทาง; กินเหล้าเข้าไป สมปฤติก็ไม่ชอบแล้ว, คือมันไม่เป็น
ไปตามทางที่ถูกที่ควร. บางทีแม้แต่สูบบุหรี่นี้ สมปฤติมันก็ไม่ถูกต้อง ไม่ชอบ
แล้ว.

ที่นี้ องค์ที่ ๘ สัมมาสมาธิ — ความตั้งมั่นแห่งจิต, ความตั้งมั่น
แห่งจิต ชอบ, ความรวมกำลังแห่งจิต ชอบ, การเพ่งของจิต ก็ชอบ, แล้ว
คำอื่นที่มันมีความหมายเดียวกันนั้นแหละ ก็คือเรียกว่า สมาธิ. ความตั้งมั่น
แห่งจิต ความรวมกำลังจิต ความเพ่งแห่งจิต นี้เรียกว่าสมาธิ; เมื่อมันเป็นไป
ถูกทางที่ควรจะเป็นไปแล้ว เรียกว่าชอบ.

นี้เราพูดกันกลางๆ แล้วก็พูดอย่างต่ำๆ ทั่วไป เป็นหลักทั่วไป ถ้าจะ
เอาตามหลักที่กำหนดไว้ มันเป็นเรื่องของสมาธิ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน

จตุตถฌาน. ถ้าจำกัดเสียอย่างนั้น เามาใช้กับชาวบ้านไม่ได้; แต่ข้อนี้ใช้กับชาวบ้านได้ด้วย, องค์ ๘ แห่งมรรคใช้กับชาวบ้านได้ด้วย.

สัมมาสมาธิ ที่ไม่ได้อธิบายเป็นฉาน ๔ ก็มี, ในพระบาลีมี, คือ ความตั้งมั่นแห่งจิต ก็หมายถึงสติปฐฐาน ๔ มาตรฐานชั้นสูง นี้ก็เอาสติก็แล้วกัน, สติที่มนุษย์ต้องใช้กัน คือสติ.

รวมกันเป็น ๘ อย่าง หรือ ๘ องค์ ถ้ายังเป็นองค์เดียว ยังไม่เรียกว่ามรรค ก็ต้องครบทั้ง ๘ เข้าด้วยกัน จึงจะเป็น มรรค. องค์เดียวก็เป็นองค์แห่งมรรค อย่างเดียวเป็นองค์แห่งมรรค. ถ้า ๘ องค์มารวมกันเข้าจึงเป็นตัวมรรคที่สมบูรณ์.

ที่นี้ มรรคแต่ละองค์ ๆ ๘ องค์นี้ ต้องมีความสมบูรณ์ในตัวเอง. นเมื่อเอามา รวมกันเข้าเป็น ๘ องค์ เป็นเส้นเดียวกันนี้ ก็จะต้องมีความสมบูรณ์อีก จึงจะเป็นมัชฌิมา.

แต่ละองค์ก็มีความเป็นมัชฌิมา หรือสมบูรณ์, พอรวมกันเข้าทุกองค์ มันก็เป็นความสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง มันถึงจะรวมกันได้ มีส่วนประกอบที่สม่ำเสมอเข้ากันได้ ไม่ขัดขวางกัน จึงรวมกันได้เป็นทางสายเดียว. คำว่า มรรค นั้นหมายถึงทางสายเดียว มีคำว่า เอก แปลว่า เดียว, เดียวนี้เป็นทางสายเดียว สำหรับคนเดียว เดินไปสู่จุดหมายเพียงอย่างเดียว.

อธิบายอย่างนั้นจะมากไปก็ได้ แต่ก็ควรจะไต่ยินได้ฟังไว้ว่า *เอกมคฺโค* — *หนทางอันเอกนี้*. คำว่า *เอกะ* ๆ นี้ คือ *คนเดียวเดินได้, เดินแทนกันไม่ได้*. คนหนึ่งเดิน เส้นทางนี้สายเดียว แล้วคนเดียวเดิน แล้วก็ไปสู่จุดหมายปลายทางเพียงอย่างเดียว คือพระนิพพาน.

คำว่า *หนทาง* นี้ คือภาษาชาวบ้าน, *ถนนหนทางที่ชาวบ้านเดิน* เขาก็เรียกว่า *มรรค* เหมือนกัน. *ทางเข้า-ออก* นี้เขาเรียกว่า *มรรค* ทั้งนั้น; แม้แต่อุจจรรมรรค บัณฑิตสาวมรรค ก็แปลว่า *ทาง*. แต่ถ้าในภาษาสูงสุด เขาหมายถึงทางธรรม ทางจิตใจ ทางไปสู่พระนิพพาน.

ข้อนี้ดูเหมือนเคยบอกแล้วว่า คำธรรมะสูง ๆ นั้น เอาไปจากคำชาวบ้านทั้งนั้น; แม้แต่คำว่า *นิพพาน* คือคำว่า *เย็น* ของชาวบ้าน; ถนนหนทางของชาวบ้าน เอาไปใช้เป็นถนนหนทางไปนิพพาน. คำก็คำเดิม ไม่เปลี่ยนรูปศัพท์ รูปคำ คือ *มรรค* นี้ เป็นทางที่ไปได้. แล้วก็หาคำประกอบเอาเอง, หาความหมายเอาเอง, บัญญัติความหมายเฉพาะเอาเอง, จนรู้จักกันว่าเป็นคำบัญญัติเฉพาะ. เมื่อเป็นคำชาวบ้าน ก็ตามที่ชาวบ้านพูด, ถ้าเป็นคำบัญญัติเฉพาะ ก็เอาความหมายที่เขาบัญญัติเฉพาะไว้ ว่าเป็นทางที่ไปนิพพาน.

อันนี้เพื่อรู้ความหมายของคำว่า *มัชฌิมา* คือกลาง; ถ้าอยู่ในองค์ ๘ นี้ รวมกันเป็นหนทางแล้ว ไม่เอียงไปในฝ่ายไหนได้, ไม่เอียงอย่างที่ว่าเมื่อตะกี้ คือไม่เบี่ยงและ ไม่ไหม้เกรียม, ทำอยู่อย่างนี้ คือมันไม่เบี่ยงและอยู่ในกามารมณ์ ไม่แห้งเกรียมจนไม่มีความรู้สึกอะไร, ไม่ขาดและไม่เกิน.

ประกอบอยู่ด้วยองค์อย่างนี้แล้ว จะไม่มีอาการขาดแคลน หรืออาการเกินจะไม่มีอาการหย่อนไม่มีอาการตั้ง, ไม่มีอาการช้ายไม่มีอาการขวา, ไม่ถือว่าร้อนหรือหนาว, ไม่ถือว่ายสุขหรือทุกข์. มันเป็นธรรมชาติอย่างนั้น. แล้วก็จะถูกต้องไม่ได้ยึดถือว่ามีอยู่ หรือยึดถือว่าไม่มีอะไรเลย.

ดูมัชฌิมาในความหมายระดับสูง.

เอ้า, ที่นี้ก็มาถึงมัชฌิมา ที่มี ความหมายในระดับสูง; นี้อาจจะเกินไปได้เท่าที่จะเอามาบรรยายนี้ มันอาจจะเกินไปได้. แล้วผมเคยถูกหาว่าเกิน ถูกหาในเชิงตำหนิด้วยว่า เขาของเกินมาพูดให้เขาเสียเวลา. ผมเคยพูดเรื่องอย่างนี้ ในระดับนี้บ้าง เมื่ออบรมผู้พิพากษา ก็ได้ยินเสียงตำหนิลับหลังว่า มันเกินไป แต่เราว่ามันไม่เกิน ที่จะรู้ขึ้นไปถึงระดับที่สูงกว่านั้น.

มัชฌิมา แปลว่า กลาง นี้ กลาง คือ ถูกต้อง หรือ สมดุลย์ หรือพอดี นี้กลาง. นี้เอาความหมายคำว่า กลาง; ถ้ากลางแล้วความหมายสำคัญมีอยู่ที่ว่า ไม่ตั้งไปทางใดทางหนึ่งโดยส่วนเดียว.

คำอันนี้เป็น ภาษาพระพุทธเจ้า ภาษาศาสนา คือ โดยส่วนเดียว, เอกันตะ - โดยส่วนเดียว. ถ้าพูดอะไรตั้งไปโดยส่วนเดียวเหมือนขวานผ่าซากนี้ อย่างนี้ไม่กลางแล้ว. ถ้าพูดขึ้นกระต่ายขาเดียวคือไม่กลาง.

ที่จะเปรียบเทียบได้ก็เช่นว่า สิ่งทั้งปวงมี, สิ่งทั้งปวงไม่มี, เรียกว่า เขาตั้งไปส่วนเดียวว่า มี, ตั้งไปโดยส่วนเดียวว่า ไม่มี. ถ้าอย่างนี้ไม่กลางแล้ว; ถ้ากลางก็ว่า แล้วแต่ปัจจัยมันจะมีหรือจะไม่มี; จะเรียกว่า มีก็ได้, จะเรียกว่า ไม่มีก็ได้ มันมีการปรุงแต่งของปัจจัยเท่านั้น ฉะนั้นผมจะไม่ยอมพูดว่า สิ่งทั้งปวงมี, สิ่งทั้งปวงไม่มี.

วิชาความรู้ชั้นสูง หรือเกินไปหรือเปล่า? สำหรับพวกคุณจะรู้. แต่ *มอชิตายอยู่ในพระบาลี* อย่างนั้นะ ผมเห็นว่าควรจะให้เอามาพูดให้รู้กันบ้าง.

เช่นว่า ตายแล้วเกิด มันก็โดยส่วนเดียวไปทางนี้, ตายแล้วไม่เกิด ก็ส่วนเดียวไปอีกทางหนึ่ง. ถ้าอยู่ตรงกลางนี้ก็ว่า แล้วแต่เหตุปัจจัย; แต่อย่าไปพูดว่า *ตายแล้วเกิด* โดยส่วนเดียว, *ตายแล้วไม่เกิด* โดยส่วนเดียว, *นี่คิดกัน*; ว่าแล้วแต่เหตุปัจจัยดี : ถ้าเหตุปัจจัยสำหรับให้เกิดมี มันก็เกิด, เหตุปัจจัยสำหรับให้เกิดไม่มี มันก็ไม่เกิด. ฉะนั้นผมจึงไม่อาจจะพูดว่า ตายแล้วเกิด หรือตายแล้วไม่เกิด; จะพูดได้แต่ว่า แล้วแต่เหตุปัจจัย นั่นคือกลาง; พุทธศาสนาเป็นกลางอย่างนี้. แล้วเรื่องนี้ก็เป็นเรื่องที่พูดกันมานานัก ชาวบ้านถามกันมานานะ.

คุณไปจำไว้ ถ้าเขาถามว่า *ตายแล้วเกิด หรือไม่เกิด?* ก็บอกว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า แล้วแต่เหตุแล้วแต่ปัจจัย. เราไม่อาจจะพูดได้ว่า ตายแล้วเกิด, หรือตายแล้วไม่เกิด, นี่คือกลาง คือกลางชั้นสูง สูงเป็นปรัชญา เป็นอะไรทำนองนี้ ในหลักที่ว่าจะไม่พูดไปทางใดทางหนึ่งโดยส่วนเดียว จึงจะเป็นกลาง.

อีกอย่างเช่นว่า คนมีไหม? *คนเมื่ออยู่ไหม?* ตอบว่า ฉันจะพูดไม่ได้ว่า มี หรือไม่มี; มีแต่กระแสปฏิบัติสมบูรณ์. คนไม่ควรจะมี, ไม่เรียกว่าคนมี, มีแต่กระแสแห่งปฏิบัติสมบูรณ์. ฉะนั้นไม่ตอบได้ว่าคนนี้มี หรือไม่มี? เพราะมันจะมีอันหนึ่ง ซึ่งคุณไปสมมติเอาเองว่าเรียกว่าคน. มันมีแต่กระแสปฏิบัติสมบูรณ์ แล้วคนนี่เอาไปสมมติว่านั่นแหละคือคน.

เช่นว่า นี่ร่างกายนี้ กำลังเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย; ถ้าไปสมมติว่าคน เขาก็ว่าคนมี, ที่นี้เราไม่ถืออย่างนั้น เราถือว่า นี่มันกระแสแห่งการปรุงแต่งเปลี่ยนแปลงของเหตุปัจจัย ก็มีแต่ปฏิบัติสมบูรณ์; อย่างนี้คือกลาง.

พูดไว้เลยได้ว่า ปฏิบัติสมบูรณ์นี่คือมัชฌิมาปฏิบัติ; ถ้าเราพูดว่าไม่ได้มีใครหรอก มีแต่กระแสแห่งปฏิบัติสมบูรณ์ นั่นแหละคือกลาง. ฉะนั้นมันก็เลยไปถึงว่า ไม่มีเรา หรือไม่มีผู้อื่น; พูดว่ามีเรา มันก็สุดไปทางฝ่ายเรา, พูดว่าอื่น มันก็สุดไปทางผู้อื่น; อย่างนี้ไม่กลาง, ซึ่งมันมีแต่กระแสแห่งปฏิบัติสมบูรณ์ ที่บางทีก็ทำให้สมมติเรียกว่า เรา บางทีก็ทำให้สมมติเรียกว่าผู้อื่น; นี่คือกลาง.

หรือที่ละเอียดเกินไปกว่านั้นอีกกว่า ไม่มีการกระทำด้วยตนเอง, ไม่มีการทำที่ผู้อื่นช่วยทำ; เพราะมัน ไม่มีคน นี้หรือ คนอื่น เสียแล้ว ฉะนั้นก็จึงไม่มีว่าทำเอง หรือ คนอื่นทำ. ในโลกนี้เรามียึดมั่นหมายมั่น : ทำเองนะ, ทำเอง; อนันัน คนอื่น ช่วยทำนะ เป็นภาษาชาวบ้าน ดั่งสุดโต่งไปยังเอง

หรืออื่น. ภาษากลาง ภาษาพุทธศาสนา นั้นว่า มันมีแต่กระแสแห่งปฏิจ-
 สมุปปาท เป็นอย่างนี้ ๆ; สมมติอันนี้ว่าเอง, สมมติอันนี้ว่าอื่น.

มัชฌิมาที่ตองมองลึก.

ที่นั่นมันก็ไปไกลจนเข้าใจไม่ได้; ในหมู่คนบางพวก ที่ยึดมั่นถือมั่นจน
 เข้าใจไม่ได้ : ไม่มีผู้ทำกรรม และไม่มีผู้รับผลแห่งกรรม; พวกที่เขาสอน
 กันอยู่ เขาเกลียดโกรธมาก แล้วเขาหาว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิ. แต่^{นี้}เป็นพระพุท-
 ธานิณะ ที่ว่า *ผู้ทำกรรมก็ไม่มี, ผู้รับผลแห่งกรรมก็ไม่มี, มีแต่กระแสแห่ง
 ปฏิจสมุปปาท;* ไม่ได้พูดว่าไม่มีอะไรเสียเลย พูดว่ามันมีกระแสแห่งปฏิจ-
 สมุปปาท.

ฉะนั้น แม้แต่พูดว่า *ผู้ทำกรรมก็ไม่มี, ผู้รับผลกรรมก็ไม่มี* อย่างนี้ก็
 ไม่ใช่^{นัตถิก}ติฎฐิ. นัตถิกติฎฐินี้มันมีอะไรเสียเลย, ไม่มีอะไรเสียเลย นี้มี
 กระแสแห่งปฏิจสมุปปาท : ในตอนหนึ่งเอาไป *สมมติ* เรียกว่า *ผู้ทำกรรม*, ใน
 ตอนหนึ่งเอาไป *สมมติ* เรียกว่า *ผู้รับผลแห่งกรรม*, แต่ว่าโดยเนื้อแท้ โดยความจริง
 อันเด็ดขาดแล้ว มีแต่กระแสแห่งปฏิจสมุปปาท; นี้เรียกว่ากลาง. กลางนี้
 ไปรวมอยู่ที่ปฏิจสมุปปาททั้งนั้นแหละ.

ที่ใช้คำรวมก็ใช้คำว่า มีหรือไม่มี นี้รวมหมด, มีทั้งคนมี มีทั้งคนไม่มี
 พุทธศาสนาจะถือว่ามีแต่กระแสแห่งปฏิจสมุปปาท; จะเอาไปเป็นของที่มี,
 ถ้าโดยสมมติจะเรียกว่า ไม่มี มันก็ไม่ถูก, เพราะมันมีกระแสแห่งปฏิจสมุปปาท.

ถ้าถือว่า มีโดยเที่ยงแท้, มีโดยเที่ยงแท้ โดยไม่ขาดไม่สูญ; อย่างนี้เขาเรียกว่า สัสสตทิวฐิ. การเห็นว่ามีอย่างเที่ยงแท้ นี้ก็เหวี่ยงสุดไปทางนี้ ไม่ใช่กลาง สุดโต่งไปทางมี. ที่นี้อีกคนหนึ่งว่า ไม่มี, ไม่มีอะไร อย่างนี้ก็เรียกว่า นัตถิกทิวฐิ - สุดโต่งไปทางไม่มีอะไร, ไม่มีอะไรเลย.

ถ้าคนที่อยู่ตรงกลาง ก็ว่ามันมีแต่ปัจจุจสมุปปาท กระแสแห่งปัจจุจสมุปปาท : เหตุผล เหตุผลๆ เป็นสายเหมือนห่วงโซ่นั้นแหละมี; แต่ไม่มีคนในนั้นไม่ใช่คน จึงไม่มีคน ไม่มีสัตว์ ไม่มีตัว ไม่มีตน ไม่มีเรา ไม่มีเขา ไม่มีนี้ ไม่มีนั่น ไม่มีเอง ไม่มีอื่น, มันไม่มีอย่างนี้; เพราะถ้าไปมีอย่างนั้น มันก็วิ่งไปสุดโต่ง ก็ไม่ใช่กลาง ถ้ากลาง มันอยู่กับความจริง คือกระแสแห่งปัจจุจสมุปปาทที่มีอยู่จริง, คือ มัชฌิมาปฏิปทาในระดับสูงสุดนี้ เกี่ยวกับทิวฐิ ปัญญา.

ที่เราว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ก็เป็นมัชฌิมาปฏิปทา จะเป็นอยู่ที่ การปฏิบัติมีองค์ ๘ จะเห็นชัดอยู่ได้, หรือมีอยู่ว่า องค์ ๘ นี้เมื่อปฏิบัติเข้า มันก็นำไปสู่ความรู้อันโน้น รู้ว่าไม่มี หรือไม่ไม่มี ไม่มีตัวตน ไม่มีอะไรเลย หรือว่ามีอะไรอยู่นี้.

สรุปก็ว่า มี หรือ ไม่มี เท่านั้นแหละ; ถ้าพูดว่า มี ก็สุดไปทางนี้, ไม่มี ก็สุดไปทางนี้. ถ้าอยู่กับกระแสแห่งปัจจุจสมุปปาท ก็อยู่ตรงกลาง ฉะนั้น ผู้ที่จะมีมัชฌิมาปฏิปทาได้ดี ก็ต้องเป็นผู้ที่แจ่มแจ้งในเรื่องของปัจจุจสมุปปาท.

มีขัณมิมามองขณลิกจะถอนความยึดมั่นถือมั่นได้.

นี้คุณเจ้าไว้ก็จะมีประโยชน์ อย่างน้อยมันก็มีประโยชน์ทางตรรก ทาง logic สำหรับจะพูดจา ถ้าเป็นพุทธบริษัท ต้องพูดให้ถูกต้องตามหลักของพุทธบริษัท อย่าให้โต่งไปโดยส่วนเดียวข้างใดข้างหนึ่ง; เช่นไปในทางกาม หรือไปในทางทำลายวัตถุที่ตั้งแห่งกาม.

ถ้าเป็นไปในทางกาม มันก็เบียดแยะ; ถ้าทำลายอวัยวะ อายตนะ หรืออะไร มันก็แห้งเกรียม. ถ้าไปในทางกาม มันก็หย่อนๆ, ถ้าไปในทางทำลายอวัยวะที่สัมผัสเสีย มันก็ตึงๆ. อันนี้ช้ายก็ข้างกามนี้ช้าย, ข้างตรงกันข้ามก็ชวา ฉะนั้นให้เรารู้ไว้บ้าง แม้แต่เพียงเพื่อพูดจา ก็มีประโยชน์มาก.

แต่เรื่องไม่ใช่ต้องการให้รู้ไว้เพียงเพื่อพูดจา; ต้องการให้รู้ชัดจนถึงกับว่า มันถอนความยึดมั่นถือมั่น ว่าเป็นอย่างนั้น ว่าเป็นอย่างนี้, จิตจะหลุดพ้น. แต่ถ้าไม่ไปยึดมั่นถือมั่นอะไร ว่าเป็นอะไร โดยส่วนเดียวอย่างนั้น จิตจะมองเห็นว่า โอ, มันเป็นเพียงกระแสที่บีบบีบจายตาเท่านั้นเองไฉย, เท่านั้นเองไฉย, ตถตา เช่นนั้นเองไฉย, มันไม่มีอะไรที่จะเอามาเป็นตัว เป็นตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นเรา เป็นเขา เป็นนี้ เป็นอื่น.

อานิสงส์ของอยู่ตรงกลางนี้เพื่อไม่ติดในสิ่งใด. อย่าเข้าใจว่า อยู่ตรงกลางแล้วจะติดอยู่ตรงกลางนี้ ไม่ถูกดอก เรื่องนี้เป็นอย่างอื่น ถ้าติดต้องติดข้างโน้นหรือข้างนี้, ติดฝ่ายชอบหรือฝ่ายไม่ชอบ. ถ้าเห็นว่าเป็นกระแส

แห่งปฏิจสุมุบาทเสียแล้ว มันยึดไม่ได้; เมื่อยึดไม่ได้ มันก็ไม่ติด. เอากระแสนแห่งปฏิจสุมุบาทมาใส่อยู่เป็นหลักนี้ มันไม่ซ้ายไม่ขวา ไม่หน้าไม่หลัง ไม่อะไร; แล้วมันก็ไม่อาจจะยึดได้ เพราะฉะนั้นมันจึงไม่ติด. เพื่อจะไม่ยึดมัน ถือมันในสิ่งใดแล้ว จึงมีมัชฌิมาปฏิบัติ คือการอยู่ตรงกลาง.

มัชฌิมาปฏิบัติทางจักสมบุรณ์ เมื่อไม่ยึดมั่นเวทนา.

แล้วที่นี้มีมรรคมีองค์ ๘ หรือมัชฌิมาปฏิบัติ ที่เรียกว่า ตรงกลางมี องค์ ๘ นี้จะสมบุรณ์ เมื่อไม่ยึดมั่นในเวทนา. พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ว่า *ว่าเมื่อไม่ยึดมั่นในเวทนาแล้ว ก็จะต้องอยู่ตรงกลาง.* เวทนามก็เหมือนกับที่พูดตอนเช้า เวทนามารักก็รัก, เวทนาม่าเกลียดก็เกลียด, เวทนาม่าโกรธก็โกรธ, เวทนาม่า กลัวก็กลัว, ^{๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕} นั่นคือยึดมั่นทนทนแหละ. ^๕ เมื่อไม่ยึดมั่นในเวทนามันแล้ว มันก็ กลางโดยสมบุรณ์ อยู่ตรงกลางอย่างอิสระสมบุรณ์ มรรคมีองค์ ๘ สมบุรณ์เมื่อ ไม่ยึดมั่นในเวทนา.

ถ้ามีสัมมาทิฐิ ก็ไม่ยึดมั่นในเวทนา, มีความดำริชอบ ก็ไม่ไป ยึดมั่นในอะไร, หนาวใจชอบ คำพูดนั้นจะไม่แสดงความยึดมั่นในอะไร, การงาน ชอบ การงานนั้นก็แสดงว่าไม่ยึดมั่นในอะไร, อาชีพชอบ ก็เหมือนกัน ไม่ได้ยึด มั่นในอะไร, ความเพียรชอบ ก็ไม่ไปติดในอะไร, สติชอบ ก็ไม่ติดในอะไร, สมาธิชอบ ก็ไม่ติดในอะไร. ฉะนั้นจึงเห็นว่า เมื่อไม่ยึดมั่นในเวทนา ความ เป็นกลางก็สมบุรณ์, มัชฌิมาปฏิบัติก็สมบุรณ์.

มัชฌิมาปฏิปทาเป็นตัวพรหมจรรย์.

ที่นี้ก็มีคำที่ต้องทราบต่อไปว่า มัชฌิมาปฏิปทา หรือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น เป็นตัวพรหมจรรย์. พรหมจรรย์ที่พระพุทธเจ้าตรัสนั้น มันหมายถึงอย่างนี้. ในภาษาไทยมันอาจจะหมายถึงเรื่องเพศ, เรื่องหญิงเรื่องชาย, เรื่องไม่เคยสัมผัสเพศ เรียกว่าประพฤติพรหมจรรย์ นั้นมันเป็นภาษาใหม่. คำว่าพรหมจรรย์ เดิมแล้ว คือมัชฌิมาปฏิปทา คืออริยมรรคมีองค์ ๘. ความหมายก็คือว่าทำยาก, ต้องทำกันจริงๆ, ทำจริงจนเป็นเรื่องจริงไปเลยนั่นแหละ เรียกว่าพรหมจรรย์. ที่นี้เรื่องที่เกี่ยวข้องเรื่องเพศ ก็เรียกว่าพรหมจรรย์ได้เพราะมันทำจริง แต่มันเป็นเพียงพรหมจรรย์แค่นั้น เป็นเพียงพรหมจรรย์ทางเพศเท่านั้น. พรหมจรรย์ทั้งหมดนี้คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นตัวพรหมจรรย์.

ในเมื่อเราประพฤติพรหมจรรย์ หรือว่าบวชเข้ามาเพื่อประพฤติพรหมจรรย์นี้ พรหมจรรย์มันอยู่ที่ประพฤติตามมรรคมีองค์ ๘, อริยมรรคมีองค์ ๘, ก็หมายถึง ศีล สมาธิ ปัญญา. อีกชื่อหนึ่ง ก็ว่าเป็นตัวพรหมจรรย์. ศีล สมาธิ ปัญญา กระจายออกเป็นมรรคมีองค์ ๘; มรรคมีองค์ ๘ ย่นเข้ามาก็เหลือแต่ ศีล สมาธิ ปัญญา.

นี่ถ้าใคร ประพฤติเต็มที่ของศีล สมาธิ ปัญญา ก็จะมีอริยมรรคมีองค์ ๘ แล้วมันจะอยู่ตรงกลาง คือมันไม่ไปติดในที่ไหน, ด้านไหน.

มัชฌิมาเป็นกัลยาณมิตร.

ที่^{๕๔}นอกคำหนึ่งเรียกว่า กัลยาณมิตร มัชฌิมาปฏิบัติ ๘ องค์นี้เป็น กัลยาณมิตร. มิตร คือ เพื่อน ในภาษาคนก็เพื่อน เพื่อนของเราที่มีอยู่เรียกว่า เพื่อน เพื่อนในภาษาคน. แต่ถ้าเพื่อนในภาษาธรรม เป็นเพื่อนไปสู่^{๕๕}นิพพาน; สิ่งนั้นเรียกว่า กัลยาณมิตร. อริยมรรคมีองค์ ๘, เป็นกลาง ๘ อย่างนี้, ก็เรียกว่ามี กัลยาณมิตร เป็นเพื่อนไปนิพพาน.

มัชฌิมาอาจเรียกว่า โพรธิปักขิยธรรม.

ที่^{๕๖}นี้ มรรคมีองค์ ๘ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า โพรธิปักขิยธรรม โพรธิปักขิยธรรม ในนวกอวาทก็มี โพรธิปักขิยธรรม, บางปางแห่งเรียกว่า โพรธิปักขิยธรรมไม่ใช่ปักขิยธรรมก็มี, โพรธิปักขิยธรรมก็มี, ความหมายเดียวกัน คือสิ่งที่เป็นฝ่ายแห่งโพธิ. โพรธิ ก็โพธิ ^{๕๗}ปักขิก ก็เป็น^{๕๘}ฝ่าย ธรรม ก็คือธรรม, ธรรมที่เป็นฝ่ายแห่งโพธิ. นี้ มรรคมีองค์ ๘ มัชฌิมาปฏิบัติ ความกลาง ความเป็นกลาง ๘ ประการนี้เรียกว่า โพรธิปักขิยธรรม ไม่ฝ่ายซ้าย ไม่ฝ่ายขวา; แต่เป็นฝ่ายฝ่ายที่จะไปสู่^{๕๙}นิพพาน.

ธรรมที่จะเป็นไปข้างฝ่ายพระนิพพานโดยทำเดียว โดยด้านเดียว นั้น เรียกว่า โพรธิปักขิยธรรม มีหลายชุด; อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้เป็นชุดหนึ่งในพวกที่เป็นฝ่ายฝ่ายแห่งพระนิพพาน; ความหมายก็คือตรงกลาง.

ความเป็นกลาง อย่างที่ว่ามาแล้ว มีรากฐานอยู่ที่ธรรมชาติ. ธรรมชาติอันเป็นกลาง ทำให้วิวัฒนาการอย่างถูกต้อง โดยเริ่มด้วยเรื่องทางจิตมี ความเป็นกลางอย่างถูกต้อง; จิตก็มีวิวัฒนาการถูกต้อง แล้วก็ไปสู่พระนิพพาน ได้. อาการอย่างนั้นเรียกว่าหนทาง, เลยให้ชื่อคำบรรยายนั้นว่า มัชฌิมาคือ หนทาง ความเป็นกลางคือหนทาง.

การสอนเรื่องความดับทุกข์ยังเข้าใจผิดกันอยู่ ควรแก้ไข.

ความเข้าใจผิด ที่มีอยู่ในเมืองไทยของคนบางคน แล้วก็ตำม ว่า เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นเขาสำหรับคนไปนิพพาน เป็นโลกุตระ อย่าเอามาสอนชาวบ้าน. เขาว่าอย่าเอามาสอนชาวบ้านเลย, เรื่องนิพพานไปสู่โลกุตระ เขาถือว่าเราทำผิด ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำ เอาสิ่งที่ไม่ควรมาสอน เขาถือว่าผิด.

นี้ผมบอกอยู่เดี๋ยวนี้ นั่นแหละคือเข้าใจผิด อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือ มัชฌิมาปฏิบัติเหล่านี้ เขามีสำหรับคนตั้งแต่บุรุษ; เพราะมันเป็นทาง เป็นทางที่บุรุษจะเดินไปสู่ความเป็นอริยะ. ถ้าบุรุษไม่เดินแล้วใครจะเดิน คนที่เป็นอริยะอยู่แล้วจะเดินไปไหน ทางนั้นมันเพื่อเดินไปสู่ความเป็นอริยะ พระอริยะเจ้า.

จะนั้นเรื่องทางนี้ คือเรื่องสำหรับบุรุษ; บุรุษจะเดินไปสู่ความเป็นอริยะ หรือไปสู่โลกุตระ คือนิพพาน. จะนั้น อย่าไปเข้าใจผิด เหมือนกับคนที่เขาหัวเก่า เขายึดมันถือมัน ยึดมันถือมันอย่างไม่ต้องดูตาม้าตาเรือ, ไม่รู้อะไร ยึดมันกันด้วยคำพูดก็พูดอย่างนั้น.

ที่นี้เราบอกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น ใช้ได้, สำหรับใช้ด้วย แก่
 บุคคล บุคคลจะเดิน เดินไปสู่ความเป็นอริยะ.

คำพูดอย่างนั้นทำลายพุทธศาสนาหมด, ที่ว่าไม่ให้เอาแม่เรื่อง
 อริยมรรคมีองค์ ๘ มาสอนชาวบ้าน ก็ทำลายประโยชน์ของชาวบ้าน, ทำให้
 พุทธศาสนาไม่มีประโยชน์, ไม่มีความหมายแก่คนที่ยังอยู่ในโลก.

คนบุคคลที่ยังไม่รู้จะไรอยู่ในโลก ต้องการจะออกไปจากโลก ก็ต้อง
 เดินตามทาง; ทางนี้ก็คือ อริยมรรคมีองค์ ๘, อริยมรรคมีองค์ ๘ จึงเป็น
 เรื่องเหมาะหรือจำเป็น สำหรับคนแม่ที่เป็นบุคคล.

ดำรงตนอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นก็ไม่ขัดขวางอะไรกับการที่เป็น
 ชาวนา ชาวสวน พ่อค้า ข้าราชการ อะไรก็ได้ โดยไม่ต้องขัดขวางอะไรกัน.

นี้เรียกว่า ความเข้าใจผิดยังมีอยู่แม้ในประเทศไทย ที่เรียกว่าเป็น
 เมืองพุทธ รู้พุทธศาสนา, แล้วรู้ว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ ไม่ให้เอามาสอน
 ชาวบ้าน. แล้วก็เหมือนกับที่ว่า ไม่ให้เอาเรื่องสันโดษมาสอนประชาชน;
 กลัวประชาชนจะไม่ทำการทำงาน ไม่ขยันขันแข็ง. หรือ อีกเรื่องหนึ่ง ก็ว่า
 อย่าเอาเรื่องสุญญตา อนัตตา มาสอนชาวบ้าน, ทำมากเกินไปแล้ว.

ผมเอามาสอน เขาก็หาว่าทำผิดฝ่าฝืนตัว ทำอย่างไม่ควรจะทำ.
 เราก็มองหลักที่ว่า เพื่อให้ดับทุกข์นะ; เพราะมีตัวมีตน มันต้องเป็นทุกข์มาก
 แล้วมันก็ต้องจะฝึกฝน ที่จะไม่ให้ยึดมั่นตัวตนกันเสียบ้าง จะได้ไม่เป็นทุกข์.

เรื่องความดับทุกข์ มีไว้สำหรับคนที่เป็นอย่างทุกข์ ก็คือบุคคลคน
ธรรมดาตนเอง. เรื่องดับทุกข์ที่ดีที่สุด ก็คือเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น. นี้ควรเอา
มาสอนกันบ้าง ให้ทำไปโดยไม่ต้องยึดมั่นถือมั่น.

จิตว่าง คือ ว่างจากความยึดมั่นถือมั่น; ถ้าไปยึดมั่นถือมั่นอะไร
เข้าแล้วมันไม่ว่าง. ต่อเมื่อมันไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ก็เป็นอิสระแก่ตัวเอง, มีปัญญา
มีสมาธิสมบูรณ์ ก็เป็นจิตที่ว่างจากความยึดมั่น, แล้วทำอะไร ทำงานได้ดีที่สุด
เป็นสุขด้วย. เมื่อจิตว่างนี้จะมีความสุข แล้วจะทำหน้าที่การงานได้ดี; ฉะนั้น
คำว่า ว่างนั้นคือกลางที่สุด ตรงกลางก็มีัชฌิมา.

แล้วเรื่องมันก็มีแทน สำหรับหัวข้อนี้ว่า มีัชฌิมานั้นแหละคือหน
ทาง. คุณ ไปศึกษาความหมายของคำว่า กลางๆ อย่างที่ว่ามาแล้วนี้. คำว่า
กลาง นั้นแหละคือหนทาง ถ้าสุดฝ่ายนี้ สุดฝ่ายโน้น แล้วมันจะเดินไปได้
ที่ไหนเล่า? มันไม่สุดทั้งฝ่ายนี้ ไม่สุดทั้งฝ่ายโน้น นั้นแหละจะเดินไปได้; แล้ว
ก็มาเรียกเสียว่า กลาง.

มีัชฌิมาคือ หนทาง ไม่ค่อยเอามาสอนกันในหลักสูตรการศึกษา;
ให้นักศึกษารู้หัวใจของพุทธศาสนา คือเรื่องมีัชฌิมา. นี้เราตั้งอยู่ในหนทางกลาง
ไม่ได้ เราก็ต้องทนทุกข์ แล้วก็ต้องทำผิดหลายๆ อย่าง และเป็นทุกข์.

ไปปรับปรุงสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรา ให้เข้าสู่จุดที่เป็นกลาง คือ
ถูกต้อง พอดี สมดุลย์ แล้วทุกอย่างมันก็จะง่าย ไม่ทำให้เกิดความทุกข์แก่เรา.

เอาละ, เรื่องนี้มีแทน ก็ยุติการบรรยายวันนี้ แล้วไปประชุม.

มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัข ๑๐ ชั่วโมง

- ๘ -

ณ ลานหินโค้ง, สวนโมกข์

๒๙ ต.ค. ๒๓, เวลา ๒๐.๓๐ น.

ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ.

ท่านที่เป็นภิกษุราชภัฏ ผู้ที่จะต้องลาสิกขา ทั้งหลาย,

การบรรยายที่เราเรียกว่า มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัข ๑๐ ชั่วโมง เป็นตอนที่ ๘ ในครั้งนี้ ผมจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า ความสะอาด ความสว่าง และ ความสงบ.

ศึกษาให้เข้าใจเหตุที่ใช้คำ ๓ คำ.

สามคำนี้เป็นคำพิเศษ ผมเคยพูดขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ ๑๐ กว่าปีมาแล้ว ; เดียวนี้มีคนเอาไปพูดตามกันมากพอๆ เพราะว่ามันสะดวกดี เข้าใจได้ง่าย. แต่เชื่อว่ายังเข้าใจกันไม่ได้ถึงที่สุด เพราะมันมีความหมายมาก, มีความสำคัญเกี่ยวพันกันมาก จำเป็นที่เราจะต้องเข้าใจให้ถึงที่สุด.

ถ้าเรารู้จักคำ ๓ คำนี้ จะรู้อะไรที่เนื่องกับ ๓ คำนี้มากกว่าทีเดียว. สิ่งทั้ง ๓ นี้ จะสามารถช่วยให้เรามีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่แท้จริงอยู่ในหัวใจของเรา. ถ้าเราไม่รู้จักสิ่งทั้ง ๓ นี้, ไม่ทำให้มันขึ้นมา, ก็ไม่มีโอกาสที่จะทำให้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มาอยู่ในหัวใจของเรา.

อีกประการหนึ่ง สิ่งทั้ง ๓ นี้ เป็นสัญลักษณ์ของจิตว่าง, หรือเป็นคุณสมบัติของจิตว่าง จึงเห็นว่าควรนำมาพูด เพื่อประโยชน์แก่ผู้ที่ยังมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับคำว่า จิตว่าง.

ประเด็นใหญ่ๆ ก็มีอยู่ ๒ คือว่า เรื่องนี้จะช่วยให้เรามีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อยู่ในใจเราได้จริง, และจะเข้าใจคำว่า จิตว่าง นั้นได้จริง. ผมก็จะพูดไปตามลำดับที่ละตอน.

อะไรสะอาด สว่าง สงบ.

ในตอนแรกนี่ก็จะพูดว่า ที่ว่า สะอาด สว่าง สงบ นั้น สะอาด สว่าง สงบ ของอะไร? ก็ตอบว่า ของจิต นั้นเอง. สะอาด สว่าง สงบ ในที่นี้ไม่ใช่ที่อื่นไม่ใช่พื้นที่ ไม่ใช่บ้านเมือง; แต่ว่าเป็นภาวะของจิต ที่ได้รับการอบรมถึงที่สุดแล้ว.

สะอาด มีความหมายอย่างไร? ตอบ เพราะไม่สกปรกด้วยกิเลส.

สว่าง หมายความว่าอย่างไร? เพราะไม่มีมืดด้วยโมหะ หรืออวิชชา.

ที่ว่า *สงบ เพราะอะไร ?* เพราะไม่มีการปรุงแต่ง ที่เรียกว่า สังขารนั้น เพราะไม่มีการปรุงแต่ง.

ก็ดูกันไปตามลำดับว่า สะอาด เพราะไม่สกปรกด้วยกิเลส. คำว่า *กิเลส* แปลว่า *สกปรก*. ของสกปรกทั้งหลายนี้เขาเรียกว่ากิเลส. เดียวนี้เอามาเป็นชื่อของกิเลสในใจ.

ที่นี้ *สว่าง* นี้ตรงกันข้ามกับมืด, มืดด้วยโมหะ, มืดด้วยอวิชชา ฉะนั้นจึงทำให้จิตมืด.

ที่นี้ *สงบ* เพราะไม่มีอะไรมากระตุ้น หรือปรุงแต่ง.

คำว่า *สังขาร* นี้ คือ *การปรุงแต่ง*, คือทำให้อะไรเกิดขึ้นใหม่เรื่อยๆ นั้นแหละเรียกว่าสังขาร *มันก็คือเหตุนั่นเอง, เหตุที่ปรุงแต่งให้เกิดผล*; อาการที่ปรุงแต่งนั้นเขาเรียกว่า *สังขาร*.

คำว่า *สังขาร* แปลว่า *ปรุงแต่ง* นี้ให้ช่วยจำไว้ให้ดีทีก่อน เดียวนี้จะพูดให้มันชัดลงไป, เดียวนี้เราเข้าใจคำว่า *สังขาร* ในความหมายอื่น; แต่ตัวหนังสือมันคือปรุงแต่ง.

รู้จักสิ่งสกปรกแล้วจะ รู้จักสะอาด.

เอ้า, ที่นี้จะดูในเรื่องสะอาด ข้อแรก. กิเลสเป็นเหตุให้สกปรก เพราะไม่สะอาด. ที่นี้ *กิเลสคืออะไร ?* กิเลส เรียกโดยชื่อว่า *โลภะ โทสะ โมหะ*

นี้ตัวบท หรือ *แม่บท* ของมัน. จาก *โลเก โทสะ โมหะ* นี้ออกไปเป็นข้ออย่างอื่นอีกมากมาย; แต่มันรวมได้ใน ๓ ชุดนี้. ฉะนั้นเราศึกษา ๓ ชุดนี้ เราก็จะเข้าใจได้หมด.

โลเก โทสะ โมหะ ๓ ชุดนี้คือกิเลส; สกปรก เหมือนกับว่าของสกปรกนี้ทำให้เนื้อผ้า เนื้อตัว สกปรก. เดียวนี้ ของสกปรกก็ทำให้จิตใจสกปรก.

โลเกคืออะไร, โทสะคืออะไร, โมหะคืออะไร, ผมก็เคยพูดมาแล้ว; แต่กลัวว่ายังจำไม่ได้ หรือไม่ชัดเจน. ช่วยจำกันไว้ให้ดีๆเถอะ มันเป็นหลักที่จะช่วยให้เราเข้าใจธรรมะง่ายที่สุด หรือเข้าใจเรื่องกิเลสง่ายที่สุด.

โลเก หรือ ราคะ นี้มันพวกหนึ่ง เป็นพวกที่จะเอา. โลเก คือจะเอา, อยากรจะได้. ราคะ มันมาจาก ร-ช แปลว่า *ติดอยู่ กอดรัดอยู่ กำหนดอยู่ ย้อมอยู่* เหมือนกับสีย้อมผ้า ราคะ. ฉะนั้น ราคะ เป็นกิเลสพวกแรกคือพวกที่จะเอา แล้วจะติดกันอยู่.

ที่นี้พวกที่ ๒. คือ โทสะ หรือ โกรธะ. โทสะ ก็โกรธ, โกรธ ก็โกรธ, ตัวมันตรงกันอยู่แล้ว. โทสะก็ประทุษร้าย คือจะทำลาย; ไม่อยากเอา, ไม่อยากติดกันอยู่, อยากรจะแยกออกไป และทำลายเสีย, อาการของมันอย่างนี้.

นี้พวกที่ ๓. โมหะ ก็แปลว่า หลง หลงก็คือว่า มัน *ไม่รู้ว่าจะเอาหรือไม่เอา*, ก็มีความสงสัย สนใจผูกพันอยู่ จะไม่แน่ว่าจะเอา หรือจะทำลายมันต่างกันอย่างนี้.

ตัวแรก จะเอาเข้ามายึดไว้ กอดรัดไว้. ตัวที่ ๒ จะผลักออกไป, จะทำลายเสียให้หมด. ตัวที่ ๓ นี้ไม่แน่ ได้แต่่วนเวียนๆ สนใจอยู่นั้นแหละ, สงสัยอยู่นั้นแหละ, ใง่อยู่นั้นแหละ.

ถ้าว่ามันมีกิเลสซ้อนเข้ามา เราก็แยกดูความหมายของมัน ซึ่งจะอย่างไรก็ได้สุดท้าย ดูความหมาย. ถ้าความหมายเป็นพวกจะเอา จะยึด ละก็ เป็นพวกแรก, ความหมายจะตีออกไปเสีย ตีเสียให้ตาย เป็นพวกที่ ๒, ถ้าว่าวนเวียนพัวพันอยู่ด้วยความใง่ ความหลง ความสงสัย แล้วก็ เป็น พวกที่ ๓.

ฉะนั้นการที่เขาจะให้เราสงเคราะห์ก็กิเลสซ้อนชั้นซ้อนนี้ ลงไปในกิเลส ๓ พวกนี้เราเอาหลักนี้เป็นหลัก ไม่มีทางผิด. ถ้าผิดก็คือครูสอนผิดเอง; เพราะธรรมชาติของกิเลสมันมีอยู่อย่างนี้.

เมื่อ ความโลภเกิดขึ้นในใจ ก็ศึกษาให้รู้จักความโลภ. เดียวนี้ไม่ศึกษา; โลกให้สนุกไปเลย; ไม่ได้ศึกษาตัวความโลภ ให้รู้จักว่ามันเป็นอย่างไร. โกรธ ขึ้นมา ก็ไม่สนใจศึกษาว่าความโกรธคืออะไร, มันก็สนุกไปเลย ความโกรธมันก็สนุกไปแบบหนึ่งเหมือนกัน. โมหะ มันมืดหรือ ใง่ นี่ยากที่จะศึกษา; แต่อย่างน้อยวางหลักไว้ว่า พอใง่เมื่อไรก็จะ ศึกษาดูที่ จะสนใจความใง่ของตัวเอง. ให้รู้จักไว้ทุกคราวที่ใง่ สักวันหนึ่งมันก็จะรู้จักโมหะ.

กิเลสเกิดครั้งใด จะฝังความเคยชินไว้.

เอ้า, ที่นี้มี ความโลภ ขึ้นมากก็ตาม ความโกรธ หรือ ความหลง ก็ตาม มันเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง นี่มันฝังรากของมันไว้ คือความเคยชิน ที่จะเป็นอย่างนั้น อีก; นี่เขาเรียกว่า อนุสัย ที่นี้จะไม่เรียกว่า กิเลสละ กิเลสของสกปรกเกิดขึ้น แล้ว มัน จะฝังอนุสัยไว้สำหรับจะเป็นอย่างนั้นอีก.

ความโลภ หรือ รากะเกิดขึ้น มันก็ลงอนุสัย ลงรากอนุสัย ที่จะเคยชิน ไว้ เรียกว่า รากานุสัย. ถ้าโกรธ ที่หนึ่ง มันก็ลงอนุสัย ไว้ คือความเคยชินที่ จะเป็นอย่างนั้นอีก เรียกว่า ปฏิฆานุสัย นี่ถ้าว่ามัน โหลง มีโมหะ ไปที่หนึ่งแล้ว มันก็ เก็บความเคยชินนั้นไว้ เรียกว่า อวิชชานุสัย.

เพราะเรามี อนุสัยนี้สำหรับจะโลภ เราจึงโลภง่ายที่สุด ใจเป็น สายฟ้าแลบ.

เพราะเรามี ปฏิฆานุสัยเก็บไว้ในสันดาน เราจึงโกรธง่ายที่สุด, โกรธเร็วที่สุด เหมือนกับสายฟ้าแลบ.

ที่นี้เรามี อวิชชานุสัยเต็มที เราจึงโง่ง่าย เผลอง่าย สะเพร่าง่าย อวดดีง่าย, อะไรทุกอย่างที่มันเป็นเรื่องของความโง่. ฉะนั้นความโง่นี้ ไม่ใช่ของ ยากนะ มันโง่ได้เป็นสายฟ้าแลบ, โง่ได้เหมือนกับฟ้าแลบ เร็วมาก สะเพร่า ประมาท ผลุนผลันออกไปด้วยความประมาทนี้; เพราะเราก็ก๊เก็บอนุสัยไว้ใน สันดาน.

อนุสัย^๕ นี้แปลว่านอนตาม หรือตามนอน มันก็คือความเคยชินที่จะเป็น
 อย่างนั้น สะสมไว้; แต่ไม่ใช่ว่าสะสมไว้อย่างของ อย่างสิ่งของ อย่างเก็บเงิน
 เก็บอะไรนะ มันสะสมความง่ายที่จะเกิด; แต่มันก็ไม่ได้เกิดอยู่ตลอดเวลาออก.
 แม้อนุสัย^๕ นี้ มันก็เพียงแต่ว่า มันสะสมความเคยชินที่จะเป็นอย่างนั้น; เพราะ
 ในสันดานของเรา^๕ นั้นมันง่ายที่จะเป็นอย่างนั้น; ส่วนนี้ ส่วนที่ง่ายที่จะเป็น
 อย่างนั้น ก็เรียกว่า อนุสัย.

ที่^๕นี้ อนุสัยเก็บไว้ทุกที่ที่มีกิเลส; พอเกิดโลก^๕ ที่หนึ่ง ก็เก็บราคา-
 อนุสัยไว้, โกรธที่หนึ่ง เก็บปฏิฆานุสัยไว้, โง่ที่หนึ่ง เก็บอวิชขานุสัยไว้, ก็ลอง
 คำนวณดู ปีหนึ่งเราโง่กี่ครั้ง โกรธกี่ครั้ง โมหะกี่ครั้ง แล้วมันก็มีมาก ๆ จนเป็น
 สันดาน.

อนุสัยมีมากกอดตันออกมาเป็นอาสวะ.

ที่^๕มันจะออกมานี้ ที่เก็บไว้มาก ๆ, การที่จะออกมามันก็ยิ่งง่าย.
 เพราะมันมีมาก ถ้ามัน ไหลออกมา เขาเรียกว่า อาสวะ. มองลงไป^๕ที่ความ
 กอดตันที่มันเก็บไว้มาก, แล้วมันก็มี^๕ความกอดตันที่จะออกมา. ความกอดตันที่ออก
 มานี้เราจะเรียกว่า อาสวะ แปลว่า จะไหลออกมา, การไหลออกมา ก็ออกมา
 แสดงมาเป็นกิเลสอีกแหละ.

หรือถ้าว่ามันจะไหลไปทางอื่น เป็นกาม เป็นภพ เป็นอะไรก็มี;
 ชื่อมันแปลออกไป : กามาสวะ - อาสวะทางกาม ก็พวกโลก พวกราคะ, ภวาสวะ
 - พวกโมหะ จะเป็นนั่นเป็นนี่, อวิชชาสวะ ก็พวกโมหะ.

เรามี คำ ๓ คำ ทำงานเนื่อกัน กิเลส ที่เกิดขึ้นสกปรก, แล้วสะสม ความเคยชินแห่งกิเลสไว้ เรียกว่า อนุสัย. นี้ความกตค้นที่จะออกมา หรือออกมาแล้ว ไหลออกมาแล้ว ก็เรียกว่า อาสวะ.

กิเลส อนุสัย อาสวะ ทำงานเนื่อกัน.

นี่มันคำพูดกันอยู่บ่อย ๆ แต่ดูจะยังไม่เข้าใจนักว่ มันเป็นคำโดย ถูกต้องอย่างไร? และทำหน้าที่อย่างไร? กิเลสทำจิตให้สกปรก, อนุสัยก็ทำ สันดานให้สกปรก; เพราะอนุสัยนี้เก็บไว้ในสันดาน. กิเลสนี้ มันเกิดขึ้น แล้วที่จิต ก็ทำจิตให้สกปรก. อนุสัยเก็บไว้ในสันดาน มันก็ ทำสันดานให้ สกปรก. ที่น อาสวะออกมา ออกมาอย่างไร, ที่ไหน, เมื่อไร, ก็ทำอันนั้น ที่นั้น เมื่อนั้น ให้สกปรก; นี้ออกมาจากสันดาน.

ที่นคำว่า กิเลส นี้ สกปรก, สกปรกแก่สันดานส่วนลึกของจิต, แล้วก็สกปรกที่จิตด้วย, นี้ ไหลเลยออกมาข้างนอก มาที่กายที่วาจา ก็พลอย สกปรกไปด้วย. ถ้ากิเลสทำให้พูดออกมา มันก็พูดสกปรก, กิเลสให้ทำ กรรม ทำกิริยา แล้วมันก็สกปรก. ฉะนั้น กายวาจาก็พลอยสกปรก, จิตก็ สกปรกมาแล้ว, สันดานก็สกปรก; เมื่อเกิดอนุสัย หรือมันทำให้อาสวะไหล ออกมา ก็สกปรกตลอดสายเลย

นี่กิเลสมันสกปรกอย่างนี้; เราจะต้องสังเกตให้ดี กำหนดศึกษาให้ดี ให้รู้จักตัวจริงของมัน อย่าเป็นแต่ตัวหนังสือ. นี้เพราะอย่างนี้แหละ มันจึงสกปรก, กิเลสเป็นเหตุให้สกปรก.

หลักปฏิบัติในการทำจิตให้สะอาด.

เอ้า, ที่นี้จะถือโอกาสพูดไปเสียเลยว่า จะทำให้สะอาดได้อย่างไร?
ดูเป็นคู้ๆ ไปเสียดีกว่า.

มีพระบาลีว่า *ปญฺญา ปริสุทฺติ - ย่อมบริสุทฺธิด้วยปัญญา* คือ
สะอาดด้วยปัญญา. ปัญญาเป็นความรู้ เป็นของฟอกให้สะอาด; ท่านจึงว่า
บริสุทฺธิ คือสะอาดได้ด้วยปัญญา.

ที่นี้เรา จะมีปัญญาตอนไหนกัน ที่จะไม่ให้เกิดกิเลส? เมื่อตอนบ้าย
ก็พูดถึงเรื่อง ปฏิจสมุปปาท ที่ว่าจะเกิดกิเลสเมื่อผัสสะมันโง่, เมื่อผัสสะ
ไม่มีปัญญา. เมื่อสัมผัสอะไรด้วยความโง่ แล้วตอนนั้นมันจะเกิดกิเลส.

ถ้ามีปัญญามาทันทีผัสสะ ผัสสะไม่โง่ ก็รู้จักผัสสะ รู้จักเวทนา;
ไม่เข้าใจผิด เป็นเวทนาน่ารัก น่าเกลียด น่าโกรธ น่ากลัว กิเลสก็เกิดไม่ได้.
ถ้ามีปัญญามาทัน โดยสตินำมา ในขณะที่แห่งผัสสะ; เวทนาจะหลอกเราไม่
ได้ เรารู้เท่าเวทนา ว่าเวทนาเป็นอย่างนี้ๆ ไม่ยึดมั่นในเวทนานั้น. นี่ สะอาด
เพราะปัญญา อย่างนี้.

ที่นี้ จะสะอาดลึกลงไปได้ ถ้าว่าเราห้ามกิเลสไว้เสียได้, ขำระกิเลส
เสียได้ด้วยปัญญา อนุสัยมันก็ไม่เกิด. เพราะว่าไม่เกิดกิเลส มันก็ไม่เกิดอนุสัย
ซึ่งเป็นของคู่กัน. เมื่อไม่เกิดอนุสัย สันดานมันก็สะอาด; สันดานก็สะอาด
เพราะไม่มีอนุสัยไปกองอยู่ที่นั่น.

ที่^๕ ถ้าอนุสัยไม่เกิดไม่มี อาสวะมันก็ไม่มี; เรียกว่าสันดาน ถึงจิต ถึงทางออกมาถึงกาย ถึงวาจา ตลอดทางที่มันจะไหลออกมานั้น มันก็ไม่มีของสกปรก มันก็สะอาดกันไปหมด.

นี่ถ้าทำได้อย่างนี้ มีผลให้สะอาดแก่สันดาน แก่จิต แก่ทวาร ทางกาย ทางวาจา ด้วย. นี่คือสิ่งสกปรก เป็นเหตุให้สกปรก, แล้วก็ล้างมันออกเสียได้อย่างนี้. นี่เป็นเรื่องที่ ๑ คือความสะอาด.

ความสว่างมีได้เพราะขจัดมืด.

ที่^๕ เรื่องที่ ๒ คือ ความสว่าง ไม่สว่างเพราะมันมืด; ถ้าเอามืดออกไปเสีย ก็มีสว่าง. เราควรจะถือว่า มืด^๕มันของเกิด; ถ้ามันไม่เกิดมา มันสว่างอยู่โดยธรรมชาติ.

หลักทางจิตใจก็เป็นอย่างนั้น คือว่าจิตนี้เป็นประภัสสร คือสะอาด อยู่ สว่างอยู่ สงบอยู่; แต่พอกิเลสเกิดขึ้น มันก็สกปรกมืดมัว กระวน กระวาย อย่างนี้. แสงสว่างทางวัตถุ เช่นดวงอาทิตย์มันมีอยู่; ถ้าอย่ามีอะไรมาบังดวงอาทิตย์ แสงก็ส่องสว่างอยู่เรื่อย; เดียวนี้ โลกเรา^๕มันถูกบังด้วยเหลี่ยมหนึ่งของโลก มันก็มีมืดอยู่ด้าน^๕นี้ เรียกว่ามืดมันมีอะไรมาบังมันก็มีมืด; เอาของบังออกเสียมันก็สว่าง.

เราจะถือเป็นหลักว่า สว่างนั้นคือของเดิม มีดินี่มาใหม่; เหมือนกับสะอาดนี้ของเดิม สกปรกนี้มาใหม่. นี้สว่างของเดิม มีดินี่มาใหม่, มีตทางจิตใจนี้. มีตทางวัตถุ เช่นไม่มีแสงแดด มันก็มีตทางวัตถุ. เดียวนี้ไม่มีปัญญา มันมีโมหะ มีอันนี้เข้ามาบังมันก็มีตทางจิตใจ.

อวิชชา ก็ต้อง ถือว่าเป็นกิเลสเหมือนกันละ, โมหะก็เป็นกิเลส, อวิชชาก็เป็นกิเลส. กิเลสแม่กิเลสลูกกันไปตามเรื่อง, อวิชชามันเป็นกิเลสแม่ มันคลอเคลียมาเป็นโลกะ โทสะ โมหะ เป็นกิเลสลูก.

ที่นี้เราก็ มีตอยู่ด้วยกิเลส อากาเรนมีชื่ออีกอย่างหนึ่ง ฟังดูไพเราะดี คือ กิเลสนิทรา เป็นบาลีก็ กิเลสนิททา; ถ้าเป็นไทยก็ กิเลสนิทรา คือหลับแห่งกิเลส, หลับอยู่ด้วยกิเลส, กิเลสทำให้เราเป็นเหมือนคนหลับ. นี้เขาก็เรียกว่า หลับอยู่ด้วยกิเลส.

ถ้าผมพูดว่า ทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี้หลับอยู่ด้วยกิเลส คุณจะโกรธไหม? ทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี้กำลังหลับอยู่ด้วยกิเลสนิทรา ถ้าไม่มีปัญญา ไม่มีความรู้ ก็ยังหลับอยู่ หลับอยู่ด้วยกิเลสนิทรา ทั้งที่เขียนหนังสืออยู่ได้ละ.

นี่รู้จักอาการอย่างนี้ไว้เสียบ้าง ว่ามีตอย่างไร นี้ก็เขียนหนังสือก็ได้; แต่มันมีโมหะมีอวิชชา นี้ก็เรียกว่ามีต, หลับอยู่ด้วยกิเลสนิทรา, มัน มีตทางวิญญาณธ. เขาถือว่ามันเป็นความมืดยิ่งกว่าทางวัตถุ; มีตเพราะไม่มีแสง อาทิตยก็มีต อย่างกลางคืนมันมืด. แต่มีตด้วยกิเลส มีตด้วยอวิชชา มีตยิ่งกว่า

นั้น; มีดยิ่งกว่าขาดแสงแดด, มีดยิ่งกว่าตาบอด; ตาบอดก็ไม่มืดเท่าไร เพราะมันยังมีความคิดนึกรู้อะไรก็ได้.

มีหลักเป็นพระพุทธรูปที่ว่า โลกนี้ โลกคือหม้อต้มน้ำ มันถูกอวิชชา ครอบอยู่ เป็นเปลือกหม้ออยู่ แสงสว่างเข้าไปไม่ได้; โลกคือหม้อต้มน้ำมันก็มืด. แสงสว่างแห่งพระธรรมเข้าไปในจิตของเราไม่ได้ เพราะอวิชชาครอบไว้ จิตใจของเราก็มืด. นี้เรียกว่า มีดทางจิตใจ มันเป็นอย่างนี้.

มีดไม่รู้จริงนี้มันก็ทำผิดเหมือนคนตาบอดนี่. เงินมันก็เกิดเรื่อง, คือเงินมืด ๆ มันก็เกิดเรื่อง; เพราะมันมืด. นี้จิตมืดด้วยอวิชชาไปทำอะไรเข้า มันก็เกิดเรื่อง, คือเป็นไปในทางร้าย จะบังเอิญให้ถูกต้องมีผลนี้ มันเป็นไปไม่ได้. นี้เรากลัวความมืดของอวิชชา ของโมหะ; เรียกว่ามันมืดแล้ว, มันไม่สว่างแล้ว.

หลักปฏิบัติในการทำให้สว่าง.

ที่นี่จะทำให้สว่าง จะทำอย่างไร? นี้ ก็บอกกันอยู่ตรงๆแล้วเป็นคู่กัน อยู่แล้ว ว่า ปัญญาเป็นแสงสว่าง นตฺถิ ปญฺญา สมา อภา - แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาแล้วไม่มี.

แสงสว่างมีมากชนิด; แต่แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี. ฉะนั้น ถือว่าแสงสว่างของปัญญานี้สูงที่สุด; ก็เอาแสงสว่าง มาสิ คือปัญญา มาสิ

เข้าไปที่โมหะ หรืออวิชชา คือความมืด. นี่เครื่องกันเครื่องบังให้มืด มันก็
 หลีกไป มันก็เกิดควมสว่างขึ้นที่นั่น.

แสงสว่างนี้มีชื่อเรียกหลายๆ ชื่อ; แสงสว่างทางจิตใจนี้ บางทีก็
 เรียกว่าปัญญา, บางทีก็เรียกว่า ธรรมจักษุ, บางทีก็เรียกว่า วิชชา, บางทีก็เรียกว่า
 อาโลโก อาโลกะ, *อาโลกะ* นี้แปลว่า *แสงแดด*; แต่เดี๋ยวนี้เอามาเป็นชื่อของ
 แสงปัญญา. นี้รู้อย่างที่เคยบอกมาแล้วว่า คำชาวบ้านถุกยืมมาใช้เป็นคำ
 ธรรมะ ที่เรียกเหมือนกันกับคำเดิมนั้นแหละ; แต่มีความหมายอย่างอื่น คือ
 มีความหมายในทางจิตใจ.

นี้ *จักษุว่าลูกตา* นี้ยืมไปใช้ในทางธรรมะ เป็น *ปัญญาจักษุ, วิชชาความรู้*
 ทางจิตทางวิญญาณ, แสงสว่างทางจิตทางวิญญาณ ก็ล้างโมหะ ล้างอวิชชา
 ที่ทำให้มืดนั้นหมดไป มันก็สว่าง.

เดี๋ยวนี้ที่เราพูดกันติดปากก็ว่า *การศึกษานำให้เราฉลาด ทำให้เรา*
สว่าง; แต่คุณมันจะผิวเผิน ไปสักหน่อย. นี่ไปเรียนไปเข้าโรงเรียนเข้ามหา-
 วิทยาลัย มีการศึกษาแล้วเราก็สว่าง.

สว่างนี้มันไม่สว่างถึงที่จะเดินทางไปนิพพาน มันสว่างอยู่ใกล้ ๆ นี้;
 เว้นเสียแต่ว่า ถ้าเราเอาคำว่าศึกษา นั้นนะ ให้ไปมีความหมายอย่างเดียวกับคำว่า
 สึกขา คือ ศีล สมภาิ ปัญญา ถ้าศึกษานี้ทำให้สว่างได้จริง, ศีล สมภาิ ปัญญา
 นี้ทำให้สว่างได้จริง.

ถ้าศึกษาอย่างที่เรามี เป็นการศึกษาระบบหมาทางตัวนี้ ไม่มีทางที่จะสว่างได้ ฉะนั้นชวนกันมาต่อทางสุนัขกันเป็นการใหม่. ศึกษาทำให้สว่าง จะต้องศึกษาที่ถูกต้องและเพียงพอ, แล้วก็ให้เป็นศึกษาในความหมายว่า สึกขา : ศิลศึกษา จิตตศึกษา ปัญญาศึกษา; นี้จะทำให้สว่างได้.

ศีล สมาธิ ปัญญา ทำงานเหมือนกับสหกรณ์ : พื้นฐานที่ดีเป็นศีล ก่ง่ายที่จะมีสมาธิ, มีสมาธิแล้วมันก่ง่ายที่จะมีปัญญา มันร่วมมือกันได้, จะใช้ทำมิตให้สว่างก็ได้, หรือจะใช้ทำสกปรกให้สะอาดก็ได้. เอ้า, นี้เรียกว่าเรื่องสว่าง เรื่องที่ ๒.

ความสงบ, ต้องรู้จักเหตุคือสังขาร.

ที่นี้มาเรื่องที่ ๓ เรื่องสงบ. เหตุที่ไม่สงบ คือไม่สงบเงียบราบคาบลงไปได้ เพราะมีของกวน คือปรุง คือกระตุ้น ปรุงไว้ นั่นคือสิ่งที่เรียกว่าสังขาร มันก็คือกิเลสอีกนั่นเอง กิเลสอวิชชา. กิเลสแม่บทนั้นนะ มันทำให้เกิดสังขาร คือของปรุง; เมื่อปรุงแล้วมันก็สงบไม่ได้นี่ เพราะมันไปกระตุ้นไปทำให้เกิดอันใหม่ เกิดของใหม่.

สังขาร นี้แปลว่า ปรุงแต่ง, เป็นการปรุงแต่งก็เรียกว่า สังขาร ได้. อำนาจที่จะปรุงแต่งก็เรียกว่า สังขาร ได้. เรามักจะเข้าใจว่า สังขารร่างกายเสียเรื่อยไป สังขารร่างกายนั้น คือของที่ถูกปรุงแต่ง ก็เรียกว่า สังขาร เหมือนกัน.

นี่คุณเคยสังเกตให้ดีว่า สังขาร น้อยอย่างน้อยก็ ๓ ความหมาย : สังขาร คือ การปรุงแต่ง หมายถึงกิริยาที่ปรุงแต่ง, นีสังขารสิ่งซึ่งเป็น ผู้ปรุงแต่ง ก็ สังขารอีกแหละ, แล้ว สิ่งที่ถูกปรุงแต่ง ก็เรียกว่าสังขารอีกแหละ.

ผู้ปรุงแต่ง ก็คือกิเลสประเภทวิชชาณี; มันทำหน้าที่ปรุงแต่ง, ทำการปรุงแต่ง ไม่ยอมให้หยุด.

แล้ว สิ่งที่ถูกปรุงแต่ง ก็คือสังขารนามรูปนี้ ร่างกายจิตใจนี้ เรียกว่าสังขารเหมือนกัน เพราะมันถูกปรุงแต่ง.

ทีนี้ กิริยา ที่เป็นอย่างนั้น ก็เรียกว่าสังขาร เหมือนกัน, คือการ ปรุงแต่ง.

สังขาร มันมีถึง ๓ ความหมายอย่างนี้ ผู้ปรุงแต่งก็เรียกว่าสังขาร, ผู้ถูกปรุงแต่ง ก็เรียกว่าสังขาร, กิริยาปรุงแต่ง ก็เรียกว่าสังขาร.

นี่ ปรุงแต่ง มันหมายความว่ามากวน มาทำ มาทุกอย่าง ที่จะไม่ให้ จิตอยู่อย่างสภาพเดิม; เหมือนกับที่เราปรุงแกง ปรุงกับ ปรุงอะไรขึ้นมา ปรุงบ้าน ปรุงเรือน ปรุงเมือง อะไรขึ้นมา; มันทำให้เกิดอะไรขึ้นมาใหม่เรื่อย; อันนี้ไม่สงบเพราะกิเลสเป็นผู้ปรุง.

ต้องหยุดสังขารเสีย คือ หยุดการปรุงแต่งเสีย แล้วก็สงบ, ต้อง ทำลายกิเลสที่เป็นผู้ปรุงเสีย; ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วมันก็มีผู้ปรุง, มีเหตุปัจจัย

สำหรับการปรุงมันก็ ปรุงกันเรื่อย. กิริยาปรุง ก็คือปฏิจจสมุปบาท อย่างที่
 ้ามาแล้วตอนกลางวัน นั้นมาปรุง, ปรุงเรื่อยไป จนถึงที่สุด.

หลักปฏิบัติในการหยุดปรุง.

นี่จะหยุดการปรุงแต่งได้อย่างไร? โอ๊ย มันก็ ปัญญาอีกแหละ
 มันนำหัวที่ว่า ปัญญาที่มันเป็นอาวุธสารพัดนึก, เป็นยาสารพัดนึก, ที่จะแก้
 ปัญหาได้สารพัดนึก. ปัญญาเห็นโทษของการปรุงแต่ง แล้วมันก็จะหยุดการ
 ปรุงแต่ง; ถ้ายังไม่เห็นโทษของการปรุงแต่ง มันก็ไม่หยุดการปรุงแต่ง.

นี่จะต้องมีปัญญาแหลมลึก มองเห็นการปรุงแต่ง มองเห็นโทษ
 ของการปรุงแต่ง มองเห็นการปรุงแต่งมันบีบคั้น, ทำให้เราต้องเวียนว่ายไป
 คือเกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป, เกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไปนี่ คือเวียนว่ายไปในเกิด
 ขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป ไม่น่าสนุกเลย.

พอปัญญามองเห็น อย่างนี้ ก็เบื่อ ต่อการที่จะเวียนว่ายไปในการ
 ปรุงแต่ง, จึงทำหน้าที่ที่จะหยุดการปรุงแต่ง. อุปสม แปลว่า สงบ, เข้าไปสงบ,
 สงขารอุปสม, สงขารูปสม - เข้าไปสงบเสียซึ่งสังขาร คือหยุดปรุงแต่ง นี่จึงจะ
 สงบ คือไม่เวียนว่าย.

นี่เอาปัญญามาทำหน้าที่ นับตั้งแต่เข้าใจเรื่องนี้; เกลียดการปรุง-
 แต่ง แล้วทำลายตัวผู้ปรุงแต่ง คืออวิชชา. หนทางที่มันจะปรุงแต่ง, บัณฑิตมัน

จะปรุ่แต่ง ก็ฎุ่บ่ฎุ่ญาควบคุม หรือว่า ทำลายหมด สิ้น. หมดการปรุ่แต่ง
นี้เรื่องความสงบ.

ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ มีอยู่ ๓ คำ ๓ อย่าง เป็นคุณสมบัติของจิต. ถ้าจิตได้กระทำถูกต้องตามหลักเกณฑ์ที่ว่าไปแล้ว, จิตก็มีคุณสมบัติ คือ สะอาด คือ สว่าง คือ สงบ.

พอดีผมเลือกเอาตัว ส. ไว้ : สะอาด สว่าง สงบ คำอื่นมันก็มี แต่มันไม่เป็นตัวอักษรที่จะมาเข้าชุดกันได้, เลยเลือกเอา สะอาด สว่าง สงบ เพื่อจะเอาตัว ส. ๓ ตัว ๓ ส. เพื่อจำง่าย เพื่อสังเกตง่าย เพื่อเรียกง่าย ๓ ส. ถ้าพูดว่า สาม ส. แล้ว ขอให้นึกถึง สะอาด สว่าง สงบ, แล้วเป็นคุณสมบัติของจิตในบัดนี้ ที่ได้อบรมดีแล้วด้วยภาวณา. เป็นอันว่าเรารู้จักสิ่งทั้ง ๓ นี้ คือ สะอาด สว่าง และสงบ.

สะอาด สว่าง สงบ เกี่ยวกับ พระรัตนตรัย.

เอ้า, ที่นี้ที่เกี่ยวกับ พระรัตนตรัย อย่างไรต่อไป. พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์; เราจะไม่ดูแต่ที่เปลือก เราจะดูให้ลึกเข้าไป ถึงส่วนลึก ส่วนใน ส่วนหัวใจ.

พระพุทธเจ้าโดยเปลือกนอก ก็คือสังขารร่างกาย, มีเบญจขันธ์, มีอะไรเหมือนกับเราทั่วไปนี้ นั่นเป็นพระพุทธเจ้าส่วนที่เป็นนามรูป เนื้อหนัง

ข้างนอก. แต่คุณค่าคุณสมบัติส่วนลึกของท่าน ก็คือ ความสะอาด สว่าง สงบ แห่งจิตของท่าน. ในหัวใจของพระพุทธเจ้ามีความสะอาด คือบริสุทธิ์, มีความสว่าง คือว่าปัญญา มีความสงบ คือนิพพาน หรือสันติ; เรียกเป็นไทยๆกันดีกว่าว่า สะอาด สว่าง สงบ มีอยู่ในส่วนลึก ศูนย์กลางของความ เป็นพระพุทธเจ้า, ก็เรียกว่า หัวใจของพระพุทธเจ้า คือความสะอาด สว่าง สงบ; แต่หัวใจในทางนามธรรมนั้น ไม่ใช่หัวใจ ก้อนหัวใจ.

ที่นี้ พระธรรม, พระธรรมไม่ใช่เปลือกนอก, พระธรรมไม่ใช่ หนังสือ ไม่ใช่โบราณ ไม่ใช่อย่างนั้น, นั้นมันเป็นเปลือกนอก. เนื้อแท้ของ พระธรรม คือ *ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ*, คือ *การศึกษา การปฏิบัติ* แล้วได้ผลของ *การปฏิบัติ* ก็คือความสะอาด สว่าง สงบ อีก.

ปริยัติ-เรียน ก็เรียนเรื่องสะอาด สว่าง สงบ, *ปฏิบัติ-กระทำ* ก็กระทำเพื่อสะอาด สว่าง สงบ, *ปฏิเวธ-สำเร็จผล* ก็เป็นความสะอาด สว่าง สงบ. เราจึงถือว่า หัวใจของพระธรรม ก็คือความสะอาด สว่าง สงบ. อย่าเอาเปลือกนอกมาเป็นเกณฑ์.

ที่นี้พระสงฆ์, ถ้าพระสงฆ์จริง ในหัวใจก็เหมือนกับพระพุทธเจ้าแหละ. พระสงฆ์ก็เรียนเพื่อสะอาด สว่าง สงบ, ปฏิบัติเพื่อสะอาด สว่าง สงบ, ได้ผลเป็นความสะอาด สว่าง สงบ. ถ้าระดับสูงสุดเป็นพระอรหันต์ ก็สะอาด สว่าง สงบ เต็มที่, หรือจะเป็นโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี มันก็น้อยลงมา, น้อยลงมา; แต่มันก็มีความหมายเป็นความสะอาด สว่าง และสงบ ฉะนั้น พระสงฆ์ก็มีหัวใจเป็นความสะอาด สว่าง สงบ.

นี้เรียกว่า พระพุทธจริง พระธรรมจริง พระสงฆ์จริง คือความสะอาด สว่าง สงบ แห่งจิตนี้. นี้เราก็เอามาใส่ในหัวใจเราได้ โดยทำจิตของเราให้สะอาด, พยายามทำจิตของเราให้สะอาด สว่าง สงบ, นั่นก็คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มาอยู่ในหัวใจของเรา ตามมากตามน้อย; จะเป็นพระพุทธเจ้าหน่อยๆ พระธรรมน้อยๆ พระสงฆ์น้อยๆ ก็ยังดีกว่าไม่มีเสียเลย.

สาม ส. เกี่ยวกับพุทธบริษัท.

พุทธบริษัท แปลว่าอะไรคุณทราบไหม? บริษัท : บริ แปลว่า วงรอบ ๗ มัคฆ์ แปลว่า มั่ง; บริษัท แปลว่า มั่งเป็นวงรอบ ๗, รอบ ๗ อะไรสักอย่างหนึ่ง. ถ้าเป็นพุทธบริษัท ก็มั่งรอบ ๗ พระพุทธเจ้า.

จะไปนั่งรอบได้ที่ไหน? พระพุทธเจ้านิพพานแล้ว เผลาแล้ว ก็ต้องเอา พระพุทธเจ้าจริงที่ยังอยู่ คือหัวใจของท่าน, คือความสะอาด สว่าง สงบ แห่งจิตนี้.

จะมานั่งล้อมได้อย่างไร? ก็ทำจิตของเราให้เป็นอย่างนั้น. สิ่งนั้นก็มาอยู่ในหัวใจของเรา, เราก็นั่งล้อมได้ด้วยจิตใจ.

นี่เป็น พุทธบริษัทจริง ก็เป็นอย่างนี้ นั่งล้อมรอบพระพุทธเจ้าได้, นั่งล้อมรอบพระธรรมก็ได้, พระสงฆ์ก็ได้. แต่เดี๋ยวนี้เรามีคำเดียวว่า พุทธบริษัท นั่งล้อมรอบพระพุทธเจ้า, โดยเอาพระพุทธเจ้าจริง ไปใส่ไว้กลางหัวใจของเรา. นี้เราสามารถ ที่จะทำให้มีพระพุทธเจ้าจริง ขึ้นในหัวใจของเรา.

เราจะเรียกว่า ถึงพระพุทธเจ้า ก็ได้นะ, นี่ถึงจริง ๆ คืออย่างนี้; **ไม่ใช่ พุทธิ สรณิ คจฺฉามิ แต่ปาก.** ถึงแม้ปากนี้มันไม่ได้; ถึงจริง ๆ ต้องเป็นอย่างนี้ : เอาพระพุทธเจ้าจริง พระธรรมจริง มาใส่ไว้ในหัวใจของเรา, ^{๕๔๔}นี่ถึงจริง ๆ.

เรากลัวพูดให้มากไปกว่านั้นว่า เราผสมเป็นอันเดียวกับพระพุทธเจ้าเลย เพราะท่านมาอยู่ในหัวใจของเรา. อาจกลัวพูดไปถึงว่า **เราก็คือพระพุทธเจ้าด้วยเหมือนกัน; เพราะว่าพระพุทธเจ้าแท้จริง มาอยู่ในหัวใจของเราเสียแล้ว.**

^{๕๔๕}นี่คือเครื่องมือ ทำให้ความเป็นพุทธบริษัทของเราสมบูรณ์. ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ เป็นสิ่งที่เราทำให้เกิดขึ้นได้ ในหัวใจของเรา; นั่นคือการทำให้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เข้าไปอยู่ในหัวใจของเรา; ไม่มีอะไรดีไปกว่านี้.

คุณ สนใจเรื่องความสะอาด สว่าง สงบ ให้ถูกจุด, ให้เต็มที เต็มความหมายเถอะ จะมีประโยชน์มาก. นี่ตอนหนึ่งแล้วนะ สะอาด สว่าง สงบ ทำให้เรามีพระพุทธเจ้าในหัวใจของเราได้.

จิตว่างประกอบด้วย สะอาด สว่าง สงบ.

ที่นี้ตอนที่ ๒ ที่ผมพูดด้วยคำว่า จิตว่างประกอบด้วยภาวะสะอาด สว่าง สงบ.

คำว่า จิตว่าง นี้ ผมพูดมาหลายปี ๑๐ กว่าปีแล้ว, จนกระทั่งบัดนี้ ยังมีคนไม่เข้าใจอยู่นั้นแหละ; เพียงแต่เข้าใจเพิ่มขึ้นๆ, แต่ยังมีคนที่ไม่เข้าใจ เข้าใจเขว เข้าใจผิด ขัดแย้งกันไปต่างๆ นานา; เดียวนี้ก็จะพูดเพื่อให้เข้าใจ.

ที่จะมี สะอาด สว่าง สงบ จิตก็ต้องว่าง, หรือถ้ามีสะอาด สว่าง สงบ แล้วจิตมันก็ว่าง. ถ้าจิตไม่สะอาด ก็ไม่ว่าง, ไม่สว่าง ก็ไม่ว่าง, ไม่สงบ ก็ไม่ว่าง. ไม่สะอาด ไม่สว่าง ไม่สงบ ก็คือไม่ว่าง; ถ้าว่างมันก็สะอาด สว่าง สงบ.

คำว่า จิตว่าง ในที่นี้ หมายถึงจิตกำลังไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นอะไร, ใจความสำคัญมีอยู่ที่นั่น. จิตไม่ได้เกิดกิเลสอุปาทานยึดมั่นถือมั่นอะไร นั้นเรียกว่า จิตว่าง; เหมือนเมื่อมือไม่ได้จับอะไร ก็เรียกว่ามือของเรากำลังว่าง, พอมือของเราไปจับอะไรเข้าเสียแล้ว มือของเราก็ไม่ว่าง. จิตไม่ได้เกิดอุปาทานไปจับฉวยอะไรเข้าไว้ ก็เรียกว่าจิตว่าง.

จิตนี้ต้องมีอารมณ์เสมอแหละ จิตนี้ก็ต้องมีอารมณ์สำหรับรู้สึกทางจิต; แต่ถ้ามันไม่ได้จับฉวยอารมณ์ใดๆเลย ไม่ได้ยึดมั่นอารมณ์ใดๆเลย ก็เรียกว่ามันว่าง. แม้จิตจะรู้สึกต่ออารมณ์; แต่ไม่ได้จับฉวยอารมณ์นั้น โดยความเป็นตัวตน หรือของตน. จิตนี้ต้องมีอารมณ์เสมอ ไม่อย่างนั้นไม่เป็นจิต; มันเป็นจิตต่อเมื่อมีอารมณ์มาร่วมด้วย.

ที่เห็นว่า ว่าง นั้น ไม่ใช่ว่างจากอารมณ์. จิตต้องมีอารมณ์ มันจึงจะเป็นจิตขึ้นมา ชนิดหนึ่งๆ; แต่เมื่อไม่ได้จับฉวยอารมณ์ใดๆโดยความ

เป็นตัวกู - เป็นของกู, หรือโดยความเป็นตัวตน หรือของตน; จิตนั้นมันก็ไม่มีการจับฉวย; เมื่อไม่มีการจับฉวย ก็เรียกว่ามันว่าง.

มีบางคนยังไม่เข้าใจภาวะจิตว่าง.

ที่นี้บางพวก เช่นพวกอภิธรรมนี้ เขาว่าจิตว่างไม่ได้ เพราะจิตต้องมี *อารมณ์* ว่างจากอารมณ์ ก็ถูกแล้ว. จิตมีอารมณ์; แต่จิตไม่ได้จับฉวย; เหมือนกับมือไม่จับฉวยก็ยังเรียกว่าว่าง. ความว่างในที่นี้หมายถึงไม่ได้ยึดมั่นถือมั่น.

มัน อาจจะเอาความว่างนี้เป็นอารมณ์ก็ได้, เอาความสะอาดเป็นอารมณ์ก็ได้, เอาความสว่างเป็นอารมณ์ก็ได้, เอาความสงบเป็นอารมณ์ก็ได้, แต่ว่า *ไม่ยึดมั่นถือมั่น*. ไม่ยึดมั่นถือมั่นความสะอาด, ไม่ยึดมั่นถือมั่นความสว่าง, ไม่ยึดมั่นถือมั่นความสงบ, โดยความเป็นตัวตนของจิต หรือว่าของธรรมเหล่านั้น.

หรือ แม้จิตจะมีอารมณ์ว่าง กำหนดอารมณ์ว่าง ก็ไม่จับฉวยยึดมั่นอารมณ์ว่าง ไม่ยึดมั่นในความว่าง; จิตก็ยังคงว่างอยู่. จิตรู้สึกว่างจากการจับฉวย รู้สึกต่อความว่าง ความว่างนั้นก็เป็นการอารมณ์ของจิต; แต่จิตไม่จับฉวยเอาความว่างนั้น โดยความเป็นตัวตน; ฉะนั้นจิตนั้นก็ยิ่งว่าง.

นี่จิตมีภาวะสะอาด ก็ไม่ได้จับฉวยเอาภาวะสะอาดมาเป็นตัวตน — ของตน, เป็นเพียงอารมณ์เฉย ๆ ก็ยังคงว่าง. สะอาดแล้วสว่าง; จิตมีภาวะสว่าง รู้สึกต่อความสว่าง มีสว่างนั้นเป็นอารมณ์ แต่ก็ไม่ได้จับฉวยมาเป็นตัวตน มันก็ยังคงว่าง. นี่จิตมีภาวะสงบ ไม่ได้จับฉวยเอาความสงบมาเป็นตัวตน หลงไหลอะไรอยู่ นั่นมัน ก็ยังคงว่าง.

จิตไม่ว่างจากอารมณ์ จริง; แต่ว่าจิตว่าง จากความยึดมั่นถือมั่น ต่ออารมณ์ ได้. ฉะนั้น เมื่อใดไม่มีความยึดมั่นในสิ่งใดเลย ก็เรียกว่า จิตนี้ว่าง. จะยึดความว่างเป็นอารมณ์นั้นมันยึดไม่ได้อยู่ดีละ; แล้วจิตมันก็ไม่ยึด เพราะจิตมีปัญญา มันฉลาดเสียแล้ว. จิตว่างนั้นประกอบอยู่ด้วยปัญญาสูงสุด เพราะมันไม่ยึด; ถ้ายึดก็โง่, ถ้าฉลาดรู้จริง มันก็ไม่ยึด. จิตฉลาดรู้จริงนั้น เห็นโลก คือสิ่งทั้งปวง โดยความเป็นของว่าง. นี่เห็น นั่นคือ ทักษะ คือ ญาณะ คือ ปัญญา. จิตมีปัญญา มีญาณ มีทักษะ เห็นสิ่งทั้งปวง ว่าง : โลกนี้ ว่างจากตัวตน ว่างจากสิ่งที่จะเป็นตัวตน, และว่างจากสิ่งที่จะเป็นของตน.

พระพุทธภาสิตสอนให้รู้จักความว่างก็มีอยู่.

อตุตฺเตน วา อตุตฺตนิเยน วา สุกฺขญฺเอย นี สุกฺขญฺเอย ก็ว่างจากอตุตฺตา, ว่างจากอตุตฺตนิยา, ว่างจากความหมายที่จะเป็นตัวตน, ว่างจากความหมายที่จะเป็นของตน. เมื่อจิตนี้เห็นอันนี้ด้วยปัญญา แล้วมันจะบ้าไปยึดมั่นถือมั่นอะไรได้; มันเห็น โดยความเป็นของว่างจากตัวตนและของตนแล้ว จิตนี้ก็ไม่ยึดถือ เพราะมันยึดถือ

ไม่ได้. มันเห็นความที่ยึดถือไม่ได้ เพราะว่าโลกนี้เป็นของว่าง. ที่นี้จิตก็พลอยว่างจากการยึดถือไปด้วย จิตในสภาพอย่างนี้เรียกว่า จิตว่าง คือไม่ยึดถืออะไรเลย โดยความเป็นตัวตน หรือของตน.

ฉะนั้นท่านจึงสอนให้เราพิจารณา แม้แต่อาหาร บิณฑบาต จีวร เสนาสนะ เกสัช โดยความเป็น นิสฺสสตฺโต นิหฺขีโว สุกฺกโย นั้น; ว่างจากตัวตนอย่างนั้น เป็นบทเรียนแรกที่สุด. อย่าไปยึดถืออาหารบิณฑบาต จีวร เสนาสนะ เกสัช อะไรเลย; ทั้งที่เราต้องการอย่างยิ่ง; มีประโยชน์อย่างยิ่ง, อาศัยอยู่อย่างยิ่ง, ก็อย่าได้ไปยึดถือ โดยความเป็นตัวตนเลย. สิ่งเหล่านี้ก็รวมอยู่ในคำว่า "โลก". เขาใช้คำว่า โลก รวมหมดไม่ว่าอะไร; จะเป็นร่างกายก็ได้, เป็นจิตใจก็ได้, มันเป็นโลกไปหมด, ทั้งหมดนั้นมันว่างจากตัวตนและของตน.

พอจิตเห็นอันนี้ จิตก็ว่าง จิตก็ไม่ยึดถือ; มันก็ว่างเอง เฉยเอง. ฉะนั้น จิตจึงมีอิสระภาพ. ถ้าจิตไปจับฉวยอะไรเข้าไว้ มันก็เป็นทาสของสิ่งนั้น. ที่นี้เมื่อไม่จับฉวยอะไรเลย จิตก็มีอิสระภาพ คืออิสระ. อิสระภาพของจิต คือจิตไม่จับฉวยอะไร; นี้ ความว่างนี่คืออิสระภาพ.

จิตว่างมีสมรรถนะสูง ทำให้เป็นสุข ทำงานได้ผลดี.

ที่นี้ เมื่อจิตไม่เป็นทาสของอะไร จิตนั้นก็มีความแจ่ม มีกำลัง มีผลานุภาพ มีสมรรถนะ. จิตที่ว่างนี้มีกำลังสูงสุด, มีอานุภาพสูงสุด, มีอิสระภาพ

สูงสุด. แล้วมันก็ทำอะไรได้ดี, ทำอะไรได้ดี. ฉะนั้นผม จึงพูดว่า ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง; พวกที่เขาเข้าใจไม่ได้ เขาก็โห่ เพราะ เขาไม่เข้าใจทำงานด้วยจิตว่างทำอะไร? คือ ทำงานด้วยจิตที่ว่างจากความยึดถืออะไรอยู่. จิตนั้นกำลังเป็นอิสระที่สุด, จิตนั้นกำลังมีปัญญาที่สุด; คือมีสะอาดที่สุด, สว่างที่สุด, สงบที่สุด, นั้นแหละ.

จิตที่ไม่ได้เป็นทาสของอะไร ไม่จับจวนอะไร ก็เป็นจิตอิสระเฉลี่ยวณลาด; ถ้าไปจับจวนอะไร มันก็เป็นทาสของสิ่งนั้นเสียแล้ว; มันไม่อิสระ, มันไม่อาจจะเฉลี่ยวณลาดได้ เพราะไปตกเป็นทาสของสิ่งนั้นเสียแล้ว.

ฉะนั้น อย่าไปเป็นทาสของอะไร คือ อย่าไปยึดมันอะไร มันก็อิสระคล่องแคล่ว แล้วก็มีกำลัง; ฉะนั้น จิตว่างทำงานได้ดี, ทำงานยากๆ ได้ดี คิดเก่ง จำเก่ง นึกเก่ง อะไรก็เก่งไปหมด. ทำงานด้วยจิตว่าง งานนั้นจะเป็นผลดี.

ที่พิเศษประเสริฐที่สุด ก็คือว่า มันเป็นความสุขอยู่ในตัวมันเอง, มันเป็นความสุขอยู่ในตัวมันเองโดยอัตโนมัติ. พอจิตว่างแล้ว ก็เป็นสุขที่สุดเลย; แล้ว ไปทำอะไรเข้าก็ทำได้ดี : จะทำการทำงานในโลกนี้ก็ทำได้ดี, จะปฏิบัติเพื่อไปนิพพานก็ทำได้ดี.

ฉะนั้น ขอให้ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง. อย่ามี ตัวกู - ของกู เป็นผู้ทำงาน, อย่ายึดเอาจิตเป็นตัวกู - ของกู เป็นผู้ทำงาน, ให้มันเหลือแต่จิต มันเป็นจิตเท่านั้น. เลิก ตัวกู - ของกู เลิกตัวตนเสีย ให้เหลือแต่จิต.

นี่ถ้าเราอยากมีตัวเรา เรายังเสียตายตัวเราอยู่ อยากมีตัวเรา ก็ให้มัน เป็นอันเดียวกับจิตที่ว่างไปเสียก็แล้วกัน, ก็ไม่ต้องมีตัวเราอีกส่วนหนึ่ง เหลือ แต่จิตที่ว่าง เราก้จะมีอานุภาพทางจิตทางปัญญามาก.

ยกตัวอย่างเหมือนว่า คุณจะเอาก้อนหินมาขว้างให้ถูกต้นไม้ต้นนี้ คุณ อย่ามีตัวคุณที่เป็นผู้ขว้าง. ให้เลิกตัวตนเสียให้มันเหลือแต่จิต; เอาตัวตนไป เป็นอันเดียวกับจิตเสีย, แล้วจิตมันทำของมันเองได้; ไม่มีตัวเราที่จะเป็นผู้ขว้าง ผิด หรือขว้างถูก, แล้วจะดีใจ หรือจะเสียใจ นี่เลิกหมด ให้เหลือแต่จิต เป็น จิตไปเสียเอง.

เอ้า, ถ้าให้ดีกว่านั้น จิตก็อย่าให้มีเลย มีแต่การขว้าง. ให้ตัวเรา ก้ดี จิตก้ดี เป็นการขว้างเท่านั้น, แล้วมันก็จะขว้างถูก ด้วยอำนาจของความว่าง ของจิต ซึ่งเป็นธรรมชาติสูงสุดขึ้นมา.

นี่ความเป็นสมาริก็มามาก ถ้ามีตัวเราอยู่มันพุ่งชาน, ถ้ามีจิตอยู่ก็ยัง พุ่งชาน. อย่ามีเสียทั้ง ๒ มีแต่การขว้าง, ลืมหมด ไม่มีอะไร, มีแต่การขว้าง โดยธรรมชาติ อย่างนี้จะมีฝีมือ.

นี่ผม อาศัยหลักธรรมในพุทธศาสนานี้ พุท; แต่ว่า เผอิญไปตรงกับเรื่องของพวกเขาเซ็น. พวกเขาเซ็นเขามีเคล็ดมีอะไรอย่างนี้ ที่ว่าเขาฟันดาบบ้าง ยิงศรบ้าง อะไรบ้าง เหมือนกับปาฏิหาริย์นี้; เพราะเขาเลิกตัวตนหมด เหลือ แต่การกระทำ, อะไรๆไปรวมอยู่ที่การกระทำนั้น. ฉะนั้นคนเหล่านี้ก็ฟันดาบ เก่ง ยิงศรเก่ง อะไรเก่ง คือทำอะไรเก่งทุกอย่าง. เขาลืมตัวตน ลืมจิต ลืม

อะไรหมด เหลือแต่การกระทำตามธรรมชาติ; มันคล้าย ๆ กับพระเจ้ามาช่วยทำให้, หรือกฎของธรรมชาติ หรืออะไรทำนองนั้นมาช่วยทำให้.

นี่ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง จะมีผลดีที่สุด แล้วก็จะเป็นความสุขอยู่ในตัวมันเอง. นี่คือจิตว่าง; ไม่มีอุปาทาน ไม่มียึดมั่นถือมั่น ว่างจากความรู้สึกส่วนตัวตน นี่คือว่างจากความยึดถือ. จิตนี้ยังคงรู้สึกว่าเป็นนั้น, นั้นเป็นนั้น, ก็รู้ได้ แล้วมันก็รู้ด้วยว่าว่าง. จิตก็รู้ว่าสะอาด, ก็รู้ว่าสว่าง, รู้ว่าสงบ; แต่มันก็ไม่ยึดถือในสิ่งเหล่านั้นเลย.

จิตนี้ไม่ยึดถืออะไร มันว่างอยู่เสมอ; เราเรียกกันว่า จิตว่าง ทำงานได้ดี สนุกสนานในการทำงาน ไม่ต้องรีบเลิกทำงานไปอาบอบนวด นั้นเพราะมันสุขอยู่ที่นั่นแล้ว จะไปอาบอบนวดทำไม.

สุขอยู่ด้วยการกระทำด้วยจิตว่างนี้ มันมากกว่าที่จะไปทำอย่างนั้น; มีความสุขอยู่ในตัวความว่าง, มีความสะอาด อยู่ในตัวความว่าง, มีความสว่าง อยู่ในตัวความว่าง, มีความสงบ อยู่ในตัวความว่าง, เป็นปัญญาสูงสุด.

เมื่อจิตมันว่างจากกิเลส ว่างจากความยึดถือโดยประการทั้งปวง; มีปัญญาสูงสุด มีแสงสว่างที่สุด มีสมรรถนะมากที่สุด นั่นคือจิตที่หลุดพ้น. จิตที่หลุดพ้นไปจากความยึดถือ นั่นคือจิตว่าง.

ฉะนั้น จำไว้ว่า สะอาด สว่าง สงบ เป็นองค์ประกอบของจิตว่าง, เป็นคุณสมบัติของจิตว่าง. จิตว่างประกอบด้วยคุณสมบัติ คือสะอาด สว่าง และสงบ.

สรุปได้ว่า ปฏิบัติให้มี ๓ ส. จะสามารถและเป็นสุข.

นี่เราพูดกันถึงเรื่องนี้ ซึ่งเป็นคำพูด ๓ คำ สะอาด สว่าง สงบ เอาเป็นพระพุทธร พระธรรม พระสงฆ์ มาใส่ใจเราก็ได้; ถ้าเข้าไปอยู่ในนั้นแล้ว จิตว่าง ไม่มีตัวตน ไม่มีของคน, ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู, ก็เป็นสุขทันที มีสมรรถนะในการกระทำการงานในหน้าที่.

พระพุทธรเจ้าท่านก็ทำหน้าที่ของท่านด้วยจิตว่าง. พระอรหันต์ทั้งหลาย, พระอริยเจ้าทั้งหลาย, ก็ทำหน้าที่ของท่านด้วยจิตว่าง; ท่านจึงทำได้ดี และมีความสุขอยู่ที่นั่น. นี่เราเป็นลูกศิษย์ เราก็ทำตามอย่าง ขอให้เข้าใจความว่าง จิตว่าง แล้วทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง จะไม่มีความทุกข์เลย, จะเป็นสุขอยู่ในตัวการกระทำ, แล้วทำได้ดีด้วย.

นี่เรื่องสิ่งทั้ง ๓ นี้ คือภาวะ สะอาด ภาวะ สว่าง ภาวะ สงบ มีอยู่ที่จิต ก็เป็นจิตสะอาด สว่าง สงบ, แล้วจิตนั้นไม่ยึดถืออะไร โดยความเป็นตัวตน—ของตน จิตนั้นก็คือจิตว่าง.

นี่หวังว่าคุณคงจะเข้าใจคำว่า จิตว่าง อย่างถูกต้อง อย่างนี้, แล้วใช้ประโยชน์ให้ได้. พวกโน้นนะเขาถือว่าจิตว่างไม่ได้ เพราะมีอารมณ์ ก็ถูกแล้ว; จะมีอารมณ์ก็มีไปสิ เมื่อไม่ได้ยึดถืออารมณ์ แล้วมันก็ว่าง.

ฉะนั้นเรามีเงินโดยไม่ต้องยึดมั่นถือมั่นในเงิน จิตก็ยังว่าง, หรือมีอะไรก็ตาม ที่มันเป็นหน้าที่การงาน มีอะไรก็ต้องทำไป โดยที่ระมัดระวัง. อย่าให้มันไปยึดมั่นถือมั่นเข้า ไปยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดแล้ว สิ่งนั้นมันจะกัดเอาเจ็บปวดแหละ.

คุณจำไว้ ไปคอยสังเกต ไปยึดมั่นสิ่งใด สิ่งนั้นมันจะกัดเอาเจ็บปวด. ถ้าไม่ยึดมั่น ก็ว่าง ก็ไม่รู้อะไรจะกัดใคร, ไม่มีอะไรจะกัดใคร มันก็ไม่ใช่เป็นทุกข์ ไม่เจ็บปวด.

นี่คำบรรยายครั้งที่ ๘ เรื่อง สะอาด สว่าง สงบ ทำให้เรามีพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ อยู่ในใจของเราได้จริง, ทำให้เรามีจิตว่าง ซึ่งเป็นสุข อยู่ในตัวมันโดยอัตโนมัติ, และมีสมรรถนะ มีอานุภาพ ที่ทำหน้าที่การงานอะไรให้มีผลดีที่สุด.

ขอกำชับเป็นคำสุดท้ายอีกว่า จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง; ยังมีตอนะ ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น กินอาหารของความว่างอย่างพระกินตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวที่; หมายความว่า ตั้งแต่เกิดมาอย่าได้ยึดถืออะไรว่าเป็นตัวเรา เป็นของเรา, ให้มันว่างมาแต่แรกเกิดมา.

เอ้า, นี่มีการบรรยายกันเพียงเท่านี้ สำหรับวันนี้ แล้วก็ปิดประชุม.

มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัข ๑๐ ชั่วโมง

- ๙ -

ณ ลานหินโค้ง สวนโมกข์

๓๐ พ.ค. ๒๓ เวลา ๙.๓๐ น.

พบชีวิตจริง.

ท่านที่เป็นภิกษุราชนิกาย ผู้ที่จะต้องลาสิกขาทั้งหลาย,

การบรรยายรูปแบบ มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัข ๑๐ ชั่วโมง ของเราเป็นครั้งที่ ๙ ในวันนี้ ผมจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า พบชีวิตจริง.

การบรรยายนี้ต้องเนื่องกับครั้งที่แล้วมา คือเรื่องความสะอาด ความสว่าง และความสงบ; เมื่อจิตได้พบ หรือมี ความสะอาด ความสว่าง ความสงบแล้วก็จะได้พบชีวิตจริง. ที่นี้เราก็มารู้ถึงสิ่งที่เรียกว่า ชีวิตจริง ต่อเนื่องกันไป.

ดูปัญหาเรื่อง ไม่มีตัวตน.

ชีวิตจริง นี้เนื่องกันอยู่กับปัญหาที่ว่า มีตัวตน หรือ ไม่มีตัวตน. ถ้ามีตัวตนจริง มันก็มีชีวิตจริง; ถ้าไม่มีตัวตน มันก็ไม่ใช่ชีวิตจริง. สิ่งที่ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนละก็คือ ไม่ใช่ชีวิตจริง. แล้วปัญหามันก็อยู่ที่ว่า มีตัวตนหรือไม่มีตัวตน เป็นปัญหาโลกแตก; แม้กระทั่งในวงพุทธบริษัท. มันน่าหัวหรือบางทีก็น่าละลายด้วยซ้ำไป ที่ว่ายังเถียงกันอยู่จนบัดนี้ ว่ามีตัวตนหรือไม่มีตัวตน.

ทั้งนี้^{๕๕๔} เพราะเหตุหลายประการอยู่เหมือนกัน เช่นว่า ในพระพุทธานุชาตินเองก็ตรัสทั้ง ๒ อย่าง คือ สัพเพ ธมมา อนตตา — สิ่งทั้งปวงมิใช่ตน แล้วมีพระพุทธานุชาตินว่า อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ — ตนเป็นที่พึ่งแก่ตน; มัน มีทั้ง ๒ ฝ่ายอย่างนี้ พุทธบริษัทจึงเถียงกัน เรื่องมีตัวตนหรือไม่มีตัวตน.

ความหมายของคำว่า ตัวตน มันก็กำกวม หรือมีความหมายกันคนละแบบคนละพวก, แล้วเป็นคำโบราณที่สุด. คำว่า ตัวตน นี้ เป็น คำโบราณของมนุษย์ ก่อนพุทธศาสนา; เขาก็ว่ามีตัวตน. แต่ความหมายของตัวตนนั้นเปลี่ยนแปลงเรื่อย ยังเอาแน่นอนไม่ได้, แล้วในที่สุด ก็มา มีตัวตนอย่างแท้จริงอย่างยั้งที่เรียกว่า อาตมมัน กัน ในศาสนาที่สำคัญที่สุดในประเทศอินเดีย แม้ในยุคพุทธกาล.

พระพุทธเจ้าไม่ทรงคัดค้านเรื่องมีตัวตน.

ที่นี้พระพุทธเจ้าท่านเกิดขึ้น ในหมู่คนที่เขาเชื่อว่า มีตัวตน กันทุกคน. ท่านจะทำอย่างไร? ท่านจะไปหักหาญเขา โดยยกเลิกเขาโดยตรงก็คงทำไม่ได้, แล้วท่านก็ไม่มีปฏิปทาอย่างนั้น. อย่างที่ผมเคยบอกแล้ว ถ้าเกิดข้อขัดแย้งกันขึ้น **พระพุทธเจ้าท่านมีหลักว่า เราไม่ยอมรับ เราไม่ปฏิเสธ เราบอกเขาว่า คุณว่าอย่างนั้นก็ถูกของคุณ; แต่ฉันจะว่าให้ฟังตามเรื่องของฉัน ก็อย่างนี้;** แล้วก็ไม่ต้องเถียงกัน ไม่ต้องทะเลาะกัน ผลัดกันว่าคนละที่.

พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นมา ในหมู่คนที่ทุกคนเชื่อว่ามีตัวตน ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ท่านจะทำอย่างไร? ถ้าเราเข้าใจในข้อนี้ **เราจะมองเห็นพระปริชาญาณอันสูงสุดของพระพุทธเจ้า.**

เอ้า, ถ้ามีตัวตน ก็ต้องทำให้ดี ทำให้มีตัวตนที่ดี ก็จะทำอย่างนั้น ๆ. แต่ที่จริงนั้นไม่มีตัวตน; เพราะว่ามีตัวตนที่ดีที่สุดแล้วมันก็ยังไม่ได้ทุกข์, ตัวตนที่वादิตที่สุด อย่างที่เขาว่ากันนั้น มันยังไม่ดับทุกข์สิ้นเชิง. ดับทุกข์สิ้นเชิงต่อเมื่อ **ไม่มีความรู้สึกว่ามีตัวตน;** นี่จึงเกิด อนัตตา - ไม่ใช่ตัวตนขึ้นมา.

อนัตตาแบบอื่นแบบอนัธพาล ก็เคยมีเหมือนกัน ก็มีอยู่แล้วเหมือนกัน; **นัตติกทัญญิ - ไม่มีตัวตน** ไม่มีอะไรเสียเลย นี่เขาจะเรียกว่า อนัตตาเหมือนกัน แต่ว่าเป็นอย่างอนัธพาล.

อนัตตาของพระพุทธเจ้านี้ มันคล้ายกับอยู่ในระหว่างกลาง; ถ้าคิดว่ามีตัวตนมันก็มี; แล้วจะต้องทำอะไรก็ทำ, ทำให้ถูกต้อง, อย่าให้เป็นทุกข์ขึ้นมา. แต่ที่เท่านั้น สิ่งทั้งปวงมิใช่ตัวตน.

นี่ตัวตน หรือมิใช่ตัวตน มันมีปัญหาคาราคาซังมาจนเดี๋ยวนี้. ตัวพระบาลีเองก็มีทั้ง ๒ อย่าง. แล้วมันยังมีท่าวมถึงว่า *เรามีความเกิดเป็นธรรมดา มีความแก่เป็นธรรมดา มีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเกิด ความแก่ ความเจ็บไปได้.* ใช้คำว่า “ไม่ล่วงพ้นไปได้”; แล้วทำไมมาตรัสคำสอนให้ปฏิบัติเพื่อให้อยู่เหนือเกิดเหนือแก่, พ้นเกิด พ้นแก่ พ้นเจ็บ พ้นตาย เป็นนิพพานเล่า?

นี่พระพุทธภาษิตมีทั้ง ๒ อย่าง อย่างนี้แหละ มันทำความลำบากให้แก่ผู้ที่ไม่สามารถจะเข้าถึงความหมายอันแท้จริง. *สอนให้บ้จ่วงเขกขณ์อยู่ทุกวินาทีว่า ไม่ล่วงพ้นความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ไปได้;* แต่แล้วก็มาสอนเรื่องนิพพาน ที่พ้นเกิด พ้นแก่ พ้นเจ็บ พ้นตาย.

เราต้องยอม, ยอมเพราะว่า ในพระบาลีก็มีทั้ง ๒ อย่าง แล้วเราจะทำอย่างไร? ถ้ามีตัวตนจะมีกันอย่างไร? ถ้าไม่ใช่ตัวตน ไม่มีสิ่งที่เป็นตัวตนจะมีกันอย่างไร? นี่จะต้องพูดกัน.

ชีวิตจริงต้องถึงตัวตนแท้ คือธรรมะ.

ที่^{๕๕}นั้นผมจะพูดถึงชีวิตจริง จะต้องถึงสิ่งที่^{๕๖}เป็นตัวตนชนิดที่แท้จริง จึงพูดกันถึงเรื่อง^{๕๗}นี้, แล้วก็พูดถัดมาจากเรื่องความสะอาด ความสว่าง ความสงบ. ถ้าคุณมองเห็นได้ แล้วด้วยความเข้าใจ มันก็จะมองเห็นได้ต่อไปว่า ชีวิตที่เข้าถึงความสะอาด ความสว่าง ความสงบ นั้นจะเป็นชีวิตจริง คือมันไม่เป็นทุกข์ได้, ยิ่งกว่านั้นจะไม่ตายด้วย, จะไม่มีใครตายด้วย.

ฉะนั้นต้องทบทวนความหมายของคำว่า สะอาด สว่าง สงบ เอามาเป็นเครื่อง^{๕๘}ทำความเข้าใจเกี่ยวกับว่า ชีวิตจริง หรือชีวิตไม่จริง หรือชีวิตปลอม มันคือชีวิตไม่สะอาด ไม่สว่าง ไม่สงบ ซึ่งธรรมดามี^{๕๙}ๆกันอยู่. แต่เขาก็เรียกว่าชีวิต ชีวิตจริงเขาสงวนชีวิต^{๖๐}นี้; แต่เราจะชี้ให้ดูว่าชีวิตยังไม่จริง เพราะยังสกปรก มีดมัว และเวร^{๖๑}ร้อน. ที่^{๖๒}นี้ทำให้มันสะอาด สว่าง สงบลงไป จึงจะเป็นชีวิตจริง; มันก็เลยเนื่องไปถึง เรื่องตัวตนหรือไม่ใช้ตัวตน พร้อมกันไปด้วย.

ที่^{๖๓}นั้นผมอยากจะบัญญัติ เพื่อความเข้าใจกันง่ายๆ เอาภาษาไทยเป็นหลัก ไม่เอาภาษาบาลีเป็นหลัก. ถ้ากิเลสเป็นตัว คือเป็น ตัวกู—ของกู; อย่าง^{๖๔}นี้ตัวที่ไม่จริง, เป็นตัวที่ไม่จริง; กิเลสเป็นตัว, ตัวที่ไม่จริง. ถ้าเอาธรรมะเป็นตัว^{๖๕}ธรรมะเป็นตน^{๖๖}นี้; นี้คือตัวที่แท้จริง.

ถ้าเอากิเลสเป็นตัว อย่างที่เรามากันอยู่ทุกคน; ตัว^{๖๗}ของเรา^{๖๘}คือความหมาย^{๖๙}มันของกิเลส กิเลสเป็นตัวก็ไม่ใช้ตัวจริง. ถ้าธรรมะเป็นตัวก็เป็นตัวจริง แต่จะยัง^{๗๐}เรียกเสียว่าเป็นตน นี้จึงต้องเป็นเรื่องของภาษาไทย. ภาษาบาลีมีแต่คำเดียวคือ *อตฺตา แปลว่าตัว* ก็ได้, *แปลว่าตน* ก็ได้ เอาภาษาไทยมา ฟังแล้วมีความหมายแตกแยกกัน : เป็นตัว คือ เป็นตัวกู—ของกู.

“เอากิลเลสเป็นตัว, เอาธรรมะเป็นตน.” สองประโยคนั้นจำไว้ให้ดี จะรับประกันได้ว่ามันต่างกัน กิลเลสเป็นตัว ธรรมะก็เป็นตน. แต่ภาษาบาลีไม่มีคำที่แยกกันอย่างนี้ ใช้คำเดียวกันเสีย ก็ต้องพูดว่าตนที่แท้จริง กับตนที่ไม่แท้จริง. ตัวนี้เป็นตัวที่ไม่แท้จริง เป็นตนที่ไม่แท้จริง. ถ้าจะให้ถือว่าตนเป็นตนที่แท้จริงก็ไม่ได้ เพราะมีพระบาลีว่า *สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา* — *สิ่งทั้งหลายทั้งปวงมิใช่อัตตานิใช่ตน*; ก็เป็นอันว่า สิ่งที่เรายึดถือกัน ยึดมั่นถือมั่นพัวพันอะไรนั้นก็เรียกว่ามันเป็นสิ่ง มิใช่ตัวตนอันแท้จริง.

ที่นี้พระบาลีว่า *อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ* — *ตนเป็นที่พึ่งของตน* ก็มี *อตฺตที่ปา อตฺตสรณา* — *เธอจงมีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นสรณะเถิด*. ท่านตรัสว่า ให้มีอตฺตาเป็นที่พึ่ง มีอตฺตาเป็นสรณะเถิด; แล้วตรัสขยายความออกไปว่า *ธมฺมที่ปา ธมฺมสรณา* — *นั่นคือมีธรรมะเป็นที่พึ่ง มีธรรมะเป็นสรณะ*.

นี่เราอาศัยยืนยันได้ เพราะท่านตรัสต่อเนื่องกันไปเลย *อตฺตที่ปา อตฺตสรณา* — *มีตนเป็นที่พึ่ง, ธมฺมที่ปา ธมฺมสรณา อนนฺตฺตสรณา* — *มีธรรมะเป็นสรณะเถิด มีธรรมะเป็นที่พึ่งเถิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นสรณะเลย*.

นี่เอาธรรมะเข้ามาแทนคำว่า ตน; เมื่อพูดว่า *อตฺตที่ปา* — *มีตนเป็นที่พึ่งก็คือ ธมฺมที่ปา* — *มีธรรมะเป็นที่พึ่ง*; ฉะนั้นก็ตรัสว่า *อตฺตสรณา* ก็หมายความว่า *ธมฺมสรณา* — *มีตนเป็นสรณะนั้น ก็คือมีธรรมะเป็นสรณะ*. ในพระบาลีนี้เราเห็นได้ชัดว่า พระองค์ทรงมุ่งหมายว่า ให้เอาธรรมะนั้นเป็นตน. ฉะนั้น ผมจึงจัดรูปประโยคให้ฟังง่ายว่า *เอากิลเลสเป็นตัว ใช้ไม่ได้; เอาธรรมะเป็นตนนี้ใช้ได้*. แต่ไม่ใช่ตนที่เราจะยึดถือเอามาเป็น

ตัวตนของเรา เป็นตัวเราเป็นตัวคนของเรา คงเป็นตัวตนของธรรมชาติ แต่เอามาเป็นที่พึ่งได้. นี่ก็แยกกันได้อย่างนี้.

เอากิเลสเป็นตัว เอารธรรมะเป็นตน; ถ้าใช้คำให้ถูกอยู่อย่างนั้น อย่าไปเปลี่ยนมัน แล้วก็จะเข้าใจได้ตลอดไป. เพราะว่าคำว่า ตัว นี้เราหมายความว่า มาหา ที่เป็นตัวกู—ของกู, ไม่ใช่ของจริง; ถ้าตน ละก็ ธรรมะ โน่นมัน เป็นตนจริง, ตนแน่นอน, ตนของธรรมชาติ; ไม่ใช่ตัวของเรานะ เป็นของธรรมชาติเอามาเป็นที่พึ่งได้. ฉะนั้น ชีวิตจริงมันต้องมีตนของธรรมชาติ; ชีวิตปลอม มันก็เอา ตัวกู—ของกู นี้เป็นตัวตน.

ชีวิตจริงต้องเข้าถึงความสะอาด, สว่าง, สงบ.

นี่ ชีวิตจริง, เอ้า, พูดถึงคำว่า ชีวิตจริง. ชีวิตจริง คือชีวิตที่ได้เข้าถึงความสะอาด ความสว่าง และ ความสงบ. ถ้ายังไม่เข้าถึงนั้น ชีวิตนั้นยังเป็นมายา ยังหลอกลวง ยังเหลวไหลเคว้งคว้าง; ต่อเมื่อใดชีวิตหรือจิตก็ได้จิตแห่งชีวิตนั้น มีภาวะสะอาด สว่าง สงบ เหมือนที่พูดกันโดยละเอียดแล้ว ในการบรรยายครั้งที่แล้วมานี้ เมื่อนั้นเป็นชีวิตจริง. เราจึงพูดว่า ชีวิตจริง คือชีวิตที่ถึง ภาวะสะอาด สว่าง สงบ.

ชีวิตจริง คือชีวิตที่เข้าถึงตัวตนอันแท้จริงที่กำลังพูด, ชีวิตที่เข้าถึงตัวตนอันแท้จริงเป็นชีวิตจริง. ตัวตนของธรรมชาติ; เอาตัวตนของธรรมชาติ มาสัมพันธ์กับชีวิต. ชีวิตจะเข้าถึงตัวตนอันแท้จริง ก็เป็นชีวิตที่จริง ที่เป็นที่พึ่งได้ เป็นที่น่าพอใจ.

ชีวิตจริง ได้แก่ชีวิตที่รับเอาธรรมะเข้ามาเป็นตน; ไม่เอากิเลสเป็นตน. เอากิเลสเป็นตน ก็คือเอาอุปาทาน ที่เป็นตอนหนึ่งของปฏิจจสมุปบาท ซึ่งอธิบายมาแล้วในครั้งก่อน. กระแสแห่งปฏิจจสมุปบาทมีการสัมผัส มีเวทนา มีตัณหา มีอุปาทาน เอาอะไรเป็นตัวเป็นตน เป็นของตน ที่ตรงนั้นแหละ; ตัวตนนั้นก็เรียกว่าตัวตนของกิเลส คือมันไม่จริง เพราะมันปรุงขึ้นมาจากอวิชชา. ชีวิตจริงนั้นเอาธรรมะเป็นตน; ไม่ใช่เอากิเลสเป็นตน ก็หมายความว่าอย่างนั้น. กิเลสจะเป็นได้อย่างมากก็เป็น ตัวกู - ของกู, กิเลสจะเป็นได้อย่างมากเพียงเท่านั้น. ตัวกู - ของกูที่เอามาพูดถึงกันอยู่นี้ น่ากลัวนะ.

ถ้าว่าตัวตนจริง ต้องไปเอาที่ธรรมะ แล้วธรรมะอะไร ก็ต้องพูดกันอีกทีหนึ่ง. แต่เดี๋ยวนี้จะเอาธรรมะที่มีผลเป็นความสะอาด สว่าง สงบ หรือจะว่าเป็นธรรมะกลาง ของธรรมะเอง ของธรรมชาติของธรรมะเอง เช่นกฎของธรรมชาติ หรือพระธรรมในฐานะที่เป็นกฎของธรรมชาตินี้ก็ได้ นี่เป็นตนของธรรมะ; ตนของธรรมชาติ.

เราจะต้องพิจารณาว่า อะไรเป็นตน อะไรไม่ใช่ตน กันให้ชัดเจน เพื่อจะมีชีวิตจริง ก็ต้องรู้ตัวตนจริง และตัวตนปลอม.

ตัวตนไม่จริงรู้จักได้เพราะเป็นทุกข์.

ที่นี้พูดถึงตัวตนปลอม ตัวตนไม่จริง กันก่อน. ตัวตนไม่จริง ก็คือตัวตนปลอม, ตัวตนที่เป็นอุปาทาน อันเกิดมาจากตัณหา ในกระแสแห่ง

ปฏิบัติสมบูรณ์; นี่ตัวตนไม่จริง รู้ได้ว่าตัวตนชนิดนี้มันร้อน หนัก และเป็นทุกข์. เราไปเอาอะไรเป็นตัวตนเข้า แล้วมันร้อนแล้วมันหนัก แล้วมัน เป็นทุกข์. นี่รู้เถอะว่า ตัวตนนี้ไม่จริงแล้ว รู้จักมันให้ทุกคราว. เมื่อไรเรา ร้อน, ร้อนใจ, เมื่อไรเราหนักใจ, เมื่อไรเราเป็นทุกข์, หรือมีอาการที่ไม่พึงปรารถนาอย่างอื่น; ให้รู้เถอะว่าเราได้เอาตัวตนที่ไม่จริงเข้าแล้ว.

เราจะต้องรู้จัก ตัวตนที่ไม่จริง ว่ามันเกิดอย่างไร? อะไรเป็น ต้นเหตุแห่งการเกิด? ก็เรื่องปฏิบัติสมบูรณ์ที่พูดมาแล้ว : มีสัมผัสด้วยความโง่ มีเวทนาด้วยความโง่ มีตัณหา มีอุปาทาน; นี่คือการเกิดแห่งตัวตนที่ไม่จริง, ตัวตนปลอม คือตัวตนแห่งอุปาทาน.

ที่นี้ แดนเกิด ของตัวตนที่ไม่แท้จริงมันเกิดที่ไหน? มันเกิด ที่เบญจขันธ์ อันประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน ขันธ์ ๕ แต่ละอย่าง, หรือทั้ง ๕ อย่าง ที่เข้าไปยึดถือด้วยความโง่เขลา ว่าเป็นตัวเป็นตน มันก็เกิดที่ขันธ์ ๕ ที่มีความ ยึดถือ : -

บางคราวเรายัง*ถือรูปร่างกาย* เป็นตัวเรา เพราะว่ามันกำลังทำหน้าที่ทาง กาย. บางทีกำลังร่อยด้วยเวทนา ก็*เอาเวทนาเป็นตัวเรา*; บางทีเอาสัญญา ความมั่นหมาย เป็นตัวเรา เพราะเรากำลังสำคัญมั่นหมายอะไรได้ด้วยสัญญา ว่า *สัญญาเป็นตัวเรา*; บางคราวเราก็*เอาสังขาร* คือ*คิดนึกได้* บางทีมันคิดนึกได้ มันควรจะเป็น*ตัวเรา*. นี่ปรัชญาตะวันตกมันก็มี ที่ว่า *ฉันคิด ดังนั้นฉันมี ปรัชญา ของคนที่*^{๔๔}*มี* ชื่อเสียง ชื่อ เดคาท (Descartes)*. จะนั่นเลยคิดว่า บางทีเราก็*เอา*

* ชื่อนักปราชญ์ฝรั่งเศส

วิญญาน ทางตา ทางหู ฯลฯ เพราะมันเห็นอะไรได้ ฟังอะไรได้ ตมอะไรได้ ฯลฯ
เอาอันนั้นแหละเป็นตัวตน ; อย่างนี้คือ *เอาวิญญานเป็นตัวตน*.

ฉะนั้นจึงบางครั้งเอารูปเป็นตัวตน บางคราวเอาเวทนาเป็นตัวตน
บางครั้งเอาสัญญาเป็นตัวตน บางคราวเอาสังขารเป็นตัวตน บางคราวเอา
วิญญานเป็นตัวตน. นี่ก็คือตัวตนไม่จริงเหมือนกัน, ตัวตนปลอม เกิดที่
เบญจขันธ์อันมีความยึดมั่น.

ตัวตนไม่จริง คือตัวตนที่มาจาก สัสสตทิวฐิ. *สัสสตทิวฐิ*
— *ทิวฐิวามีตัวตนอันเที่ยง* มาแต่โบราณกาลก่อนพุทธกาลโน้น. ตัวตนใน
สัสสตทิวฐิ ในลัทธิที่เป็นสัสสตทิวฐินี้ ก็เป็นตัวตนไม่จริงหรือปลอม; เพราะ
มันเกิดมาจากทิวฐินั้น, ทิวฐินั้นทำให้เกิดเชื่อเกิดถือ ว่ามีตัวตน. ฉะนั้น
ตัวตนของลัทธิสัสสตทิวฐิ จึงเป็นตัวตนที่ไม่จริง. และเป็นตัวตนปลอม.

เดี๋ยวนี้เราก็มี ในประเทศไทยเรา ก็ได้รับลัทธิอันนี้มาจากอินเดีย,
ชาวอินเดียมาสอนให้ คำโบราณ ๆ เรียกว่า *เจตภูต*, *เจตภูต* เข้าออกจากร่างกายนี้
พอตายลง เจตภูตก็ออกไปหาที่เกิดใหม่ อยู่จนกว่าจะตายอีก ก็ไปหาที่เกิดใหม่.
เจตภูต นี้เป็นตัวตนในลัทธินี้.

หรือ บางทีก็เรียกว่า *วิญญาน* ในความหมายของลัทธินี้ ; *ไม่ใช่*
วิญญาน ในความหมายของลัทธิพุทธศาสนา. วิญญานเข้าร่าง วิญญานออกจากร่าง
วิญญานไปหาร่างใหม่ ก็คือเจตภูตนั้นที่ว่านั้น. *บางทีใช้คำว่า ขีโว, อัตตา* ก็มี;
แต่ความเดียวกับเจตภูตที่เข้าออกจากร่างกาย.

แต่โดยมากที่ชาวบ้านรู้จัก และพูดกันอยู่ใช้คำว่า เจตภูต คุณไปคุยกับคนโบราณ ๆ ซึ่ เขามีลัทธิที่ว่ามัจจุต; นั้นนะตัวตนที่ไม่จริง, ตัวตนในลัทธิสัสตทิกฎฐิ ที่มีอยู่ก่อนพุทธกาลก็ยังมีคนถืออยู่ เชื่ออยู่ เป็นพื้นฐานชาวบ้านในระดับทั่วไป, ไม่ใช่ผู้รู้ ไม่ใช่พุทธศาสนา, หรือผู้รู้.

เพราะว่ามัน เป็นลัทธิที่เกิดขึ้นมาแต่แรก เริ่มเดิมที ผ้งแน่นไปในจิตใจของคนทุกคน; มันเป็นเรื่องที่เขายึดถือมันได้ ยึดถือได้ตามความรู้ของเขา แล้วมีหลักมีฐาน, แล้วยังมีประโยชน์ในทางศีลธรรม ที่เชื่อว่ามีตัวเรา มีเจตภูต. ตัวเราเวียนว่ายตายเกิดขึ้น นี้เราต้องทำดี; ถ้าไม่เชื่อว่ามีมันก็ไม่ทำดี, เชื่อว่ามีก็ขยันทำดี, เพราะเราต้องไปเกิดอีกมากมาย. ฉะนั้นประชาชนจึงรีบไว้อึดถือไว้ ตัวตนนี้, ตัวตนของสัสตทิกฎฐิ.

แล้วโดยธรรมชาติมันก็มีตัวตนจะรู้สึกได้เอง เด็ก ๆ เกิดมามันไม่ได้มีความรู้มาจากในท้อง; แต่พอเกิดออกมาแล้ว มันมีสิ่งแวดล้อมให้เกิดความรู้สึกว่ามีตัวตน, มีของเรา, อะไร ๆ ก็ของเรา แล้วเรามี. เพราะฉะนั้นก็ต้องมีตัวตนและมีของตัวตน เด็ก ๆ จะรู้สึกได้เอง. เราก็นึกถึงตัวเราสิ เมื่อเล็กๆ อยู่เรามีความรู้สึกในเรื่องนี้เกิดขึ้นอย่างไร เป็นมาอย่างไร.

นี่เรียกว่า ตัวตนที่สำคัญเอาเอง ตามธรรมชาติของมนุษย์ ที่มีความรู้สึก ก็เริ่มมีตัวตนชนิดนี้มาตั้งแต่ก่อนแต่แรก เรื่อยมา ๆ จนบัดนี้. สิ่งต่าง ๆ มันก็ยังแวดล้อมให้เรา รู้สึกเป็นตัวตนยืนโรงอยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งตายก็ได้. เรารักตัวเรา เราเห็นแก่ตัวเรา เราต่อสู้หาเล่าเรียน เราทำอาชีพ เพื่อตัวตน

ของเรา ตามความรู้สึกของเราทางนั้นแหละ ทั้งหมดนี้เราจะเรียกว่า ตัวตนที่ไม่จริง.

ตัวตนที่แท้จริงเป็นตัวตนของกรรม.

เอ้า, ที่นี้ก็มาพูดถึงตรงกันข้าม คือตัวตนที่จริง ก็ต้องว่าตัวตนของกรรม ที่ว่า *กรรมที่ป่า กรรมสรวณ* คู่กับ *อตุตที่ป่า อตุตสรวณ* นี้ต้องเป็นตัวตนของกรรม; ไม่ใช่ตัวตนที่เป็น ตัวกู - ของกู.

ตัวตนของกรรมนั้น เราไม่อาจจะเอามาเป็นตัวเรา หรือเป็นของเรา. มันเป็นกรรมอยู่อย่างนั้นแหละ; มันเป็นตัวตนของกรรมอยู่อย่างนั้น. เราเข้าไปถึงตัวตนชนิดนั้นเถอะ มันจะช่วยจัดความทุกข์ออกไปหมด เป็นที่พึงได้, เพราะเป็นตัวตนของกรรม ที่เราอาจจะเอามาเป็นที่พึ่งแห่งตัวตนของกู. เดียวนี้เรามีตัวตนของกูของกิเลส แล้วเป็นทุกข์ เราจะทำลายความทุกข์นั้นก็ไปเอาตัวตนของกรรมมา, ที่เรียกว่า *ธรรมะเป็นที่พึ่ง ธรรมะเป็นสรวณ*.

เอาตัวตนจริงเข้ามา ตัวตนปลอมตัวนี้ก็สลายไปเอง ดังบอกว่า *อตุตที่ป่า อตุตสรวณ* - มีตนเป็นที่ป มีตนเป็นสรวณ, นั่นคือ *กรรมที่ป่า กรรมสรวณ* - ก็มีกรรมเป็นที่ป มีธรรมะเป็นสรวณ. เอาสิ่งๆ ที่เรียกว่ากรรมมาแทนที่ สิ่งๆ ที่เรียกว่าอตุตเสียแล้ว ฉะนั้น ตัวตนชนิดนี้ที่เป็นกรรมนั้นก็หมายถึงว่าเป็น อสังขตกรรม.

ศึกษาเรื่องสังขตะกับอสังขตะให้เข้าใจ.

สังขตธรรม อสังขตธรรม คุณก็ควรจำไว้. ถ้าสิ่งนั้นมีเหตุปัจจัย
ปรุงแต่งขึ้นมา แล้ว เรียกว่า **สังขตธรรม** หหมดเลย. ถ้าสิ่งนั้นไม่ต้องมีเหตุปัจจัย
ปรุงแต่ง เป็นอยู่เองโดยธรรมชาติ สิ่งนั้น เป็น**อสังขตธรรม**. **สังขตธรรม**
—สิ่งที่ถูกปรุงแต่งขึ้นมา, **อสังขตธรรม** —สิ่งที่ไม่ได้มีอะไรปรุงแต่งขึ้นมา.

ทีนี้ โดยสติปัญญาของเรา คุณทุกคนทุกองค์นี้ ลองสอดส่องดู จะ
พบแต่สิ่งที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งทั้งนั้น; สิ่งที่ไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งมันเล็ก
มันยาก กว่าที่เราจะมองเห็นได้ง่ายๆ มันต้องศึกษา.

เดี๋ยวนี้ รูปธรรม นามธรรม กิริยาอาการอะไรก็ดี ล้วนแต่เป็น
สังขตธรรมมีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง. รูปธรรม มีดวงอาทิตย์เป็นที่เกิด เป็นต้นตอ
ที่มา ออกมาเป็นโลกนั้นโลกนี้ ดาวนั้นดาวนี้ เป็นฟ้า เป็นดิน เป็นไฟ เป็นลม
เป็นต้นไม้ เป็นสัตว์ เป็นคน ทั้งหมดนี้มีปัจจัยปรุงแต่ง, ปรุงแต่งกันมา ทอย
กันมา; เหมือนว่าเป็นเหตุแล้วเป็นผล,—เป็นเหตุแล้วเป็นผล—เป็นเหตุแล้ว
เป็นผล; นั่นแหละคือปรุงแต่ง. สิ่งนี้มันรวมตัวเรา ชีวิตตัวเราขึ้นอยู่กับ เรา
เห็นได้ง่าย.

ทีนี้สิ่งที่มันตรงกันข้าม เรียกว่า **อสังขตะ**. สิ่งแรกที่สุดอยากจะ
ระบุไปยัง กฎของธรรมชาติ, กฎธรรมชาติมีอำนาจเหนือสิ่งทั้งปวง. ใครไป
ปรุงแต่งไม่ได้ ดังนั้นกฎธรรมชาติจึงไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง ไม่รู้จักเกิด รู้จักไม่ดับ;

มันเป็นกฎธรรมชาติอันศักดิ์สิทธิ์ ไม่มีอะไรปรุงแต่ง มีอยู่โดยไม่ต้องมีความมี เหมือนกับสิ่งที่มีความมี. สิ่งเหล่านี้มีความมี ที่เรียกว่า ภพ, ภว ภพ เป็น ความมีความเป็นอย่างนั้นอย่างนี้, มีความมีอย่างนี้จึงมีอยู่. ส่วน อสังขตะนั้น ไม่ต้องมีภพ; แต่มันมีของมันได้ มันจึงประหลาดที่จะต้องศึกษากันให้ดี ๆ อสังขตะนี้.

นิพพานก็รวมอยู่ในอสังขตะนี้; ธรรมชาตินิพพาน, เป็นองค์ นิพพาน, เป็นตัวนิพพาน, เป็นตนของนิพพานนั้น, นั่นคือธรรมะที่เป็นตน; แล้วเป็นอสังขตะ ไม่มีอะไรไปปรุงแต่งได้, ก็คือไม่มีอะไรไปเปลี่ยนแปลงได้ เรา สร้างขึ้นไม่ได้.

อย่าเข้าใจว่าทำให้พระนิพพานเกิดขึ้น เหมือนที่พูดผิด ๆ. ประโยคที่ พูดว่า ทำพระนิพพานให้เกิดขึ้น นั้นมันผิด; แต่ว่าถ้าว่า ทำพระนิพพาน ให้ปรากฏแก่จิตละก็ได้; เพราะเราไม่ได้สร้างนิพพานขึ้นมา. นิพพานมีอยู่ แล้ว แต่ทำให้ปรากฏแก่ความรู้สึกของเรา, วิญญาณของเราอาจจะรู้สึกต่อพระนิพพานได้ โดยรู้สึกทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. นี่นิพพานเป็นอสังขตะ เป็น ตัวตนของนิพพาน เป็นตัวตนของธรรม นี่จะเป็นตัวตนจริง.

เราไม่อาจจะหมายมั่นอสังขตะ ให้เป็นตัวตนของเรา หรือของใคร; เมื่อเราไม่หมายมั่นอะไร ให้เป็นตัวตนของเรา หรือของใครนั้น เราจะถึงสิ่งที่ มันเป็นอสังขตะ. พอหมายมั่นแล้วมันก็เป็นเรื่องปรุงแต่งแล้ว, ไม่อาจจะเข้าถึง อสังขตะ. จิตที่ยึดมั่นถือมั่นอะไรอยู่ ไม่อาจจะเข้าถึงสิ่งที่มันเป็นอสังขตะ ฉะนั้น จึงตรงกันข้ามไปหมด.

สังขตะ มีโดยมีความมี มีภพ. อสังขตะ ตั้งอยู่โดย ไม่ต้องมีความมี, คือไม่เหมือนสิ่งทั้งหลาย; แต่จะเรียกว่า ไม่มีก็ไม่ได้ มันก็มีอยู่; แต่ไม่ต้องมี โดยมีความมี เหมือนสังขตธรรมทั้งหลาย.

ดังนั้น ที่เป็นอสังขตะจึงเป็นนิรันดร มีอยู่ตลอดกาล เพราะใครทำอะไรมันไม่ได้; มันไม่เปลี่ยนแปลง จึงเป็นนิรันดร, ไม่มีอาการที่เรียกว่า เกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป, เกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป, ไม่มีอาการอย่างนี้; สิ่งนี้เรียกว่านิรันดร.

เมื่อ *นิรันดร* ก็คือ *ไม่ตาย* ให้ชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า *อมตธรรม* - *สิ่งที่ไม่ตาย* มีอยู่ได้โดยไม่ต้องมีการมี, โดยไม่ต้องการมี, ไม่มีอาการแห่งการมี เพราะไม่มีเกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป.

ดังนั้น ในสิ่งที่เป็นอสังขตะ หรือ นิรันดรนี้ จึง ไม่มีอดีต ปัจจุบัน และอนาคต, คือไม่ขึ้นอยู่กับเวลา. ถ้ามันขึ้นอยู่กับเวลา มันก็ต้องเป็นสังขตะ, คือเวลามันเปลี่ยนแปลง, มันทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง. ทั้งนี้เมื่อ ไม่ขึ้นอยู่กับเวลา จึงได้ ไม่เปลี่ยนแปลง; ดังนั้น จึงไม่มีอดีต ไม่มีปัจจุบัน ไม่มีอนาคต สำหรับสิ่งนิรันดร คือ อสังขตะ.

นี่คือคนจริง ตนธรรมะ; ไม่ใช่ ตัวกู - ของกู ซึ่งไม่จริง ซึ่งเป็นสังขตะปรุงแต่งด้วยความโง่ เกิดขึ้นมาจากความโง่; เกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป เปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย. ไปเอาเข้าแล้วก็ร้อน หรือหนัก หรือเป็นทุกข์, จึงสรุป

เรียกว่า ตัวตนที่ไม่จริง คือเป็นตัวกูเท่านั้น, ตัวกูที่มายา สร้างขึ้นมาด้วยอวิชชา
อุปาทาน. นั่นตัวตนจริงมันตรงกันข้าม; เข้าถึงตัวตนจริงได้ รู้สึกได้.

จิตเข้าถึงธรรมจะพบนิพพานซึ่งเป็นตัวตนจริง.

อย่าไปคิดว่าเราสร้างมันขึ้นมา; แต่เมื่อปฏิบัติดีแล้ว จิตเข้าถึง
ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ แล้วจะพบกับตัวตนจริงนิรันดร ซึ่งเป็น
ความไม่ตาย. ฉะนั้นอีกโถงหนึ่งในอดีตเขาจึงใช้คำว่า *อมฤตธรรม*;
ทุกคนเลย *ต้องการอมฤตธรรม ทั้งที่ไม่รู้ว่าอะไรก็ต้องการ.* เหมือนกับพวกเรา
ชาวไทย ชาวพุทธนี้ ล้วนแต่ต้องการนิพพาน ทั้งที่ไม่รู้ว่าอะไร, ต้องการ
นิพพานทั้งที่ไม่รู้ว่าอะไร.

ผมเคยถามดู; ต้องการนิพพาน เพราะเคยได้ยินคำนั้นกันมาแล้วทั้ง
นั้น. ต้องการนิพพาน แต่ใจของเขานั้น สำคัญมันหมายว่านิพพานนี้ ได้
อะไรเอไร่ดีร้อยสนุกสนาน ยิ่งกว่าที่เขาอื่นๆ กันอยู่; นั่นเขาตีความหมาย
นิพพานอย่างนั้น เขาจึงต้องการนิพพาน. พอเราบอกเขาว่าไม่มีตัวตน ว้างจาก
ทุกสิ่ง ไม่มียึดถืออะไร ไม่มียินดีไม่มียินร้าย ว้างเปล่า เอาไหม? สั้นหัวเลย, สั้นหัว
ไม่เอานิพพาน. แล้วเมื่อตะกี้นบอกว่าเป็นนิพพาน, ต้องการนิพพาน. นิพพาน
ตามความหมายของเขา, เขาก็ต้องการ. พอเราบอกถึงความไม่เป็นอมตะ เป็น
นิรันดร อย่างนั้นอย่างนี้เลยสั้นหัว. ในอินเดียก็เหมือนกันละ สมัยโน้นเขา
ก็ต้องการอมฤตธรรม ทั้งที่ไม่รู้ว่าอะไร.

นี่ก็แปลว่าเราก็ ต้องการตัวตน ตามความรู้สึกของเราทั้งนั้น. เรา
 อยากให้ตัวตนสนุกสนานเอร็ดอร่อย ยิ่งกว่าที่เป็นอยู่ที่นี่. ก็ต้องการนิพพานใน
 ความหมายนั้น; นิพพานไม่ใช่เป็นอย่างนั้น นิพพานเป็นตัวตนที่แท้จริง
 จะ ไม่อำนวยการประสงคฺ์ของกิเลสนั้นได้.

นี่เรียกว่าตัวตนจริง เป็นตัวตนของกรรม เอามาเป็นที่พึ่งให้ตัวตน
 นี้ได้ เป็นอสังขตะ เช่นกฎของธรรมชาติ หรือพระนิพพาน; ไม่อาจจะ
 หมายมั่นให้ไปเป็นตัวตนของใคร. เมื่อ ไม่หมายมั่นเป็นตัวตนอะไรของใคร
 จึงจะเข้าถึงอสังขตะ และเป็นนิรันดร, ไม่ตาย ไม่มีอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต
 สำหรับสิ่งนี้.

นี่เราก็พูดถึงตัวตนไม่จริง และตัวตนจริงมาแล้วนะ ที่จะต้องพูดต่อไป
 ก็คือ ชีวิตจริง หรือชีวิตไม่จริง. ถ้าได้ตัวตนจริงมากก็เป็นชีวิตจริง; ถ้าได้
 ตัวตนปลอมมากก็เป็นชีวิตไม่จริง.

ลักษณะชีวิตที่ไม่จริง.

เอ้า, *ชีวิตไม่จริงเป็นอย่างไร?* มันก็คือ ชีวิตตามความรู้สึกของบุคคล. คำว่า *ชีวิต* นี้ เขามีความหมายว่า เป็นอยู่, เป็นอยู่ คือไม่ตาย. เขากลัวตาย เขาต้องการเป็นอยู่ คือต้องการชีวิต; แต่ว่าเป็นความหมายต่ำมาก ตามความรู้สึกของบุคคล. *ชีวิตตามความรู้สึกของบุคคล* ที่เกิดมาจากความกลัวตาย อยากจะอยู่ ไม่อยากจะตาย. นี่ชีวิตตามความรู้สึกของบุคคล.

ถ้าละเอียดขึ้นไปอีกนิด ก็ชีวิตตามกระแสแห่งปฏิจสุมุปาบาท ที่พูดมาแล้วว่า เกิดผัสสะโง่ เวทนาโง่ ตัณหาโง่ อุปาทานโง่ ก็ถือว่ามีตัวตน เป็นชีวิตตามแบบของปฏิจสุมุปาบาทระยะหนึ่งเท่านั้น เกิดมาจากอุปาทาน.

ที่นี้ชีวิตไม่จริงมากที่สุด ที่ไม่จริงมากที่สุด คือชีวิตวัตถุ. เราดูต้นไม้ต้นไม้ไม่มีชีวิต ลูกเปิดลูกก็ไม่มีชีวิต หรือในวัตถุสัตว์เซลล์เดียวก็มีชีวิต คือชีวิตตามคำนิยาม ในวิชาชีววิทยา Biology บัญญัติชีวิตว่า ความที่ยังสคอยู่ได้ของ protoplasm ซึ่งเป็นเนื้อในของเซลล์เซลล์หนึ่ง, ในเซลล์เซลล์หนึ่งยังสคอยู่ protoplasm ยังสคอยู่นั้นคือชีวิต.

ควรจะพูดว่า นั่นคือฐาน รากฐานของชีวิตฝ่ายวัตถุ เขาก็เรียกว่าชีวิตเหมือนกัน ภาษาไทยก็เรียกว่าชีวิต; มันเลยปนกันใหญ่ กำกวมกันใหญ่. ชีวิตในแง่ชีววิทยานั้น ยังเป็นชีวิตไม่จริง ชีวิตชั่วขณะ ชีวิตที่เปลี่ยนแปลงเหมือนกันบ้าง.

ที่นี้แม้ชีวิตที่มีใช้วัตถุ ชีวิตตามความหมายของบุดูชนในทางนามธรรม มันก็เป็นชีวิตที่ยึดถือ ด้วยอวิชชาอุปาทาน. ชีวิตนามธรรมตามความมันหมายของบุดูชนนี้ก็ไม่จริง, ไม่ใช่ชีวิตจริง.

ที่นี้เราจะให้สังเกตง่าย ชีวิตชนิดที่มีแล้วรู้สึกหนัก รู้สึกร้อน รู้สึก เป็นทุกข์นั้นนั่นชีวิตไม่จริง. เด็ก ๆ ก็พอจะสังเกตได้ว่า ชีวิตไหนมีเข้าแล้วหนก้องด้วยความยึดถือ ร้อนด้วยกิเลส เป็นทุกข์ธรรมดา นั่นชีวิตไม่จริง, เป็น

ชีวิตที่ยังไม่เข้าถึงตัวตนจริง. ที่พูดมาแล้ว ชีวิตไหนยังไม่เข้าถึงตัวตนจริง ชีวิตนั้นไม่จริง.

ถ้าเข้าถึงตัวตนจริง, อสังขตะจริง เกิดผลเป็นความสะอาด สว่าง สงบ ออกมา นี่เป็นชีวิตจริง. แล้วในตัวตนของกรรม ชีวิตไหนเข้าถึงแล้ว; ชีวิตนั้นจะเข้าถึงของจริง. ชีวิตนั้นก็พลอยได้รับความจริง คือไม่ต้องเป็นทุกข์, คือไม่ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไปด้วย; เพราะมันเห็นความไม่ได้มีตน มีแต่จิตที่บริสุทธิ์.

ฉะนั้น คุณก็จับใจความเองว่า จิตที่บริสุทธิ์เท่านั้น 'ที่จะเข้าไปถึงความ เป็นชีวิตจริง. จิตที่อบรมดีแล้ว จนเข้าถึงความสะอาด สว่าง สงบ จึงจะเป็นชีวิตจริงได้; มันไม่เป็นทุกข์ ไม่ร้อน ไม่อะไร; แม้มันจะเกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป ตามแบบของชีวิตนั้น มันก็ไม่มีความทุกข์, แล้วมันไม่ได้ถือว่าเป็นตัวตน. ชีวิตจริงเลยกลายเป็นชีวิตที่มิได้ยึดถือว่าเป็นตัวตน ของกู ของเรา, มันก็เป็นของกรรมไปตามธรรมชาติ.

นี้เรียกว่า ชีวิตไม่จริง ตามความรู้สึกของบุคคล เป็นไปตามกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท ในทางวัตถุล้วน ๆ ก็มี, ในทางนามธรรมก็มี, ไปเอาเข้าแล้วเป็นทุกข์ หนัก ร้อน; เพราะมันไม่ถึงตัวตนที่แท้จริง. นั่นชีวิตไม่จริง.

ลักษณะของชีวิตจริง.

ที่นี้มาถึงชีวิตจริงกันบ้าง คือชีวิตที่มีภาวะสะอาด สว่าง สงบ, มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อยู่ในนั้น เคยอธิบายแล้วครั้งที่แล้วมา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จริงคือภาวะสะอาด สว่าง สงบ. เอาภาวะนี้มาใส่ไว้ในใจ, ในใจนั้นก็มิใช่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์; ก็พูดได้ทันทีว่า ชีวิตที่มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์จริงอยู่ในจิต คือชีวิตจริง มีลักษณะสะอาด สว่าง สงบ.

ดังนั้น ชีวิตจริงนี้ ก็เข้าถึงสิ่งนิรันดร อมตะ คือ ไม่ตาย มีอยู่ตลอดเวลา; ไม่มีอะไรปรุงแต่ง โดยรู้สึกอยู่ ด้วยจิตที่รู้สึกอยู่ เช่นนั้น เรียกว่าชีวิตนั้นจริง. จิตนั้นเข้าถึงตัวตนจริง อย่างที่พูดมาแล้วข้างต้น มันอยู่กับตัวตนจริง เช่นนั้น คืออยู่กับนิพพาน ซึ่งมีความเย็น มีความหมายเป็นความเย็น เพราะสะอาด สว่าง สงบ. ฉะนั้นชีวิตจริงจึงไม่หนักเพราะยึดถืออะไรไว้, ชีวิตจริงจึงไม่ร้อนเพราะกิเลสเผา, ชีวิตจริงจึงไม่มีติดด้วยอวิชชา, ชีวิตจริงจึงไม่เป็นทุกข์.

ฉะนั้น ชีวิตจริง ถ้าพูดเป็นภาษาเทคนิคสักหน่อย ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสก็คือว่า เวทนามันเย็นสนิท เย็นสนิทจนกระทั่งตาย. เวทนา คือ ความรู้สึกทางอายตนะนี้ ธรรมดาเป็นของร้อน; เพราะยึดถือด้วยความเื่อง, ยึดถือเป็นของเรา, เวทนาจึงเป็นของร้อน. เมื่อไม่ยึดถือเวทนาเป็นของเรา เวทนานี้ก็เย็น; ไม่สร้างความหนัก ความร้อน ความมืด ความทุกข์อะไรขึ้นมา; นี้เวทนาเป็นของเย็น แล้วเย็นจนกระทั่งตาย ชีวิตจริงมีเวทนาเป็นของเย็น

สนิธิ ทั้งทางนาม และทางรูป คือ ทั้งทางกายและทางใจ, เย็นสนิทจนกระทั่งตาย; นลัษณะชีวิตจริง.

ชีวิตจริงนี้ว่างจากกิเลส, ว่างจากความยึดมั่นถือมั่น. ที่พูดเรื่องจิตว่างกันมาแล้ว จิตว่างจากกิเลส จิตจึงว่างจากความยึดมั่นถือมั่น, จิตจึงว่างจากความทุกข์; อย่างนี้เราเรียกว่า จิตว่าง ไม่ใช่ว่างอันธพาล อย่างที่เขาชอบพูดขึ้นและเพื่อด่าผม. นี้ไปแยกกันดูให้ดี. คำว่า จิตว่าง นั้นคือว่างอย่างนี้.

ชีวิตจริงจะถึงจิตว่าง; ชีวิตไม่จริงไม่อาจจะถึงจิตว่าง. ไม่อาจจะมิจิตว่าง หรือพูดกลับกันก็ว่า จิตว่างจึงจะถึงชีวิตจริง; จิตไม่ว่างก็ไม่ถึงชีวิตจริง, ไม่มีชีวิตจริง.

ฉะนั้น เรามีชีวิตจริงไว้ จะชนะอันตราย หรือความทุกข์ ทุกชนิด ทุกแห่ง และทุกเวลา ทุกชนิด และทุกแห่ง ทุกสถานที่ และทุกเวลาด้วย. เราจะชนะอันตราย คือความทุกข์หรือปัญหาทั้งหลาย ทุกชนิด ทุกแห่ง และทุกเวลา นี้ด้วยความมีชีวิตจริง.

นี้สรุปเรียกว่า ชีวิตจริง สะอาด สว่าง สงบ เป็นนิรันดร, ไม่ตาย, ไม่ถูกปรุ่ดแต่ง เป็นตนจริงของนิพพาน, ไม่หนัก ไม่ร้อน ไม่ทุกข์ ไม่มีดี. เวทนาจะกลายเป็นของเย็นสนิท จนกระทั่งตาย ว่างจากกิเลส ว่างจากความทุกข์ ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น มีชีวิตจริงแล้ว มันจะเหมือนกับว่า มีเกราะป้องกันอันตรายทุกชนิด ทุกแห่งและทุกเวลา; สรุปเรียกว่าชีวิตจริง.

ทำให้พบ หรือจะท้อใจเสีย, ไม่ไหว. คนสมัยนี้เขาท้อใจกันง่าย ๆ :
ไม่ไหวแล้ว, พันวิสัยแล้ว, ไม่สนใจแล้ว; ก็ไม่รู้จะทำอย่างไรนี้ เมื่อพุทธ-
ศาสนามีสอนอย่างนี้; เมื่อไม่เอาก็ไม่เอา, จะมาศึกษากันให้เสียเวลา. เมื่อ
ไม่เอาก็ไม่ต้องศึกษา. ถ้าสนใจจะได้ของจริง เข้าถึงของจริงของพระพุทธ-
ศาสนา ก็ต้องเข้าถึงอันนี้ คือดับทุกข์สิ้นเชิงโดยแท้จริง.

นี่เป็นค่าแรงอน สำหรับให้คุณจำเอาไป เป็นเครื่องศึกษา สังเกต
ทดลอง ระวังระวัง ต่อไปข้างหน้า. เรามีชีวิตไม่จริง มาจนกระทั่งบัดนี้;
สนใจ เรื่องชีวิตจริงกันเสียที, แล้วก็ทำให้มันได้.

ทางเข้าถึงชีวิตจริง.

ทีนี้จะเข้าถึงได้อย่างไร? ทางที่จะเข้าถึงนั้นจะเข้าถึงได้อย่างไร?
นี่ไม่ต้องพูดนะ; เราพูดแล้ว มัชฌิมาคือทาง. การบรรยายครั้งที่แล้วเรามี
อยู่ครั้งหนึ่งว่า มัชฌิมานั้นแหละคือทาง; ฉะนั้น มัชฌิมาปฏิปทานั้นแหละ
คือทาง. อริยมรรค หนทางอันประเสริฐ อัญจุกิระประกอบไปด้วยองค์ ๘ พูด
มาแล้วในครั้งที่ ๗ ไซ้ไหม? นี้คุณลองเอามาใส่ที่ตรงนี้. มัชฌิมาคือทางนี้,
ทางเข้าถึงชีวิตจริง.

ฉะนั้น เราเดินทางเรื่อย คือ มีสติ สัมผัสอารมณ์ด้วยสติปัญญา;
เรามีสติปัญญาสัมผัสอารมณ์ทุกชนิด. การเดินทางนี้จะไปถึงชีวิตจริง คือไม่
ให้โอกาสแก่กิเลส. กิเลสจะมาขวางทางเราไม่ได้ สติเพียงพอ รวดเร็ว ปัญญา

เพียงพอ; สติชนเอาปัญญามาทันเวลาเสมอ เมื่อสัมผัสอารมณ์ ทางตากดี ทางหู
 คดี ทางจมูกดี ทางลิ้นดี ทางผิวหนังดี ทางจิตดี.

สติเหมือนนักบัญชีที่เป็นคลื่นพา, frequency ของมันเป็นคลื่นพา, แล้ว
 ปัญญาเหมือนนักคลื่นเสียง ที่ติดมากับคลื่นพา มาทำให้เราจับฟังได้ทัน. นี้เรา
 มีสติปัญญาในการสัมผัสอารมณ์ แต่ละวัน ๆ ไม่ให้โอกาสแก่กิเลส. นี้คือการ
 เดินทางถูกต้อง เป็นมัชฌิมาปฏิปทา นี้เป็นหนทาง.

ทีนี้ถ้าจะถามว่า ที่ไหน? เมื่อไร? ทุกแห่งทุกเวลาที่เรามีสติ-
 ปัญญา. จะต้องวงเล็บว่า ตามแบบของพุทธศาสนา; สติปัญญาตามแบบ
 อื่นไม่ได้ ไม่เอา. ต้องสติปัญญาตามแบบของพุทธศาสนา คือตามแบบของ
 พระพุทธเจ้า ที่ทรงมิไว้ให้แก่เรา ที่เป็นสาวก. เรื่องสติปัญญานี้ ก็อธิบาย
 แล้ววันก่อน ในมัชฌิมาปฏิปทานั้นเอง.

เอาเป็นอันว่า เรารู้จักตนจริงและตนไม่จริง เรารู้จักชีวิตไม่จริง และ
 ชีวิตจริง ปัญหามันก็จะหมด. เมื่อรู้จักชีวิตจริง แล้วก็กันไปแต่ในทางที่
 ไม่ต้องเป็นทุกข์.

อริยสัจจะ แปลว่า ของจริงอันประเสริฐ คือเรื่องอย่างนี้ : คือเรื่องนี้
 ทุกข์เป็นอย่างนี้, เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างนี้,ดับทุกข์สนิทเป็นอย่างนี้, ทางให้ถึง
 ความดับทุกข์เป็นอย่างนี้; รวมอยู่ในคำว่า ชีวิตจริง.

อนัตตามีอยู่ในอัตตา.

เอ้า, ที่นี้จะพูดเป็นลักษณะสรุปท้าย พุทธศาสนา มีอนัตตาในทุกสิ่ง
ที่บุคคลเข้าใจว่าเป็นอัตตา. เป็นคำพูด *logic*, ฟังให้ดี, แล้วก็ฟังให้ถูกเรื่อง
ของมัน พุทธศาสนามีอนัตตา ในสิ่งที่บุคคลเห็นว่า เป็นอัตตา.

บุคคลเห็นสิ่งใดว่าเป็นอัตตา พุทธศาสนาจะมีอนัตตาในสิ่งนั้น คือ
ทุกสิ่งที่บุคคลกำลังเห็นว่า เป็นอัตตา, ตัวกู - ของกู, ในสิ่งที่ เป็น ตัวกู - ของกู
ของบุคคลนั้น มีอนัตตาอยู่ในนั้น ตามหลักของพุทธศาสนา.

พุทธศาสนาก็มีอัตตา ในสิ่งที่ไม่มีคามยึดถือว่าอัตตา; ไม่มี
คามยึดถือว่าอัตตาในสิ่งใด ก็จะไม่มีความไม่ยึดถือ, มีตัวตนของธรรมชาติปรากฏอยู่
ที่นั่น. ฉะนั้นจึงพูดทำนอง *logic* ว่าเมื่อไม่ยึดถือว่ามีอัตตา เรามีอัตตาตัวตนจริง
เมื่อเราไม่ยึดถือว่ามีอัตตา; เพราะว่าจะยึดถือว่ามีอัตตา ก็เป็นอัตตาปลอม; ฉะนั้น
เมื่อไม่มีการยึดถือว่ามีอัตตา นั้นแหละ จะมีอัตตาจริงขึ้นมา. อย่าไปยึดถืออะไร
เป็นอัตตาเสีย; เราก็จะมีธรรมชาติเป็นอัตตาขึ้นมา.

ฉะนั้นบรรดาสิ่งที่ เป็นอนัตตาโดยธรรมชาตินั้น เป็นชีวิตปลอม;
สิ่งที่ เป็นอัตตาจริง ทำให้เข้าถึงชีวิตจริง. เมื่อไม่ยึดถือว่ามีอัตตา ก็เป็นอัตตาจริง;
อัตตาจริงนี้ ทำให้เข้าถึงชีวิตจริง คือชีวิตที่ประกอบอยู่ด้วยความสะอาด - สว่าง
- สงบ, ตนจริง ที่ว่า *อตุตที่ปา อตุตสรณา ธมฺมที่ปา ธมฺมสรณา - มีธรรมนั้น
แหละเป็นตน แล้วก็เป็นที่ปะ.*

ที่ปะ นี้ ศัพท์นี้โดยแท้จริงนี้ แปลว่า แสงสว่าง; มีที่ปะ คือมีแสงสว่าง, มีสระ คือมีที่ระลึกถึง. แต่คำว่า ที่ปะ นี้แปลว่า เกาะก็ได้, เกาะกลางทะเล หรือทวีปนั่นเอง. ในภาษาไทยเรียกว่า ทวีป, ในภาษาบาลีเรียกว่า ที่ปะ อันนั้นมันเป็นที่ปะ. ความหมายเดิมแท้แปลว่า แสงสว่าง; แสงสว่างนี้เป็นเหมือนเกาะ เหมือนที่ฟัง.

ที่นี้ สระ - ที่แล่นไป แล่นไปหา, ที่จิตแล่นไปหา แปลว่า สระ. สร แปลว่า แล่นไป, สระ - เป็นที่แล่นไป; มีธรรมชาติเป็นที่แล่นไปแห่งจิต ในฐานะที่เป็นแสงสว่าง หรือเป็นเกาะ หรือเป็นที่ฟัง. เอาธรรมะเป็นที่ฟัง ก็เรียกว่าเอาอรรถาที่แท้จริงเป็นที่ฟัง. ฉะนั้น เขาจึงมีคำพูดเป็นหลักกลางๆ ว่า แสงหาดนที่จริง.

แสงหาดนคือธรรมะจะพบชีวิตจริง.

คำว่า แสงหาดน นี้ เป็นคำโบราณ เก่าก่อนพุทธกาล อีกเหมือนกัน; เพราะว่าเขาต้องการอรรถา ต้องการตน, เขาแสงหาดนที่แท้จริง. ชาวบ้านประชาชนยึดถืออย่างนี้ คือมีตัวตน เขาคิดแสงหาดนที่แท้จริง แล้วเขาก็รู้ว่า มีตัวตนที่ไม่แท้จริง ไขใจไม่ได้; เขามีหลักที่จะหาตัวตนที่แท้จริง.

อย่างที่คุณอ่านพุทธประวัติ ตอนที่ ภัททศกีย์เที่ยวตามหาผู้หญิงที่หนีไป เขาพบกับพระพุทธเจ้า. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า หาดนดีหรือหาผู้หญิงดี.

พวกนั้นโดยลัทธิที่มีอยู่แล้วในจิตใจ ก็ตอบว่า **หาตนดี**; เลิกหาผู้หญิง แล้วก็ **หาตน**; ก็มานั่งกันตรงนี้ พูดกันเรื่องหาตน ก็เลยได้บรรลุมรรคผล เพราะ **การหาตนที่ถูกต้อง**. พบตนที่เป็นตน ที่มีความหมายควรแก่ความเป็นตน คือ **ธรรมะ, อสังขตธรรม**.

จะเอาสังขตธรรมก็ได้ แต่ต้องเอาฝ่ายดี; นี่เป็นตัวตนที่เรียกว่าฝ่ายดี. แต่ถ้าว่าที่ **ไม่เป็นสังขตะ** คือ **ไม่ถูกปรุงแต่ง** เลยนั้น เป็นตนจริงกว่า, เกินดี **ไปอีก** คือจริงกว่า. แล้วในความดับทุกข์ ที่สุดทุกข์ของเรา มัน จึงอยู่เหนือ **ชั่ว** แล้วก็เหนือดี, เหนือบาป แล้วก็เหนือบุญ. เหนือบาป มีบุญ แล้วก็ **เหนือบุญ** นั่นแหละ **โลกุตตระ, ตนที่แท้จริง**.

พบธรรมที่ควรแก่ความเป็น **ตนที่แท้จริง** คือ **ไม่ตาย**; เมื่อไม่ตาย มันก็ **ชีวิตจริง**. **ชีวิตไม่จริงมันก็ตาย**; **ชีวิตจริงก็คือไม่ตาย, ไม่ต้องตาย**. **แสวงหาตนที่ไม่ตาย** **ตนจริง** พบแล้วก็ทำให้ **ไม่มีความตาย, ไม่รู้สึกว่ามีตาย, ไม่มีความหมายแห่งความตาย**. นั่นเป็นพุทธศาสนา, เป็นหลักพุทธศาสนา ที่ต้องการจะอยู่เหนือเกิด แก่ เจ็บ ตาย เหนือความทุกข์ทั้งปวง, **คือว่าตัด ทำลาย** **ความรู้สึกว่าตัวตน** ที่เป็นมายาเสียได้ **เหลือแต่ตนจริงของธรรม : มีธรรม** ตั้งอยู่ในจิต, **มีธรรมเป็นที่ปรากฏแก่จิต**. **นี่ก็พบตัวตนจริง** **พบอมตธรรม** **พบชีวิตนิรันดร** **ชีวิตจริง**.

ฉะนั้น จึงสรุปความว่า **แสวงหาตนกันเถิด**; แล้วคุณก็รู้ว่า **ก็** **พระพุทธเจ้าตรัสว่า** **ไม่มีอะไรที่เป็นตน**; ฉะนั้น **อย่าให้มันเกิดปัญหาที่ติดกันยุ่ง** **อย่างนี้**. **ไหนว่าทางหนึ่งบอกว่า** **จงทำที่พึ่งแก่ตนโดยตน** **แสวงหาตนที่แท้จริงกัน**

เกิด, แล้วก็สะดุ้งขึ้นมาว่า เอ้า, ก็ไหนว่าไม่มีตัวตน ก็เลยไปไม่ได้. พุทธ-
บริษัทไม่ควรจะงงแบบนั้น.

มีธรรมะเป็นต้น, หาดินที่เป็นธรรมะ; พบตน แล้วก็ดับทุกข์
ได้. มีอยู่หลายแห่งนะ ที่ พระพุทธเจ้าตรัสชวนว่ามาหาดนกันเถอะ อย่าไป
เที่ยวหาผู้หญิง หาเงิน หาทอง หาอะไรนั่น, หมายถึงอย่างนี้ : ดนธรรมะ
อย่างนี้ เมื่อพบธรรมะเป็นตน ก็พบตนที่แท้จริง เรื่องมันก็จบ.

วันนี้ผมก็พูดเพียงเท่านั้นว่า พบชีวิตจริง คือชีวิตที่มีตัวตนที่แท้จริง,
พบชีวิตจริง. ทุกๆ องค์เกิดมาขอให้ ได้พบชีวิตจริง หรือพบตน ก็ไม่เสียที่
ที่เกิดมาเป็นมนุษย์, และพบพระพุทธศาสนา ได้บวช แล้วก็ ได้มาปรึกษาหารือ
กันในเรื่องนี้.

เอาละ, เวลาหมดแล้ว ก็ยุติการบรรยาย แล้วก็ปิดประชุมในวันนี้
บ่าย ๓ โมงถ้าฝนไม่ตกมีอีก.

มหาวิทยาลัยท่อกทางสุนัช ๑๐ ชั่วโมง

- ๑๐ -

ณ ตานหินโค้ง สวนโมกษ

๓๐ พ.ค. ๒๓, เวลา ๑๕.๐๐ น.

ทุกสิ่งอยู่เหนือปัญหา.

ท่านที่เป็นภิกษุราษฏร ผู้ที่จะต้องลาสิกขา ทั้งหลาย,

การบรรยายของเราเป็นครั้งที่ ๑๐ นี้ ผมจะกล่าวโดยหัวข้อว่า ทุกสิ่ง
อยู่เหนือปัญหา. ค่อมันเป็นตอนสุดท้าย ของเรื่องี่ดำเนินมา จนถึงกับว่า
พบชีวิตจริง ซึ่งเต็มไปด้วยความสะอาด สว่าง สงบ. นี้เรียกว่าพบชีวิตจริง
แล้วทุกสิ่งก็อยู่เหนือปัญหา ผลสุดท้ายมันอยู่ที่นั่น. หรือจะกล่าวว่า ขอให้
ทุกคนพยายาม ที่จะให้ทุกสิ่งอยู่เหนือปัญหา.

ปัญหาก็คือความทุกข์ มีเพราะยึดมั่นถือมั่น.

เหนือปัญหาในที่นี้ ก็คือ อยู่เหนือ ความที่มั่นจะเป็นปัญหาขึ้นมา, มั่นไม่อาจจะเป็นปัญหา โดยประการทั้งปวง. เรามีชีวิต ชนิดที่ไม่มีอะไรที่เกิด ปัญหาขึ้นมาได้. นั้นแหละลองคิดดูเถอะว่า มั่นดีหรือไม่ดี, มั่นดีสักก็มากน้อย ?

ที่จริงคำนี้ก็เ็นคำที่ใช้อยู่ในธรรมะ ในภาษาธรรมะ ในระบบของ ธรรมะ สันกิเลส สันตัณหา สันทุกข์ สันกรรม หมายความว่าสันปัญหา. เมื่อ สันปัญหา ไม่มีอะไรที่อาจจะเป็นปัญหา ก็คือไม่มีอะไรที่จะเป็นทุกข์; เพราะ ปัญหา ก็คือ ความหมายเดียวกันกับความทุกข์. เราต้องเกิด ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย นั่นคือปัญหา, นั่นคือความทุกข์.

เมื่อพบชีวิตจริง อย่างที่พูดกันแล้ว ในการบรรยายครั้งที่แล้วมานั้น มีจิตสะอาด มีจิตสว่าง มีจิตสงบ ก็พอจะเข้าใจได้แล้วกระมัง ว่ามีความ สะอาด ความสว่าง ความสงบ เพราะไม่มีกิเลส; หมายความว่า จิตไม่ติดข้อง อยู่ในสิ่งใด ด้วยความยึดมั่น.

เมื่อยังมีความยึดมั่นอยู่ จิตไม่สะอาด ไม่สว่าง ไม่สงบ; มันก็สกปรก มีตมัว และเราร้อน. เมื่อไม่ติดอยู่ในสิ่งใด ไม่ข้องอยู่ในสิ่งใด เพราะว่ามัน ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด; นั่นก็เรียกว่า ความหลุดพ้นของจิต หรือจิต มันหลุดพ้น.

ถ้าวิมุตติ จะอยู่เหนือปัญหาทั้งปวง.

ในที่สุดนี้ เราก็ควรรู้จักคำว่า วิมุตติ หรือ หลุดพ้น กันเสียที; เมื่อหลุดพ้น แล้ว มัน ก็อยู่เหนือปัญหาทั้งปวง โดยประการทั้งปวง.

คำว่า หลุด หรือ ตีต นี้ ก็ยืมคำชาวบ้านเด็ก ๆ มาใช้อีกนั่นแหละ; มัน เป็นคำของชาวบ้านใช้ เอามาเป็นภาษาธรรม ทางจิตทางวิญญาณ. จิตไม่ติดอยู่ในอะไร, หลุดออกไปได้ เหมือนกับนกหลุดจากบ่วงจากเครื่องติดเครื่องขัง.

วิมุตติ แปลว่า หลุดพ้น; หลุดพ้นก็เพราะว่าไม่มีความยึดมั่นถือมั่น. ความยึดมั่นถือมั่นด้วยอวิชชา อุปาทานนี้ เหมือนกับบ่วง, เหมือนกับว่ายางเหนียว, หรือทุกอย่างที่มันทำให้มันติดกันอยู่ที่นั่น; พอสิ่งที่ทำให้ติดไม่มี มันก็หลุด.

กิเลส นั้นแหละ เป็นเครื่องทำให้ติด โดยเฉพาะก็คือสิ่งที่เรียกว่า อุปาทาน. ทบทวนลำดับในปัจจุสมุปบาทดู ผัสสะ-เวทนา-ตัณหา-อุปาทาน นั้นตรงนั้นแหละที่มันติด คือเครื่องติด, แล้วก็มีการติด.

ถ้าตรงนั้นไม่เกิด หรือไม่มี ไม่เกิดอุปาทาน หรือไม่มีอุปาทาน มันก็หลุด โดยไม่ต้องติด คือไม่ติด ถ้ามีมันก็ติด ติดก็ต้องแก้ไขให้หลุด อย่างที่พูดกันแล้ว เรื่อง อาศัยบัญญัติเป็นเครื่องทำให้หลุด.

จะหลุดพ้นต้องมีปัญญา รู้จักตถตา.

ที่นี้ว่า หลุด จะพิจารณากันดูว่า หลุด หรือ จะไม่ติด ก็เพราะจิตมีปัญญามีความรู้ จิตสัมผัสอารมณ์ทั้งหลาย ด้วยความรู้สึกแห่ง ตถตา ถ้าเป็นคำแปลสำหรับท่านผู้ใด ก็จัดไว้ จำไว้ให้แม่นยำ ต-ถา-ตา เขียนลงไปตรงๆ เลย แปลว่า ความเป็นเช่นนั้นเอง. ตถา แปลว่า เช่นนั้นเอง; ตา แปลว่า ความ, ตถาตา แปลว่า ความเป็นเช่นนั้นเอง; แต่บางที เรียกสั้นๆ ว่าตถา ก็มี.

สัมผัส ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในสิ่งใดก็ตาม ด้วยความรู้สึกตถตา หรือเห็นตถตาอยู่ ว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง. อารมณ์อะไรนี้ น่ารัก น่าเกลียด หรือน่ากลัว น่าอะไรก็ตาม มันเช่นนั้นเอง, ก็คือความที่ไม่มีความหมายแห่งความ น่ารัก น่าโกรธ น่าเกลียด น่ากลัว เช่นนั้นเอง.

ตถตาเป็นพระพุทธรักษาที่ตรัสอยู่ แต่เผอิญจะด้วยเหตุใดก็ไม่ทราบ ไม่ค่อยมีใครเอามาทูตจาสั่งสอนกัน ในพวกเราเถรวาท. แต่ทางฝ่ายมหายาน ฝ่ายนั้น เขากลับเอาไปพูดกันมาก, เอาไปใช้เป็นประโยชน์ได้มาก, มีชื่อในภาษาจีนใหม่ไปแปลว่า ยู่สี ซึ่งก็ แปลว่า เช่นนั้นเอง ไปตามเดิม. เขาสอนเรื่อง เช่นนั้นเอง, ให้รู้จักใช้ความเป็นเช่นนั้นเอง, แล้วมันก็ไม่ไปติดในสิ่งใด; ไม่ไปรักไปโกรธ ไปเกลียด ไปกลัว ในสิ่งใด ก็มีชีวิตเป็นสุขแม้ในบ้านเรือน.

นี้ ตถตา ก็ได้, ตถาตา ก็ได้, ตถา เฉยๆ ก็ได้, แปลว่า เช่นนั้นเอง หรือความเป็นเช่นนั้นเอง.

พิจารณาตุตถตาในแง่ของไตรลักษณ์.

ตุตถตาจะอธิบายกันในเรื่องไหนก็ได้ แ่งที่เราพูดกัน โดยมาก ก็คือ
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. อนิจจัง - เปลี่ยนแปลงเรื่อย ไหลเรื่อย; นี่เป็น
อนิจจัง. ทุกขัง - ดูแล้วน่าเกลียด เพราะมันขบกัดเอา กับบุคคลผู้เข้าไปยึดถือ,
ถึงแม้ไม่เกี่ยวข้องกับมันก็ยังน่าเกลียด; เพราะว่ามันเปลี่ยนแปลงเรื่อย มันไม่
จริง. นี้เรียกว่า ทุกข์ ทุกขัง, แปลว่า ทรมาน ทนยาก นี้ก็ทุกข์เจ็บปวดแก่ชีวิต
ที่มีความรู้สึก. แม้ไม่มีความรู้สึก เช่นก้อนหินอย่างนี้ ก็มีความเป็นอนิจจัง
คือเปลี่ยนแปลง. ความที่เปลี่ยนแปลงนั้น มันน่าเกลียด ก็ทรมานใจแก่ผู้เห็น
ก็เรียกว่า ทุกขัง.

มันเป็น อนิจจัง เป็น ทุกขัง แล้วก็ เป็น อนัตตา ไม่ควรจะถือว่า
ตัวตน. นี้คือความเป็นเช่นนั้นเอง, เห็นอย่างนี้ชัดก็เรียกว่าเห็นเช่นนั้นเอง.
พอเห็นเช่นนั้นเองแล้วจะไปประหลาดอะไร.

คำว่า เช่นนั้นเอง นี้มันมี อานิสงส์รอบด้าน คือ ในขั้นแรกนี้ ไม่
ทำให้ไปยึดเอา เข้าเป็น ตัวเรา - ของเรา; มันเป็นเช่นนั้นเอง, แค่นั้นเอง,
เท่านั้นเอง, ไม่น่ารัก ไม่น่าโกรธ ไม่น่าเกลียด ไม่น่ากลัว ไม่น่าอะไรหมด.
นี่จิตก็ไม่ติดในสิ่งที่มีความเป็นเช่นนั้นเอง.

ทราญ ของโลก ของดวงอาทิตย์ ของอะไรทุกอย่าง. เอ้า, มันก็เช่นนั้นเอง; เราก็จะไม่เกิดความรู้สึกว่าน่าอัศจรรย์ หรือว่าน่าสนใจ น่ารักก็มี น่าโกรธก็มี น่าเกลียดก็มี น่ากลัวก็มี; นี่เขาเห็นอย่างนั้นเพราะไม่เห็นเช่นนั้นเอง.

เห็นเช่นนั้นเองแล้ว มันก็คือเช่นนั้นเอง; มัน ก็หยุดอยู่แค่เช่นนั้นเอง. ถ้าเราไม่เช่นนั้นเอง เราก็จะต้องมีความรู้สึก; อย่างน้อยเขาจัดเป็นประเภทใหญ่ๆ มี ๒ อย่าง คือ ชอบ หรือ ไม่ชอบ. ถ้าชอบ ถ้ารัก ก็เรียกว่า อภิชฌา, ถ้าว่ามัน ไม่ชอบ มันไม่รัก ก็เรียกว่า โทมนัส.

คำนี้ในที่อื่นมีความหมายอย่างอื่นนะ โทมนัส ทูมนัส คือจิตชั่ว ไม่ชอบ; อภิชฌานี้เพิ่งเล็งที่จะเข้าไปเอา คำนี้ดีมาก แต่ว่าเราไม่ค่อยใช้ อภิชฌา และ โทมนัส แบ่งเป็น ๒ ฝ่าย : ฝ่ายหนึ่งเราจะไปอภิชฌา, ฝ่ายหนึ่งเราจะไปโทมนัส.

ในพระบาลีมหาสติปัฏฐานท่านใช้คำนี้ว่า วิเนยฺย โลก อภิชฌาโทมนสฺสุ. ปฏิบัติสติปัฏฐานนี้ก็เพื่อจะ วิเนยฺยะ คือ รื้อออกเสียซึ่งอภิชฌาและโทมนัสในโลก, นำออกเสีย กำจัดเสีย ซึ่งอภิชฌาและโทมนัสในโลก. โลกทั้งหมด นี้มันก็มีให้ ๒ อย่าง : ให้เกิดความรู้สึก อภิชฌา - อยากจะได้ อย่างหนึ่ง, ให้เกิดโทมนัส - ไม่เอา, อยากจะทำลายเสีย อย่างหนึ่ง.

ทั้งสองคำนี้มันแจกลูกไปได้มาก : เมื่ออยากได้ ฝ่ายที่อยากได้ มันก็สนใจ อยากจะเอา อยากจะเป็น เกิดความรัก เกิดอะไรไปตามเรื่องของมัน.

อยากไม่เอา ฝ่ายโทมนัส มันก็เกิดความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความ
อยากจะทำลายเสีย; ล้วนแต่ยุ่ง^{๕๕}ยุ่ง^{๕๕} ทำให้จิตมันยุ่ง^{๕๕}ยุ่ง^{๕๕}นั้น.

ให้เหลียวไปข้างไหน ก็เห็นเป็นเช่นนั้นเอง จิตชัด หรือเกลี้ยง
ไม่ยั่วให้เกิดรู้สึกอกิษมาหรือโทมนัส เราจะเหลียวไปทางไหน ก็ให้เห็นแต่เช่น
นั้นเอง. คุณลองทำดูบ้าง ถ้าในบ่าอย่างนี้จะพ้อใจง่าย; ถ้าในเมืองที่มัน
เต็มไปด้วยอารมณ์รุนแรงทางเพศนั้น; เช่นนั้นเองอยู่ไม่ได้ มันก็ไปหลง
รักเข้า, หรือเมื่อมันไม่ได้; มันก็หลงเกลียด หลงโกรธ เข้า. เพราะฉะนั้น
มันจึงเกิดอาชญากรรม เต็มไป^{๕๕}ทั้งเมืองหลวง; เพราะเขาไม่มีความรู้สึกเช่นนั้น
เอง, เขามีความรู้สึกของกิเลส ที่จะเอาให้ได้, ที่จะเอาให้ได้.

หรือว่าอะไรเข้ามาเกี่ยวข้อง มีเรื่องอะไรที่จะเข้ามาเกี่ยวข้อง ที่จะมา
เป็นบ่วงคล้องเราไป; ถ้าเห็นเช่นนั้นเอง มันก็คล้องไม่ติด; ถ้าเราไม่เห็น^{๕๕}ว่า
เช่นนั้นเอง ก็ไปกินเหยื่อเข้า มันก็คล้องติดไป; ยกเว้นก็เป็นบุคคลที่เขา
สามารถจะดึงหัวไปได้ เพราะเราไม่เห็นเช่นนั้นเอง.

ฉะนั้น คุณเข้าใจคำนี้ให้ดี ๆ บางคนเขาสั้นหัว เขาเห็นเป็นเรื่องพูด
เล่น : เช่นนั้นเอง, เท่านั้นเอง, แค่นั้นเอง, เรื่องพูดเล่น. ที่จริงมันเป็นคำ
ที่สรุปความหมายในพระพุทธศาสนาทั้งหมดไว้. ความรู้หรือการปฏิบัติ ในพุทธ-
ศาสนาทั้งหมด ไปรวมอยู่ที่ให้เห็นเช่นนั้นเอง, เช่นนั้นเอง หัวใจพุทธศาสนา
คือเห็นเช่นนั้นเอง; แล้วก็จบเรื่อง, มันไม่เกิดกิเลส มันจบ. แต่บางคนเห็น
โอ, คำพูดเล่น ๆ ของเด็ก ๆ ก็ตามใจ.

ถ้าเห็นเช่นนั้นเองก็ไม่มีปัญหา.

ที่^๕นี้^๕อยากจะให้มองให้เห็นให้ชัดถึงกับว่า ถ้าเราเห็นเช่นนั้นเองแล้ว เราจะไม่เกิดความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว. ในเมื่อไม่เกิดความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ในสิ่งใด มันก็ไม่มีปัญหา; ถ้าเกิดรัก โกรธ เกลียด กลัว ขึ้นมา ก็มีปัญหา, หรือมันยั่ว, เพียงแต่ยั่วให้รัก ให้โกรธ ให้เกลียด ให้กลัว มันก็คือปัญหา.

เดี๋ยวนี้^๕เราก็อ่า^๕ ทุกสิ่งอยู่เหนือปัญหา คือทุกสิ่งไม่ทำให้เรา^๕รัก โกรธ เกลียด กลัว ได้ อยู่เหนือปัญหา. ปัญหา^๕มันเกิด เพราะ^๕ว่าไปอยากอะไรเข้า ด้วยตัณหาหรืออุปาทาน เราจึงมีปัญหา ต่อเมื่อเราอยากได้^๕อะไรเป็นจุดแรก. เพราะ^๕ว่าความทุกข์ หรืออุปสรรค หรือปัญหา หรืออะไรก็ตาม มันตั้งต้นที่^๕เราไปอยากอะไรเข้า ด้วยความโง่. ถ้าฉลาดด้วยปัญญาแล้ว เห็นเช่นนั้นเองแล้ว มันไม่^๕อยากอะไร; ฉะนั้น ถ้าอยากอะไรเข้าแล้ว ต้องอยากด้วยความโง่ ไม่เห็นเช่นนั้นเอง.

ที่^๕นี้^๕ มัน^๕อาจจะ^๕มีปัญหา^๕ซ้อน^๕ขึ้นมาว่า เห็นเช่นนั้นเองแล้วก็ไม่ทำอะไรอย่างนั้นหรือ? เห็นเช่นนั้นเองแล้วทำไป^๕ได้ ตามที่มัน^๕เข้า^๕รูป^๕กัน^๕ได้^๕กับ^๕เช่นนั้นเอง. ฉะนั้นอย่า^๕เข้าใจว่า เห็นเช่นนั้นเองแล้วก็จะไม่ทำอะไร. อย่า^๕ทำด้วยความอยาก คือตัณหา หรือด้วยความยึดมั่น คืออุปาทาน^๕นี้^๕ ก็เท่ากับว่าไม่ได้มีการกระทำ. ถ้าทำด้วยจิตใจที่^๕เครียด, หรือว่าเต็ม^๕มือ^๕อยู่^๕ด้วย^๕ความ^๕อยาก หรืออุปาทานแล้ว มันก็^๕เป็น^๕การ^๕กระทำ^๕ที่^๕มีความ^๕หมาย^๕ขึ้นมา คือเป็น^๕ตัณหา^๕ขึ้นมา.

ฉะนั้น เราหา, หาทรัพย์สมบัติก็ได้, หาอะไรก็ได้, เราได้อะไรมา
 ก็ได้, เรามีอะไรไว้ก็ได้, เรากินอะไรก็ได้, เราก็กีบสะสมอะไรก็ได้, แต่อย่าทำ
 ด้วยความโง่ คือตัณหาอุปาทาน. ให้ทำไปด้วยความรู้สึกว่า ทุกอย่างเป็น
 เช่นนั้นเอง. เราผู้มี ผู้หา ผู้กิน ผู้ใช้ ก็เช่นนั้นเอง, ของที่ได้มาเพื่อมิ เพื่อ
 กิน เพื่อใช้ เพื่อเก็บไว้ ก็เช่นนั้นเอง นี่มีความรู้สึกแห่งเช่นนั้นเอง อยู่
 ตลอดเวลา.

เห็นเช่นนั้นเอง ต้องรู้แจ้งใจ.

ไม่ใช่ทำให้ท่อง ไม่ใช่เพียงแต่ว่าท่องๆ แล้วก็เช่นนั้นเองๆ;
 นี้ไม่ได้. มันต้องเป็นความรู้, เป็นความรู้แจ้ง, เป็นความรู้แห่งใจ รู้สึกแห่ง
 ใจ รู้สึกแห่งใจ เพราะเราฝึกฝนมาเพียงพอแล้ว. คือในขณะแห่งวิปัสสนา
 เราฝึกฝนการเห็นเช่นนั้นเองมาพอแล้ว; โดยเฉพาะอย่างยิ่งเห็น อนิจจัง
 ทุกขัง อนัตตา มาพอแล้ว; สรุปรวมความหมายเป็นเช่นนั้นเอง. ที่นี้พอ
 เผชิญกับอะไรเข้า ก็ โอ, เช่นนั้นเองมา, มาก่อนเลย. สติพามาก่อนเลย, สติพา
 ปัญญาว่า เช่นนั้นเอง มาทันควัน จึงไม่มีปัญหา.

นี่เราไม่อยากจะรู้ด้วยกิเลสตัณหา เราอยากรู้ด้วยสติปัญญา; ความ
 อยากรู้ หรือความสงสัยนั้น ก็ไม่เป็นปัญหาที่จะเสียดแทงจิตใจเรา. ที่เราหวัง
 ด้วยกิเลสตัณหา จะเอาให้ อย่างนั้นอย่างนี้ แล้วมันไม่รู้, รู้ไม่ทันใจ, เล่าเรียน
 ไม่ทันใจ; อย่างนั้นมันก็เสียบแทงจิตใจ เป็นปัญหา.

เรายังไม่รู้อะไรในสิ่งที่ต้องรู้ เราก็ไม่มีกิเลสตัณหา ที่จะเข้าไปผูกพัน แล้วก็ทำไปได้, ทำไปได้ โดยที่สิ่งนั้นไม่แผดเผาหัวใจเรา; อย่างนั้น เรียกว่า ทำไปด้วยเช่นนั่นเอง, ด้วยความรู้ตถตา เช่นนั่นเอง.

ไม่ใช่ว่าจะไม่ต้องทำอะไร, ไม่ใช่ที่ไม่ต้องศึกษาเล่าเรียน, หรือไม่ใช่ที่ไม่ต้องทำให้รู้อะไรยิ่งๆ ขึ้นไป. สิ่งที่ยังไม่รู้ก็ทำให้รู้; แต่อย่าทำให้เป็นปัญหาที่แผดเผาหัวใจ ไม่เป็นอุปสรรค. ถ้ามีความหมายแห่งตัณหา มันจะแผดเผาหัวใจ, ถ้ามีความหมายแห่งอุปสรรค มันก็จะแผดเผาหัวใจ.

มีอุปสรรคศัตรู ต้องแก้ไขด้วยเช่นนั่นเอง.

ขึ้นชื่อว่า ปัญหาที่เรายังไม่รู้ นี่ก็คืออุปสรรคชนิดหนึ่ง, แล้วมันก็เสียบแทงจิตใจให้เป็นทุกข์. เราจะไมยอมให้สิ่งใดเกิดเป็นปัญหา หรือเกิดเป็นอุปสรรคแก่เราได้; เมื่อเราไม่ต้องการมัน มันก็ไม่มีทางที่จะขัดขวางอะไรเรา. เราไม่ต้องหมายมันที่จะเอา ที่จะได้ ที่จะไป ที่จะกิน ที่จะใช้ ที่จะอยู่; ไม่หมายมันด้วยกิเลสตัณหา.

ทีนี้ถ้ามีอะไรมาขัดขวางมันก็ไม่เป็นปัญหาที่เสียบแทงจิตใจเรา; เราก็แก้ไขมัน, แก้ไขมัน แก้ไขมันด้วยปัญญาว่า เช่นนั่นเอง อย่างนั้นเช่นนั่นเอง, อย่างนั้นเช่นนั่นเอง, อย่างนั้นเช่นนั่นเอง, มันมีความเป็นเช่นนั่นเอง ของอะไร เป็นอย่างไร เราก็รอบรู้, แล้วเราก็ทำให้มันลุล่วงไป ได้ผลตามที่เรา

ต้องการ โดยที่สิ่งนั้น ๆ มันไม่ออกมาต่อต้านเรา ในฐานะที่เป็นอุปสรรค หรือ เป็นปัญหา.

แม้ที่สุดแต่ว่า เรามีศัตรูนี้ กู้อาฆาตอันร้ายกาจ เราก็มองดู มัน เช่นนั้นเอง, มันเช่นนั้นเอง, คือเราไม่ต้อนรับเขาอย่างศัตรู. เราต้อนรับเขา อย่างที่สิ่งที่เป็นเช่นนั้นเองอยู่ตามธรรมชาติในโลก; แล้วมีเช่นนั้นเองไหนที่จะ แกไขความเป็นศัตรูนี้ได้. แล้วก็ใช้ความเป็นเช่นนั้นเองข้อนั้นแหละ ทำลาย ความเป็นศัตรูนั้นเสีย. อย่างนี้เราเหนือกว่าเรื่อยไป ทำให้เราเป็นทุกข์ไม่ได้; แล้วเราก็ทำลายมันได้, ชนะได้, ทำให้หมดภาวะที่ไม่พึงปรารถนานั้นได้.

เช่นนั้นเองเป็นกฎของธรรมชาติ, เป็นกฎของธรรมชาติ ใช้ให้ถูก ต้องในทุกกรณี. นี้เราก็เลยไม่มีอุปสรรค ไม่มีศัตรู, เราไม่มีอุปาทานว่าอย่าง นั้นอย่างนี้, เราก็ไม่ผิดหวัง; เพราะเราไปหวังให้ไร้มันก็มีการผิดหวัง.

อย่าทำอะไรด้วยความหวัง, อย่าใช้ความหวังเป็นสรณะ เหมือนที่ เขาสอนกันโดยมากสมัยนี้. อะไรก็ให้หวัง พอหวังมันก็กัดเอา, พอลงมือหวัง มันก็แผดเผาหัวใจเรื่อยไป ตลอดที่มันยังมีความหวัง. ฉะนั้นอย่าไปหวังกับมันสิ; มีปัญญารู้ว่าทำอะไรก็ทำไป โดยไม่ต้องหวัง ฉะนั้นจึงไม่มีผิดหวัง.

ผมคิดว่าเรื่อง^๕นี้เข้าใจยากสักหน่อย คุณคงจะเข้าใจไม่ค่อยจะได้. บางทีอาจจะเป็นการฟังครั้งแรกก็ได้, เรื่องมีเช่นนั้นเอง ใช้แก้ปัญหากุยก้อย่าง. เมื่อเห็นเช่นนั้นเองแล้ว จะไม่เกิดอุปสรรค, จะไม่เกิดปัญหา, จะไม่เกิด

ศัตรู, แล้วก็ไม่มีใครผิดหวังชนิดที่ผู้หญิงเขาไป โดนน้ำตาย หรือฆ่าตัวตาย หรือชนิดที่ผู้ชายเขาเอาปืนมาโล่งหมดทุกคน แล้วก็ยิงตัวเอง.

ความผิดหวัง เกิดมาจากความที่ไม่เห็นว่าเป็นเช่นนั้นเอง. คนแต่ก่อน สมัยโบราณ บู้ ย่า ตา ยาย เขาเห็นมากกว่าคนสมัยนี้; ทั้งที่เขาอยู่ในสมัยนั้น ก็ว่าไม่ค่อยรู้หนังสือ. เขาหาว่าโง่งเง่า เขารู้เรื่องนั้นมากกว่าเรา; เขารู้โดยวัฒนธรรม โดยการอบรมกันมา โดยวัฒนธรรมด้วย มันมีอยู่จริง คือว่า ยายแก่ ตาแก่ ก็ได้ ก็บอกเด็กๆว่า เอ้อ, อย่าไปร้องไห้เลยหลานเอ๋ย มันเป็นอย่างนั้นเอง.

เดี๋ยวนี้คุณพูดเป็นใหม่? พวกคุณสมัยนี้ก็จะพูดไม่เป็น ตาแก่ยายแก่ สมัยนั้นเขาพูดเป็น อย่างมาหนังร้องไห้เลยลูกเอ๋ย มันเป็นอย่างนั้นเอง. ถ้าผมเขาทั้ง หรือเมียผมมีชู้ ก็บอก มันอย่างนั้นเองแหละ, ไม่ต้องไปมีปัญหา ที่จะไปฆ่าเขาตาย หรือไปฆ่าตัวเองตาย เหมือนคนสมัยนี้.

อ่านหนังสือพิมพ์แล้วใจหายเลย; นี่ทำไมเรื่องอย่างนั้นมันต้องฆ่าตัวเองตาย. มันโง่ร้อยเท่า พันเท่า หมื่นเท่า ซึ่งคนแก่สมัยโบราณเขาบอกได้ว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง แล้วก็เลิกกัน. เมียมีชู้ก็ไปหาใหม่ได้, ผัวทิ้งก็ไปหาใหม่ได้ ไม่ต้องมาร้องไห้ ไม่ต้องมาฆ่าตัวเอง, ไม่ต้องฆ่ากันหมดบ้านเหมือนสมัยนี้. สมัยนี้มันเลวลงเห็นไหม ในความรู้เรื่องเช่นนั้นเอง?

เราไม่ไปหวังมัน, ไม่ไปหวังให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้. มองดูแต่ที่มันต้องเป็นเช่นนั้นเอง, มันต้องเป็นไปเช่นนั้นเอง. พอเราไปหวังแล้ว มัน

ก็ไม่ได้หวัง; ไม่ได้หวังนั้นแหละ คืออุปสรรค, คือปัญหา, คือความทุกข์ นี้คงจะเข้าใจยาก.

พระอรหันต์ถึงความเป็นเช่นนั้นเองแล้ว.

ที่นี้อยากจะพูดถึงพระอรหันต์บ้าง พระอรหันต์ นั้นคือผู้ที่ถึงความ เป็นเช่นนั้นเอง, เป็นตถาคต, ปฏิบัติถึงที่สุดแล้วเขาเรียกว่า ตถาคต สมัยนั้น ที่เรียกว่า พระอรหันต์ นั้นก็มี แต่คำที่เป็นกลางกว่า เรียกว่า ตถาคต, ถึงตถาคต. แม้ในลัทธิอื่นนอกจากพุทธศาสนา เขาก็ใช้คำนี้ ในฝ่ายมิจฉาทิฎฐิ อันตคาหิกทิฎฐิ เขาก็ใช้คำว่า ตถาคต; เช่นว่า ตถาคต ตายแล้วเกิดอีกหรือไม่? ตถาคต ตายแล้วมีอีกหรือไม่? นี้ ใช้ คำว่า ตถาคต ทั้งนั้น.

ผู้ถึงที่สุดแห่งการปฏิบัติธรรม เห็นตถา เห็นสิ่งที่คงตัวไม่เปลี่ยนแปลง นั้นแล้ว เรียกว่า ตถา. ในฝ่ายพุทธศาสนาเราเรียกว่า พระอรหันต์ เมื่อเห็น ถูกต้องตามที่เป็นจริง; เป็นพระอรหันต์ถูกต้องตามที่เป็นจริง ก็เห็นตถา, ถึงตถา, ถึงความเห็นว่า มันเป็นเช่นนั้นเอง. พระอรหันต์ก็เลยลอยตัว, เรียกว่าลอยตัวดีกว่า, ลอยขึ้นอยู่เหนือปัญหาทั้งหลาย. มันจึงไม่มีความหมาย อะไรที่จะใช้แก่พระอรหันต์. “ประมาณ” - เครื่องบัญญัติคำพูด อะไรนี้ จะไม่มี แก่พระอรหันต์; ว่าได้ ว่าเสีย, ว่ามี ว่าไม่มี, ว่าแท้ ว่าชนะ ว่าทุกอย่าง, อดถูกคนสติ - ประมาณไม่มีแก่พระอรหันต์.

เรามันมีประมาณ ที่พูดกันอยู่นี้ : เราได้เราเสีย, เราแพ้เราชนะ, เราขาดทุนเรากำไร, เราอยู่เราตาย, เราอะไรก็ตาม นั่นคือ *ประมาณ-บัญญัติ* พูดก็เพราะเรามีจิตยึดมั่นถือมั่น, มีตัวเรา, แล้วตัวเรามันก็ต้องได้ ต้องเสีย, ต้องเป็นอย่างนั้นอย่างนี้. เพราะงั้นเห็นเป็นตัวเรา; มันก็ไม่เห็นเช่นนั้นเอง ของทุกสิ่งทุกอย่าง.

ภายนอกสังขารร่างกาย จิตใจ ก็เช่นนั้นเอง, ภายใน ความรู้สึก เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อะไรก็เช่นนั้นเอง. พระอรหันต์ถึงเช่นนั้นเอง; ฉะนั้น ปัญหาจึงไม่มี เช่นนั้นเอง มันเลิกความหมายเสียหมด.

ที่นี้เราเห็นว่าก้อนหิน; เรามีประมาณว่าก้อนหิน, เรารู้สึกต่อ คุณค่า คุณค่า คุณสมบัติของก้อนหิน, มันก็มีก้อนหิน. แต่ถ้าเราไม่คำนึงถึง คุณค่า คุณสมบัติ บัญญัติ ประมาณเหล่านี้ มันก็ไม่มียกหิน. นี้แม้แต่ของอย่างนี้ มันก็เสมือนว่าไม่มี, มานอนขวางเกะกะอยู่อย่างนี้. ถ้าว่าก้อนหินขายได้แพงด้วย แล้วก็ยังมิใหญ่ ยังมีค่าใหญ่; มันไม่เห็นเช่นนั้นเอง.

นี้เราไม่เห็นเช่นนั้นเองในเงิน ในทอง, ในของรัก ของชอบใจ, ในเรื่องเพศ เรื่องวัตถุแห่งเพศ, เราไม่เห็นเช่นนั้นเอง; ไปเอาที่คุณค่าของมัน ที่เราเคยรู้ ว่าเป็นความเอร็ดอร่อยอย่างไร มันก็ปิดเช่นนั้นเองหมด.

เห็นแต่น้ำรักรำพ้อใจ พอมันไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ ก็เกิดความหมายตรงกันข้าม, คือความโกรธเป็นพิษเป็นไฟขึ้นมา. นี้เพราะไม่เห็นเช่นนั้นเองเสียแต่ที่แรก; ไปรักมันเข้า, พอไม่ได้อย่างรัก หรือพลัดพราก

จากของรัก มันก็กลับมาอีกรูปหนึ่ง : เป็นความโกรธ ความเกลียด อะไรขึ้นมา มันก็เผาอีกทีหนึ่ง.

เพราะฉะนั้นได้มาก็เผาอย่างของได้มา, หายไป ก็เผาเผอย่างของที่ หายไป, คนโง่^{นี้}ไม่เห็นเช่นนั้นเอง มัน ก็เป็นทุกข์ เหมือนกับเอาน้ำร้อนมา ลวกหัวใจ. คงจะเคยเป็นกันมาแล้วกระมัง แล้วผมก็ไม่อาจจะพูดอะไรให้ เหมือนกับว่าหยิบขึ้นมาดูได้; แต่พูดสำหรับที่จะไปคิดนึกศึกษา เปรียบเทียบ ให้เข้าใจยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

จะ^{นี้}พระอรหันต์จึงมีอะไรของท่าน มีภาวะของท่าน; ไม่มีอะไร โลกนี้ว่าง - ว่าง. โลกนี้ว่าง ไม่มีอะไรที่น่ายึดถือ โดยความเป็นตัวตน - ของตน, โลก^{นี้}มันว่าง.

บุ[ุ]ช[ุ]นไม่^{ว่าง} ไม่เห็นเช่นนั้นเองเลย.

ที^{นี้}เราบุ[ุ]ช[ุ]นไม่^{ว่าง} เต็มไปด้วยของ^{ที่}ยึดถือ : ยึดถือทางรัก, ยึดถือทางไม่รัก. พอตื่นนอนขึ้นมา ก็เต็มไปด้วยของ^{ที่}มีความหมาย สำหรับจะ ยึดถือ : บนเรือน ข้างล่าง นอกบ้าน นอกเรือน ถนนหนทาง ที่ไหน ก็เต็มไป ด้วยของ^{ที่}มีความหมาย สำหรับจะน่ารัก น่ายึดถือ ไม่เห็นเช่นนั้นเองเลย.

ถ้าเห็นเช่นนั้นเอง, โอ๊ะ มันก็เป็นเช่นนั้นเองตามกฎของธรรมชาติ; แต่ร่างกายภายในของเรา จิตใจของเรา ไม่ยึดถือ ก็ว่าง. จิตอยู่ด้วยความว่าง

ตลอดเวลา; ตื่นนอนขึ้นมาไม่มีอะไรเกะกะ ไม่มีอะไรกระทบจิต ไม่มีอะไรกระทบหู ตา ฯลฯ มันก็ว่าง ก็สบาย.

เราจะต้องทำอะไร จะต้องถูพื้น จะต้องอาบน้ำ จะต้องกินข้าว จะต้องแต่งตัว ก็ไม่มีอะไรที่จะให้เกิดความรู้สึกหงุดหงิด ผิดหวัง กระทบกระทั่ง; เพราะมันเข้าไปอยู่กับเช่นนั้นเอง, เช่นนั่นเอง ก็ทำไป : แก่สิ่งที่เราไม่ต้องการด้วยความเป็นเช่นนั้นเอง. สมมติว่าเสื้อขาดนี้ ไม่ต้องห่วงไหวในจิตใจ ก็เย็บมันเสียสิ; มันขาดก็คือเช่นนั้นเอง, เย็บเสียใหม่ก็คือเช่นนั้นเอง ไม่ต้องมีจิตที่ห่วงไหว.

อะไรที่ทำให้ห่วงไหว ก็เพราะเรามีความโง่รับเอา มันจึงเกิดความห่วงไหว; ถ้าเราเห็นเช่นนั้นเองแล้ว ไม่มีอะไรมาทำให้จิตของเราให้ห่วงไหวได้. เราไม่เห็นเรื่องเช่นนั้นเอง เราก็พร้อมที่จะมีต้นเหตุ อยากรู้อะไร, มีอุปาทาน ยึดมันถือมันเอาในทุกสิ่ง. ถ้าเรามีความรู้ขั้นนี้ ที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา มันก็ไม่มีทางที่จะเกิดต้นเหตุ เกิดอุปาทาน.

เห็นเช่นนั้นเองแล้ว ไม่มีอะไรแปลกอัศจรรย์.

นี่คำสำคัญว่า ตถา หรือ ตถตา นี้ ถ้าแปลกก็ถือเป็นคำแปลก; แต่อย่าให้แปลกเฉยๆ, ให้แปลกเอาไปทำความเข้าใจจนได้. ตลอดชีวิตข้างหน้าให้รู้เรื่อง ตถตา, ตถาตา - เช่นนั่นเอง แล้วอาจจะโชคดี ถึงกับว่าเข้าถึง

ความหมายของคำนี้สูงสุด เป็นพระอรหันต์สักทีก็ได้. เห็นเช่นนั้นเองของ
ทุกสิ่ง ทั้งภายนอก ภายใน ทั้งรูป ทั้งนาม ทั้งทุกอย่างเลย จนจิตไม่ยึดมั่นอะไร;
เมื่อเห็น ตถตา - เช่นนั้นเองแล้ว เราจะไม่มีอะไรที่ว่าแปลก.

พวกบ้าต้องเสียคารมมาเที่ยวทศนาจร เพราะว่าหวังจะเห็นอะไร
แปลก, มีความแปลกบังคับจิตใจมา; เสียคารมคารา เหน็ดเหนื่อยอะไรก็ตาม
เพราะมีของแปลกใช้ใหม่? คุณก็เคยแล้ว, พูดกันตรงๆ ก็ได้. คุณก็เคยไปดู
ของแปลก, ลงทุนไปหาของแปลก, ได้ยินอะไรแปลกที่ไหนก็แห่กันไปดู. ถ้า
คนที่ถึง ตถตา แล้ว ไม่มีอะไรแปลก, ไม่มีอะไรแปลก นั้นมันเป็นอย่างนั้น.

แล้วมัน ไม่มีอะไรที่น่าทึ่ง ถ้าเราไม่รู้อะไร ไม่รู้จักอะไร เราก็อะไร
ที่ๆ น้อยด้วยความทึ่ง; ถ้ามากเกินไป เราก็งง, อยู่ด้วยความงง.
ถ้ายังมีความงงอยู่ ก็คือไม่เห็นความเป็นเช่นนั้นเอง. ฉะนั้นตถตานี้จะ
ทำให้ไม่มีอะไรแปลก, ไม่มีอะไรน่าทึ่ง, ไม่มีอะไรน่างง. นี่ก็คิดดูสิ มันฟรี
เท่าไร, มันอิสระเท่าไร.

แล้วก็ ไม่มีอะไรน่าอัศจรรย์; ถ้าคุณยังมีอะไรน่าอัศจรรย์อยู่ แล้ว
ก็คือไม่เห็นเช่นนั้นเอง. แม้จะเห็นปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าว่าน่าอัศจรรย์;
คุณก็ยังไม่เห็นเช่นนั้นเอง. ถ้าคุณเห็นเช่นนั้นเอง คุณจะไม่มีรู้สึกมีอะไร
น่าอัศจรรย์.

เดี๋ยวนี้หน้าอัศจรรย์นะ เพราะมันแปลกสำหรับเรานี่, เราไม่เคยรู้ ไม่
เคยเห็น ไม่เคยนึก ไม่เคยฝัน ก็หน้าอัศจรรย์. อย่างที่พวกอุบาสกอุบาสิกาเขา

พูดว่า อโห พุทฺโธ - พระพุทธเจ้าหน้าอัศจรรย์จริง พระธรรมหน้าอัศจรรย์จริง พระสงฆ์หน้าอัศจรรย์จริง; นั่นคือเขาไม่เห็นตถตา, ไม่เห็นเช่นนั้นเอง, เขาก็ต้องพูดอย่างนั้น, เขาก็ไม่ตำหนิตติเตียนเขา เพราะมันมีประโยชน์แก่เขา เพราะเขารู้สึกอย่างนั้น. แต่ ถ้าเมื่อไรเขาเข้าถึงธรรมะสูงสุด เขาจะไม่รู้สึกอย่างนั้นแล้ว จะเห็นเช่นนั้นเอง เสมอกันไปหมด.

นี่แม้แต่ความหน้าอัศจรรย์ของพระพุทธเจ้า มันก็มีได้เฉพาะแก่ผู้ที่ไม่เห็นตถตา; เมื่อ เห็นตถตาแล้วจะไม่มีอะไรหน้าอัศจรรย์. เพราะฉะนั้นหน้าอัศจรรย์, อะไร ๆ ที่เราน่าอัศจรรย์กันอยู่ ก็เพราะเรื่องไม่เห็นตถตา.

เมื่อเขาไปโลกพระจันทร์ก็วันก่อนนั้น คุณรู้สึกหน้าอัศจรรย์ไหม? การไปโลกพระจันทร์เป็นของหน้าอัศจรรย์ไหม? หน้าอัศจรรย์; พูดกันตรง ๆ ต่อมากุณก็ไม่เห็นหน้าอัศจรรย์. เดียวนี้จะไม่มีการรู้สึกไปโลกพระจันทร์นั้นหน้าอัศจรรย์แล้ว เพราะมองเห็นความเป็นเช่นนั้นเองมากเข้า ๆ.

จะนั่นอะไรอื่นที่หน้าอัศจรรย์ก็เหมือนกัน ปาฏิหาริย์, อวปาฏิหาริย์, ปาฏิหาริย์ของพระธาตุ ของอะไรก็ตาม. ถ้ามีจริงก็หน้าอัศจรรย์ ในเมื่อเรายังไม่เห็นเช่นนั้นเอง. พอเราเห็นเช่นนั้นเอง จะไม่มีอะไรหน้าอัศจรรย์ หรือเป็นปาฏิหาริย์ได้; เราก็ไม่ตื่นเต้นในอะไร เราก็มืดตามอะไร.

ถ้าเราเห็นว่ามนุษย์หน้าอัศจรรย์ เราก็ตามหลังเป็นทาง เพื่อจะไปเฝ้าไปเป็นสาวกของเขา ให้มันหน้าอัศจรรย์เท่านั้นแหละ; ถ้าเห็นเช่นนั้นเองแล้วก็หมด, หมดเรื่องหน้าอัศจรรย์.

เห็นเช่นนั้นเองแล้ว จะไม่หวั่นไหวไม่เป็นทุกข์.

เดี๋ยวนี้เรายังหวั่นเรา; เมื่ออะไรมาสะตุ้ดความรู้สึก ในทางให้หวั่นเรา เราก็อหวั่นเรา, มันทนอยู่ไม่ได้ ก็หวั่นเรา คือ ความโง่ที่ไม่เห็นตถตา. บางคราว เขาก็ร้องไห้อยู่ น้ำตาซึมอยู่ นี่ก็เพราะไม่เห็นตถตา. เราเอาผู้ร้องไห้อยู่ มาเปรียบเทียบกับกัน น้ำมันเท่ากัน ไม่เห็นตถตา. พอเห็นแล้วจะไม่ต้องหวั่นเรา, จะไม่ต้องร้องไห้, ไม่มีอะไรให้ร้องไห้ ให้หวั่นเรา.

นี่เราจะเรียกว่าอะไรดี? เรียกว่า ไม่รู้จักรัก ไม่รู้จักโกรธ ไม่รู้จักเกลียด ไม่รู้จักกลัว; สีคำนี้ก็กว้างมากพอแล้ว : ไม่รู้จักรัก ไม่รู้จักโกรธ ไม่รู้จักเกลียด ไม่รู้จักกลัว ไม่รู้จักค้นค้น ไม่รู้จักทิ้ง ไม่รู้จักสงสัย ไม่รู้จักสนใจ.

ความสนใจ นั่นก็เหมือนกันแหละ มันก็เป็นเรื่องที่ว่าปลุกไม่ให้สงบ นั่นแหละ. เมื่อมีความสนใจอะไรอยู่จะสงบไม่ได้; ความสนใจนั้นก็รบกวนอยู่. ถ้าเห็นเช่นนั้นเอง แล้วก็ไม่มีอะไรที่น่าสนใจ.

ถ้าว่าเป็นทุกข์ ก็เป็นเช่นนั้นเอง; แต่เนื่องจากทนไม่ไหว ก็ต้องแก้ไข โดยหา เช่นนั้นเอง ที่มาแก้ไขได้, มาแก้ไขความทุกข์ที่เราทนไม่ได้. ฉะนั้น เมื่อเป็นทุกข์ เราอย่าเพ้อร้องไห้, เราอย่าเพ้อเดือดร้อน; สิ่งที่จะเป็นทุกข์เกิดขึ้นมา อย่าเพ้อกลัว อย่าเพ้อเดือดร้อน อย่าเพ้อร้องไห้; หันไปหาเช่นนั้นเอง ที่ดับทุกข์ได้.

ทุกข์ ก็เป็นตถา - เช่นนั้นเอง, เหตุให้เกิดทุกข์ ก็เป็นตถา คือ เช่นนั้นเอง, ดับทุกข์ ก็เป็นตถา คือเช่นนั้นเอง, ทางให้ถึงดับทุกข์ ก็เป็นตถา คือเช่นนั้นเอง. นี่เป็นพุทธภาษิตที่ตรัสว่า มีตถาอยู่ ๔ อย่าง; ความทุกข์ก็เป็นตถาอย่างหนึ่ง ความดับทุกข์ก็เป็นตถาอย่างหนึ่ง. เมื่อทุกข์เป็น เช่นนั้นเอง ก็เอาดับทุกข์ที่เป็นเช่นนั้นเองมาดับ, มาใส่เข้าไป; ทุกข์มันก็หายไป เราไม่ต้องเดือดร้อน, เราไม่ต้องเป็นทุกข์, เราไม่ต้องเกือบตาย เพราะเป็นทุกข์. ถ้าเราโง่กว่านั้น เราก็ฆ่าตัวตาย เพราะทนทุกข์ไม่ได้, แล้วเราจะพาลฆ่าผู้อื่น ที่มาทำให้เราเป็นทุกข์อีก. นี่โทษที่ไม่เห็นความเป็นเช่นนั้นเอง.

[บทวน]

ขอย้ออีกทีนะ ซึ่งคุณฟังให้ดีๆ แล้วสรุปเอาใจความให้ได้. เราแสวงหาก็กได้, เราได้มันมากก็ได้, เรามีมันไว้มากก็ได้, เรากินมันก็ได้, เราใช้มันก็ได้; แต่ต้องโดยที่เห็นความเป็นเช่นนั้นเองอยู่เสมอ มิฉะนั้นจะเกิดตัณหาอุปาทานในสิ่งที่หา ที่ได้ ที่กิน ที่ใช้.

จะทำงานหาเงินหาทองก็ทำสิ ได้เงินมากก็ได้ เก็บเงินไว้มากก็ได้ ใช้เงินก็ได้ กินอะไรก็ได้; แต่อย่าลืมความเป็นเช่นนั้นเอง. คนลืมความเป็นเช่นนั้นเอง เห็นเป็นนายยึดถืออย่างใดอย่างหนึ่ง เกิดตัณหาอุปาทานแล้ว อันนั้นมันจะกัด, กัดเราให้เจ็บปวด. ฉะนั้น เราเข้าไปเกี่ยวข้องให้ถูกวิธี.

เราจับได้ ถ้าเราทำถูกวิธีจับได้; ถ้าเราจับไม่ถูกวิธีมันก็กัดเรา. เราจะมีอะไร : มีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ กามารมณ์อะไร

ก็ตาม; ถ้าเรา มีวิธีที่เข้าไปกิน ไปใช้ กับมันอย่าให้มันกัดเราได้นี้, วิธีนั้น ก็คือ เช่นนั้นเอง, คือการเห็นเช่นนั้นเอง, เห็นความเป็นเช่นนั้นเองของสิ่ง หนึ่ง
ทั้งปวง.

สิ่งที่มีมาแล้วมันจะสูญไป วินาศไป เน่าไป ทรมต่อเรา ก็เช่น นั้นเอง อย่าต้องเป็นทุกข์เลย. สิ่งที่มีมันมีมาไว้แล้ว มันจะเน่าไป มันจะตาย ไป มันจะสูญหายไป มันจะวิบัติไป มันจะทรมต่อเรา ขบถต่อเรา ก็ไม่เป็นไร เป็นเช่นนั้นเอง มันเช่นนั้นเองเราก็ไม่เป็นทุกข์อะไร ถ้าควรจะทำอย่างไรก็ทำ ไป ทำได้โดยเช่นนั้นเอง ไม่เป็นทุกข์.

ฉะนั้น จะต้องใช้เช่นนั้นเอง ให้เป็นกันทุกคน ในทุกกรณี ใน ทุกสถานที่ ในทุกเวลา; เพราะว่าเราจะต้องเจ็บไข้, เราจะต้องแก่, เราจะต้องตาย; ก็ดูสิ ก็เห็น ๆ กันอยู่ แต่ละคนจะต้องแก่ลง จะต้องเจ็บไข้ แล้วก็ จะต้องตาย; จะไปเป็นทุกข์ให้มันง้อทำไม, มันเช่นนั้นเอง. ศึกษาวิชาเช่น นั้นเอง; ถ้าไม่ได้ก็เช่นนั้นเอง, ได้ก็เช่นนั้นเอง.

ที่นี้ยังมีเรื่องอยู่นี้ เช่นนั้นเองนี่เป็นเรื่องลึก เข้าใจยาก, เพราะถ้า เข้าใจถึงแล้วเป็นพระอรหันต์. ที่นี้คนก็ว่ากันแต่ปาก; อย่างนี้เราก็เรียกว่า เช่นนั้นเองอันธพาล เหมือนกับ จิตว่างอันธพาล ต้องหยอดทักว่า อันธพาล.

เช่นนั้นเองอันธพาลนี้ ทำให้คุณทำอะไรที่ไม่ควรจะทำ, ไม่รู้ไม่ซึ เช่นนั้นเอง ก็ไปทำตามกิเลสของเรา. ถ้าอย่างนี้เรียกว่า เช่นนั้นเองของ กิเลส; กิเลสมันมาฉวยเช่นนั้นเองไปใช้เสีย แล้วมันก็ออกจากเรานี้ เช่นนั้นเอง

อันธพาล, เช่นนั้นเองไว้วัย แล้วเที่ยวอันธพาล เที่ยวทำบาปพยายบช้า ทำเหมือน กับอันธพาลทั้งหลาย.

ถ้าเห็นเช่นนั้นเองอย่างถูกต้อง จะรักษาศีลธรรมไว้ได้, จะรักษา จริยธรรม และศีลธรรมไว้ได้. ในอินเดียเต็มไปด้วยคนขอทาน ที่ถือคติว่า ขอทานดีกว่าขโมย, เป็นขอทานดีกว่าเป็นขโมย ก็เนื่องจากเขาเห็นเช่นนั้นเอง เหมือนกัน, เห็นเช่นนั้นเองของความเป็นขอทานดีกว่าเป็นขโมย. ในกรุงเทพฯ จะไม่ค่อยเห็นอย่างนั้น แล้วมันเต็มไปด้วยอันธพาล เป็นอันธพาลไม่ยอมเป็น ขอทาน, เป็นอันธพาลดีกว่า; ฉะนั้นการฉกชิงวิ่งราว การฆ่าการแกงอะไร มันก็เป็นของธรรมดา.

นี่เช่นนั้นเอง ช่างหัวมัน ทนไหวไหม? ที่มันเต็มไปด้วยอันธพาล อย่างนั้น เราก็เช่นนั้นเอง ช่างหัวมัน จะทนไม่ไหวซี. หรือว่ารัฐบาลเขาถือ อย่างนั้น เขาจึงไม่ค่อยจัดการกับอันธพาล. อันธพาลซุ่มเท่ากับังยุ ก็เลยปล่อยให้มันเป็นอย่างไปเสีย, ให้อันธพาลมันเป็นยุ่งมากไป ไม่ต้องจัดการกับมัน. เช่น นั้นเองอย่างทีกล่าวมานี้ ก็เรียกว่า ผิดหลักของเช่นนั้นเอง; เพราะว่า ไม่ได้เอาเช่นนั้นเองอีกอย่าง มาแก้ไขเช่นนั้นเอง ชนิดที่เป็นอันตราย.

ความเป็นเช่นนั้นเองอย่างไรทำให้เกิดอันธพาล; เราก็เอาความเป็น เช่นนั้นเอง อย่างที่จะบ่งกันไม่ให้เกิดอันธพาล. แต่ถึงว่าแม้ว่าจะเกิดอันธพาล ก็อย่าแปลกเลย; เพราะว่าเป็นเช่นนั้นเองของมันอย่างนั้น. แม้ว่า อันธพาลมันจะมาทำอันตรายเราบ้าง; เราก็เช่นนั้นเอง อย่าต้องเป็นทุกข์ร้อน

อะไรให้มากมายนัก. แต่แล้วเราก็มีเช่นนั้นเองที่ถูกต้อง; เราก็ไม่ไปดี ไปฆ่า ไปรบไปรา อันธพาล เว้นแต่ต่อเมื่อมีเหตุผล, มีเหตุผลของความเป็นเช่นนั้นเอง อย่างอื่น อย่างใดอย่างหนึ่ง.

เช่นเจ้าของบ้านจะยิงขโมย จะตีขโมย ด้วยความรู้สึกเช่นนั้นเอง ที่บริสุทธิ์ใจ ก็ได้; แต่เจ้าของบ้านที่เป็นฆราวาสนะ ไม่ได้หมายถึงพระ; พระมีความเป็นเช่นนั้นเองในระดับหนึ่งเสียแล้ว.

ที่นี้กว่าหมดปัญหา, อยู่เหนือปัญหา, ทุกสิ่งอยู่เหนือปัญหา ด้วยเห็นเช่นนั้นเอง. ฉะนั้นคุณจำเช่นนั้นเองไป เพื่อจะไม่ให้เกิดปัญหา, เพื่อจะอยู่เหนือปัญหา ก็ไม่มีปัญหา. ถ้าเช่นนั้นเองเสียแล้ว มันไม่ไปรัก ไม่ไปโกรธ ไม่ไปเกลียด ไม่ไปกลัว ไม่มีปัญหา. เพราะเป็นเช่นนั้นเอง มันส่งขึ้นมาอยู่เหนือ, เหนือสภาพที่จะเป็นปัญหา, เหนือภาวะที่จะเป็นปัญหา. เพราะว่าไม่ได้ยึดสิ่งใดไว้ด้วยอุปาทาน อย่างคนที่ไม่เห็นเช่นนั้นเอง, ทุกสิ่งไม่อาจจะสร้างปัญหา แก่คนที่เห็นเช่นนั้นเอง.

คนนั้นมีตนเป็นธรรม มีธรรมเป็นตน, มีตนเป็นธรรม มีความเป็นเช่นนั้นเองเป็นตน ก็เลยไม่มีปัญหา. เป็นตนที่ถึงความสะอาด ความสว่าง ความสงบ. เพราะว่าเห็นเช่นนั้นเอง.

ที่เราพูดวันก่อน เรื่องความสะอาด ความสว่าง ความสงบ นี้เป็นผลของจิตที่เห็นเช่นนั้นเอง, แล้วไม่ยึดมั่นถือมั่น, แล้วก็สะอาด แล้วก็สว่าง แล้วก็สงบ, พบชีวิตจริงที่สะอาด สว่าง สงบ. ฉะนั้น ชีวิตจริงนี้ก็หมดปัญหา,

อยู่เหนือปัญหา โดยประการทั้งปวง. พบชีวิตจริง อยู่เหนือโลก, ก็เหนือปัญหาทั้งปวงในโลก; อย่างนี้เรียกว่าอีกคำหนึ่งว่า โลกุตตระ.

โลกุตตระ บางทีใช้พูดอย่างที่ไม่เคารพต่อภาษา ของคนนี้ ไม่เคารพภาษา พูดเพี้ยนเป็น โลกอุดร. คนที่ไม่ระมัดระวังภาษา ไม่รักษาไว้ให้ถูกต้อง เขาก็ไปเรียก โลกอุดร เข้า เด็ก ๆ ก็เข้าใจผิดหมด. เรียกว่า โลกุตตระ ไว้ตามเดิม ดีกว่า แปลว่า อยู่เหนือโลก. โลกอุดรเดียวจะเป็นโลกทางทิศเหนือ ทางอะไร; ในภาษาไทย ทำยุ่ง. คนที่ไม่เคารพภาษา ไม่ใช่ภาษาให้ดินนี้ คือ คนทำลายภาษา, แล้วยังจะทำลายธรรมะด้วย. ช่วยกันระมัดระวังข้อนี้ ให้การใช้ภาษาให้ถูกต้อง อย่าทำลายภาษา, ซึ่งจะไปทำลายเรื่องของธรรมะด้วย.

เอาละ, เป็นอันว่าเราพูดถึงบทสุดท้าย : ^{๕๓} *กุชีวิต คือธรรมะ ทิศทั้งหก ต้องรู้* จนป้องกันไม่ให้เกิดโทษขึ้นมา. ^{๕๔} *สิ่งที่ เป็น กุชีวิต ทิศทั้งหก นรกกับสวรรค์ นิพพานกันทั้งนี้ โภธิหรือกิเลส ตัดต้นเหตุทันเวลา มัชฌิมาคือหนทางสะอาด สว่าง สงบ พบชีวิตจริง ทุกสิ่งอยู่เหนือปัญหา.* ตอนจบ เรื่องจบเพราะทุกสิ่งหมดปัญหา. ^{๕๕} *นิมมเห็นว่ามีอย่างน้อย เพียงเท่านั้น พอที่จะเอาไปเป็นหลักปฏิบัติ สำหรับมีชีวิตอยู่ อย่างที่เรียกว่าไม่เสียที, ไม่เสียทีที่เป็นมนุษย์.*

^{๕๖} *นิพนธ์นักพูดเรื่องสุดท้าย.* ^{๕๗} *ตอนค่านิพนธ์พูดอีกที เรียกว่า บัจฉิมนิเทศ* คู่กับ ปฐมนิเทศ. *เขาชอบเรียกกันอย่างนั้นนี้ : ปฐมนิเทศ ทำความเข้าใจกันเบื้องต้น. นี้เมื่อพูดเรื่องที่จะต้องพูดเสร็จแล้ว ก็ทำบัจฉิมนิเทศ ปิดท้ายว่า จะทำกันอย่างไรกับเรื่องทั้งหมดนี้ จึงจะสมบูรณ์.*

เอาละ, หัวค่านี ถ้าฝนไม่ตก ๓ ท่วมมาพบกันอีกที เต็มวันกับดประมุข.

มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัข ๑๐ ชั่วโมง

- ปัจฉิมนิเทศ -

ณ ลานหินโค้ง สวนโมกขพลาราม ไชยา

๓๐ ก.พ. ๒๓, เวลา ๒๑.๐๐ น.

ปัจฉิมนิเทศ.

ท่านที่เป็นวิทยากรบ้าง ผู้ที่จะต้องลาศึกษาทั้งหลาย,

การบรรยายของเราครบชุดไปแล้ว การพูดครั้งนี้ เป็นการพูดที่จะขอเรียกว่า ปัจฉิมนิเทศ. ในตอนแรกเราได้พูดถึง ปฐมนิเทศ เดียวที่เราพูดถึงปัจฉิมนิเทศ. ปฐมนิเทศ คือการชี้แจงในเบื้องต้น; ปัจฉิมนิเทศ ก็คือการชี้แจงตอนสุดท้าย; หมายความว่าเราจะกล่าวกับท่านทั้งหลาย เป็นการสั่งเสียครั้งสุดท้าย, ส่วนใหญ่ก็คือเตือนซ้ำ ให้ระลึกถึงเรื่องที่เราได้พูดกันมา.

ข้อแรกก็อยากจะบอกว่า อย่าลืมว่า เราอยากจะเรียกการพูดกันในครั้งนี้ ว่าบรมมหาวิทยาลัย ซ่อนมันแปลกจนคนเขาต้องโห่, ทำไมจึงต้องเรียกว่า

บรมมหาวิทยาลัย? เพราะว่าเราพูดสูงกว่าระดับมหาวิทยาลัย ซึ่งพูดแต่เพียงเรื่อง
รูทหนึ่งสี่กับห้า; นั้นมันก็ยังเหมือนกับทางด่วน หรือยอดด่วน; แล้ว
แต่ว่าจะมองกันแน่ที่นั่นหรือว่าเป็นพระเจดีย์. เดียวนี้เราพูดต่อขึ้นไป
ให้สมบูรณ์ คือให้ต่อทางด่วน หรือว่าต่อยอดพระเจดีย์ แล้วแต่จะชอบเรียก.
นี่ผมเรียกการบรรยายชุดนี้ว่า บรมมหาวิทยาลัยต่อทางด่วน ๑๐ ชั่วโมง.

อย่าลืมการนั่งกลางดิน.

อย่างหนึ่ง ขอย้ำลืมการนั่งกลางดิน; ที่บอกว่า เราทำนี้เพื่อ
เป็นที่ระลึกแก่พระพุทธเจ้า ผู้ประสูติกลางดิน ตรัสรู้กลางดิน สอนกลางดิน
นิพพานกลางดิน. เรามา นั่งกลางดินด้วยความพอใจ และเป็นพุทธานุสสติ,
ระลึกถึงพระพุทธองค์ ผู้ประสูติกลางดิน ตรัสรู้กลางดิน สอนกลางดิน นิพพาน
กลางดิน ดังที่กล่าวแล้ว.

ดังนั้น เมื่อกลับไปถึงกรุงเทพฯ แล้ว สะดุดอะไรขึ้นมาในใจ ก็ขอ
ให้รีบนึกถึงการนั่งกลางดินอย่างนี้ ที่ตรงนี้ : เอาจิตใจอย่างนี้กลับไปแก้ปัญหา,
นึกถึงสวนโมกข์, แล้วนึกถึงการนั่งกลางดิน แล้วความรู้ทั้งหมดนี้ มันก็จะ
วิ่งเข้าไปช่วยท่านทั้งหลาย; ความรู้สึกอย่างนี้มันแก้ปัญหาก็ได้. ขอให้ทำ
อย่างนี้เถอะ จะได้รับประโยชน์แน่นอน.

ลาสิกขาให้ถือว่าตั้งต้นชีวิตใหม่.

ที่นี้^๕ไม่อยากจะพูดเลยไปถึง เรื่องการลาสิกขา ขอให้ถือว่าการลาสิกขา ออกไปคราวนี้ ก็เป็นเรื่องตั้งต้นใหม่ คือจะไม่เอาไปปนกับเรื่องก่อนบวช ซึ่ง มันยุ่ง มันมี^๕ทงบวช มี^๕ทงลบ มี^๕ผิด ๆ ถูก ๆ ไม่น่าจะพอใจ; ลบ^๕ทง เหมือน ลบกระดานดำ. ที่นี้^๕ก็ตั้งต้นกันใหม่ ให้มีแต่บวช อย่าให้มีลบเลย. คุณ อย่าได้ทำผิดในเรื่องของชีวิตต่อไปอีกเลย, ขอให้^๕มีแต่การกระทำถูกต้องแล้วก็ไม่^๕ต้องเป็นทุกข์; เราก็ได้ใส่แต่กะเนนบวช ไม่มีกะเนนลบ.

อย่ามีเรื่องคับอกคับใจ อึดอัดขัดแค้น แน่นหน้าอก อะไรทำนองนั้น. อย่าให้มีทุกข์ อย่าให้เกิดทุกข์; เพราะมันเป็นความโง่เขลา ถ้าเราต้องเป็นทุกข์. เราจะมีแต่จิตใจที่เข้มแข็ง ไม่ต้องเป็นทุกข์; ถ้าว่าเป็นทุกข์ ก็เอาเรื่อง เช่นนั้นเอง ที่พูดกันอย่างละเอียดนั้น ไปเขียนให้ความทุกข์นั้นออก ทั้งไปเสีย. ทุกข์มันก็เช่นนั้นเอง, แล้ว^๕ก็หาเช่นนั้นเองที่ดีกว่านั้น มาเขียนทุกข์นั้นออก ไปเสีย. บอกตัวเองบ่อย ๆ ว่า เราไม่ได้เกิดมาเพื่อเป็นทุกข์โง่, ^๕เดี๋ยวเราบวชแล้วโง่.

ให้มีปัญญาารักษัตว์.

ลาสิกขาออกไปนั้นเป็นบัณฑิต นำหัวเราะ นำสงสาร ที่เขาไปเรียกกัน อย่างลวก ๆ ประมาท ว่า ทิด. คำว่า ทิด นี้ พังดู แล้วมันครีคระ แล้ว^๕ก็ใช้เป็นคำล้อเลียนด้วย. ที่จริงมันก็มาจากคำว่า บัณฑิต ซึ่งมาจากคำว่า บัณฑิต. เราอ่านตามหลักภาษาบาลี เราก็อ่านว่า บัณฑิต (บัณฑิต); ถ้าเราอ่านกันตาม

ภาษาไทยก็ บัณฑิต. แล้ว บัณฑิตหายไป เหลือแต่ ทิด. แล้วก็ทำอะไรยุ่งง่าม จนเขาใช้คำนี้มีความหมายไปในทาง พืทิดพืที ไอ้นกพืทิดพืที เรียกว่า พืทิดพืที อย่างนี้ก็เสียหายหมด.

ขอให้ เป็นบัณฑิต; บัณฑิต แปลว่า ผู้มีปัญญาเครื่องรักษาตัว.
ปญ-ท-ค, ปญทา นั้น ปัญญาเครื่องรักษาตัว อิ-ตะ แปลว่า มี ปญทิต
แปลว่า ผู้มีปญทา คือมีปัญญาเครื่องรักษาตัว.

ตอนนี้ก็ ให้มีปัญญาเครื่องรักษาตัว ให้ดีกว่า; อย่าไปซ้ารอยกับที่
แล้วมา เพราะว่าเราได้ศึกษาเรื่องที่เขาเรียกกันว่า โลกุตตรธรรม. คุณดู
คำบรรยายทั้ง ๑๐ ครั้งเถอะ มีลักษณะเป็นโลกุตตรธรรม คือช่วยให้อยู่เหนือ
ทุกข์และเหนือโลก. แล้วคุณออกไปเป็นฆราวาส คุณต้องมีโลกุตตรธรรม
เพื่อช่วยให้ชนะโลก; ถ้าไม่มีก็จมโลก ก็เต็มไปด้วยความทุกข์. นี้เรามีความรู้
ส่วนโลกุตตรธรรมตั้งไว้ไม่ให้จมลงไปในกองทุกข์.

คนพวกหนึ่งเขาคัดค้าน, คัดค้านผมโดยตรง ว่าเอาเรื่องโลกุตตรธรรม
ไปสอนชาวบ้าน มันคนละเรื่อง มันผิดฝาผิดตัว ทำอย่างไม่ดูไม่แล. เรื่อง
โลกุตตรธรรมก็จะให้มี, เรื่องโลกียธรรมก็จะให้มี. เขามีพร้อมกันไม่ได้;
ถ้ามีพร้อมกันทั้งโลกียธรรม และโลกุตตรธรรม มันเหมือนกับว่า ขนบั้งแผ่น
หนึ่งทาเนยทั้ง ๒ หน้า มันเลอะเทอะ.

ผมว่า ไม่ใช่อย่างนั้น. ขอถือว่ามันเหมือนกับแซนด์วิชมากกว่า; มันมีไส้อยู่ตรงกลาง, แล้วด้านหนึ่งมีขนมปังชนิดหนึ่ง อีกด้านหนึ่งมันมีขนมปังอีกชนิดหนึ่ง มาประกบกันเข้า มันคงอร่อยกว่ากระมิ่ง; เพราะมันมี ๒ ชนิดครบทั้ง ๒ ชนิด, แล้วจะปลอดภัยด้วย.

นี่คุณทำให้ชีวิตของคุณ มีธรรมชาติที่จะช่วยคุ้มครองป้องกัน ประคับประคองอะไรทั้ง ๒ ด้าน : ด้านโลกียะก็มีธรรมชาติพอ, ด้านโลกุตระก็มีธรรมชาติพอ; นั่นแหละคุณ จึงจะเป็นบัณฑิต, คือผู้มั่งคั่งหา หรือปัญญา, เครื่องรักษาตัวรอด. แล้วต่อไปนี้เราก็จะมีแต่คะแนนบวก ไม่มีคะแนนลบ; มิฉะนั้นแล้วมันก็จะต้องมีความทุกข์ เพราะอยู่ในโลกนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยเรื่องที่จะทำให้เป็นทุกข์, มีปัญหาอย่างโลก ๆ. ถ้าเราไม่มีความรู้ทางโลกุตระธรรม ก็แก้ปัญหาไม่ได้.

รู้จักใช้ตถตาแก้ปัญหา.

ผมพูดถึง เรื่องที่จะแก้ปัญหา ที่ให้ชีวิตนี้หมดปัญหา ก็คือ ความรู้เรื่องตถตา - เช่นนั้นเอง; ถ้ามีแล้วหมดปัญหา, แก้ปัญหาทุกอย่างได้. เราก็ไม่ต้องมีความทุกข์.

อย่าเป็นคนต้องละลายแมว, ให้น่าละลายแมว. อย่าเป็นคนให้ผีมันหัวเราะ, คือถ้าคนทำอะไรผิดนี้ ผีมันก็หัวเราะ ว่าเป็นคนทงทึงงโง่เหลือประมาณ ผีมันก็หัวเราะ.

นี่เราถือเหมือนกับคนต่างๆ คนทั่วไปเขาถือ ว่าฉันมีอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่งต่างๆ คอยดูว่าคนทำอะไร ทำเคอะๆ บ้าๆ บอๆ; พวกผีก็ชวนกันหัวเราะ. นี่ก็ไว้อย่างนี้ แล้วจะได้ไม่ทำอะไรให้ผิด ให้ผีหัวเราะ.

ที่ว่าอย่าให้ละอายแม่ว นั่น ก็ดูเหมือนจะพูดแล้ว หรือไม่ได้พูดก็ลืมไปแล้ว. ถ้าที่บ้านมีแม่ว, ถ้าสีก็ออกไปอยู่บ้านที่มีแม่ว. เอาแม่วมาดู ว่าแม่วนี่ไม่เคยปวดหัว, ไม่ต้องกินยาปวดหัว, ว่าแม่วนี่ไม่เคยต้องกินยานอนหลับ, แม่วนี่ไม่ได้เป็นโรคประสาทเลย, แม่วนี่ไม่ได้เป็นโรคจิตเลย, แม่วนี่ไม่รู้จักการฆ่าตัวตายเลย, ไม่เป็นอันตรายให้ใครเดือดร้อนเหมือนคนเลย. อย่างนี้ก็เรียกว่าคนมันน่าละอายต่อแม่ว มันน่าละอายแม่ว, น่าอายแม่ว.

อย่าเป็นคนให้ละอายแม่ว, แล้วผีก็ไม่มีโอกาสจะหัวเราะ; ไม่ต้องอายแม่ว ไม่ต้องให้ผีหัวเราะ เพราะมีธรรมชาติ. ผมขอยืนยันว่า ไม่ใช่वादดี. ธรรมชาติที่บรรยายไปแล้ว เพียงพอที่จะป้องกันไม่ให้ต้องอายแม่ว และไม่ให้ผีหัวเราะได้. ถ้าหากว่าคุณจะได้ไปทบทวนดูทั้ง ๑๐ ครั้ง แล้วเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ ได้จริงๆ.

คนเป็นทุกข์เมื่อไม่ต้องเป็นทุกข์ก็ได้. พังค์ให้ตี เมื่อเรื่องเหล่านี้โดยแท้จริงแล้ว มัน ไม่ต้องเป็นทุกข์ก็ได้; เพราะว่ามีทางที่จะทำให้ไม่เป็นทุกข์, - หรือ มีธรรมชาติสำหรับจะป้องกันไม่ให้เป็นทุกข์. แต่แล้วเราไปเป็นทุกข์เข้า มันจึงสักเท่าไรเล่า? มันไม่ต้องเป็นทุกข์ก็ได้. ผมอยากจะพูดว่าชีวิตนี้ไม่ต้องเป็นทุกข์ก็ได้; จัดให้ดี. เมื่อไปปล่อยให้เป็นทุกข์ขึ้นมา มันจึงสักเท่าไร? แล้วทำไมจะไม่ละอายแม่ว? ทำไมจะไม่ให้ผีหัวเราะเล่า?

ทบทวนข้อธรรมะที่บรรยายอยู่เสมอ.

ขอให้ทบทวนหัวข้อธรรมะ ที่ได้บรรยายมาแล้ว ให้ดี ๆ อยู่เสมอ ๆ

ว่า :-

๑. คู่ชีวิตของคนนั้นคือธรรมะ; ไม่ใช่เพศตรงกันข้าม, นั่นมันเรื่องของชาวบ้าน. คู่ชีวิตในภาษาคน เรื่องของชาวบ้าน ก็คือเพศตรงกันข้าม นั่นเป็นคู่สืบพันธุ์ เป็นคู่ทำมาหากิน เป็นคู่ปรับทุกข์ปรับสุข; แล้วก็ไม่พ้นไปจากทุกข์ ชีวิตยังต้องเป็นทุกข์, แต่ถ้าเราเอาธรรมะอันถูกต้องแท้จริงเข้ามา ก็ป้องกันได้ ไม่ให้ชีวิตนี้เป็นทุกข์ นั่นชีวิตนี้จริงกว่า เป็นคู่ชีวิตในทางธรรม ในภาษาธรรม.

จะ ننพยายามคู่ชีวิตแต่ในเรื่องโลก เรื่องคน เรื่องภาษาคน มันจะต้องเป็นทุกข์ บางที่จะเพิ่มความทุกข์เข้าอีกเป็น ๒ เท่า; แต่ถ้าเราเอาธรรมะเข้ามาเกี่ยวข้อง ก็ไม่ต้องเป็นทุกข์. เราบอกแฟน บอกคู่ของเราว่า เราหง ๒ คนนี้ แต่ละคนก็ต้องมีธรรมะเป็นคู่ชีวิตด้วยกัน : เธอก็มีธรรมะเป็นคู่ชีวิต ฉันก็มีธรรมะเป็นคู่ชีวิต, แล้วก็อยู่ด้วยกันได้ โดยไม่ต้องเป็นทุกข์.

ถ้าไม่มีธรรมะมาเป็นคู่ชีวิตแล้ว ก็ต้องกอดกัน; คู่ชีวิตนั้นแหละจะกอดกัน; มันช่วยไม่ได้ ที่ว่าคู่ชีวิตคู่ชีวิต จะกลายเป็นคู่กอดกัน. เอาธรรมะเข้ามาเป็นคู่ชีวิตหง ๒ ฝ่าย ก็เลยอยู่กันเป็นสุขสวัสดิ์ เพราะมีคู่ชีวิต.

๒. เรื่องทศทั้ง ๖ ข้างหน้า ข้างหลัง ข้างซ้าย ข้างขวา ข้างบน ข้างล่าง เราประพาศให้ถูกต้องต่อทิศเหล่านั้น ; ท่านใช้คำว่า ปิดกั้นเสียซึ่ง ทิศทั้งหลาย ไม่ให้เป็นทางมาแห่งความทุกข์.

ทีนี้ ไปดูว่า ธรรมดาคนเราตามธรรมดา^{นี้} ต้องมีทิศทั้ง ๖ เกี่ยวข้องกับ ทิศทั้ง ๖ จะหลีกเลี่ยงไม่ได้. ถ้าทำกับทิศทั้ง ๖ ไม่ดี ก็จะเป็นรุกรัวให้ปัญหา ให้ความทุกข์ ความยุ่งยาก อะไรเข้ามา. ท่านใช้คำว่า ปิดเสียให้ตีทั้ง ๖ ทิศ ด้วยการปฏิบัติถูกต้องต่อทิศนั้น ๆ นี้เรียกว่า ทิศทั้ง ๖.

๓. นรกกับสวรรค์ นรกที่แท้จริงไม่ได้อยู่ใต้ดิน ; อยู่ในอก ในใจของคนที่ทำผิด. สวรรค์ก็ไม่ได้อยู่ข้างบนฟ้า. แต่อยู่ใต้ในอกในใจของผู้ที่ ทำถูก. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า นรก สวรรค์ ที่อายุคนะ ฉันทเห็นแล้ว คือมันอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ทำผิด หรือทำถูก ; ถ้าทำถูกก็เป็นสวรรค์, ทำผิดก็ เป็นนรก.

ขอให้รู้จักนรกสวรรค์ให้ถูกต้อง หรือเพียงพอ ที่จะแก้ปัญหา ต่างๆ ได้. รู้จักแต่นรกใต้ดินสวรรค์บนฟ้า^{นี้} ว่าตามๆ เขา ไม่ได้รู้จริง ไม่ได้เห็นจริง, ไม่อาจจะเห็นจริง รู้จริง, ไม่อาจจะสัมผัสจริง, ว่าตามๆ กันไปอย่าง หลับหูหลับตา.

แต่ถ้า นรกที่เป็นไปทางอายตนะนี้รู้สึกจริง เป็นสันทิฏฐิโก, รู้สึก ได้ด้วยจิตใจของเราจริง ว่าเป็นนรกจริง ร้อนเหลือประมาณ เมื่อทำผิดทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. เมื่อทำถูกทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็เป็นสวรรค์

คือพอใจเป็นสุข ถึงขนาดยกมือไหว้ตัวเองได้; นั่นคือสวรรค์ที่แท้จริง ควรจะรู้จักไว้ แล้วทำให้ได้.

แต่ว่า วัตถุประสงค์ของความ เป็นพุทธบริษัท ไม่ได้อยู่ที่สวรรค์; เข้าใจเสียให้ถูกต้อง ไม่ได้สูงสุดอยู่ที่สวรรค์; ต้องการไปเล่นนั่นไป คือดับทุกข์สิ้นเชิง ไม่กลับเป็นทุกข์อีก ก็มุ่งหมายไปนิพพาน.

สวรรค์ที่คู่กับภพนี้ มันจะสลับเปลี่ยนกันอยู่เรื่อย จะสลับกันอยู่เรื่อย : สุขเกิดในลำดับแห่งทุกข์, ทุกข์เกิดในลำดับแห่งสุข. นี่ท่านตรัสไว้ อย่างนี้ มันจะสลับกันอยู่อย่างนี้.

สวรรค์เพียงเท่านั้น คือสวรรค์มันเปลี่ยนเป็นนรกได้^๕ ไม่พอ; ต้องขึ้นไปให้พ้นเหนือ^๕นั้น. ฉะนั้นเราจึงมุ่งเล็งถึงนิพพาน เย็นชนิดร้อนอีกไม่ได้, แล้วนั่นเหนือสวรรค์ขึ้นไป.

ถ้าสวรรค์อย่างที่เขาพูดกันว่า อยู่บนฟ้าแล้วก็ มันคงจะร้อนยิ่งกว่าร้อน; แต่เป็นไฟที่เบียดแฉะ. ผู้ชายคนหนึ่งมีผู้หญิงบำเรอตั้ง ห้า - หกร้อยตั้งพัน ตั้งหมื่นอย่างนี้ มันจะเย็นได้อย่างไรเล่า? มันต้องเป็นนิพพานที่ไม่ถูกรบกวนด้วยสิ่งเหล่านั้น.

๔. นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้ เรานิพพาน เย็น, เย็นออกเย็นใจ ไม่มีอะไรทำให้ร้อน; แล้วนิพพานก็เหมือนกัน อย่าไปถืออย่างที่เขาพูดว่า อีกแสนชาติ หมิ่นชาติแสนชาติ ตายแล้วเกิดอีกหมิ่นชาติแสนชาติ จึงจะถึง; นั่น

นิพพานอย่างนั้น เขาก็พูดกันไปเถอะ. แต่เราจะเอานิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้, แล้วเราก็มีชาติอีกชนิดหนึ่ง ตามแบบของเรา คือเกิด ตัวกู ครึ่งหนึ่ง เรียกว่า ชาติหนึ่ง, เกิดความรู้สึกเป็นตัวกูครึ่งหนึ่ง เรียกว่า ชาติหนึ่ง ฉะนั้นเราก็มีชาติ ได้ตั้งหมั่นดงแสนได้เหมือนกัน ก่อนแต่ที่จะตายเข้าโลง.

ฉะนั้นเมื่อเกิดชาติที่หนึ่ง เป็นทุกขที่หนึ่ง ก็รู้จักเข็ดหลาบ, รู้จักเข็ดหลาบเรื่อยไป, ไม่ก็ชาติไม่ต้องรอถึงแสนชาติ มันก็เข็ดหลาบ; มันก็ไม่ปล่อยให้เกิดเป็นทุกข์เป็นร้อนอะไรขึ้นมา, เรียกว่าเย็นเป็นนิพพาน ที่นี้และเดี๋ยวนี้; หมายความว่าในชาตินี้ ก่อนแต่เข้าโลง, นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้.

ปู่ย่า ตายาย ของเราเคยฉลาดว่า สวรรค์ในอกนรกในใจ นิพพานนั้น อยู่ตายเสียก่อนตาย คืออย่าให้เกิดเป็น ตัวกู - ของกู ด้วยอุปาทานนี้. นี้ให้มันตายเสียก่อนแต่ร่างกายตาย, ก็เลิสอุปาทานที่เรียกว่าตัวกู ให้มันตายหมดก่อนแต่ร่างกายตาย. ฉะนั้น เราจึงมีความสุขอย่างนิพพานนั้นเรื่อยไปอีก ๆ จนกว่าร่างกายนี้จะแตกดับ.

สมมติว่า ตัวกู - ของกู ตายเสียได้เดี๋ยวนี้ แล้วที่นี้เราก็มีนิพพาน ตายเสียก่อนตาย. ตัวกูตายก่อนร่างกายตาย แล้วก็อยู่ด้วยนิพพานไป จนกว่าร่างกายนี้จะตาย. นี้ก็ไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา.

๕. โภธิหรือกิเลส นี้เป็นความรู้ด้วยกัน. ถ้าเดินถูกทาง ก็เป็นโพธิ, ถ้าเดินผิดทาง ก็เป็นกิเลส. เป็นกิเลสมันก็ร้อน แล้วก็ไม่มี ประโยชน์อะไร; ถ้าเป็นโพธิก็ไม่ร้อน แล้วก็นำไปสู่ความเย็น จนเป็นนิพพานในที่สุด.

๖. ตัดต้นเหตุทันเวลา นี้เราจะต้องมีความรู้เพียงพอ จะป้องกัน หรือจะตัดต้นเหตุแห่งความทุกข์เสีย ให้ทันแก่เวลา, ทันในชาตินี้ก็ได้อ, หรือทันในเวลาทันควันที่มันจะเกิดเป็นทุกข์ก็ได้. เราหัดสติสมบูรณ์ ก็ควบคุม กระแสจิต ที่เร็วเหมือนฟ้าแลบได้ ทันแก่เวลา.

๗. มัชฌิมา นั้นแหละ คือหนทาง สมดุลย์ แล้วก็มีจุดศูนย์กลาง ตรงนั้นเรียกว่า มัชฌิมา. มัชฌิมาแปลว่ากลาง ทำทุกอย่างให้มีความสมดุลย์ เหมือนกับว่าธรรมชาติทั้งหลายมันอยู่ได้ด้วยความสามารถ. วัตถุประสงค์นามธรรม อะไรที่มันมีอยู่ได้ นี้ก็มีความสมดุลย์เกิดขึ้น เจริญงอกงามด้วยมีความสมดุลย์. ถ้าสมดุลย์แล้วมันก็ต้องมีตรงกลางเสมอ; จุดศูนย์กลางนั้นเรียกว่า มัชฌิมา. ถ้ามาเป็น ข้อปฏิบัติ ก็เรียกว่า มัชฌิมาปฏิบัติหา;

๘. ปฏิบัติแล้วดับทุกข์ได้, แล้วก็ ได้ผลมาเป็นความสะอาด สว่าง สงบ แห่งจิตใจ.

๙. เมื่อจิตมีภาวะ สะอาด สว่าง สงบ นี้คือ ชีวิตจริง. เราได้พบ ชีวิตจริงเข้าแล้ว ไม่หลอกลวงเลย.

๑๐. เมื่อพบชีวิตจริงแล้ว ทุกสิ่งหมดปัญหา อยู่เหนือความที่เป็น ปัญหาไปทุก ๆ สิ่ง.

เข้าใจว่าคงจะจำกันได้ ให้หัวข้อไว้คล้องจองกันดี เพื่อจำง่าย ไปนี้ก็ ถึงอยู่บ่อย ๆ เพราะมันคล้องจองกันดี : *คู่ชีวิต ทิศทั้งหก นรกสวรรค์ นิพพาน*

กันที่นี้ โทธิหรือกิเลส ตัดต้นเหตุทันเวลา มัชฌิมาคือหนทาง สะอาด สว่าง สงบ พบชีวิตจริง ทุกสิ่งอยู่นอกเหนือปัญหา. นี่คือการบรรยายของเราชุดนี้ มีหัวข้ออย่างนี้ มีรายละเอียดอย่างที่พูดไปแล้ว. เป็นความรู้ในส่วนธรรมะ ไปถึงชั้นโลกุตตระ.

เราเรียนหนังสือ เรียนอาชีพ นั้นเป็นโลกียะ ซึ่งก็ต้องทำเพื่อร่างกาย ส่วนจิตใจนั้นยัง, ยังไม่ได้รับการหล่อเลี้ยงให้เยือกเย็นได้; เผลอนิดเดียวมันก็ร้อน เพราะอาชีพนั่นเอง อาชีพยิ่งดียิ่งรวย ยิ่งรวยยิ่งเห็นแก่ตน มันก็ร้อน. ฉะนั้น เอาโลกุตตระเข้าไปใช้ดับความร้อน, เป็นความรู้.

ธรรมะนี้มีไว้ดับทุกข์; ที่ไหนมีทุกข์ ต้องเอาเข้าไปที่นั่น. ที่ไหนมีร้อน ต้องเอาเข้าไปที่นั่น. เมื่อชีวิตฆราวาสเป็นของร้อน ทำไมจะไม่ต้องเอาธรรมะเล่า? ที่ไหนร้อนต้องเอาเย็นเข้าไปดับ, ที่ไหนทุกข์ต้องเอาธรรมะเข้าไปดับ.

ความเป็นฆราวาส เป็นโอกาส เป็นช่องทางให้เกิดความทุกข์มาก ก็เตรียมตัวไว้ให้พอ สำหรับจะดับทุกข์ให้ได้, ก็จะเป็นชีวิตที่พออยู่ได้ เป็นชีวิตที่พออยู่ได้, เป็นชีวิตที่พออยู่ได้; ไม่อย่างนั้นจะเป็นชีวิตที่น่าเกลียด ดูไม่ได้ ดูไม่ไหว. ขอให้พยายาม ให้มีชีวิตชนิดที่พออยู่ได้ก็แล้วกัน.

นี่ผมขอแสดงความหวัง แทนการให้พร. เขาชอบให้พรกัน ผมเห็นเป็นเรื่องอะไรก็ไม่รู้. พร นั้นมันแปลว่า ดี. ดินนี้มันให้กันได้เมื่อไร : มันต้องไปทำเอาเอง. ฉะนั้น ต้องเอาความรู้เรื่องทำดีนี้ ไปทำให้มันเกิดดีขึ้นมา นั่นแหละคือพร.

ถ้าให้พรให้ดี ให้ความดีกันได้ เหมือนกับให้สิ่งของ จะเป็นอย่างไร ?
 คุณก็ไปลองคิดดู. ผมว่าทำไม่ได้ ถ้าจะบอกวิธีให้ไปทำให้ดีแล้วก็ดี ขึ้นมา.
 เขาให้พรกันเหมือนกับให้สิ่งของ ก็ตามใจเขา; นี่บอกแต่วิธีที่จะให้ไปทำให้ดี.
 แล้ว ดี ในที่นี้ ก็ไม่ใช่ดีสำหรับติดอยู่ในความดี; ดีในที่นี้หมายถึงจะอยู่เหนือ
 ทุกข์.

ขอแสดงความหวังแทนการให้พร ว่าคงจะเอาคำสอนเหล่านี้ไป
 ปฏิบัติ ให้เกิดความเป็นมนุษย์ที่พอดูได้ ด้วยกันทุกคน, แล้วก็ไม่ต้องอายุแฉ่ว
 แล้วก็ไม่ต้องให้ผีหัวเราะ; ไม่ทำอะไรให้เป็นทีละอายุแก่แฉ่ว, เป็นทีผีหัวเราะ
 อีกต่อไป.

เราไม่ต้องละอายุแฉ่ว; เพราะเราไม่ทำอะไรให้แฉ่วมันหัวเราะ, ให้
 ผีหัวเราะ, คืออย่าต้องปวดหัวซี, อย่าต้องเป็นนอนไม่หลับซี, อย่าต้องเป็นโรค
 ประสาทซี, อย่าต้องเป็นโรคจิต, อย่าต้องฆ่าตัวตาย; นี่แฉ่วมันก็ไม่อาจจะ
 หัวเราะ ผีก็ไม่อาจจะหัวเราะ. เราก็ไม่ต้องละอายุแก่แฉ่ว แล้วเรากลับทำ
 ประโยชน์อย่างยิ่ง : ประโยชน์ตน, ประโยชน์ผู้อื่น ได้มากกว่าแฉ่วหลายร้อย
 หลายพันเท่า. เราก็จะเป็นฝ่ายหัวเราะแฉ่ว หรือหัวเราะผี ซึ่งไม่ได้ทำประโยชน์
 อะไรให้แก่ใคร. เราจะเป็นมนุษย์ที่ทำประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่น
 ให้มากที่สุด.

นี่คือ บ่อฉิมนิเทศ การข้แข็งกันเป็นครั้งสุดท้าย คือครั้งหลัง; ข้แจ้ง
 ครั้งแรกก็แล้ว ข้แจ้งครั้งหลังก็แล้ว, ก็ควรจะพอกันที. ผมรบกวนเวลานิดหนึ่ง

เพียงเท่านั้น ที่เรียกว่า ปรัชญาชีวิต ก็ได้แต่ฝากความหวังไว้ว่าจะไม่ล้มเสีย, แล้วก็ไปทิ้งเสียให้เป็นหมัน. แต่จะเอาไปใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตัวเอง; ถ้าตัวเองไม่มีปัญหา ก็สามารที่จะช่วยคนอื่นได้ ให้หมดปัญหา. ถ้าเราช่วยตัวเองก็ไม่ได้ จะไปช่วยคนอื่นได้อย่างไร? จึงขอให้ทุกคนยกตัวเองขึ้นพ้นจากปัญหา จากความทุกข์ แล้วสามารถช่วยคนอื่นให้เป็นอย่างนั้นด้วย.

ขออัญคุณพระรัตนตรัย ดลบันดาลให้ทุกท่านสามารถทำอย่างนี้, สามารถทำอย่างนี้, คือเชื่อด้วยเหตุผล กล้าหาญที่จะทำ. แล้วก็ทำ ๆ, แล้วก็ เป็นชีวิตที่มีความสุขเป็นที่น่าพอใจ ยกมือไหว้ตัวเองได้ อยู่ทุกทิพาราตรีกาล เทอญ.

รายชื่อผู้ร่วมทำบุญ พิมพ์หนังสือธรรมโฆษณ์

ฉบับธรรมบรรยายต่อทางสุนัข

คุณโรจน์ ดำรงรัตน์	๑๐,๐๐๐.๐๐	บาท
คุณมนู - คุณทองเกลียว ล้ำช้า	๕,๐๐๐.๐๐	บาท
คุณเจริญ - คุณจันทราทิพย์ ดำรงรัตน์	๑๐,๐๐๐.๐๐	บาท
คุณจรัส - คุณพงษ์เพ็ญ ดำรงรัตน์	๑๐,๐๐๐.๐๐	บาท
คุณบุญถึง สุรเดช	๒,๐๐๐.๐๐	บาท
คุณเศวต - คุณมณฑา สุขเจริญ	๕๐๐.๐๐	บาท
คุณสุรพล - คุณประทุม เจริญพงษ์	๕๐๐.๐๐	บาท
คุณถม - คุณองุ่น ธรรมบุตร	๓๐๐.๐๐	บาท
คุณสุรวัดน์ - คุณศุภวรรณ จีงอนวัตร	๓๐๐.๐๐	บาท
คุณวิรัตน์ - คุณนงนุช สังขวิศิษฎ์	๕๐.๐๐	บาท
คุณวิชัย - คุณเสาวภา พรสิริพงษ์	๑๐๐.๐๐	บาท
คุณรัชนิกร ธรรมบุตร	๕๐.๐๐	บาท
คุณเวชิวา ธรรมบุตร	๑๐.๐๐	บาท
คุณพรพรรณ ธรรมบุตร	๑๐.๐๐	บาท
คุณเข็มทัด - คุณมนฤดี อนิวรรณ	๒๐๐.๐๐	บาท
คุณสุชาย ล้ำช้า	๕๐๐.๐๐	บาท
คุณจันทนา ล้ำช้า	๒๐๐.๐๐	บาท
คุณทองอุ นาคพงษ์	๒๐๐.๐๐	บาท
คุณปราณี แซ่ลี	๑๐๐.๐๐	บาท
คุณอารี เกริกกฤตยา	๕,๑๐๐.๐๐	บาท
คุณชนินทร์ ล้ำช้า	๑๐๐.๐๐	บาท

รวม ๔๕,๒๒๐.๐๐ บาท

โปรดแก้คำผิดที่สำคัญ

ในหนังสือ ธรรมบรรยายต่อทางสุนัข
(การนับบรรทัดให้นับลงตั้งแต่บรรทัดบนสุดคือบรรทัดเลขหน้า
ถ้ามี (จล.) ให้นับขึ้นจากล่างเพื่อประหยัดเวลา)

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๘	๕ (จล)	ครองเรือน.	ครองเรือน
๑๖ ถึง ๒๒	๑ (ทุกหน้า)	หัวข้อประจำหน้าสับที่กัน	
๔๑	๕ (จล)	ด้วย วิญญาณ	ด้วยวิญญาณ
๑๐๑	๓	ตะวน	ตะวัน
๑๑๒	๕ (จล)	ผัสสายต	ผัสสายต
๑๑๖	๖ (จล)	สวรร์ค	นรก
๑๓๒	๙	ทอง	ท้อง
๑๔๕	๓ (จล)	ตรส	ตรัส
๑๕๒	๗	จต	จิต
๑๕๕	๙	รูสึก	รู้สึก
๑๕๘	๗ (จล)	ตวกร	ตวกู
๑๕๙	๘	เนอ	เนอ
๑๗๗	๓ (จล)	ระหว่ง	ระหว่าง
๒๐๐	๘ (จล)	เรอง	เรื่อง
๒๐๘	๑ (จล)	สมบรณ	สมบุรณ์
๒๑๒	๖	ไค	ได้
๒๓๗	๖ (จล)	สมมา	สัมมา
๒๔๘	๘ (จล)	มันมี	มันไม่มี
๒๖๐	๖	เนอผ้า	เสื่อผ้า
๒๖๑	๕ (จล)	ไห	ให้
๒๖๒	๗ (จล)	มีมี	มี
๒๖๔	๘	ไว	ไว้
๓๒๔	๘	เสี่ย	เสีย